

๑๕๓

ขบถชาติภ

เล่ม ๑๔

วิสต์ตินิยวต

ตามด้วยราชบัณฑิตยสถาน
ในพระบรมราชูปถัมภ์

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพ
สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมมาลมารศรี พระอัครราชเทวี
ณพระเมรุท้องสนามหลวง พ.ศ. ๒๔๗๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ ถนนบำรุงเมือง

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพ
สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมมาลมารศรี พระอัครราชเทวี
ณพระเมรุท้องสนามหลวง พ.ศ. ๒๔๗๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ ถนนบำรุงเมือง

หนังสือวัดคิดนิบาตเล่ม ๓๔ น^๕

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกฯ พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์เป็นของหลวง

พระราชทานในงานพระศพ

สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า ดุชนาดमारศรี พระอัครราชเทวี

ณพระเมรุทองฉนามหลวง พ.ศ. ๒๔๗๓

ทรงอุทิศพระราชทานพระราชกุศล

แด่สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าฯ พระองค์นั้น

เพื่อให้สำเร็จพระศิริสุขสวัสดิ์คืออัฐวิบากมณูญผล

ในสัมปรายภทุกประการ

สารบารพ์.

วิสต์ตินิบาท.

เรื่องที่ ๑ ที่ ๒.

หลวงชำระเจ็ดยรัฐ (เทศ วิริยรัต) เปรี๊ญ & ประโยค วัดจักรวรรดิเวียง
(๔๕๗) มาตงคชาดกที่ ๑.

พระโพธิสัตว์เสด็จพระราชดิเป็นมาตงคคาบดทำคความ
เพียรทรมานพอกพราหมณผู้หยิ่งจองของด้วยชาติ
ตระกูล หน้า ๑.

(๔๕๘) จิตตสมมุทชาดกที่ ๒.

พระโพธิสัตว์เสด็จพระราชดิเป็นจิตตณัฐถวยโอวาท
แต่พระเจ้าสมมุทให้ทรงทราบชาติ ประวัตติซึ่งร่วม
กันมาคด้วยคความทุกขยากจนพระเจ้าสมมุทออกทรง
บรรพชา หน้า ๓๒.

เรื่องที่ ๓ ถึงที่ ๕.

พระญาณวิจิตร (สิทธิ โถจนานนท์) เปรี๊ญ & ประโยค วัดเทพศิรินทรวีง
(๔๕๙) สี่วีราชชาดกที่ ๓.

พระโพธิสัตว์เสด็จพระราชดิเป็นพระเจ้าสี่วีราชบำเพ็ญ
พระเนตรเปันทานแต่่วัดบได้พระเนตรเปันทิพยด้วย
อำนาจคความดีคย์ หน้า ๕๗.

(๕๐๐) สิริเมณฑกษัตริย์ที่ ๔.

ไม่มีความพิสดารอ้างว่ามีแจ้งอยู่ในอุโมงค์ชาดกมหา
นิบาต (เรื่องพระมโหสถ) หน้า ๗๘.

(๕๐๑) โรหนมิกษัตริย์ที่ ๕.

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาเนือ ไปติดบ่วง
นายพราน นื่องชายและนื่องสาวยอมตละชีวิตร่วม
ด้วยพรานเต็มได้ยอมปล่อย พระโพธิสัตว์ให้
พรานเรียนธรรมมาแต่คงถวายพระเจ้าพรหมทัต ได้
พระราชทานยศเป็นอันมาก หน้า ๘๐.
เรื่องที่ ๖ ถึงที่ ๑๔.

หัตถ์จารึกเจดีย์รัฐ (เทศ วิริยรัต) เบริยญ & ประโยค วัดจักรวรรดิเรียง

(๕๐๒) หงส์ชาดกที่ ๖.

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น พระยาหงส์ติดบ่วง
นายพราน สุ่มหงส์ได้ نابคยอมตละชีวิตร่วมด้วย
พรานเต็มได้ปล่อย แต่พระโพธิสัตว์ยอมให้
พามาถวายโอรสาทพระเจ้าพาราณสี ให้พรานได้
รับยศ หน้า ๑๐๑.

(๕๐๓) สติคิคุมพชาดกที่ ๗.

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกแขกเต้าชื่อบุบผะ

แสดงคุณแต่โทษแห่งการคบบัณฑิตและคนพาลให้
พระเจ้าบุญจาดราชเด้อมีได้ หน้า ๑๑๖.

(๕๐๔) ภูลาตีกษาดกที่ ๘.

พระโพธิสัตว์ด้วยพระชาติเป็นพระเจ้าภักตาทิกเด็ด้จ
ดำเนื้อไค้ทรงฟังกนิร ๒ ตัวพรรณนาถึงทุกขที่ดำมี
ภริยาพรากกัน ทรงสดดพระทัย เด็ด้จกดับมาเด็ด้
ทรงบำเพ็ญแต่กุศล หน้า ๑๓๒.

(๕๐๕) โสมนสฺสชาดกที่ ๕.

พระโพธิสัตว์ด้วยพระชาติเป็นโสมนัสกุมารซึ่งโทษแห่ง
คาบตโงซึ่งระดมทรัพย์ระดมคังคฤหัตถ์ และถวาย
โอวาทแก่พระบิดาให้ทรงประพฤติชอบ หน้า ๑๔๘.

(๕๐๖) จมเปยยชาดกที่ ๑๐.

พระโพธิสัตว์ด้วยพระชาติเป็นพญานาค ทรงดำมาทาน
อุโบสถศีลมันมิได้ประทุษุร้ายแก่หมองผู้มาจับและ
ทรมาณพระองค์ หน้า ๑๗๑.

(๕๐๗) มหาปโลกชาดกที่ ๑๑.

พระโพธิสัตว์ด้วยพระชาติเป็นอนิถิกันธกุมาร ฤ
อำนาจแก่มาตุมาตุคามถึงฆ่าคนจนถูกจับได้ ภาย
หลังได้สติจึงตั้งนางนั้นไปบรรพชา หน้า ๒๐๖.

(๕๐๘) ปณจปณทัตชาดกที่ ๑๒.

ไม่มีความพิสดาร อ้างว่ามีแจ้งในอุมงฺกชาดกใน
มหานิบาต (เรื่องพระมโหสถ) หน้า ๒๑๘.

(๕๐๙) หตฺถิปาลชาดกที่ ๑๓.

พระโพธิสัตว์ได้วยพระชาติเป็นหตฺถิปาลกุมาร ตีเตียน
โทษแห่งสมบัตติเตแสดงธรรมถวายพระเจ้าแผ่นดิน
แล้วพาชนทั้งปวงออกบรรพชาเป็นฤๅษี หน้า ๒๑๘.

(๕๑๐) อโยฆรชาดกที่ ๑๔.

พระโพธิสัตว์ได้วยพระชาติเป็นอโยฆรกุมาร ตีเตียน
โทษแห่งสมบัตติเตแสดงธรรมตั้งสอนพระบิดาจนพา
กันออกบรรพชาทั้งเมือง หน้า ๒๕๔.

นิบาตชาตก

วิสตินิบาต

เรื่องที่ ๑ เรื่องที่ ๒

หลวงชำระเจ็ดยี่รัฐ (เทศ วิริยรัต) เบรียณู & ประโยค วัดจักรวรรดิ เรียง

๑ มาตั้งคชาตก

กุโต นุ อากจลสิ ทุมมวาสิตี อิทํ สตุถา เขตวเน วิหรนุโต
อุเทนํ วิสราชนํ อารพุก กเถสิ ฯ

สตุถา ส้มเด็จพระบรมคาส์ดา เมื่อประทับอยู่ณพระเชตวันวิหาร
ทรงพระปรารภอุเทนราชวงศ์เป็นมุตเหตุ ครัดพระธรรมเทศนานั้น
คำเริ่มว่า กุโต นุ อากจลสิ ทุมมวาสิตี ดังนี้เป็นอาทิเบื้องต้น

หิ ดังนี้เนื้อความพิสดารโดยนิทานวจนะว่า ในกาลครั้งนั้น
พระบิดนโศตถการทวาชะผู้มีอายุ มาแต่พระเชตวันวิหารโดยอากาศ
แล้ว ได้ไปยังพระราชอุทยานแห่งพระเจ้าอุเทนราช ณเมือง
โกธัมพี เพื่อทิวาวิหารพักกลางวัน

กิริ ดังได้ยินมาว่า พระบิดนโศตถการทวาชะของคั้นั้น ในปุริม
ภพก่อน ได้เคยเป็นบรมกษัตริย์เสวยราชสมบัติในกรุงโกธัมพี

และได้เคยเสด็จประพาสราชอุทยานแห่งนี้ เป็นที่ดำรำยดินกาด
นานนับหลายชาติ ด้วยอำนาจบุรพพาดำนาเป็นบ้ำจยั พระบิณโฑ
ภารทวาระนั้น จึงมักไปนั่งสำบายกวางวันยังอิริยาบถให้รำงับ ด้วย
ผลดีมาบ้ำดีสุข ในราชอุทยานนั้นโดยมากครั้ง

เอกทิวสั ภายหลังกวันหนึ่ง เมื่อพระบิณโฑภารทวาระนั้น ได้
มาดำรำเร็จทิวาจิหารกิจ ดลิตอยู่ณภายไต้ร่มรำงำดั่งมีดอกงามคิ
ที่ถัดวณราชอุทยานนั้น พระเจ้าอุเทนราช ทรงเสวยน้ำจันท์ยักใหญ่
ดั้นกาดนาน ๗ วัน แล้วดำรำด่ำว่า เราจักไปเดินอุทยานภิพา
จึงเสด็จไปประพาสราชอุทยาน พร้อมด้วยราชบริพารแดงนมหน้า
ประทับยังแท่นที่มังกคศิลาอาสน์ จึงชมพระเศียรตรงพาดคักนางด้นม
ทรงพระนิทรารมณห์ดับดับนิต ด้วยฤทธิรำอันแรงเมา

ทันนั้น เหล่านางที่นังกด้อมขับ รู้ว่าพระราชาบ้นทมหลับคิ จึง
วางเครื่องคณครีชวณกันเข้าไปในราชอุทยาน เที้ยวเด็กเก็บดอกไม้
ผลไม้เป็นคั้นตามชอบใจ ได้เห็นพระเถรแดงเข้าไปกราบไหวว้หนึ่งอยู่
ตามลัมคควร ล้วนพระเถรกรุณาจึงแดงธัมมกถา ให้ดลิตรัทงหลาย
เหล่านั้นฟัง

ดลิตรัทงทรงองค์พระเจ้าอุเทน ได้เห็นดลิตรัทงหลายไปนั่งฟัง
ธรรมคังนั้น จึงดั้นพระเพลาให้กระเทือนเตือนให้คั้นบ้นทม บรม
กษัตริย์ครัดถามว่า พวกหญิงถ้อย พวกกันไปไหนหมดเด่ำ ดลิตรัทง
กราบทูลด่ำว่า เขาไปนั่งด้อมลัมคณระรูปหนึ่งอยู่ไต้คั้นรำง

พระเจ้าอุเทนได้ทรงฟังแล้วกริ้วใหญ่ เด็ดใจไปคำบริภาษพระ
เถรวา เหาหตะ เราจักให้มัดแดงกัณฑ์ดมณะแล้วรับสั่งให้คนไปหัก
รังมัดแดง แกดั่งทำให้กระจายดังที่กายพระเถรนั้น

พระบิดาโศกธารทวาชะ อธิษฐานให้กายลอยไปในอากาศ
ถวายโอวาทบรมกษัตริย์นั้นแล้ว จึงกดับมาลงตรงประคูนันธกุฎี
อันมีณที่ใกล้พระเชตุวันวิหาร ส้มเด็จพระบรมศาสดาจารย์ครัดถาม
ว่า วันนั้นเธอมาแต่ที่ทิวาวิหารสถานใด พระเถรกราบทูลตามมุนั้น
ที่กษัตริย์ได้ทำทนต์กรรมนั้นให้ทรงทราบทุกประการ

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ครัดว่า ดูกรภราทวาชะ อุเทนราช
บพิตรจะได้เบียดเบียนบรรพชิตในเคียววันหาบมิได้ ในชาติปางก่อน
อุเทนราชเคยทำอำนาจเบียดเบียนบรรพชิตเหมือนกัน ครัดเท่านั้น
เดื่อนิ่งอยู่ พระเถรจะใคร่รู้เรื่องจึ่งทูลอาราธนา ส้มเด็จพระบรมศาสดา
จึ่งทรงนำซึ่งอดีตชาตกมาครัดเทศนาต่อไปดังนี้

อดีตเต พาราณสีย์ พุรหมทตเต. รชขั การเนเต ในกาล
ที่ล่วงแล้วช้านาน ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตได้โดยราชสมบัติใน
เมืองพาราณสี คราวนั้นพระมหาสัตว์ ได้อุปบัติในตระกูลจันทาด
ณบ้านนอกเมือง บิดามารดาให้ชื่อว่ามาตังคะ ครั้นต่อมามหาสัตว์
เจริญวัยขึ้นแล้ว มีบุญญารอบรู้ทั่วไปในสรรพกิจ จึงได้นำมปรากฏ
ว่ามาตังคบณทิศดังนี้

ยังมีเศรษฐีฐิตาอยู่ในเมืองพาราณสี มีนามว่าทิวฐิมังคคิกา เมื่อถึงวารเดือนหนึ่งหรือถึงเดือนเคยพาวพวกเพื่อนหญิงชาย ออกไปเที่ยวเล่นแต่เดียวกันในสวน ยังความดำราญรื่นเรริงให้เป็นไป

วันหนึ่ง พระมหาสัตว์เดินจะเข้าไปภายในเมืองด้วยเรื่องธุระ พบปะทิวฐิมังคคิกานารีเข้าที่ระหว่างประตูนคร จึงหลบเข้าแอบซ่อนเล็กข้างทาง ปล่อยให้พวกของนางนั้นไป ขณะนั้นนางทิวฐิมังคคิกาเปิดม่านมองออกมา เห็นกายาพระมหาสัตว์นึกปลงใจ จึงถามขึ้นว่า คนชนิดไรที่ยืนอยู่นั้น พวกที่ไปด้วยกันบอกว่า คนจันฑาท นางจึงคิดว่า เรามาพบคนไม่สมควรที่เราจะพึงพบเข้า แล้วย่นอ (นับว่าเป็นอวมงคล) แล้วยืนดั่งหน้าดั่งตาดด้วยน้ำหอม จึงพร้อมกันกลับแต่ที่ตรงนั้น

บรรดามหาชนที่ตามไปด้วยเศรษฐีฐิตา พากันโกรธนับว่าเราทั้งหลาย ชวดไม่ได้กินเหล้าเต้าเข้าซึ่งเราจะไม่ต้องซื้อใหม่ขึ้น เพราะเหตุเจ้าคนจันฑาททำให้เสียการ จึงช่วยกันประหารมาตั้งคบัณฑิตด้วยมือเดเท้า ทำให้พระมหาสัตว์เจ้าตลบตงกับที่ แล้วยพากันหนีกลับ

มาตั้งคบัณฑิตตบอยู่ครู่หนึ่งได้สติขึ้นมาจึงดำริที่ว่า บริวารชนแห่งหญิงคนนี้ รุมกันทุบตีเราผู้ไม่มีโทษ ด้วยความโกรธอันโหดเหี้ยม จึงดำรงคนค่อยเดินตามไปถึงบ้านเศรษฐีฐิตา เข้าไปนอนอยู่ใกล้ประตูเรือนบิดานานวันนั้น ตั้งจิตต่อชษฐานว่า เราได้

เศรษฐีริดาแล้วจกถูกไป ถ้าไม่ได้ เราจกไม่ถูกไปจากที่นเป
อินชาด

เศรษฐีผู้บิดาของทิวฐุมังคคิกา ได้เห็นมาตังคบัณฑิตมานอน
อยู่อย่างนั้น จึงถามว่า ท่านมานอนอยู่ที่นี้ ด้วยเหตุการณอะไร
พระมหาสัตว์บอกว่าเหตุอื่นมิได้มี ข้าพเจ้านจะต้องการทิวฐุมังคคิกา
ริดาของท่าน คอบดงนั้นแล้วก็มีใครว่าอะไร พระมหาสัตว์
ทำอาการอย่างนั้น จนวันล่วงไปได้ ๖ วันแล้ว

แท้จริง ธรรมดาพระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลายได้ปลงจิตอธิษฐาน
กิจการสิ่งใด กิจการสิ่งนั้นย่อมสำเร็จทุกประการ ด้วยกำลังอธิษฐาน
บารมี ย่อมเปนประเพณีมา เพราะเหตุการณนั้น เมื่อครบ ๗ วัน
ชนทั้งหลายมีเศรษฐีบิดาเปนต้นนั้น จึงพร้อมกันนำทิวฐุมังคคิกา
ออกมาให้แก่มาตังคบัณฑิตนั้น

ส่วนทิวฐุมังคคิกาก็ยอมตนเปนภรรยาโดยดี จึงเดือนพระ
มหาสัตว์ว่า ข้าแต่ผู้มี ท่านจงลุกขึ้น เราจะได้พากันไปบ้านเรือน
ของท่าน พระมหาสัตว์ตอบว่า บริวารชนคนของนางเมื่อพบกัน
กลางทางวันนั้น ช่วยกันรุมโอบค้ำทำให้พทุพตภาพ เจ้าจึงให้
ชนหลังได้แล้วพาไป เศรษฐีริดายอมทำตามอย่างนั้นแล้ว ก่าถึงชน
ชาวนครพากันแแต่อยู่ นางก็พาออกจากนครไปค่อหน้าจนบัดถึง
จันทาลคาม

พระมหาดัตว์มิได้ทำความล่วงเกินโดยจะยังชาติให้แตกต่าง
 เป็นอันขาด (คือไม่ล่วงประเวณีกับนาง) ให้นางอยู่ในเรือนสอง
 สัปดาห์ จึงรำพึงไปว่า เราจะทำภรรยานั้นให้ถึงซึ่งความเป็นหญิง
 ยิ่งด้วยตาบแต่ยศ แต่ต้องบวชเป็นคาวบสจึงจะทำได้ คิดแล้วจึง
 เรียกนางทิวฐุมังคธิกาเข้ามาใกล้แล้วพูดว่า คุณรน้องหญิงผู้เจริญใจ
 เมื่อพี่จักไม่นำของสิ่งใดมาจากป่าได้ ความเดียงซ้พของเราจักไม่
 เป็นไปยี่ดยาว ตัวเราจำต้องออกไปยังราวป่า เจ้าจงอุดดำห์
 รำงับใจอย่าได้กระเด็น กว่าจะถึงวันพี่กลับมา จึงตั้งกะคนที่อยู่
 ในเรือนว่า ท่านทั้งหลายอย่าได้ประมาท จงช่วยพิทักษ์รักษา
 ภรรยาของเราด้วย ตั้งแต่ก็ออกไปสู่ป่า ถือเพศบรรพชาเป็น
 คาวบส ทำความเพียรไม่ละตด ถึงกำหนด ๗ วันทำอภิญา ๘ สัปดาห์ ๘
 ให้เกิดขึ้น แล้วคิดว่า คราวนี้แหละเราอาจจะเป็นที่พึงแก่ทิวฐู
 มังคธิกาได้ จึงเหาะไปตรงประตูจันทคาม เดินไปถึง
 ประตูเรือนทิวฐูมังคธิกา ๆ เห็นพระมหาดัตว์บวชกลับมา แล้วร้อง
 ให้ได้ถามว่า ข้าแต่สามี ไฉนที่ท่านจึงบรรพชาเสียเล่า ทำข้าพเจ้า
 ให้อนาถา ข้าพเจ้าจะพึงพาผู้ใดได้

พระมหาดัตว์ตอบว่า คุณรน้องผู้เจริญใจ เจ้าอย่าได้คิด
 น้อยใจไปเลย คราวนี้ พี่จะทำตาบแต่ยศให้ปรากฏแก่ท่านยิ่งกว่า
 เก่า ก็แต่คว่า ท่านจักได้จากตัวคำนี้ ในท่ามกลางประชุมชนได้หรือ

ไม่ว่า มาตั้งคบคิดหาใช้ผัวข้าพเจ้าไม่ ท้าวมหาพรหมต่าง
หากเป็นผัวข้าพเจ้า

นางทิฏฐีมังคติการับว่าอาจด่าได้ พระมหาสัตว์บอกอุบาย
ให้อีกว่า ถ้ามีผู้ถามว่า ด่ามีของท่านไปไหน ท่านพึงบอกกับ
เขาว่า ผัวเราไปแล้วยังพรหมโลกนั้น อีก ๗ วันผัวฉันจักแหวกดวง
พระจันทร์ตรงมาให้เห็นในวันเพ็ญกลางเดือนนี้ พระมหาสัตว์บอก
อุบายให้แล้วก็กลับไปยังบ้านหิมพานต์

นางทิฏฐีมังคติการับว่าจาพระมหาสัตว์ไว้ เทียบบอกเล่าทั่วไป
แต่ในที่ประชุมชนว่า มาตั้งคบคิดไม่ใช่ด่ามีของตน ท้าวมหา
พรหมชั้นบนเป็นด่ามี ประชาชนชาวเมืองพาราณสีก็เชื่อตามคำของ
นางทิฏฐีมังคิกา

• เมื่อถึงวันปุนณมี เวลาพระจันทร์ตั้งอยู่ท่ามกลางอัมพร มาตั้งค
บคิดคนฤมิตรกายคล้ายมหาพรหม แหวกมณฑลพระจันทร์ตรงมา
ท่าเมืองพาราณสีมีมณฑล ๑๒ โยชน์ ให้รุ่งโรจน์สว่างทั่วไป เวียน
เบื้องบนนครด้าวคัตถิ ๓ รอบแล้ว อันมหาชนกำลังบูชาด้วยสักการะ
มีคันธมาตาเป็นต้น พระมหาสัตว์ จึงบ้ายหน้ามุ่งต่อจันฑาทคาม

พुरुหมภคตยา บันฑาชนชาวพुरुหมภคต^๑ ประชุมกันเป็นชนัด
ไปยังบ้านจันฑาทจัดการคฤมเรือนทิฏฐีมังคิกา ด้วยผ้าขาวล้วน
ทาพื้นเรือนด้วยจตุชาติของหอม^๒ เบื้องบนคาดเพดานแขวนพวง

๑ บ่าวของพรหม, คนทรงของพรหม

ดอกไม้ ^๕ซึ่งไวซึ่งมหาดยนะในเคหาเดจุตามปทีปด้วยน้ำมันหอม
 แล้วพร้อมกันชนทรายขาวราวจะแผ่นเงิน ^๕โรยรอบทั่วไปแต่ประตู
 บ้านเข้ามา ^๕แล้วขัดผูกพรรณพฤกษาดอกแถมใบ ^๕ปักธงเป็นทิว
 ได้วงามวิจิตร

มาตั้งคณัตติคาบด ^๕ก็เดือนดตลงจากอากาศ ^๕เข้าไปภายใน
 ห้องเรือน ^๕นั่งอยู่ณตยนาถนะหน่อยหนึ่ง ^๕ขณะนั้นนางทิวรู่มังคคิกา
 มีฤๅษณ์มา ^๕พระมหาสัตว์จึงดูบท้องเศรษฐีธิดา ^๕ด้วยนิ้วแม่มือ
 ของขวา ^๕เศรษฐีธิดาก็ตังครรภ ^๕โดยทันที

พระมหาสัตว์บอกเศรษฐีธิดาว่า ^๕บัดนี้เจ้ามีครรภแล้ว ^๕เจ้าจัก
 คลอดบุตรผู้ชาย ^๕บุตรเดดัวเจ้าทั้งดองคน ^๕จักอุ้มไปด้วยดาก
 แดยค์เลิศดี ^๕น้ำค้างเท้าของเจ้าจักเป็นน้ำตรงขององค์กษัตริย์ท้าวทวีป
 น้ำอาบจักเป็นยารักษาคนที่ยังไม่ควรตายไม่ให้ตายได้ ^๕ชนเหล่าใด
 ได้รดน้ำอมโศลก ^๕ชนเหล่านั้นจักเปิดตจจากดรรพโรภภัย ^๕ทั้ง
 จักปราศจากเด้นียคจัญไรกาพถันณ ^๕

อนึ่ง ^๕บุตรเศรษฐีธิดา ^๕มหาชนเมื่อได้กัมคัระระตงเหนือหลังเท้า
 เจ้า ^๕จักให้ทรัพย์สินนับพันตำดิง ^๕ผู้ที่เข้าไม่ถึง ^๕ยื่นไหว้เพียงคดองดอง
 โสต ^๕จักให้ทรัพย์สินอย่างน้อยร้อยกหาปณะ ^๕ผู้ที่ยื่นไหว้ในคดองจักชู
 จักให้ทรัพย์สินนับได้คนละตำดิง ^๕เจ้าพึงกำหนดไว้อย่าได้ประมาท
 พระมหาสัตว์ ^๕ให้โอวาทคณัตติแล้วจึงเหาะเข้าไปยังจันทมณฑล

ประชาชนชาวพรหมภคต์ ประชุมกันแออัดอยู่ที่เรือนทิวรมังค
 ดิกา จนเวดาราตรีล่วงไป ครั้นเวดาเช้า จึงได้เชิญให้นางชั้นดุษฎี
 ทอง น้อมเคี้ยวเข้าประคองนำไปภายในเมือง มหาชนรู้เรื่องเศรษฐี
 ธิดาว่า เปนภรรยาทำอวมหาพรหม ต่างชื่นชมบูชาด้วยดีการะ
 มัดดอกไม้เป็นคัน มหาชนเดือมได้ไต่ให้ว้แต่ให้ทรัพย์สิน โดยลำดับที่
 มหาดีควักกำหนดไว้ บรรดาชนที่พานางเที่ยวทั่วไป ตลอดจนรอบ
 เมืองพาราณดี มีมณฑลได้ ๑๒ โยชน์ ได้ทรัพย์สินสิบแปดโกฏิ

เหล่าบริษัทธิพรหมภคต์เป็นคัน จึงเอาทรัพย์สินนั้นสร้างมณฑป
 ใหญ่ในท่ามกลางนคร ตกแต่งที่นอนใหญ่แวดวงด้วยม่านทอง แล้ว
 เชิญนางให้อาศรัยพักอยู่ก่อนในมณฑป จึงปรารภจะสร้าง
 ปราสาท ๗ ชั้นลงไว้ในที่ใกล้มณฑป เริ่มปรารภจักซื้อที่ดิน
 แดงมีอกก่อสร้างต่อไป การก่อสร้างปราสาท ๗ ชั้นนั้นนานนับได้
 ๓๐ เดือนจึงสำเร็จดี

ระหว่างที่กำลังสร้างปราสาทอยู่นั้น เศรษฐีธิดามีครรถ์ครบ
 ได้คัดตบบุตรชายในมณฑปก่อน เมื่อจะถือนามกรแห่งบุตรนั้น
 พรหมณทั้งหลายพร้อมกันให้ชื่อว่ามณฑปกุมาร เมื่อจนกรรมการ
 สร้างปราสาทสำเร็จเสร็จแล้ว เศรษฐีธิดาพาบุตรเข้าไปอยู่ในปราสาท
 ที่สร้างใหม่ กอบไปด้วยเกียรติยศแต่ปริวารยศ

เมื่อมณฑลพยุภุมารมีอายุได้เจ็ดแปดปี มีอาจารย์ผู้อุทิศด้วย
 คิดปมาประชุมกัน ให้กุมารนั้นศึกษาเพศศาสตร์ให้ชำนาญดี ครั้น
 อายุได้ ๑๒ ปี ก็ยินดีในอันจะให้ท่านแก่พราหมณ์ จึงตั้งไว้ซึ่งนิกย
 ภัทรในซุ้มประตูที่ ๕ เดิมต่อไป . วันหนึ่งเป็นดมัยประชุมเลี้ยงใหญ่
 พราหมณ์ทั้งหลายที่รับเชิญหมื่นหกพัน . พวกนั้นมานั่งที่สำหรับเลี้ยง
 ณซุ้มประตูที่ ๕ รับประทานเข้าปายาตอย่างดี อันปรุงแล้วด้วย
 น้ำมันแฉะฉันทัดกัชร อันเจือด้วยนมแดเนยคั้นเนยได้ ส่วนมณฑลพยุ
 ภุมารนั้นประดับกายด้วยสุวรรณพารณ์ ใ้รองเท้าทอง ถือไม้เท้า
 ทอง เทียบตรวจตราเลี้ยงดูทั่วไป

ในขณะนั้นมาคังคบัณฑิต สถิตอยู่ในอาศรมบท กำหนดจิตต์
 พิจารณาคุณทพยุภุมารทราบว่า มีต้นदानวิปริตประพฤติกิณครอง
 ธรรม จึงคิดว่า วันหนึ่งเราจักไปทรมานกุมาร ท่านจักมีผลใหญ่
 ในเขตต์ใด เราจักให้กุมารให้ท่านในเขตต์นั้น คิดแล้วจึงเหาะ
 ไปยังสระอโนดาต ขอบน้ำชำระกายบ้วนปากล้างหน้า นุ่งผ้าเก่า
 ครองบังตุ้กุดตั้งสมาธิอันขาดฉิบ . ถือบาตรดินเหาะมาตรงโรงทาน
 ประดิษฐานยืนอยู่ส่วนข้างหนึ่งที่ซุ้มประตู

มณฑลพยุภุมารเมื่อเลี้ยงดูหมู่พราหมณ์ แด่ไปเห็นพระมหาสัตว์
 แต่ไกล คิดในใจว่า บรรพชิตผู้รูปร่างอย่างยักษ์มีค่าจ อาจ
 มาถึงที่นี่ได้ นี้มาแต่ไหนหนอ . เมื่อจะกล่าวกับมาคังคบัณฑิตนั้น
 จึงกล่าวคาถาประพันธ์ (ที่ ๓) ว่า

กุโต นุ อากัจฉสี ทุมมวาสี
 โอคลลโก ปัสสปีสาจโกว
 สงฺการโจฬิ ปฏิมุญจ กณฺเฐ
 โโก เร ตฺวิ โหสิ อทกฺขิณฺเอยโย ฯ

ความว่า เราขอถามท่าน ท่านมีปรกติหนึ่งห่มไม่สมควร ด้วน
 แต่ผ้าเก่าขาดเปนครอยต่อคูดามาก ดึกปรกคัจจุบค่ำจึงยืนอยู่ที่กอง
 ชยะแผ่นทราย ด้รวมใส่ผ้าชั่วคราวอันได้แต่กองชยะมาปะคอไว้ ท่าน
 นี้เป็นคนอะไร มาแต่ไหน จึงได้มายืนอยู่ที่นี้ ท่านนี้หากควรแก่
 ทักขินาของเราไม่

มาตังคบัณฑิตได้ฟังคาถาภาสิต มีจิตคักอปปด้วยความกรุณา เมื่อ
 จะสันทนากับด้วยมณฑปยกมวณนั้น จึงกล่าวคาถาประพันธ์ (ที่ ๒) ว่า

อนนํ ทวฺยทํ ปกตํ ยสฺสสินํ
 ตํ ขชฺชเร ภูณฺชเร ปิยฺยเร จ
 ชานาสิ มํ ตฺวิ ปฺรทตฺตฺตฺปจฺฉี
 อุตฺตฺติฏฺฐปฺปณฺฑํ ลภตํ สปาโก ฯ

ความว่า เข้ามาเป็นต้นของคุณของท่าน ท่านตกแต่งไว้ดีพร้อมแล้ว
 เพื่อพราหมณ์ผู้ดีมบูรณ์ด้วยปริวารยศเหล่าใด พราหมณ์ผู้ดีมบูรณ์
 ด้วยปริวารยศเหล่านั้น พวกนั้นขบฉันดื่มกินซึ่งทานวัตถุอันอยู่ ท่าน
 รู้จักปรกกระหนว่า ดีปากจันทาตเตยงซึ่งด้วยอาหารอันผู้อื่นให้ ย่อม
 ได้บิณฑบาตอันจำจะต้องเที่ยวยื่นขอจึงได้ ก็ใครเล่าเขาจะให้แก่ดีปาก

จันทาท ยากที่เราจะได้บิณฑบาต เพราะเหตุนี้ท่านจึงบอกใครๆ ให้โภชนะแก่เรา เพื่อยังชีวิตให้เป็นไปเกิด

มัททพยกุมาร ได้ฟังคาถาภาติคแห่งมาตังคบัณฑิตดังนี้ จึงกล่าวคาถาประพันธ์ (ที่ ๓) ดังนี้ว่า

อนัน มมยิทํ ปกตํ พุราหมณานํ
อตตตถาย สททหโต มมยิทํ
อเปหิ เอโต กิมชฺชุตโตสสิ
น มาทิสสา ตฺยหํ ททนต์ติ ชมฺม ๑

ความว่า เข้ามาเป็นคณของเรา เราได้ตกแดงไว้ดีแล้ว เพื่อพราหมณ์ทั้งหลาย ท่านวัตถุที่บริจาคนี้ เราเชื่อว่ามีผลเป็นไป เพื่อประโยชน์แก่ความเจริญของตน ดูกรชนชาติเสวทราม ท่านจะมายืนอยู่ที่ไหนทำไม จงไปเสียให้พ้นจากที่นี้ คนผู้ดีเช่นตัวเรา เขาให้ท่านแก่พราหมณ์ผู้ดีมบูรณ์ด้วยชาติ เขาหาให้ท่านแก่ท่านผู้จันทาทไม่ จงรีบไปเสีย

พระมหาสัตว์ได้ฟังดังนั้น เมื่อจะกล่าวตอบกับมัททพยกุมาร จึงกล่าวคาถา (ที่ ๔) ดังนี้ว่า

ถเล จ นินฺเน จ วปฺนติ พิชํ
อนุปฺเขตเต ผลมาสีสมานา
เอตาย สทฺชาย ททาหิ ทานํ
อปฺเปว อาราชเย ทกฺขิณฺณเย ๑

ความว่า ชนชาวนาผู้หวังผลเข้ากล้า ย่อมหวาดพิงพันธุ^๕ใน
 เหนือตามอย่าง คือที่ค่อนหนึ่ง ที่ดุ่มหนึ่ง ที่เต็มอไม่ดุ่มไม่ค่อน
 หนึ่ง เมื่อฝนตกมากเกินไป เข้ากล้านาดุ่มเดนาเต็มอหนึ่งย่อมเสีย
 ไป คงได้ผลในนาค่อน เมื่อฝนตกน้อยไป เข้ากล้าที่นาค่อนย่อม
 เสียหาย เข้ากล้าที่นาดุ่มได้ผลเล็กน้อย เข้ากล้าที่นาเต็มอหนึ่ง
 คงได้ผลเหมือนกัน เมื่อฝนตกเต็มอไม่น้อยไม่มาก เข้ากล้าในนา
 ค่อนเดนาดุ่มเดนาเต็มอทั้งสาม ย่อมได้ผลบริบูรณ์งามทั่วกัน ฉนั้นใด
 ดูกฤกumar ท่านจงให้ท่านแก่ปฏิกาคทุกทั่วไป บรรดาที่ได้มาถึง
 ณะเพาะหน้า ด้วยดีตราเชื่อผลตั้งชนชาวนา ฉนั้นนี้ เมื่อท่านให้ท่าน
 ด้วยอาการอย่างนี้ ไฉนจะพึงได้ทักษิณบุญบุคคลที่ดี ซึ่งจะยังผลแห่ง
 ท่านให้เจริญยิ่งขึ้นไปได้เล่า

มณฑปยกumar ได้ฟังคาถาแห่งพระมหาสัตว์ดังนั้น เมื่อจะ
 แสดงคำให้มันต่อไป จึงกล่าวคาถานัยประพันธ์ (ที่ ๕) ดังนี้ว่า

เขตตานิ มยหิ วิทิตานิ โลก

เยสาหิ พิชานิ ปติฏฐเปมิ

เย พุราหุมนา ชาติมนุตูปปนา

ตานีส เขตตานิ สุเปสทานิ ฯ

ความว่า เราย่อมคงไว้ซึ่งพืชคือทาน ในบุญเขตต์เหล่าใด
 บุญเขตต์เหล่านั้น เรา^๕รู้แจ้งเห็นจริงแล้ว ว่ามีอยู่ในโลก พุราหมณ์

ผู้บริบูรณ์ด้วยชาติเดเมนต์เหล่าใด พราหมณชาติเหล่านั้น มีคิดเป็น
 ทรกตยัคชิต ชื่อว่าเป็นบุญเขตต์มีในโลกนี้

พระมหาดัตถ์ได้ลำดับบรรดดังนี้ . เมื่อจะประกาศคุณปฏิคาหก
 ให้มัน จึงกล่าวประพันธ์ ๒ คาถา (ที่ ๖-๗) ดังนี้ว่า

ชาติมโห จ อติมานิตา จ
 โลโภ จ โทโส จ มโห จ โมโห
 เอตา อคฺฌา เยสุ ว สนฺติ สพฺเพ
 ตานีชฺ เขตฺตานิ อเปสฺตานิ ฯ
 ชาติมโห จ อติมานิตา จ
 โลโภ จ โทโส จ มโห จ โมโห
 เอเต อคฺฌา เยสุ น สนฺติ สพฺเพ
 ตานีชฺ เขตฺตานิ สุเปสฺตานิ ฯ

ความว่า ชาติมโห ความเมาเพราะชาติว่าเรามีชาติสูงกว่า
 ผู้อื่นก็ดี อติมานะ ความนับถือตนว่ายิ่งกว่าผู้อื่นก็ดี โจระ ความ
 ออยากได้ก็ดี โทสะ ความประทุษร้ายก็ดี มโห ความมัวเมา
 ด้วยชาติเป็นต้นก็ดี โมหะ ความพันเพอใจก็ดี กิเลศธรรมทั้งปวง
 เหล่านี้ ล้วนเป็นโทษใช้คุณ ย่อมมีอยู่ในเขตต์คือบุคคลเหล่าใด
 เขตต์คือบุคคลเหล่านั้น นับว่าเป็นเขตต์ด้นกในโลกนี้มิได้ ทาน
 ที่ให้ในเขตต์ไม่ดี มีผลไม่มาก

ดูกรกุมาร กิเลสธรรมทั้งปวงคือ ซาคิมทะ อติมานะ โดกะ
โทละ มทะ โมทะ เหล่านี้ล้วนเป็นโทษใช้คุณ ไม่มีอยู่ในเขตต์คือ
บุพพคเหตฺวาโต เขตต์คือบุพพคเหตฺวานัน นับว่าเป็นเขตต์คั่นในโดกน
ทานที่ให้ในเขตต์ที่คั่น ย่อมมีผลมากแท้

เพราะเหตุนี้ ท่านอย่ามั่นหมายเอาอเปตฺตชนว่าเป็นเพื่อนา
เพราะว่า พราหมณ์ผู้กอบด้วยชาติเดมนต์ จะได้ให้ไปยังสัตว์รค
ก็หาบมิได้ ฝ่ายอริยบุพพคเหตฺวาโตปราศจากชาติมานะเป็นคั่นแล้ว
อริยบุพพคเหตฺวานัน นับว่าเป็นเพื่อนาคี ทานที่ให้ในอริยบุพพค
ย่อมมีผลมาก อริยบุพพค ย่อมจะให้ได้ไปยังสัตว์รค

เมื่อพระมหาสัตว์นั้น กล่าวอยู่บ่อย ๆ อย่างนี้ มณฑพยกุมาร
โกรธขึ้นมา กล่าวขู่ด้วยวาจาหยาบว่า เจ้าจันชานคนนั้นพูดมาก
ปากจืด นายประคอยู่ทีไหน ทำไมจึงไม่นำจันชานออกไปเด่า แล้ว
กล่าวคาถา (ที่ ๘) ว่า

กวดตฺถ คตา อุปฺโชติโย จ
อุปฺวชฺฌเณ อถฺวา ภณฺทกฺกุณฺนิ
อิมสฺส ทณฺทณฺจ วรณฺจ ทตฺวา
คเล คเหตฺุวา คลยาถ ชมฺมํ ฯ

ความว่า คนเฝ้าประตูมีอยู่ ๓ คน ชื่ออุปฺโชติยะคน ๑ ชื่อ
อุปฺวชฺฌเณคน ๑ ชื่อภณฺทกฺกุณฺนิคน ๑ เราจัดวางไว้ให้รักษาประตู
ถึง ๓ ชั้น พวกนี้ไปเที่ยวเวรเฝ้าทีไหน บด้อยให้คนจันชานอะไรเข้า

มาได้ ท่านทั้งหลายจงตั้งอาชญาฆ่าตัวจันฑาทคนนั้น แล้วจับคอเจ้าคนตามกตอกออกไปเสียให้พ้น ฌกาดมบัคน

นายประคต ๓ คน จึงตมตามเข้ามาใกล้ ยกมือไหว้แล้วถามว่า ท่านจะให้ข้าพเจ้าทำอย่างไร

มณฑพยกุมารชี้ว่า คนจันฑาทชาติเดวทราวม ตมตามเข้ามาถึงที่นี่ ท่านทั้งสามนชมเชอะอยู่ที่ไหน ทำไมไม่เห็นหรือเด่า

นายประคตทั้ง ๓ แจ้งความว่า ข้าพเจ้าก็เฝ้าประคตอยู่ ไม้รู้ว่าเข้ามาทางไหนได้ ผู้หน้าจะเป็นมายาการหรือวิชาธร หายตัวเข้ามาแน่ที่เดียว

มณฑพยกุมารตอบว่า มายาการ วิชาธร ที่ไหน พวกนี้แก้ตัวไปกระนั้น เจ้าจงช่วยกันตบปากเจ้าจันฑาทนี้ เขียนเดี้ยด้วยเร็ว ไม้ไผ่ ถกหน้งหลังออกให้ได้ ฆ่าเสียแล้วจับคอเจ้าคนเดวนนี้ ถากออกไปทิ้งเสียให้พ้นที่นี่

เมื่อนายประคตรุกันเข้าไปยังไม่ทันถึง มหาสัตว์จึงเหาะขึ้นไปในอากาศ แล้วประกาศคาถา (ที่ ๘) ดังนี้ว่า

กีรี นเชน ขนสิ อโย ทนฺเตภิ ขาทสิ

ชาตเวทํ ปทหสิ โย อีสึ ปริภาสสิ ฯ

ความว่า ท่านผู้ใดได้บริษษณช้ด้วยคำหยาบ ท่านผู้หน้ได้ชื่อว่่าเกะภูเขาดด้วยเด็บ หรือชื่อว่่าเคยวณิกน้อนเหตักด้วยพัน หรือมิดนช้ชื่อว่่าพยายามกดินนินช้่งไฟ

พระมหาดิถี^๕ครีดี^๕กาลาน^๕แล้ว เมื่อมาณพแด^๕พราหมณ^๕ทง^๕หตาย
แด^๕คอยู่ ได้^๕เหาะ^๕ไป^๕ใน^๕อากาศ^๕ เพราะ^๕เหตุ^๕นั้น ดิม^๕เต็^๕จ^๕พระ^๕บรม^๕ศา^๕ศา^๕
เมื่อ^๕จะ^๕ประ^๕ภา^๕ศ^๕ควา^๕ม^๕นั้น^๕ให้^๕แจ^๕ง^๕ชัด^๕ จึง^๕ครี^๕ดี^๕กา^๕ลา (ที่ ๑๐) ดิง^๕น^๕ว่า

อิ^๕ทิ^๕ ว^๕ต^๕วา^๕น มา^๕ต^๕ง^๕โค อี^๕สี ส^๕จ^๕จ^๕ป^๕ร^๕ก^๕โม

อน^๕ต^๕ล^๕ก^๕ข^๕ส^๕มิ ป^๕ก^๕กา^๕มิ พ^๕รา^๕ห^๕ม^๕ณ^๕น^๕ อ^๕ุ^๕ท^๕ิ^๕ก^๕ข^๕ต^๕ิ ๗

ควา^๕ม^๕ว่า มา^๕ต^๕ง^๕ค^๕ฤ^๕ษ^๕ผู้^๕ม^๕ดี^๕จะ^๕เป^๕น^๕ค^๕ร^๕ือ^๕ง^๕ก^๕้าว^๕ไป^๕เบ^๕อง^๕หน้า^๕ ได้^๕
ภา^๕ดี^๕ค^๕า^๕ลา^๕น^๕แล้ว เมื่อ^๕พ^๕รา^๕ห^๕ม^๕ณ^๕แด^๕ค^๕อยู่ เธอ^๕ก็^๕เหาะ^๕ไป^๕ใน^๕อากาศ^๕

พระ^๕ม^๕ห^๕า^๕ดี^๕ค^๕ว^๕นั้น^๕บ^๕่าย^๕หน้า^๕จะ^๕พา^๕จ^๕ิน^๕ท^๕ิศ^๕ ไป^๕ข^๕้าม^๕ด^๕ง^๕ใน^๕หน^๕ท^๕าง^๕
แห่ง^๕หนึ่ง จึง^๕อ^๕ริ^๕ช^๕ฐ^๕า^๕น^๕ว่า ขอ^๕ให้^๕ร^๕อย^๕เท^๕้า^๕ของ^๕เร^๕า^๕ป^๕รา^๕ก^๕ฏ^๕มี^๕ช^๕ัน^๕ แ^๕ด^๕
ค^๕ำ^๕เน^๕ิน^๕ไป^๕เพ^๕ื่อ^๕บ^๕ิ^๕น^๕ตะ^๕ ใน^๕ที่^๕ไ^๕ก^๕ด^๕ป^๕า^๕จ^๕ิน^๕ท^๕วา^๕ร^๕ เมื่อ^๕ป^๕ระ^๕ม^๕ว^๕ด^๕ม^๕ิ^๕ด^๕ส^๕ก^๕ภ^๕ค^๕ร^๕
ได้^๕แ^๕ด^๕แล้ว ก็^๕นั่ง^๕ค^๕น^๕อยู่^๕ณ^๕ศา^๕ลา^๕แห่ง^๕หนึ่ง จึง^๕เท^๕พ^๕ย^๕ค^๕า^๕ร^๕ัก^๕ษา^๕พระ^๕น^๕ค^๕ร^๕พา^๕
กัน^๕เด^๕ือ^๕ค^๕ร^๕ือ^๕น^๕ใจ^๕น^๕ัก^๕ มา^๕ป^๕ระ^๕ช^๕ุ^๕ม^๕กัน^๕ถ^๕่า^๕ว^๕ว่า ม^๕ณ^๕ท^๕พ^๕ย^๕ก^๕ุ^๕มา^๕ร^๕น^๕ ถ^๕่า^๕ว^๕
ถ^๕้อย^๕ค^๕ำ^๕ท^๕ำ^๕พระ^๕ผู้^๕เป^๕น^๕เจ^๕้า^๕ของ^๕พ^๕ว^๕ก^๕เร^๕า^๕ให้^๕ได้^๕ค^๕ว^๕า^๕แ^๕ค้น^๕ใจ^๕น^๕ัก^๕

คร^๕ว^๕ง^๕นั้น ห^๕ิว^๕ห^๕นำ^๕ย^๕ก^๕ษ^๕ค^๕น^๕ห^๕ึ่ง^๕ .จ^๕ิง^๕จ^๕ับ^๕ค^๕อ^๕ม^๕ณ^๕ท^๕พ^๕ย^๕ก^๕ุ^๕มา^๕ร^๕น^๕บ^๕ิ^๕ค^๕เ^๕ด^๕ย^๕
เท^๕พ^๕ย^๕ค^๕า^๕อัน^๕เค^๕ษ^๕ ก็^๕จ^๕ับ^๕ค^๕อ^๕เ^๕ด^๕ส^๕พ^๕รา^๕ห^๕ม^๕ณ^๕บ^๕ิ^๕ค^๕เ^๕ด^๕ย^๕เห^๕ม^๕ือ^๕น^๕กัน^๕ แต่^๕หา^๕ท^๕ำ^๕
ให้^๕ต^๕าย^๕ไม่^๕เป^๕น^๕แต่^๕ท^๕ำ^๕ให้^๕ด^๕ำ^๕ย^๕าก^๕ไป^๕เท^๕่า^๕น^๕ั้น ค^๕ี^๕ร^๕ษ^๕ะ^๕แห่ง^๕ม^๕ณ^๕ท^๕พ^๕ย^๕ก^๕ุ^๕มา^๕ร^๕
นั้น บ^๕ิ^๕ค^๕ด^๕ล^๕บ^๕ไป^๕มี^๕หน้า^๕อยู่^๕ข^๕้าง^๕ห^๕ด^๕ง^๕ มี^๕อ^๕แ^๕ด^๕เท^๕้า^๕เห^๕ย^๕ย^๕ค^๕ด^๕ร^๕ง^๕แข่ง^๕เห^๕ม^๕ือ^๕น^๕
ค^๕ัน^๕ก^๕ด้วย กระจ^๕ด^๕ก^๕ท^๕ง^๕ห^๕ต^๕าย^๕ก็^๕ก^๕ด^๕บ^๕ก^๕ด^๕าย^๕เป^๕น^๕เห^๕ม^๕ือ^๕น^๕กระจ^๕ด^๕ก^๕ค^๕น^๕ที่^๕ต^๕าย^๕
แ^๕ด^๕แล้ว พ^๕รา^๕ห^๕ม^๕ณ^๕ท^๕ง^๕ห^๕ต^๕าย^๕น^๕อ^๕ก^๕น^๕ั้น ด^๕ำ^๕ร^๕อ^๕ก^๕หน้า^๕ด^๕าย^๕อ^๕อก^๕ท^๕าง^๕ป^๕าก^๕ค^๕ัน^๕ไป

คืนมา ชนทั้งหลายเห็นแล้ว ก็รีบไปบอกแก่นางทิฏฐิมังคติกากว่า
ข้าแต่แม่เจ้า บุตรของท่านเป็นอะไรไปแล้ว

นางทิฏฐิมังคติกาก็รีบตามไปได้เห็นบุตรแล้ว ก็ร้องว่า ดูข้า
เป็นอะไรไป จึงกล่าวนัยคาถา (ที่ ๑๑) ดังนี้ว่า

อาเวลิติ ปุณฺณจิตฺโต อุตฺตมมฺกํ
พาหิ ปสาเรติ อกมฺมเนยฺยํ
เสตานิ อกฺขิณี ยถา มตฺสฺส
โก เม อิมิ ปุตฺตมกาสิ เอวํ ฯ

ความว่า คีรีชะรอยจะเบี่ยงหน้าลูกเรา ทำไมเด่าจึงกตัญญูมาอยู่
เบี่ยงหลัง มือแดงเหยียดตรงแข็งไม่ไหวคิง นอนนิ่งนัยคาชาว
ราวกระตาคคนที่ตายแล้วฉัน นี้ใครเด่าเข้ามาทำลูกเรา ให้ถึงวิปการ
อย่างนี้

ดำดั้นนั้น ชนที่ยืนอยู่ในที่นั้น จึงกล่าวคาถา (ที่ ๑๒) เพื่อ
จะบอกแก่นางทิฏฐิมังคติกานั้น ดังนี้ว่า

อิชากมา สมโณ ทุมฺมวาสิ
โอคฺคฺลโก ปัสฺสฺสฺสกาโก
สงฺการโจฬิ ปุณฺณินฺนฺจ กณฺนฺเจ
โส เต อิมิ ปุตฺตมกาสิ เอวํ ฯ

ความว่า สมนะรูปหนึ่งหนุ่มไม่สมควร ด้วนผ้าขาดเป็นรอยคือ
ดูตามก ตกปรกคุดปัดจากที่กองขยฝุ่นทราย ถรวมได้ผ้าชิว

อยู่พักของชยะปะคอไว้ ได้มาแต่ในทันที สมนะรูปนั้นได้ทำแล้ว ซึ่ง
บุตรของท่านนี้ ให้ถึงซึ่งวิปการอย่างนี้

นางทิฏฐุมังคคิกาได้ฟังดังนั้น จึงคิดว่า คนอื่นที่ไหนจะมีกำลังทำ
อย่างนี้ได้ คงจะเป็นมาตังคบัณฑิตแน่ไม่ต้องสงสัย ก็แต่ท่านผู้
บัณฑิตมีจิตศกอบด้วยเมตตา จักทรมาณชนเหล่านั้นให้ลำบากแล้ว
ไปเสียคงไม่เป็นได้ เห็นจักหลบซ่อนอยู่ที่ใดแน่ เมื่อนางจะถาม
ความนั้นให้แจ้ง จึงแสดงคาถา (ที่ ๓๓) ดังนี้ว่า

กตริ ทิส อคมา ภูริปญฺโญ
อกุขาถ เม มาณวา เอตมตถึ
คนุตฺวาน ตํ ปฏิกเรมุ อจฺจยํ
อปเปว นํ ปุตฺตํ ลเภมุ ชีวิตํ ฯ

ความว่า ดูกรมาณพทั้งหลาย สมนะผู้ทรงศีลมีปัญญาเต็มอดัง
แผ่นดิน ท่านได้ไปแล้วยังที่ใด ท่านจงบอกความนั้นแก่เรา เรา
จะตามไปขอทำคืนโทษนั้นเสีย คือว่าเราจักให้สมนะนั้นอดโทษเสีย
ก็จะพึงทำชีวิตของบุตรให้ได้คืนมาโดยแท้

มาณพที่ยืนอยู่ ณ ที่นั้น เมื่อจะบอกแก่นางทิฏฐุมังคคิกานี้ให้แจ้ง
จึงแสดงคาถา (ที่ ๓๔) ดังนี้ว่า

เวหาสยํ อคมา ภูริปญฺโญ
ปถทฺธุโน ปณฺณรเสว จนฺโท

อปจปิ โส ปุริมทิสํ อคณฺณิ

สจฺจปฺปฏฺธิลฺโล อีสึ สาธฺรฺรูปุ ๗

ความว่า พระฤษีผู้ทรงคุณธรรมงามดี มีปัญญาแน่นหนาเต็มอ
พสุธา มีวาจาจริงแน่นอน ได้จรไปแต่ด้วยอากาศวิถึ รวณะ
พระจันทร์ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ อันตั้งอยู่ตรงท่ามกลางหว่างอากาศ แม้
อนึ่ง ท่านฤษีนั้นได้ผินผันหันหน้า ไปแต่ด้วยปุริมทิศ

นางทิฏฐุมังคคิกาได้สดับวาจามาจนพบออกดังนั้น จึงคิดว่าเราจัก
ไปเที่ยวค้นหาสามี จึงให้ทำด้ายแดงถักถักเด้าหน้าทองคำกับขน้าทอง
เที่ยวคว่อมมองเดินไป ได้เห็นรอยเท้าที่มหาสัตว์เจ้าอิษฐานไว้
ก็ดำวเท้าก้าวตามรอยนั้นไป จึงพบมหาสัตว์กำลังนั่งฉันอาหารที่ศาลา
นางเข้าไปใกล้นั่งลงยกมือไหว้

พระมหาสัตว์ได้เห็นทิฏฐุมังคคิกามาถึง จึงขยักขำดุ๊กไว้
ก้นบาตรหน่อยหนึ่ง แด่ดงอาการดุจชิมอาหาร นางทิฏฐุมังคคิกาจึง
นำเต้าน้ำถวาย พระมหาสัตว์ดั่งหัดถั่งในบาตรแต่บัวปากแก้วดี
เคี้ยวสุริยดาเมื่อจะถามความวิบัติแห่งบุตรของตน จึงกล่าวนิพนธ
คาถา (ที่ ๑๕) ดังนี้ว่า

อาเวลิติ ปุณฺณิโต อุตฺตมฺงคิ

พาหุ ปสาเรติ อกมฺมเนยฺยิ

เสตานิ อุกฺขิณี ยถา มตฺสฺส

โก เม อิมิ ปุตฺตมกาสิ เอว ๗

ความว่า ปริมาณชดศัรชะเบ้องหน้าบุตรข้าพเจ้า ทำไมเล่าจึง
บิดมายุเบ้องหลัง มือเท้าไม่ไหวคิงซึ่งแข็งนึ่งนัยตาชาวราวกะว่า
ตาแห่งคนตาย ใครเล่าเข้ามาทำบุตรข้าพเจ้านี้ ให้มีอาการเพนไป
ต่าง ๆ อย่างนี้ ขอได้โปรดชี้ให้ข้าพเจ้าทราบ

มาตังคบัณฑิตเมื่อจะบอกความนั้นให้แจ้ง จึงแสดงคาถา
(ที่ ๑๖) ดังนี้ว่า

ยกุขา หเว สนฺติ มหानุภาว
อนฺวาคตา อีสโย สาธุรูปา
เต ทฺถุจจิตฺตํ กุปิตํ วิทิตฺวา
ยกุขา หิ เต ปุตุตมกิสฺส เอวํ ฯ

ความว่า คุณรทิวฐุมังคคิกา ยักษ์ผู้รักษานครทั้งปวง มีอานุภาพ
ใหญ่หลวง มีอยู่มากด้วยกัน ยักษ์เหล่านั้นรู้จักคุณงามความดี
ของพวกฤษีแล้ว พวกนี้พิทักษ์รักษาพระฤษีไว้ ครั้นรู้แจ้งซึ่งบุตร
ของท่านว่า เป็นผู้กำเริบจิตคิดประทุษร้ายพระฤษี ยักษ์เหล่านั้น
แหวะมิใช่ใครได้ทำแล้วซึ่งบุตรของท่าน ให้เป็นอันตรายอย่างนี้

นางทิวฐุมังคคิกาได้ฟังวาทมาตังคบัณฑิตดังนั้น เมื่อจะขอ
ให้ช่วยเปิดองปลดคงดโทษบุตรของตน จึงกล่าวนิพนธ์คาถา (ที่ ๑๗)
ดังนี้ว่า

ยกุขา จ เม ปุตุตมกิสฺส เอวํ
ตุวญฺเฒว เม มา กุทุโธ พุรหุมจาริ

ตุมฺเหว ปาทะ สรณํ กตาสุมิ

อนฺวาคตา ปุตุตโสเกน ภิกฺขุ ๗

ความว่า ข้าแต่ท่านผู้เฒ่านามว่าภิกษุ ถ้าวัยกษัตริย์จักรโกธรแรงร้าย
 ที่สุด ได้ทำแก่บุตรข้าพเจ้าอย่างนี้ไซ้ร้ จงทำเกิดข้าพเจ้ามิได้ว่า
 ชื่อเทวดาทงทหายผู้ โกรธแล้ว ท่านอาจให้รางวัลได้ดี ด้วยวิธีดีกว่า
 เหนือข้าพเจ้าออกหนึ่งให้กษัตริย์ทหายได้ ข้าพเจ้ามิได้กลัวต่อยักษผู้กษัตริย์หนึ่ง
 ขอแต่ท่านผู้พรหมจารีผู้เดียวเท่านั้น จงมีจิตต์ปราโมชอย่าได้โกรธ
 บุตรข้าพเจ้าเลย ข้าพเจ้าขอถูงผ้าเท้าท่านเป็นทัง จังตั้งจิตต์คิด
 ตามมา ด้วยความโศกถึงบุตรหนัก ขอท่านได้โปรดช่วยชีวิตบุตร
 ไว้ด้กครั้ง

พระบรมโพธิสัตว์เมื่อจะแสดงความผิดแห่งกุมารให้แจ้ง จึง
 แสดงคาถา (ที่ ๑๘) ดังนี้ว่า

ตเหว หิ เอตฺรหิ จ มยฺหิ
 มโนปโทโส น มมตฺถิ โภจ
 ปุตุโต จ เต เวทมนฺเตน มตฺโต
 อตฺถิ น ชานาติ อธิจฺจ เวเท ๗

ความว่า ตูกรทวิฐฐุมังคคิภา ถึงเมื่อคราวนั้นบุตรของท่านดำเรา
 อยู่กดี ในคราวนั้นท่านขอโทษอยู่กดี ความที่จะคิดประทุษฐุร้าย
 บุตรของท่านนั้นน้อยหนึ่ง ย่อมไม่มีแก่เราเลยเป็นอันขาด
 ก้บุตรของท่านประมาทมัวเมาด้วยความเมาว่า เราเรียนรู้เวทศาสตร์

ถึงแม้ว่านาคเรียนรู้อย่างดีจริง ก็ยังไม่รู้จักสิ่งที่เป่นประโยชน์แต่ใช้
ประโยชน์ จึงได้รับโทษอย่างนี้

นางทิฏฐุมังคคิกามาเมื่อจะถึงวอนขอโทษบุตรต่อไป จึงกล่าว
นัยคาถา (ที่ ๓๙) ดังนี้ว่า

อทธา หเว ภิกขุ มหุตตเคน
สัมมุหเตว ปุริสสฺส สลฺลว
เอกาปราชิ ขม ภูริปณฺณ
น ปณฺทิตา โกชพลา ภวนฺติ ฯ

ความว่า ข้าแต่ท่านผู้ภิกษุ แน่นนอนแล้วเที่ยว ความกำหนด
จดจำของบุรุษผู้เรียนรู้อย่างหนึ่งนั้น ย่อมพด้นล้มหงาย ข้าแต่ท่านผู้
บัญญัติทรงเต็มอพสุธา ขอได้กรุณาอดโทษไว้สักหนึ่งหน ชื่อว่า
บัณฑิตยชน จะได้มีความโกรธแรงถ้าหาบมิได้ เหตุการณ์ดังนั้น
ขอท่านได้ให้ท่านชีวิตแก่บุตรข้าพเจ้า ซึ่งเป็นเหมือนได้ให้ชีวิตแก่
ข้าทิฏฐุมังคคิกา

พระบรมโพธิสัตว์คิดว่า ถ้ากระนั้น เราจักให้ออมโตสถ เพื่อ
จะทำยักษ์ทั้งหมดให้หนีไป จึงกล่าวนัยคาถา (ที่ ๔๐) ดังนี้ว่า

อิทลฺลจ มยฺหิ อุตฺตสิฏฺฐปณฺทิ
ตว มณฺทโพย ภูณฺชตุ อปฺปปณฺณเณ
ยกฺขา จ เต ปุตฺตํ น วิเหสเยยฺยํ
ปุตฺโต จ เต โหหิติ โส อโรโค ฯ

ความว่า ก่อนเข้าดุกที่นั่นเหลือของเราเท่านี้ มณฑทพยกุมาร บุตรของท่านผู้มีบุญญาน้อย จงบริโภคน้ำดื่ม ยักษ์เหล่านั้น จะไม่พึงเบียดเบียนบุตรของท่านให้ลำบากเลย บุตรของท่านนั้นจักหายโรคโดยทันที

นางทิฏฐุมังคคิกาทัดใจ จึงห้อมนำขันทองเข้าไปปรองรับอมโศลก มาตังคคาบดจึงเทเข้าดุกเค่นฉันทกับน้ำค้างมือ ดงในขันทองของ มังคคิกาดังนี้ว่า ท่านจงรินน้ำเข้ากึ่งหนึ่ง หยอดลงในปากบุตรท่าน เข้าดุกที่เหลือนั้นท่านจงเอาน้ำในคุ่มเจือดง จงหยอดในปากพราหมณ์ พราหมณ์ทั้งหลายมีบุตรของท่านเป็นคั้น จักพ้นจากโรคนั้นร่ายหายดี ดังเก่า พระมหาสัตว์เจ้าบอกดังนี้แล้ว จึงเหาะทยานไปยังป่าหิมพานต์

นางทิฏฐุมังคคิกาทูษณ์ยากลำบากมายังนิเวศน์ โดยพถัน จึงแบ่งยานั้นหยอดในปากบุตรของตนก่อน ยักษ์รักษาพระนครก็หนีไป มณฑทพยกุมารได้สดิขนั้นมา ดุกขันบดฝุ่นที่เบือนกายา จึงถามมารดา ว่าชานเป็นอะไร

นางทิฏฐุมังคคิกาตอบว่า พ่อทำกรรมไว้อย่างใด พ่อจกรู ดักซึ่งกรรมอย่างนั้นด้วยตน พ่อจงดุกขันไปดุกทุกขิณเณชชของ ท่าน อันถึงซึ่งความเดือดซบสัดบอยู่ มณฑทพยกุมารไปดุกพวกพราหมณ์ ได้ความเดือดร้อน นางจึงกล่าวสอนว่า คุณรมณฑทพยกุมาร เจ้ายังมีบุญญา อ่อนนุก ไม่รู้จักที่ดงแห่งทานว่ามีผลใหญ่อย่างไร พวกพราหมณ์ทั้งหลาย จะได้ชื่อว่า เป็นผู้ควรแก่ทักษิณาก็กหาไม่ ชนเช่นมาตังค

บัณฑิต ชื่อว่าเป็นทักขิณชนอันประเสริฐ ต่อแค้นไป เจ้า
ชยาให้ท่านแก่พราหมณ์ผู้ทุกข์ จึงให้ท่านแก่ท่านผู้มั่งคั่งบริบูรณ์

เมื่อนางจะยังมีบุตรให้ทราบคุณ แห่งปฏิกาคหกอันต่างกัน จึงกล่าว
คาถาประพันธ์ (ที่ ๒๑ - ๒๒ - ๒๓) ดังนี้ว่า

มณฑพฺพย พาโลสี ปรีตฺตปฺปโย
โย ปฺปฺลฺลเขตฺตานิ อโกวิโทสี
มหกฺกสาเวสุ ททาสี ทานี
กิติฏฺฐกมฺเมสุ อสฺสณฺเตสุ ฯ

ความว่า คุณรพ้อมณฑพย ท่านยังเป็นพาดทารกมีปัญญา
เล็กน้อย ท่านผู้ใดยังไม่ฉลาดให้ท่าน แก่ปฏิกาคหกผู้เป็นเพื่อนาบุญ
ท่านผู้หนึ่งหมกมุ่นมิให้ท่าน แก่หมู่ชนผู้มั่งคั่งคานกอบด้วยน้ำฝน
คือราคอันใหญ่ ผู้ไม่ดำรงค์กายวาจาจิตต์ กอบแต่กิติฏฐกรรมล้วน
เศร้าหมอง ทานที่ให้มากเป็นกอบกอบอย่างน้อยอมมีผลน้อย

ชฎา จ เกสา อชิเน นินฺวตฺตา
ชรุทฺปานีว มุขํ ปฺรพฺหี
ปจฺฉิ อิมิ ปสฺสสท ทุมฺมรุปีนํ
ชฎาชิเน น ตายเต อปฺปปฺปญฺญํ ฯ

อนึ่ง คุณรพ้อมณฑพยกุมาร บรรดาทักขิณชนบุคคลของท่าน
บางคนนั้นรวบเกล้าทำเป็นชฎา นุ่งผ้าหนึ่งเดียวระคายปลายจนแหลม

มุขมณฑลทั้งสองแถมรุ่งรังด้วยหมวดเครา ดังปากบ่อน้ำเก่ารก
ด้วยกอหญ้านั้น ท่านจึงพิณิจุซึ่งหมู่ชนผู้ยินดีประคบบนให้หมอง
เค็ร่าอย่างนั้นว่า กิริยาที่มุ่งแก้ทำเป็นชญา แด่นุ่งผ้าหนึ่งเดียวเช่น
อย่างนี้ อาจจะเป็นที่พึงแก่หมู่ชนผู้ มีปัญญาอย่าก็หาไม่ ชรรคมคือศีล
ศีลมาธิปัญญาอันเที่ยง ย่อมเป็นที่พึงแก่ผู้ตั้งศรัทธาตายเหต่านได้จริง

เยสิ ราโค จ โทโส จ อวิชชา จ วิราชิตา

ชีณาสวา อรหนโต เตสุ ทินนํ มหุผลิ ฯ

อนึ่ง สภาวธรรมคืออระกะ โทสะ อวิชชา โมหะ แห่งทักษิณีย
บุคคลเหล่าใดไปปราศแล้ว หรือทักษิณียบุคคลเหล่าใด ได้นาม
ว่าอรหันต์ผู้มีอาสวะอันสิ้นแล้วไป ท่านที่บุคคลเลื่อมใสให้แล้ว ใน
หมู่ทักษิณียบุคคลนั้น ๆ ย่อมมีผลยิ่งใหญ่ไพศาล

เพราะเหตุการณดังกล่าวนี้ ต่อแต่นั้นไป ท่านอย่าให้ท่านแก้ดมณ
พราหมณ์ผู้ที่สุดเคย ชัมมิกัดมณพราหมณ์ผู้ ได้ฉานห้าดมณบัต
แปดกัถิ หรือพระปัจเจกพุทธเจ้ากัถิ ย่อมมีอยู่ในโลกทั่วไป
ท่านจงให้แก่ท่านเหล่านั้นเถิด

นางทิฐฐุมังคคิกาแต่คงคาถานแล้ว จึงเตือนว่า เรามาช่วยกัน
ให้พราหมณ์นั้นกินอมโตสถ ทำให้หายโรคเดียวให้หมดดี นางจึงเท
เข้าสู่กเคณตงในคุ่มน้ำยาให้เข้ากัน แล้วหยอดน้ำเข้าให้ไหลเข้าไป
ในปากพราหมณ์หม่นหกพัน พราหมณ์เหล่านั้นได้สติโดยทันที

ลำดับนั้น พวกพราหมณ์อื่นนอกจากหมื่นหกพัน พวกนี้คิดเห็นพราหมณ์เหล่านี้ว่า พวกนี้กินน้ำเห็ดขเดนของคนจัณฑาล ทำให้เลือดมดีย์ชาติตระกูลไป จึงพร้อมใจกันทำพราหมณ์เหล่านั้นไม่ให้เป็นพราหมณ์ต่อไป พราหมณ์หมื่นหกพันละอายใจ ชวนกันยกครอบครัวออกจากเมืองพาราณสี หนีไปเสาะหาภิกษุอยู่ในสำนักแห่งพระเจ้าเมฆณราช อันเสวยราชสมบัติณเมฆณนคร

คราวนั้น มีพราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อว่าชาติมันตคาบด เป็นชาวดีอาศัยอยู่ริมฝั่งเวตตวตต้นที่ อาศรัยเวตตวตต้นที่โคจร อาศรัยชาติเป็นเหตุ ได้ทำมานะยกใหญ่

พระมหาสัตว์ทรงราชย์ตั้งนั้นแล้ว จึงคิดว่าเราจักทำตายล้างมานะของชาติมันตคาบดให้ได้อมพยศ คิดแล้วจึงไปอาศรัยอยู่ริมฝั่งเวตตวตต้นที่ข้างเหนือน้ำ ใกล้กับอาศรมชาติมันตคาบดนั้น วันหนึ่งพระมหาสัตว์กตไม้ดีพ่นทิ้งไปในที่ อธิษฐานว่า ไม้ดีพ่นนี้ จงไปติดอยู่ในชฎาของชาติมันต ไม้ดีพ่นนี้กับน้ำชำระฟันของพระมหาสัตว์ ก็ลอยไหลไปติดอยู่ในชฎาของชาติมันตคาบด ในขณะที่เมื่อชาติมันตคาบด ลงอาบน้ำในนที

ชาติมันตฤๅษีได้เห็นดังนั้น จึงบริภาษว่า อ้ายคนนิบหาย อ้ายคนวายร้าย กระนั้น แล้วคิดว่า อ้ายกาพกัณณินมาแต่ไหน ได้ทั้งตั้งได้ใครกมา เราจักไปตรวจตราดู แล้วจึงเดินขึ้นไปตามฝั่งข้าง

เห็นอน้ำ ได้เห็นพระมหาดัตว์แล้วถามว่า ท่านมาแต่ไหน ท่านเป็นคนชนิดใด

พระมหาดัตว์ตอบว่า เรามาแต่หิมพานต์ เราเป็นคนชาติจันฑาท ๗
ชาติมันตพราหมณ์ซักถามว่า ท่านทั้งไม่ดีพื้นลงในน้ำหรือเปล่า ๗
มหาดัตว์เจ้าตอบว่า ไม่ดีพื้นนั้น เราทั้งไปเอง ๗ ชาติมันตคาบถ
บริภาษว่า คนชั่วถ้อย คนฉิบหาย คนไม่ดี คนกาฬกัณฐ์ คนจันฑาท
เกอຍ่าชยในสถานที่นี้ จงเดือนไปอยู่เดี่ยวที่ริมฝั่งไค่น้ำเรา มหาดัตว์เจ้า
เมื่อไปอยู่ฝั่งไค่น้ำ ทั้งไม่ดีพื้นลงไปในน้ำ ไม่ดีพื้นนั้นกลับทวนน้ำไป
ติดอยู่ในชฎาของคาบถนั้นอีก ชาติมันตคาบถก็ยิงโกธรใหญ่แข่งว่า
คนฉิบหาย คนจัญไร ถ้าว่าเกษินจะอยู่ที่นี้ต่อไปอีกไซ้ ตรีษะ
ของแก จักต้องแตกออกไป ๗ ภาค ในกำหนด ๗ วัน

พระมหาดัตว์เจ้านั้นคิดว่า ถ้าเราโกธรขึ้นบ้างไซ้ อาจจะทำให้
คาบถนั้นฉิบหายใหญ่ คีตที่เรารักษาไว้จักทำตายไป ไม่เป็นสาระ
เราจักทำตายมานะคาบถนั้นด้วยอุบายวิธี ครั้นถึงดีดคมวารดิถีครบ
๗ วันมหาดัตว์เจ้านั้นจึงบันดาลฤทธิ ห้ามอาทิตยไว้ไม่ให้อุทัยขึ้นมา

มนุษย์ทั้งหลายพากันฉุนฉวยจึงเข้าไปหาชาติมันตคาบถถามว่า
ทำไมท่านไม่ปล่อยให้พระอาทิตยขึ้นมาเล่า ชาติมันตคาบถแจ้งว่า
เปล่าเรื่องนี้เราไม่ได้ทำ เห็นมีคาบถจันฑาทผู้หนึ่ง พึงมาใหม่
อาศรัยอยู่ข้างไค่น้ำ ท่านผู้นี้จักทำบางกรรมัง พวกมนุษย์พากัน
ไปยังสำนักพระมหาดัตว์กราบไหว้ไต่ถามความนั้น พระมหาดัตว์

แจ้งความว่า คาบสมุทรนั้นของท่านทั้งหลาย พุทธหยาบคายแข่งเรา
ผู้หาโทษผิดมิได้ เมื่อคาบสมุทรนั้นมาราบไหว้เท้า แดงขอขมาโทษ
แก่เราแล้วเวทนาใด เราจักปล่อยให้ดูริยอุทัยขึ้นมาเวลานั้น ชาวมนุษย์
จึงไปช่วยกันจับ นุดครว้าพาคาบสมุทรนั้นให้หมอบลงแทบบาทมุต ให้ขอ
ขมาโทษพระมหาดัตว์แล้วพูดว่า นิมนต์ท่านปล่อยให้ดูริยอุทัยเถิด ฯ
เรายังปล่อยดูริยให้อุทัยไม่ได้ ถ้าเราปล่อยให้ดูริยขึ้นมาไซ้ ตรีษะ
คาบสมุทรนั้นจักแตก ๗ เลี่ยง ฯ ถ้ากระนั้น จักทำอย่างไร ฯ ท่าน
ทั้งหลายจงไปนำก้อนดินเปียกมาเถิด พอกตรีษะคาบสมุทรนั้นเข้าไว้ ให้
คาบสมุทรนั้นยืนอยู่ในน้ำ แต่พอแสงดูริยแรกกระทบจงให้คาบสมุทรนั้น
หลบหนีไป จึงจะรอดจากความตาย

ชาวมนุษย์ทั้งหลายทำตามอุบายทุกประการ พระมหาดัตว์จึง
คลายอิทธิปาฏิหาร ปล่อยให้ดูริยอุทัยขึ้นทันที แต่พอดูริยรังดีด้องค้อง
ก้อนดินบนตรีษะคาบสมุทรนั้น ก็แตกแยกกันออกไป ๗ ส่วน ชาตินั้น
คาบสมุทรนั้นดับวณค้ำน้ำหนีไป มิได้เป็นอันตรรายแก่ชีวิต

เมื่อมาตังคบัณฑิตคิดพิจารณาชาตินั้นคาบสมุทรนั้น ให้เสื่อมพยศต
มานะระทิฏฐิได้ดังนั้น มารำพึงถึงพรหมณ์ همینหกพันว่า พวกนั้นไป
อยู่ที่ไหนเราจะตามไปทราบเสียให้หมด เมื่อกำหนดเห็นแจ้ง
ประจักษ์ว่า อยู่ในสำนักพระเจ้าเมฆณราช จึงเหาะมาในอากาศ
เลื่อนลง ครงภายนอกมุมเมืองเมฆณราช จึงถือบาตรเที้ย
ภิกขาจารไปในพระนครนั้น

พราหมณ์ทั้งหลายในพวกหมื่นหกพัน ได้เห็นพระมหาสัตว์มา
 ดังนี้ จึงปรึกษากันว่า มาตังคจันฑาท เมื่อได้มาอยู่ในเมืองนี้
 เพียงวันหนึ่งแต่ดองวัน จักทำพวกเราทั้งหลายไม่ไห้มีที่พึ่งได้ จึง
 พร้อมใจกันเข้าไปเฝ้าพระเจ้าเมฆธมราชกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหाराช
 บดินมวชาธรทำมายาพ้อดวงผู้หนึ่ง ซึ่งข้าพุทธเจ้าเคยรู้จัก เป็นโจร
 เก่งฉกรรจ์นักดอบเข้ามา ขอพระองค์จงให้จับฆ่าเสียให้ได้ ถ้าทิ้งไว้
 น่าจะทำอันตรายใหญ่

พระมหาสัตว์ถือเอามิสัสถกักต พ้อเพื่อยังชีพให้เป็นไปได้ จึง
 ไปอาศัยยี่งันนอาหารบหนึ่ง ช้างฝาเรือนแห่งหนึ่ง พระราชาจึงใช้
 ให้ราชบุรุษตามไปฆ่าเสีย ราชบุรุษตามตักกรอยมาเบ้องหลัง เห็น
 พระมหาสัตว์นั่งบริโภคอาหารอโยมิทนะวงค์ ราชบุรุษก็เดินวง
 แอบเอาดาบฟันคอมหาสัตว์ขาดสิ้น พระมหาสัตว์นั้น เมื่อดับจิต
 แล้วได้ไปเกิดในพรหมโลก

ดังได้ดัดขึ้นมา ในชาดกนี้ พระบรมโพธิสัตว์ มีนามบัญญัติว่า
 โภณฑทมกะ อีกนามหนึ่ง ก็ซึ่งพระมหาสัตว์ถึงความสิ้นไปแห่งชีวิต
 ด้วยอาการที่พระราชาใช้ผู้อื่นให้ฆ่าเท่านั้น (หาได้สิ้นชีพด้วยสิ้น
 อายุไม่)

คราวเมื่อพระมหาสัตว์ดับขันธดวงไป เทพดาทั้งหลายพากัน
 โกรธพระราชา จึงบันดาลฝนถ้ำรังอันร้อน ให้คดลงในสกลเมฆธ

นกร เฝ้ามตามดูตั้งหารสัตว์พัดๆ ไม่ให้เหตือเป็นเชือกออกไปได้
เพราะเหตุการณนั้น พระคันถรจนาจารย์ ถัดาวนิคมคาถาว่า

อุปหัจจมาโน เมชฌา มาตงคสมิ ยสสุสิเน

สปริทธิชโช อัจฉินโน เมชฌมณณิ ตทา อหุ ๑

ความว่า พระเจ้ากรุงเมชฌราช มีความประมาทได้ประทุษร้าย
มาตังคบัณฑิตคาบด ผู้มีเกียรติยศยิ่งคือคปธรรม กรรมนั้นให้ผล
เห็นประจักษ์ วงศ์กษัตริย์เมชฌราช กับทั้งประชุมราชบริษัท ก็ถึง
ซึ่งความวิบัติชาติสูญ ตั้งแต่เวลานั้นเป็นต้นมา

สตถา อิมิ ชมฺมเทสนิ อahrtiva สมเด็จพระคำสดา ทรง
นำธรรมเทศนานั้นมาแล้ว จึงมีพุทธดำรัสว่า คุณภิกษุทั้งหลาย
พระเจ้าอุเทนราชบิดร ได้เคยเบียดเบียนบรรพชิตแล้วอย่างนี้ จึง
ประชุมชาดกว่า มันทพยกุมารในกาลครั้งนั้นกตบชาคิมาคืออุเทน
ราชา มาตังคบัณฑิตในกาลครั้งนั้น กตบชาคิมาคือเราผู้ตถาคค
นั้นเทียว

จบมาตังคชาดก

๒ จิตตสัมภตชาติก

สพฺพํ นรานํ สผลํ สุจิณฺณนฺติ อิทํ สตุถา เขตวเน วิหรนฺโต
อายุสมฺโต มหากสุสฺปสฺส ปยสฺวาเส เทว สทฺธิวิหาริก ภิภฺช
อารพฺก กเถสิ ฯ

สตุถา ดมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อพระองค์ประทับอยู่
ณพระเชตวันมหาวิหาร ทรงพระปรารภภิภฺชดองรูป ผู้ร่วมรัก
กันสนิท อันเปนต์ทิจิวิหาริก แห่งพระมหากัตตีปญฺมีอายุให้เป็น
อุบตีเหตุ ตรัดพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มว่า **สพฺพํ นรานํ สผลํ
สุจิณฺณ** ดังนี้เปนอาทิ

ดังได้ดัดับมาว่า ภิภฺชดักทิจิวิหาริกแห่งพระกัตตีปญฺมีรูปนั้น
บริโภคนมณบริขารร่วมกัน มีความคุ้นเคยเป็นอย่างดี แม้เมื่อไป
เพื่อบิณฑบาต ก็นิยมไปด้วยกัน เมื่อจะกลับก็ย่อมกลับพร้อมกัน
ไม่อาจจะพรากจากกันไปได้เลย

ภิภฺชทั้งหลาย นั้นประชุมกันพรรณนาคความวิถาดะของภิภฺช
ดองรูปนั้น อยู่ในโรงธรรมสภา ดมเด็จพระบรมศาสดาคำเด็จมาถึ
จึงตรัดถามว่า **คฺกรภิภฺชทั้งหลาย** เธอทั้งหลายนี้ประชุมเจรจากัน
ด้วยเรื่องอะไร ครันภิภฺชทั้งหลาย กราบทูลให้ทรงทราบเด็ว มีพุทธ
ตำรัดว่า **คฺกรภิภฺชทั้งหลาย** ความที่ภิภฺชดองรูปนี้ มีความ
ดมครักกันใบบัจจุบันชาตินี้ ไม่ดึเป็นอศฺจรรยนัก ก็นักปราชญ์
แต่เก่าก่อน เมื่อยังเท็ยจรไปยังระหวางภพดามดึชาติ ไม่ได้ระชาด

ซึ่งมีครภาพแห่งกันแถมกัน นั้นเหตตะเพนอัศจรรย์ยิ่งนัก แล้ว
ชักอัครคณิทานมาอ้างดังต่อไปนี้

อดีเต อวตฺติรฏฺเฐ อุษฺเชนียํ อวตฺติมหาราชานาม รชฺชํ
กาเรตี ในอดีตกาลล่วงแล้ว มีพระมหाराชพระองค์หนึ่ง พระนาม
ว่า อวตฺติ ได้ผ่านราชสมบัติในเมืองอุชเชนี อวตฺติราชู ภายนอก
เมืองอุชเชนี มีบ้านน้อย ๆ เป็นที่อยู่ของหมู่ชนจัณฑาลตำบลหนึ่ง
คราวนั้น พระมหาดัตว์ได้อุบัติเกิดในตระกูลจัณฑาลที่บ้าน
ตำบลนั้น บิดามารดาพร้อมกันให้ชื่อว่าจิตตบัณฑิต ดัตว์ผู้
ได้มาเกิดเป็นบุตรแห่งหน้าดาวพระมหาดัตว์ มีนามบัญญัติว่าสัมภุช
กุมาร กุมารจัณฑาลสองพี่น้องรักใคร่กันสนิท

เมื่อจิตตบัณฑิตกับสัมภุชกุมาร ถึงซึ่งวัยนาคารใหญ่กล้า
สามารถ จึงชวนกันไปเรียนศิลปศาสตร์ได้อย่างหนึ่ง เรียกว่า
จัณฑาลวงต์โรวณะ วันหนึ่งจึงปรึกษาเห็นพร้อมกันว่า เราสอง
พี่น้องจักต้องแสดงศิลปศาสตร์ ที่ใด ๆ ประคองอุชเชนีนครก่อน
แล้วแยกกันจรไปคนละทาง จัณฑาลกุมารผู้หนึ่งไปแสดงศิลปอยู่
แถบประตูเมืองเบองทิกคฺตุคร จัณฑาลกุมารผู้หนึ่งไปแสดงศิลปอยู่
แถบประตูเมืองเบองทิกคฺปาจิน จัณฑาลกุมารสองพี่น้องดองศิลป
อย่างนี้

ก็ในเมืองอุชเชนีนั้น มีนางกุมาริกาต้องคนถือความเห็นว่าเปนมงคล กุมาริกาคนหนึ่งเป็นธิดาเศรษฐี นางกุมาริกาคนหนึ่งเป็นธิดาพราหมณ์บุโรหิต ทิฐูมั่งคติดีกาต้องคนนั้น นักกั้นจะไปเดินยังสวนแห่งหนึ่ง จึงใช้ให้บริวารชนนของชบเคียวแดงของบริโภคแดงเครื่องหอมไปเป็นอันมาก กุมาริกายูหนึ่งออกจากประตูเมืองค้ำนอุคร กุมาริกายูหนึ่งจร โดยประตูเมืองค้ำนปาจินทิต

ตา ทิสวา ทิฐูมั่งคติดิกานารีเหล่านั้น ได้เห็นจันฑาทบุตรต้องคน จึงถามปริชนว่า นัคนชาติอะไร ได้ฟังคำตอบปริชนว่า บุตรคนจันฑาทกระษี นางกุมาริกาพูดว่า เรามาพบเห็นคนที่เราไม่ควรเห็น (เป็นอวมงคล) เดียวแล้วหนอ นางก็ดำงศาด้วยน้ำหอมแล้วจึงพร้อมกันกลับแต่ที่ตรงนั้น

มหาชนคนที่ไปด้วยนางกุมาริกา โกรธชนมากดำววจาจรุดว่า ว่า คนจันฑาทชั่วร้ายอะไร เราทั้งดินชวดไม่ได้กินเหตุดำแต่เข้าซึ่ง พวกเราจะไม่ต้องชอนในมือน นักเพราะอาศรัยพวกเจ้าเป็นเหตุ จึงพร้อมกันไปโบายดำงตั้งพี่น้องจันฑาท ให้ถึงซึ่งอาการดลบอยู่กับที่แล้วหนีไป

จันฑาทกุมารเมื่อดลบอยู่ครู่หนึ่ง ได้ดำคคินมาดุขณค้ำรงกายาเดินไป ได้ประดพบปะกันเข้าต่างบอกเล่าความทุกข์ที่เกิดชนนั้นพากันร้องให้คร่ำครวญหารู้กันว่า เราพี่น้องจักคิดทำอย่างไรดี จึงทำความตกลงกันค้ำงนี้ว่า ความทุกข์ขนาดใหญ่อาศรัยชาติความเกิด

ของเราจึงเกิดมี แต่นั่นคือไปเราอย่าทำจิตตกรรมอีกเลย เรา
พี่น้องจักตองบ่ตงเงื่อนงำอย่าให้ใครจำชาติเราได้ แล้วเราพากันไป
เมืองคักกลิดา ด้วยแปลงกายาเป็นเพศพราหมณ์มาณพ ขอเรียน
คิดปให้เจนนจปในสำนักอาจารย์

สองจิตตกรรมทำอาการดั่งที่คกตงกันไว้ พากันไปเมือง
คักกลิดา แด่คตงคนเป็นหมันมันเควาลิก ขอเรียนคิดปในสำนักทิสา
ปาโมกชอาจารย์

ครั้นนานมาจิตตบัณฑิต เรียนคิดปได้สำเร็จแล้วคด่อง ส่วน
สัมภวผู้น้องเรียนคิดปยังไม่สำเร็จได้คี่ ที่นั้น มีพราหมณ์ผู้หนึ่ง
อยู่บ้านนอกเมืองมาเชญทิสปาโมกชอาจารย์กับศิษย์ว่า วันรุ่งพรุ่งนี้
ข้าพเจ้าจะทำพิธีสวดมงคลกถา ขอเชิญท่านพร้อมด้วยศิษย์ ไปทำ
กิจว่าจกมงคลณเรือนข้าพเจ้า

ในคืนวันนั้น ฝนตกใหญ่ น้ำฝนดันไหลท่วมท่วไป หนทางที่
จะไปบ้านพราหมณ์เป็นหลุมดิน พราหมณ์อาจารย์คืนนั้นแต่เข้า
จึงเรียกจิตตบัณฑิตมาสั่งว่า หนทางดินดำบากนักเราจักไปไม่ได้
พอจงเป็นหัวหน้าพามาณพทั้งหลาย ไปกถาวมงคลกถาแล้วบริภค
อาหารส่วนที่ตนได้ แล้วจงนำอาหารส่วนที่พราหมณ์ให้เรามาฝาก
ด้วย จิตตบัณฑิตรับคำอาจารย์ว่า สำธุคังนี้แล้ว จึงพามาณพ
ทั้งหลายไปสู่บ้านพราหมณ์นั้น

ชนพนักงานจัดการเลี้ยง จึงคบเข้าปายาสได้ภาชนะมาตั้งไว้ ด้วยหวังใจว่า มาณพทั้งหลาย อาบน้ำชำระกายแต่บัวปากแดง ดังหน้ากว่าจะเสร็จ ก็พอเข้าปายาสเย็นดี มาณพทั้งหลาย สำคัญว่าตนมาตาย ด้วยหนทางไกลแต่เดินลำบาก จึงรีบชำระกายโดยพลัน พวกนั้นเข้านั่งยังอาสนะแห่งหนึ่ง พรหมมณจึงให้หน้า ทักษิโณทก แด่ให้ยกเข้าปายาสมาตั้งตรงหน้ามาณพเป็นลำดับไป

ด้มฤตกุมารมีชาติคุณันคานหยาบ โดภตภค้ออาหารสำคัญว่า เข้าปายาสเย็นดี จึงคักเข้าปายาสได้เข้าในปากโดยด่วน ส่วน เข้าปายาสนั้นรื้อนอยู่ภายใน ดวงปากด้มฤตกุมาร ปานดังก้อน เหล็กร้อน ด้มฤตกุมารคั่งคึดอยู่ไม่ได้ ทำกดอกหน้าตามองดู จิตตบณจิต แด้วภาติคภาษาจันชาตว่า ฮตุ ฮตุ กระหึ จิตตบณจิต ค้างงสติไว้ไม่ได้ จึงสั่งภาษาจันชาตตอบไปว่า นิคคต นิคคต กระหึ

ทันนั้น มาณพพวกอื่นได้ฟังดังนั้น มองดูตูกานพูดว่า นี้เรียกว่า ภาษาอะไร ครั้นเสร็จภคคกิจ จิตตบณจิตกต่างวมคลกถาแด้วพากัน ดุกมา วคฺควคฺคา มาณพทั้งหลายเดินออกนอกบ้านเปนพวก ๆ หนึ่ง ประชุมกันด้อมดวนภาษานี้รู้ว่านี้เป็นภาษาจันชาตแน่ชัด จึงดุ่ม รุกกันโบยตีคำว่า ดูกรคนจันชาตชั่วร้าย ไฉนเด้าเจ้าทั้งต้อง มาดวงหดอกบอกว่า เปนเชื่อพรหมมณ ดีคบุรุษผู้หนึ่งจึงร้องห้าม ว่า อย่าทำเขาจงให้ห้ถักไป ดีคบุรุษนั้นจึงให้โอวาทกะจิตตบณจิต

แต่ตั้งมฤตุมารว่า โทษทั้งนั้น เป็นเพราะชาติของท่าน ท่านจงไปบวช
เดี๋ยวนี้ ไต่ที่หนึ่งจะดี บอกดังนี้แล้วก็กลับมาเด้าให้อาจารย์ฟัง

ฝ่ายจิตตัมภตกับตั้งมฤตุดองพี่น้อง พวกนี้ไปดูป่าบรพชา
เป็นฤษี ยังดีด้วยตัวให้เจริญบริบูรณ์ดี เมื่อทำตายชีวิตินทรีย์
แล้ว ได้ไปเกิดร่วมท้องนางมฤคิอยู่ริมฝั่งที่นเรญชรา จำเดิม
แต่ลูกเนื้อทั้งสองออกจากท้องแม่เนื้อเดื่อนั้น จะได้แยกแตกกัน
หามมิได้

วันหนึ่งลูกเนื้อดองพี่น้อง พวกนี้ไปเที่ยวถืออาหารอิมแล้ว
จึงเข้ามานอนอยู่ที่โคนต้นไม้ ยังศีรษะต่อศีรษะ ยังเขาคู่เขา
ยังปากต่อปาก ให้ติดชิดกันแล้วซุชนั้นนอนอยู่ มีพรานผู้หนึ่งค้อม
มองเห็นเข้า จึงเอาหอกพุ่งไปที่เดี้ยวต้องคอเนื้อทั้งสอง ตาย
เรียงเคียงกันอยู่ที่นั้น

เมื่อลูกเนื้อทั้งสองนั้น จูติจากอศตภาพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดใน
กำเนิดนกเขาร่วมแม่เดียวกัน อยู่ริมฝั่งริมมทานที เมื่อนกเขาสอง
สองเจริญวัยใหญ่กล้า วันหนึ่งพวกนี้ถืออาหารอิมแล้ว จึงมายืนเรียง
เคียงกัน ยังศีรษะต่อศีรษะ ยังจะงอยปากต่อจะงอยปาก ให้ติด
ชิดกันอยู่ มีพรานคักนกผู้หนึ่งมาพบเข้า จึงแอบเอาข้ายครอบ
ด้วยประหารคราวเดี้ยวเท่านั้น แล้วฆ่านำมาบริโภคนเสีย

นกเขาผู้ จูติจากอศตภาพนั้น ได้เกิดเป็นบุตรพราหมณ์บุโรหิต
ได้นำมาว่าจิตตัมภต อยู่ณเมืองโกถัมพี นกเขาผู้น้องจูติจาก

ชัศตภาพนั้น ได้เกิดเป็นราชบุตรแห่งพระเจ้าอุคครบัพัญจาดราช ได้
นามบัพัญญัตว่าสัมภุคคณินทิต ณเมืองอุคครบัพัญจาดราช

จำเดิมแต่วรกุมารได้ชานนามแล้ว ระวังชาติหนหลังของตน
ได้ แต่ราชกุมารสัมภุคคณินทิตนั้น ระวังได้ในชาติที่เป็นจันทร
ชาติเดียวเท่านั้น ฝ่ายพระมหาดัตตวจิตคณินทิต บุตรบุโรหิตพราหมณ์
มีความสามารถระวังชาติได้ทั้งสี่ชาติ อันเนื่องเป็นลำดับ

เมื่อจิตคณินทิตมีอายุได้สิบหกปี จึงตามิถาออกออกไปดู
ป่า ก็เฝ้าบรรพชาเป็นคาสทำตประกรรมไม่ตดละ บำเพ็ญ
สมถกรรมฐาน ยังฉานแตรภิญญาให้เกิดขึ้น ด้วยยังอยู่ด้วย
ฉานสุขสมบัติ

ฝ่ายว่าสัมภุคคณินทิต เมื่อสมเด็จพระราชาบิดาสวรรคตแล้ว
ให้ยกเศวตฉัตรด้วยราชสมบัติต่อมา วันแรกได้เฉลิมฉัตรมงคล
จึงทรงพระราชนิพนธ์คาถาสองคาถา ทำเป็นเพลงขับแต่คงมกค
ในท่ามกตางมหาชน ด้วยสามารถเปล่งพระวาจาถามข่าวหาจิต
คณินทิตผู้พี่ชาย บรรดาข้าราชการทั้งหลาย ตลอดจนมพนักงา
นล้อมขบขันกันไป รู้ว่าคาถาเพลงขับราชนิพนธ์ เป็นที่ชอบ
พระกมลเหตุยพระราชา จึงพากันเรียนจำได้ ขบอย่างนั้นรำไป
โดยลำดับมิได้ขาดวัน

คราวนั้น จิตคณินทิตคาสดี เมื่อเจริญพรตอยู่นิมวันตประเทศ
จึงคำนึงนึกครวญว่า สัมภุคคณินทิตได้เสวยราชสมบัติแล้ว แต่พึง

ได้ราชาภิเษกใหม่ ๆ บัดนี้เรายังไม่อาจทำนองชายให้รู้แจ้งซึ่งกรรม
ได้ก่อน ต้องผ่อนรอพอให้สว่างหน่อยหนึ่ง เราจึงจักไปแสดงกรรม
ชักนำให้ออกบรรพชา พระมหาดัตว์หนึ่งวันนับได้ ๕๐ ปี เมื่อ
สัมภตราชาธิบดี มีพระฤทธิอัคนีไปด้วยราชสมบัติแด่ราชบุตรราช
ธิดา จึงเหาะมาด้วยฤทธิ์ลงสถิตนั่ง เห็นอบตตังค์ศิลาอาสน์ในราช
อุทยาน งามคฤรูปสุวรรณภูมิมา

ขณะนั้นมีเด็กชายผู้หนึ่ง เดินซบคู้ศาลาของพระราชา เทียบ
หาพนตามพนราชอุทยาน พระมหาดัตว์ได้ฟังเสียงซบซ่านดังนั้น
จึงเรียกกุมารเข้ามาถามว่า ตั้งแต่เข้า เจ้าซบเพลงซบอย่างเดียว
เท่านั้น เจ้าไม่รู้จักเพลงซบอย่างอื่นบ้างหรือ ฯ ข้าแต่พระผู้เจริญ
ข้าพเจ้ารู้จักเพลงซบอย่างอื่นมาก แต่ว่าคู้ศาลาเพลงซบนี้ เป็นที่
ยินดีพอพระราชฤทัยของพระราชา เพราะเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงซบคู้
ศาลาแต่อย่างเดียวนั้น ฯ ดุรงกุมาร มีผู้หนึ่งผู้ใด ซบตอบเพลง
ซบของพระราชาบ้างหรือไม่ ฯ ข้าแต่พระผู้เจริญ ไม่มีผู้ใดซบ
ได้ตอบเลย ฯ ดุรงกุมาร เจ้าจักอาจซบตอบได้หรือไม่ ฯ เมื่อ
ข้าพเจ้ารู้จักอาจซบตอบได้ พระมหาดัตว์จึงให้ศาลาเพลงซบแก่กุมาร
แล้วตั้งว่า เมื่อคู้ศาลาเพลงซบอันพระราชาซบแล้ว ท่านจงผูกศาลา
ที่ ๓ นั้นซบตอบ พระราชาจักโปรดปรานแล้ว จักพระราชทาน
อิศริยยศใหญ่แก่เจ้า

ทวารกกุमारนั้น จำทรงชันปากชันใจได้ค้แล้ว จึงรีบกลับไป
บ้านมารดา ก่อน แต่งกายด้วยเครื่องอาภรณ์ให้ดีอาด แล้วไปยัง
พระราชทวาร จึงบอกให้ราชบุรุษกราบทูลให้ทรงทราบ ว่า บัดนี้ มี
เด็กน้อยคนหนึ่งเข้ามาเฝ้า ได้ยินว่าเขาจักขอบังเฝ้าเพลงขับถวาย
ตอบกับเฝ้าของพระบาท สมเด็จพระเจ้าสุทนต์มณีว่า จงให้
กุมารเข้ามาขับตอบกับเราเถิด แล้วรับสั่งให้ราชบริพารประชุมพร้อม
กัน กุมารนั้นจึงเข้าไปถวายบังคมบรมราชากราบทูลว่า ข้าแต่พระ
สัมมตเทวดา ขอเชิญพระองค์ทรงขับคู่คาลาของพระองค์ก่อน ข้า
พุทธเจ้าจักกับบังเฝ้าคาลาที่ ๓ ถวายตอบตามลำดับไป พระราชา
จึงทรงตรัสพระคาลาที่ ๑ ที่ ๒ ดังนี้ว่า

สพฺพํ นรานํ สพลํ สจฺจินฺณํ

น กมฺมุนา กิณฺจน โมฆมตฺถิ

ปสฺสสามิหิ สมฺภุตํ มหานุกาวิ

สกมฺมุนา ปุณฺณผลูปฺปนฺนํ ๑

สพฺพํ นรานํ สพลํ สจฺจินฺณํ

น กมฺมุนา กิณฺจน โมฆมตฺถิ

กจฺจินฺนุ จิตฺตสฺสปี เหวเมว

อิทฺโธ มโน ตสฺส ยถาปี มยฺหิ ๑

คาลาที่ ๑ มีความว่า กรรมส่วนชั่วแต่ที่พึ่งปวง อันรชนทำ
ด่าดมไว้เต็มทีแล้ว ย่อมให้ผลเต็มอไป ด้วยกรรมที่ทำได้ทำชั่วนั้น

ถึงไม่มากแม่แต่เด็กน้อย คือว่าแม่แต่อย่างเดียวกันนี้ ซึ่งจะเปล่า
ปราศจากผลเพนอันไม่มี ย่อมจะให้ได้ด้วยผลชั่วแต่ ในอปรปรภพ
โดยแท้บัดนี้ เราเห็นตัวเราผู้ชื่อว่าสัมภุตะ มีอานุภาพยิ่งใหญ่
อันบังเกิดขึ้นแล้วด้วยผลแห่งบุญ เพราะอาศรัยกรรมของคนที่ทำไว้
เป็นเหตุเป็นปัจจัย

กาลาที่ ๒ มีความว่า กรรมล้นน้กแต่ชั่วทั้งปวง อันรชนทำ
ด้าสมไว้เต็มทีแล้ว ย่อมให้ผลเสมอไป ด้วยกรรมที่ทำได้ทำชั่วนั้น
ถึงไม่มากแม่แต่เด็กน้อย คือว่าแม่แต่อย่างเดียวกันนี้ ซึ่งจะเปล่าปราศจาก
ผลเพนอันไม่มี ย่อมจะให้ได้ด้วยผลชั่วแต่ ในอปรปรภพโดยแท้
แท้จริง เรา ๒ คนร่วมภพร่วมชาติด้วยกันมากับจิตตเชฏฐา ได้พา
กันรักษาศีลแต่ไม่ยาวนานนัก ต่างก็จากกันไป เราได้ถึงยศใหญ่
ด้วยผลแห่งศีลนั้น ก่อนจิตตเชฏฐา ฉันทิโค จิตตเชฏฐาของเรา จะ
ได้ถึงซึ่งยศใหญ่ ด้วยผลแห่งศีลนั้น ฉันทิโค บ้างกระมังหนอ

เมื่อจบคัคคาถาของสัมภุตราชาดง ทารกกุมาร เริ่มจะขับถวาย
พระราชา จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ขับตอบถวายดังนี้ว่า

สพพิ นรานํ สผลํ สุจิณฺณํ
น กมฺมุนา กิณฺจน โมขมตฺถิ
จิตฺตํปี ชานาติ ตเถว เทว
อิทฺโศ มโน ตสฺส ขถาปี ตฺยํ ๑

ความว่า ข้าแต่ดมมทิเทวดา กรรมด้นดีแต่ด้นชั่วทั้งปวง
อันรชนทำด้า่อมไว้เต็มทีแล้ว ย่อมให้ผลเสมอไป ด้วยกรรมที่ทำ
ดีทำชั่วนั้น ถึงไม่มากแต่เด็กน้อย ก็อย่างเดียวกันดี ซึ่ง
จะเปด่าปราศจากผลเปนอันไม่มี ย่อมจะให้เสวยผลดีแลชั่ว ใน
อปรปรภพโดยแท้ พระองค์ได้ถึงซึ่งยศใหญ่ ด้วยผลแห่งศีลนั้น
ฉันใด ขอพระองค์จงทรงทราบซึ่งจิตตเชฐฐา ผู้ถึงซึ่งยศใหญ่
ฉันนั้นเกิด พระพุทธเจ้าข้า

พระเจ้าดมมทรราช ทรงสดับปฐกิตคาถาของทวารกกุมารนั้นแล้ว
จึงตรัสพระคาถาที่ ๔ ดังนี้ว่า

ภวิ นุ จิตโต สุตมณฺญโต เต
อุทาหุ เต โภจิ นํ เอตทกฺขา
กาถา สุคิตา น มมตฺถิ กงฺขา
ททามิ เต कामวริ สตมฺภจ ๑

ความว่า เราขอถามเจ้า เจ้าหรือคือจิตตะ ถ้อยคำที่กล่าวว่
จิตตะผู้ พชายพระราชาดัมมกกระนี้ เจ้าได้ฟังแล้วแต่จิตตะคนอื่นหรือ
หรือว่าใครบอกความนั้นแก่เจ้าว่า จิตตะพชายพระราชาดัมมก
เราได้เห็นแล้วดังนี้ คาถาเจ้าขับแล้วนี้ ไพเราะดีคัดอดคันจนปถาย
เจ้าทำให้เราหายสงสัยในเรื่องนี้ได้ เราจะให้บ้านด้วยร้อยคำบดเปน
รางวัลแก่เจ้า

ลำดับนั้น ทารกกุมารรับพระราชดำรัสแล้ว จึงขับคาถาที่ ๕
ถวาย ตามนัยที่พระมหาดัตถ์บอกให้ดังนี้ว่า

น จาหิ จิตฺโต สุตมณฺเฑโต เม
อิสฺสี จ เม เอตมตฺถํ อสฺสึ
คนฺตฺวาน รณฺโณ ปฏฺิกาหิ คาถํ
อปี นฺ เต कामวรี ทเทยฺย ฯ

ความว่า ข้าพระพุทธเจ้าหาใช่จิตตะไม่ ถ้อยคำว่าจิตตะผู้พี่ชาย
สัมภวราชานี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้ฟังแล้วแต่จิตตะผู้อื่น มีพระฤษี
องค์หนึ่ง มาหนึ่งอยู่ในราชอุทยานของพระองค์ บอกความเรื่อง
ให้แก่ข้าพระพุทธเจ้าแล้วตั้งว่า เจ้าจงไปขับคาถาตอบถวายพระราชา
พระราชาจะฟังพระราชทานบ้านด้วยแก่เจ้าเป็นแน่อน

พระเจ้าปัญจกษัตริย์ได้ทรงฟังดังนั้น ทรงพระดำริหว่า พระฤษี
นั้น คงจักเป็นจิตตะพี่ชายแน่ บัดนี้เราจักออกไปดูให้รู้ประจักษ์
แก่ตา เมื่อพระองค์จะทรงใช้ให้ราชบุรุษเตรียมกระบวนเสด็จพระ
ราชดำเนินไป จึงตรัสขับคาถาที่ ๖ ที่ ๗ ดังนี้ว่า

โยเชนฺตุ เม ราชรเถ สุกฺเต จิตฺตสึพฺพะเน
กจฺฉิ นาคานํ พนฺธถ คิเวยฺยํ ปฏฺิมุญฺจถ ฯ
หณฺณนฺตุ โภ เภริมฺหิงฺกสฺสงฺเข
สีฆานิ ยานานิ จ โยชยนฺตุ

อชเชวหิ อสฺสมนฺตํ คมิสฺสํ

ยตฺเถว ทกฺขิสิสฺ อีสึ นิสินฺนํ ฯ

ความว่า ชาวพนักงานประจำการตามตำแหน่ง จึงรีบจัดแจง
 เทียมราชรถพระที่นั่งของเรา จึงผูกมัดจัดสัตว์ให้มันคง จึงประดับ
 ด้วยธรรมาภรณ์ให้งดงามดี จึงผูกมัดประคองมรดกหัตถ์ นายหัตถา
 จารย์จึงขึ้นขึ้นประจำคอ มีมือถือขอให้มันคงดี

อีกพนักงานคนตรี จึงนำเกร็ดระโพนตั้งขึ้นมาประจำมือทุกคน จึง
 รับจัดราชพาหนะไว้ให้พร้อมเสร็จ วันนั้นเราจักไปเห็นพระฤษี ๆ นั่ง
 อยู่ณอาศรมบทแห่งใด เราจักเสด็จไปยังอาศรมบทแห่งนั้น

เมื่อเจ้าพนักงานเตรียมกระบวณแล้วเสร็จ พระราชาก็เสด็จขึ้น
 ประทับรถพระที่นั่งม้าด່วน โดยเสด็จมาถึงจึงให้หยุดราชรถไว้ ใกล้เคียง
 ประศูด่วนราชอุทยาน เสด็จลงจากราชรถ น้อมพระองค์ตรงเข้าไป
 ใกล้จิตตตาศ์ พระหัตถ์ประนคนมัสการ พระเหตุยขึ้นบานทรง
 นิสิตนาการแล้ว ครุติศกาลที่ ๘ ดังนี้

สุทฺถุสฺสลาโก วต เม อโหสิ

กาลา สุคิตา ปรีสาย มชฺฌเ

โสหิ อีสึ สิวตฺตูปฺปนฺนํ

ทิสฺวา ปัตติโต สฺมโนหฺมสฺมิ ฯ

ความว่า ดั่งข้าพเจ้าชื่นชม ข้าพเจ้าได้ตักฤๅดมดีแล้ว ได้ผูก
 คาลาเป็นเพลงขับไว้ในท่ามกลางบริษัท เริ่มแต่วันได้เฉลิมฤๅดมรดก

ก็เป็นอันจบสัมภตปรากฏ วันนั้นข้าพเจ้าได้พบพระดาบส์ผู้บริบูรณ์
ด้วยศีลวัตร มีสติและโสมนัสเกิดขึ้น หากสิ่งจะเปรียบบมิได้

พระเจ้ากรุงอุครบัญญัติพระเพลิงอุทานคาถานี้แล้ว พระฤทัย
เธอส่องแผ่พรายยินดีต้อนรับ จึงตรัสบังคับราชบุรุษให้แต่งตั้งมัดตั้งกั
อาสน์ถวายเป็นพระเชษฐา ครีตศากาที่ ๘ ดังนี้ว่า

อาสน์ อุทกปฏิจิ ปฏิกุณฺหาตุ โน ภว

อกฺเข ภวนฺตํ ปุจฺจามิ อกฺขิ กุรฺตุ โน ภว ๑

ความว่า ขอท่านผู้เจริญเจริญรับซึ่งอาสน์และอุทกวารมีกจเกิดกุด
ชำระเท่า ของข้าพเจ้าอันได้ประจงจัดถวายเป็นข้าพเจ้ายินดีต้อนรับ
ท่านผู้เจริญ ในสิ่งของอันมีราคา สมควรที่บุคคลพึงหามาไว้เพื่อ
รับแขก ขอท่านผู้เจริญเจริญรับซึ่งสักการะอันควรราคา ของข้าพเจ้านี้
เพื่อแสดงความยินดีแก่ข้าพเจ้า

พระเจ้าปัญจจตรราช ทรงทำมธุรปฏิบัติถนการด้วยประการดังนี้
แล้ว เมื่อจะแบ่งราชสมบัติกัขันถวายเป็นพระโพธิสัตว์ จึงตรัสศากา
ที่ ๑๐ ดังนี้ว่า

รมฺมณฺจ เต อวสถิ กโรตุ

นาริเคเนหิ ปริจารยสฺสุ

กโรหิ โโอกาสมนุคฺคหาย

อุภปิ มิ อิสฺสรียิ กโรม ๑

• บางฉบับเป็น อุทกั ปชฺชั

ความว่า ท่านพระฤษีผู้เชษฐา ขอเชิญตะเพศบรรพชาเป็น
 ฆราวาส จงก่อสร้งปรารงค์ปราสาทเป็นที่อยู่ ให้สมควรแก่ความ
 ยินดีโดยประสงค์ของท่าน ท่านพึงให้หมู่ธมฺนางนารีบำรุงบำเรอ
 ด้วยเบญจพิธกามคุณ ขอท่านจงทำโอกาสเพื่ออนุญาติแก่ข้าพเจ้า
 ข้าพเจ้าจะแบ่งราชสมบัติในท่ามกตางคระหว่างเมืองอุตรมัญจาคถกับ
 กบิลราชู ข้าพเจ้ากับท่านเชษฐาจักเป็นพระราชาทองสอง จะได้
 ครอบครองเสวยราชอิศริยยส์โดยผาสุกภาพต่อไป

พระบรมโพธิสัตว์ ได้ฟังราชดำรัสเชื้อเชิญดังนั้น เมื่อจะแสดง
 ธรรมถวายธัมมุตราชา จึงกล่าวคาถา ๖ คาถา (ที่ ๑๓ ถึงที่ ๑๖)
 ดังนี้ว่า

ทิสฺวา ผลํ ทุจฺจวิตสฺส ราช
 อโถ สฺสจฺฉินฺนสฺส มหาวิปากํ
 อตุตฺตานเมว ปฏฺฐิสํยมิสฺสํ
 น ปตุถเข ปุตุตปสฺสุทฺธันํ ว ๑
 ทเสวิมา วสฺสทสา มจฺจानํ อิช ชีวิทํ
 อปฺปตุตฺถยเลว ตํ โอธึ นโพ ฉินฺโนว สฺสสฺสติ ๑
 ตตุถ กานนฺทิกิ จิตฺททา กา รติ กา ชเนสินา
 กิ เม ปุตุเตหิ ทาเรหิ ราช มุตุโตสฺสุมิ พนฺธนา ๑
 โสหเมตํ ปชานามิ มจฺจุ เม นปฺปมชฺชติ
 อนุตเทนาริปนฺนสฺส กา รติ กา ชเนสินา ๑

ชาติ นรานี อธมา ชนินท
จณฑาลโยนี ทวีปทกนิฏฐา
สเกหิ กมฺเมหิ สุปาปเกหิ

จณฑาลิกพฺเภ อวสิมฺห ปุพฺเพ ฯ

จณฑาลาหุมฺหาวนฺตีสู มิกา เนรณฺชรี ปติ

อุกุกฺสา รมฺมทาตีเร ตยชฺช พฺราหฺมณจตฺติยา ฯ

ความว่า ตูกรมหาราชปิตร พระองค์ทรงทราบแต่ผดแห่งสุจริต
ถ่ายเดียว ด้วยอาตมาภาพ เห็นประจักษ์ซึ่งผดแห่งสุจริตแต่ผด
แห่งสุจริต ที่ดำดิมไว้แล้วทั้งดองอย่าง เพราะว่ามันแต่อดีตภาพ
นั้นถอยหลังไปถึงอดีตภาพที่ ๕ อาตมาภาพกับพระองค์ทั้งดองนี้เกิดใน
กำเนิดแห่งจันฑาท ด้วยผดแห่งสุจริต ได้รักษาคัดอยู่มิได้นานใน
อดีตภาพนั้น พระองค์ได้ม้ามภพในชาติคดียลฺกุต อาตมาภาพได้อุบคิ
ในพราหมณดฺกุต ด้วยผดแห่งการรักษาคัดนั้น อาตมาภาพจักดำรวม
กายด้วยศีลตั้งยมวิธี มิได้ปราถนาซึ่งบุตร หรือปลู หรือทรัพย์
เลยเป็นอันขาด

ตุมฺรพระมหาราช ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายในมนุษย์โลกนี้ มี
กำหนด ๓๐ ปี ๓๐ หน (๓๐๐ ปี) เป็นอย่างมาก ด้วยสามารถแห่ง
ทลฺกะหมวดดะ ๓๐ เหล่านี้ ค่อมันททลฺกะ ตกอยู่ในคราวยังเป็นเด็ก
อ่อน ๓๐ ปี นี้เป็นหมวดที่ ๑, นับค่อนไปอีก ๓๐ ปี ระหว่างนี้เรียก
ว่าชิททาทลฺกะ ตกอยู่ในความคะนองของกุมารนี้หมวดที่ ๒, นับรอง

ชนน^๕ไปอีก ๓๐ ปี ระหว่าง^๕นี้เรียกว่าวัณณทตตะ ตกอยู่^๕ในกาตกำดิง
 งาม น^๕หมวดที่ ๓, นับ^๕ต่อ^๕น^๕ไปอีก ๓๐ ปี ระหว่าง^๕นี้เรียกว่าพตทตตะ
 ตกอยู่^๕ในกาตม^๕กำดิง^๕เคม^๕ท^๕ น^๕หมวดที่ ๔, นับ^๕ต่อ^๕น^๕ไปอีก ๓๐ ปี ระหว่าง
 น^๕เรียกว่า^๕บ^๕ัญญา^๕ทตตะ ตกอยู่^๕ในกาตม^๕บ^๕ัญญา^๕เคม^๕ท^๕ น^๕หมวดที่ ๕,
 นับ^๕ต่อ^๕ไปอีก ๓๐ ปี ระหว่าง^๕นี้เรียกว่า^๕หา^๕นิต^๕ทตตะ ตกอยู่^๕ในคราว
 เดื่อ^๕ม^๕ว^๕ัย น^๕หมวดที่ ๖, นับ^๕ต่อ^๕น^๕ไปอีก ๓๐ ปี ระหว่าง^๕นี้เรียกว่า
 บ^๕ัพ^๕พ^๕าร^๕ทตตะ ตกอยู่^๕ในคราว^๕มี^๕กาย^๕เจือ^๕ม^๕ไป^๕ข้าง^๕หน้า น^๕หมวดที่ ๗,
 นับ^๕ต่อ^๕น^๕ไปอีก ๓๐ ปี ระหว่าง^๕นี้เรียกว่า^๕วง^๕ก^๕ทตตะ ตกอยู่^๕ในคราว^๕มี
 กาย^๕ค^๕ง^๕อ น^๕หมวดที่ ๘, นับ^๕ต่อ^๕น^๕ไปอีก ๓๐ ปี ระหว่าง^๕นี้เรียกว่า
 โม^๕ม^๕ุ^๕ทตตะ ตกอยู่^๕ในคราว^๕ดี^๕ค^๕ิ^๕ห^๕ง น^๕หมวดที่ ๘, นับ^๕ต่อ^๕ไปอีก ๓๐ ปี
 ระหว่าง^๕นี้เรียกว่า^๕ด^๕ย^๕น^๕ทตตะ ตกอยู่^๕ในคราว^๕น^๕อ^๕น^๕อยู่^๕กับ^๕ที่ น^๕หมวด
 ที่ ๑๐, ^๕ชีวิต^๕ของ^๕ดี^๕ค^๕ิ^๕ว^๕์^๕ทั้ง^๕ห^๕ด^๕าย^๕ใน^๕ม^๕น^๕ุ^๕ษ^๕ย^๕โ^๕ถ^๕ก^๕ม^๕ณ^๕ท^๕ต น^๕ับ^๕ห^๕ม^๕ว^๕
 ณะ ๓๐ ๆ หน^๕ จึง^๕บ^๕ร^๕ร^๕จ^๕บ^๕ค^๕ร^๕บ ๓๐๐ ปี^๕เป^๕น^๕อ^๕าย^๕ช^๕ุ^๕ษ^๕ี ^๕ชีวิต^๕ของ^๕ดี^๕ค^๕ิ^๕ว^๕์^๕
 ทั^๕ว^๕ไป^๕ใน^๕ส^๕ก^๕ก^๕โ^๕ถ^๕ก^๕ของ^๕ม^๕น^๕ุ^๕ษ^๕ย^๕นี้^๕ ย^๕่อ^๕ม^๕ไม่^๕ด^๕่วง^๕ด^๕ำ^๕บ^๕ั^๕ช^๕ัน^๕แห่ง^๕ทตตะ
 หน^๕ว^๕ด^๕ะ ๓๐ ไป^๕ได้^๕โดย^๕ ถึง^๕ว^๕า^๕ดี^๕ค^๕ิ^๕ว^๕์^๕เห^๕ล^๕่า^๕ไ^๕ค^๕เป^๕น^๕อยู่^๕ได้^๕ค^๕ร^๕บ ๓๐๐ ปี
 ร^๕ู^๕ป^๕าร^๕ู^๕บ^๕ช^๕ร^๕ม^๕ของ^๕ดี^๕ค^๕ิ^๕ว^๕์^๕เห^๕ล^๕่า^๕นี้^๕ ซึ่ง^๕เป^๕น^๕ไป^๕ใน^๕ม^๕ัน^๕ทตตะ ก^๕็^๕ย^๕่อ^๕ม^๕เห^๕ือ^๕
 แห่ง^๕อ^๕ัน^๕ค^๕ร^๕ช^๕า^๕น^๕ไป^๕ใน^๕ม^๕ัน^๕ทตตะ^๕นี้^๕ จะ^๕ได้^๕ด^๕ำ^๕ร^๕ง^๕ค^๕ง^๕ที่^๕อยู่^๕เ^๕า^๕นี้^๕ห^๕าม^๕ได้^๕
 อ^๕ุ^๕ป^๕ม^๕ัย^๕เห^๕ม^๕ือ^๕น^๕ไม้^๕อ^๕อ^๕ อ^๕ัน^๕บ^๕ุ^๕ค^๕ค^๕ค^๕ค^๕แ^๕ด^๕ว^๕าง^๕ไว้^๕ใน^๕ที่^๕ม^๕แ^๕ค^๕ค^๕น^๕นี้^๕

เมื่อ^๕ชีวิต^๕ค^๕ว^๕าม^๕เป^๕น^๕อยู่^๕ของ^๕ดี^๕ค^๕ิ^๕ว^๕์^๕ เห^๕ย^๕ว^๕แห่ง^๕เห^๕ือ^๕ค^๕ห^๕าย^๕ไป^๕อยู่^๕อย่าง^๕น^๕
 ค^๕ว^๕าม^๕เพ^๕ติ^๕น^๕ใจ^๕อา^๕ค^๕ริ^๕ย^๕เบ^๕ญ^๕จ^๕า^๕ม^๕ค^๕ุ^๕ณ^๕เป^๕น^๕เหตุ^๕ จะ^๕มี^๕ค^๕ุ^๕ณ^๕วิ^๕เศ^๕ช^๕อย่าง^๕ไร

ความคะนองเด่นด้วยกายเป็นต้น จะมีผลดีสักเพียงไร ความยินดีด้วย
สามารถได้มันดี จะกันไปดีสักเพียงไหน ต้องการอะไร ด้วยความ
เป็นผู้แสวงหาทรัพย์ไว้ (จะได้ใช้สอยไปดีสักเพียงไร) คูกรมพะ
มหาราช อาตมาภาพผู้พ้นจากเครื่องผูกคือบุตรเดกรรยาแล้ว จะ
ประโยชน์อะไรด้วยบุตรเดกรรยาอีกเล่า

คูกรมพะมหาราชเจ้า อาตมาภาพนั้นเห็นชัดซึ่งดีภาพนั้นว่าจัญ
จะไม่รังควาญเราเป็นอันไม่มี เมื่อเราถูกมัจจุรณทำที่ผิดแห่งชีวิต
ครอบงำแล้ว จะยินดีรักใคร่รุกรูปรูชมรมไปทำไม ต้องการด้วย
ความเป็นผู้แสวงหาทรัพย์ไว้ทำไม

คูกรมพิตรมัจจุรณแห่งนิกรประชา กำเนิดความเกิดของนรชน
เป็นอกรรมไม่เต็มอกัน (ແກ່ພິຍນໂດຍສຸດແຕ່ພັດທະນາສາສາ
ສຳຄັນ) แต่กำเนิดแห่งคนจันชาติ นับว่าเป็นชาติเดอทราม ใน
ระหว่างแห่งจำพวกมนุษย์ที่มืมหัดสองด้วยกัน เมื่อชาติปางก่อน
อาตมาภาพกับมหายพิตรทั้งสอง ได้ช่วยร่วมกรรมแห่งจันชาตินี้
ด้วยกันมา เพราะกรรมเข่นยาฆของคนที่ทำไว้

คูกรมหาราช ในชาติปางก่อน นับแต่ชาตินี้ลตอยหลังไปได้ ๕ ชาติ
ในชาติที่ ๕ นี้ อาตมาภาพกับมหายพิตร ได้เกิดเป็นคนจันชาติ
ในเมืองอุชเชนีแคว้นอุชเชนราชู ครั้นจันตจากอัคคภาพนั้นแล้ว ได้
เกิดเป็นมฤคพันธ์อง ๒ ตัว อยู่ทั้งเนรมิตชรานที มีนวยพรานประหาร

เราทั้งดอง ผู้ขึ้นเคียงกันอยู่ที่รุกขมุต ให้ตายด้วยหอกครั้งเดียว
 ครั้นจุติจากอภคตภาพนั้นแล้ว ได้เกิดเป็นนกเขาพี่น้อง ๒ ตัว อยู่ที่
 ฝั่งริมมทานที พรวนตักนกเขาบ่วงคด้องเราทั้งดองให้ติดบ่วงเดียวกัน
 แล้วฆ่าเราพี่น้องเสีย ครั้นจุติจากอภคตภาพนั้นแล้ว คราวนี้ อาตมาภาพ
 ได้กำเนิดในพราหมณตระกูล ในเมืองโกธัมพี ส่วนของคัมทาบพิตร
 ได้มาดมภพในชัตตยตระกูล ในเมืองอุตรปัญจาละ

จิตตบัณฑิตดาบส ได้ประกาศชาติตามกัถ์ดวงมา เต่าถวาย
 พระเจ้าตั้งมฤตราชด้วยประการนั้นแล้ว เมื่อจะแสดงอายุตั้งชาร
 แห่งความเกิดในชาตินี้ว่ามีประมาณเล็กน้อย แลจะพยุ่งความ
 อุดร่าหะในการบุญของพระราชาให้เกิดขึ้น จึงกล่าว ๕ คาถา
 (ที่ ๑๗ ถึง ๒๐) ถวายดังนี้ว่า

อุปนียติ ชีวิตมปฺปมายุ
 ชรูปนีสสฺส น สนฺติ ตาณา
 กโรหิ ปญฺจาล มเมว วากุຍิ
 มากาสี กมฺมานิ ทุกฺขุทฺรฺยานิ ฯ
 อุปนียติ ชีวิตมปฺปมายุ
 ชรูปนีสสฺส น สนฺติ ตาณา
 กโรหิ ปญฺจาล มเมว วากุຍิ
 มากาสี กมฺมานิ ทุกฺขุพฺผลานิ ฯ

อุปนิสัย ชีวิตมปฺปมายํ
 ชรูปนิตฺตสฺส น สนฺติ ตาณา
 กโรหิ ปญฺจาล มเมว วากุญฺ
 มากาสี กมฺมานิ รชสฺสิรานิ ฯ
 อุปนิสัย ชีวิตมปฺปมายํ
 วณฺณํ ชรา หนฺติ นรสฺส ชีโยโต
 กโรหิ ปญฺจาล มเมว วากุญฺ
 มากาสี กมฺมํ นิรยุปฺปตฺติยา ฯ

ความว่า คุกรมหาบพิตร ชีวิตความเป็นอยู่แห่งสัตว์ทั้ง
 หตาย ย่อมเข้าใกล้ต่อมรณะ เพราะว่าอายุของสัตว์เหล่านั้น ชื่อ
 ว่าน้อยนัก เพราะความที่เต็มไปด้วยน้อยบ้าง แต่ดำรงอยู่น้อยบ้าง
 พัดนี้แต่จะแตกดับเต็มไป อุปมัยเหมือนหยาดน้ำค้าง ที่คึดอยู่
 ปลายหญ้า อันหายแห่งด้วยแสงสุริยอุทัย ฉะนั้น เมื่อนรชนอันชรา
 นำพาไปใกล้ต่อมรณะแล้ว ชนทั้งหตายมีบุตรเดธิดาเป็นอาทิ จะ
 ได้ชื่อว่าเป็นผู้ต้านชราไว้หาบมิได้ คุกรพระเจ้าปัญจาดราช ขอ
 พระองค์จงทำคำของอาตมาภาพนี้ไว้ อย่าได้ทำกรรมอันจะก่อทุกข์
 ให้เกิดในอบายมีนรกเป็นอาทิ เพราะเหตุรูปาทิกามคุณเลย

คุกรพระเจ้าปัญจาดราช ขอพระองค์จงทำคำของอาตมาภาพ
 นี้ไว้ อย่าได้ทำกรรมอันเป็นผลวิบากแห่งทุกข์ทั้งหตายเลย

นิบาตชาตก วิบัตินิบาต

คุณพระเจ้าปัญจาดราช ขอพระองค์จงทำคำของอาตมาภาพ
นี้ไว้ อย่าได้ทำกรรมอันให้ชั่วช้ำเกิดขึ้นแก่ตนด้วยชู้คือกิดเถลไถล

คุณพระเจ้าปัญจาดราช เมื่อนรชนผู้เต็มวัยอยู่ ชราก็ย่อม
กำจัดวรรณแห่งศีรษะของนรชนนั้น ให้ชู้ไสยลงไปทุกที ขอ
พระองค์จงทำคำของอาตมาภาพนี้ไว้ อย่าได้ทำกรรมอันจักนำไป
เกิดในนรกเถย

เมื่อพระมหาดัตต์เด็งธรรมกถาถวายเป็นอันนี้ พระเจ้ากรุง
ปัญจาดราช รุ่งดีกพระองค์จึงตรัส ๓ คาถา (ที่ ๒๑-๒๒-๒๓) นี้ว่า

- อทธา หิ สจจัม วจนันฺ ตเวทฺ
- ยถา อีสึ ภาสสิ เอวเมตฺ
- กามา จ เม สนฺติ อนนฺปยุปา
- เต ทุจฺจชา มาทิสฺเสน ภิภุชฺ ๑
- นาโค ยถา ปงฺกมชฺเณ พุยสนฺโน
- ปฺสสฺ ติ นานิสฺมฺโภติ กนฺตฺ
- เอวเมทฺ กามปงฺเก พุยสนฺโน
- น ภิภุชฺโน มคฺคมนุพฺพชามิ ๑
- ยถาปิ มาตาปิตโร จ ปฺตฺตํ
- นानุสาสเร กินฺติ สฺจํ ภเวยฺย
- เอวํปิ มํ ตวํ อนุสาส ฆนฺเต
- ยถา จิรํ เปจฺจ สฺจํ ภเวยฺย ๑

ความว่า ข้าแต่ภิกษุ (ภาคิณะ) ถ้อยคำของท่านนี้ จริงแท้
ทีเดียว ท่านผู้ฤษภาสติแล้วอย่างไร คำที่ภาสิตนั้นก็เป็นอย่างนั้น
แท้ ก็แต่ว่ากามกิเลสของข้าพเจ้ายังมีอยู่มาก คนเช่นตัวข้าพเจ้า
ยากที่จะละกามกิเลสเหล่านั้นได้

หากบุญขรซึ่งจมอยู่ในกถางหม่อม ถึงเห็นต่อนอยู่ ก็ไม่อาจจะ
ถอนตัวไปยังที่ต่อนได้ ฉะนั้น ข้าพเจ้าผู้จมอยู่ในหม่อมคือกามกิเลสก็
ยังไม่สามารถจะปฏิบัติตามทางโอวาทานุสถลนี้ ของภิกษุ (ของท่าน)
ได้ ฉะนั้น

อนึ่ง ข้าแต่พระเป็นเจ้าผู้เจริญ บุตรจะพึงมีความสุขเจริญด้วย
วิธีไร มารดาบิดาย่อมสอนบุตรเพื่อความสุขความเจริญด้วยวิธีนั้น
ฉะนั้น แม้ข้าพเจ้าจะพึงละโลกนี้ไป จะได้มีความสุขความเจริญ
ยืนนาน ด้วยปฏิบัติช้อนใด ขอท่านได้โปรดสอนข้าพเจ้า ด้วย
ปฏิบัติช้อนนั้น ฉะนั้นเกิด

ถ้าตบนั้น พระมหาสัตว์เมื่อจะอนุวัตรตามพระราชอัธยาศัย จึง
กล่าว ๔ คาถา (ที่ ๒๔-๒๕-๒๖-๒๗) ความว่า

โน เจ ตูริ อุตฺตสาหเส ชนินฺท
กาเม อิเม มานุสเส ปหาตุ
ธมฺมิพลี ปญฺจนยสฺสุ ราช
อธมฺมกาโร จ เต มาหุ รฏฺเฐ ฯ

ทูตา วิธาวนุตฺ ทัสสา จ ตสฺโส
 นิมนฺติตา สมณพฺรหฺมณานํ
 เต อนนฺปาเนน อปฺปญฺจหสฺสุ
 วตฺถเณ เสนาสนปฺจเจเนน ฯ
 อนนฺเนน ปาเนน ปสฺนฺนจิตฺโต
 สนฺตปฺปย สมณพฺรหฺมणे จ
 ทตฺวา จ ภูตฺวา จ ขณฺนาภาวํ
 อนินฺทิตโต สคฺคมฺเปหิ ฐานํ ฯ
 สเจ จ ตํ ราช มโท สเหยฺย
 นารํคเณหิ ปรีวารยณฺตํ
 อิมเมว คาลํ มนสิกโรหิ
 ภาเสสิ เจตํ ปรีสาย มชฺเณ ฯ

ความว่า ดูกรชนนินทรราชเจ้า ถ้าพระองค์จะไม่อาจระงับ
 ของมนุษย์นี้ได้ไซ้ ขอพระองค์ทรงเริ่มตั้งธรรมิกพัตต์ถการะ (แก้
 บุคคลศวรแก้พัตต์) อย่าทรงทำตายวิหิณฺณยธรรม อันพระปฺรธาณกราช
 คึงไว้ดีบริวิฐฺมณทตมาแต่นั้นเดี่ยเดย

ขอพระองค์จงตั้งทูตไปยังทิศทั้งสี่ ให้ไปนิมนต์ธรรมิกถมณ
 พฺรหฺมณฺมา แล้วยำรุงเลี้ยงท่าน ด้วยปัจจัยคือ ข้าวน้ำ ผ้าหุงห่ม
 เสนาดนนะ เกดฺธ ให้อิมหน้าดำราญ

พระองค์มีกมลจิตต์เบิกบาน ได้บริจาคทานแล้วด้วย ได้เสวย
แล้วด้วย ตามสติตามกำลังของพระองค์ จงเป็นผู้อันเทพามนุษย์
ไม่นินทาธรรมเจริญทั่วหน้า เบื้องหน้าแต่ที่วงศคตแล้ว จงได้ดีจึงยังฐานะ
อันพิเศษคือ โดกสวรรค์

คุณกรมหาราชเจ้า ก็ถ้าหากว่าความเมาคือมานะ อันปรารถ
กามคุณหรือรัชชตุช เกิดรังควาญพระองค์ขึ้น อันหม่นวรีห้อม
ด้อมบ่าเรออยู่ไซ้ พระองค์จึงมนสิการภาณินี้ไว้ แล้วภาสิตใน
ท่ามกลางบริษัทดังนี้ว่า

อพฺโลกาสสโย ชนฺตุ วชนฺตุยา จีรปายิตโต
ปริกิณฺโณ สุวาเนหิ สุวาชช ราชาคิ วุจฺจติ ฯ

ความว่า เมื่ออดีตภพก่อน เราได้เกิดในกำเนิดจันฑาทถยนต์นาการ
อยู่กต่างแจ้ง เพราะไม่มีดีแต่ว่ากระท่อมมุงหญ้าอาครัย มารดา
ผู้จันฑาทถินนี้ เมื่อจะไปป่าหาพันธ์ไผ่ไปไม่มาหุงต้มเลี้ยงกัน ได้ให้เรา
นอนคดุกคตอยู่กต่างแจ้ง ในท่ามกลางฝูงตถุณฺธิ ให้เราค้มหน้านม
แล้วก็ไป เราต้องคดุกคตอยู่กับหมู่ตถุณฺธิ แม่ตถุณฺธิส่งสารให้ท่าน
นมเรากินจนเต็มโต หีนชจฺโจ เรามีชาติต่ำช้ามาอย่างนี้ วัน
(เดี๋ยวนี้) มีคนเรียกเราว่าพระราชากระนั้น คุณกรมหาราชเจ้า ขอ
พระองค์จงสอนพระองค์ โดยเห็นอกความอย่างนี้เกิด

พระมหาสัตว์ถวายน โอวาทแต่พระราชนั้นอย่างนี้แล้ว จึงกำชับ
ตั้งอีกว่า อาตมาภพถวายน โอวาทแต่พระองค์แล้วบัดนี้ พระองค์

จงบรรพชาเสียเถิด อย่าด้วยผลวิบากของกรรมเลย ถ้าขับเคื่อน
ดิ่ง^๕แล้ว ก็เหาะไปในอากาศ ทำละของบาทให้ตกต้องเคี้ยวเกล้า
แห่งพระราชา แล้วก็ไปยังหิมวันตประเทศที่เดียว

ฝ่ายพระเจ้าปัญจาดราช ทอดพระเนตรเห็นพระดาบส์เหาะ
ไปดังนั้น ก็เกิดตั้งเวรพระทัย จึงมอบราชสมบัติให้เชษฐาเฮอร์สแล้ว
เสด็จ^๕ไปยังป่าหิมพานต์แต่พระองค์เดียว พระมหาลี้ดัวกราบว่า
พระเจ้าสัมภุตราชเสด็จมา จึงพร้อมด้วยคณะฤษีออกไปต้อนรับ
นำเสด็จไปยังบรรณศาลา ให้ทรงบรรพชาแล้ว บอกกตัตถิการกรรม
ให้ทรงเจริญ พระสัมภุตราชดาบส์ บำเพ็ญพรตทำฌานแผลอภิญา
ให้เกิดชั้น ๒ พระดาบส์มีฌานอันไม่เสื่อม เมื่อทำตถยวัจนธ์แล้ว
มีพรหมโลกเป็นที่ไปข้างหน้า

สตถา อิมิ ชมมเทสนิ อหริตฺวา สมนเด็จพระบรมศาสดา
ทรงนำธรรมเทศนานมาแล้วตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ไปราณภ
บัตถิตตเมื่อยังไปในระหว่างภพสามสี่ชาติ ยังมีความวิธธาส์แล้ว
อย่าง^๕ ครั้นแล้วพระองค์ทรงประชุมชาดกว่า พระสัมภุตราชดาบส์
ในครั้ง^๕นี้ ตีบประวัตินั้นชกตบมาคือชานนท์ จิตตบัตถิตตชยต์ใน
ครั้ง^๕นี้ ตีบประวัติกตบมาคือเรานผู้ตถาคคเทียวแต่

จบจิตตสัมภุตราชก.

เรื่องที่ ๓ ถึงที่ ๕

พระญาณวิจิตร (ดิถี โดจนานนท์)

เปรียญ & ประโยค วัดเทพศิรินทราวาส เรียง

๓ สี่วิราชชาติก

ทุเร จ วลี เถโรวติ อิทิ สตุลา เขตวเน วิหรนโต
อสทิสทานิ อารพุก กเถสิ ฯ

สตุลา เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จอยู่ในพระเชตวันมหา
วิหาร ทรงพระปรารภ อสทิสทาน (ทานไม่มีทานอื่นยิ่งกว่า) ให้
เป็นเหตุ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ให้เป็นผลยุคดีด้วยความเป็นองค์ันว่า
ทุเร จ วลี เถโรว ตังนี้ไป

เรื่องในอสทิสทานนั้น มีพิศดารอยู่ในอาทิตยราชชาติก ในอัฐก
นิบาตแล้ว ฯ (ส่วนในชาติกนี้ มีความต่อไปดังนี้)

ก็ในกาลนั้น พระเจ้าบิณฑิโกศตบรมกษัตริย์ พระราชทาน
สรพบริกขารในวันที่ครบ ๗ แล้ว จึงกราบทูลวิงวอนให้สมเด็จพระ
ศาสดาเจ้าทรงกระทำอนุโมทนา ฯ สมเด็จพระบรมศาสดาเจ้า
เสด็จพระพุทธดำเนินหลักไปเสียด หาได้ตรัสประการใดไม่ ฯ พระเจ้า
บิณฑิโกศตเสวยพระกระยาหารเข้าแล้ว ก็เสด็จไปสู่พระวิหาร
กราบทูลถามว่า ข้าแต่พระบรมศาสดาเจ้าผู้เจริญ เหตุไฉนพระองค์

จึงไม่ทรงกระทำอนุโมทนา พระพุทธเจ้าข้า ๑ สมเด็จพระบรมศาสดาคา
 จึงตรัสว่า คุณกรมหาราชเจ้า เหตุด้วยบริษัทไม่บริสุทธฺิ เราตถาคตจึง
 ไม่กระทำอนุโมทนา แล้วตรัสพระธรรมเทศนาด้วยบาทพระคาถาว่า
 น เว กทริยา เทวโลกิ วชฺชนุตฺติ^๑ ดังนี้เป็นต้น พระเจ้าปัดเด็นทิโกศต
 บรมกษัตริย์ ทรงเต็มใจบูชาพระตถาคตเจ้า ด้วยผ้าอุตราสงค์
 สีเวยกพัลลภมีราคากิ่งแค้นคำถึงแล้วแต่ตั้งจากด้นพระนคร ครั้นรุ่งขึ้น
 อีกวันหนึ่ง พระภิกษุทั้งหลายได้ประชุมเจรจากันในโรงธรรมสภาว่า
 คุณกรอาวุโส พระเจ้าโกศตรราชได้ถวายอดทิสถานแล้ว ยังหาอิม
 พระทัยด้วยทานเพียงนั้นไม่ ครั้นสมเด็จพระทศพลเจ้าทรงดำแดง
 พระธรรมเทศนาแล้ว ก็ถวายผ้าสีเวยกพัลลภมีราคากิ่งแค้นคำถึงอีก
 คุณกรอาวุโส พระเจ้าโกศตรราช จะทรงบริจาคทานดักเท่าใด พระองค์
 ก็ไม่อิมพระทัยเป็นแท้ ๑

สตถุตา อาคนตุวา สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า
 คุณภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายนี้ประชุมเจรจากันด้วยเรื่องอะไร
 ในเวลานี้ ครั้นภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
 นี้ประชุมเจรจากันด้วยเรื่องพระเจ้าโกศตรราชไม่อิมด้วยทาน พระ
 พุทธเจ้าข้า พระพุทธองค์จึงตรัสว่า คุณภิกษุทั้งหลาย สิ่งของที่
 เป็นพาหิรภณฺฑ์ บุคคลจะให้ด้วยง่ายก็หาไม่ โบราณกบณฺฑ์ติด
 ๑ ทั้งหลาย กระทำสักดชมพุดีปีให้เป็นเนินสูงแล้ว สดะทพฺพย

๑. ตาถานีมีอยู่ในเรื่อง อสทิสทานในคัมภีร์พระธรรมบท

ฉันทะหกแค้นคำตั้ง บริจาคทานอยู่ทุกวัน ๆ ก็ยังไม่อิ่มด้วยพาหิรภ
 ทาน บุคคลที่ให้ของรักก็ยอมได้ของรัก เหตุคตินั้น บัณฑิตแต่
 ปางก่อนทั้งหลาย ได้ควักดวงตาทั้งสองข้างให้แก่ยาจกที่มาขอ คติน
 แล้วทรงนำอดีตนิทานมาแสดงว่า

อดีเต สี่วิภูเช อริฏฐปุรณกระ สี่วิมหาราเช รชชั กาเรนุเต
 มหาสตุโต ตสฺส ปุตุโต หุตฺวา นิพพุตติ ฯ ในอดีตกาด
 ครั้งพระเจ้าสี่วิมหาราชดำรงรัชสมบัติอยู่ในพระนครอริฏฐปุรในแคว้น
 แคว้นสี่วิรัฐ พระมหาดัตตว้เจ้าเกิดเป็นพระราชโอรสของพระเจ้า
 สี่วิมหาราชนั้น ชนทั้งหลายถวายพระนามพระราชกุมารว่า ดิสังราช
 กุมาร พระราชกุมารนั้นทรงพระเจริญวัยแล้วเสด็จไปเมืองตักกัถิตา
 ทรงศึกษาศิลปศาสตร์ได้แล้ว ก็เสด็จกลับมาแสดงศิลปศาสตร์ถวาย
 พระราชบิดา ได้รับพระราชทานฐานันดรยศเป็นที่อุปราช ครั้น
 กาลภายหลัง พระราชบิดาดวงไปแล้ว ก็ได้เป็นบรมภคัตรี
 ทรงระเว้นทางดำเนินส่วนอกคิเตย ดำรงรัชสมบัติอยู่โดยธรรมมิให้
 กำเริบในทศพิชราชธรรม โปรดให้สร้างศาลาทานไว้ ๖ ตำบลคือ
 ที่ทวารพระนคร ๕ ตำบล ที่ท่ามกตางพระนคร ตำบล ๑ ที่ทวาร
 พระราชนิเวศน์ตำบล ๑ ทรงตั้งพระราชทรัพย์บริจาคมหาทาน
 ฉันทะหกแค้นคำตั้งทุกวัน ครั้นถึงตักที่ ๗ ที่ ๑๔ ที่ ๑๕ เสด็จไป
 โรงทานทอดพระเนตรทานอยู่เป็นนิจ คราวหนึ่งเป็นวันปุณมีเวดา

เข้า พระองค์ได้ตั้งประทับอยู่เหนือราชบัลลังก์ ได้สัมมุติศิวคณัตถ์
ทรงรำพึงถึงทานที่พระองค์ทรงบริจาค ทรงเห็นว่าพาหิรกวัดถูกตั้งใด
ซึ่งพระองค์จะยังไม่ได้รับจาคไม่มีเลย แล้วทรงพระดำริหว่า แต่
บรรดาพาหิรกทานนั้น ไม่ทำให้เรายินดีบริจาคได้ เราปรารถนาจะให้
อัมมัตถิกทาน เวลาเราไปโรจนานวันนั้น ขอย่าให้มียาจกคนใด
คนหนึ่งมาขอพาหิรกทานเลย ให้มาขอแต่อัมมัตถิกทานเถิด ถ้า
หากว่าจะมียาจกคนใดคนหนึ่งมาขอเนื้อหทัยของเรา เราจะแหะอุระ
ประเทศด้วยหอก แล้วควักดวงหทัยที่มีหยาดโลหิตยังกำลังไหลอยู่
ออกให้ เหมือนดังคนถอนประทุมชาติทั้งกำนั้นจากหน้าที่ได้นั้น
ถ้าจะขอเนื้อในสัตว์เรา เราจะเอื้อเนื้อในสัตว์ให้ เหมือนดังคน
ชูดจันทน์แดงด้วยธาดราสำหรับชูดนั้น ถ้าจะขอโลหิต เราจะฉีก
เข้าไปในปากแห่งยนต์ ให้คนนำภาชนะเข้าไปรองรับโลหิตให้เต็ม
แล้วจึงให้ ก็หรือถ้าว่าจะมีใคร ๆ มากต่างว่า การงานในเรือน
ของเราไม่เรียบร้อย ท่านจงทำการงานคังทาสในเรือนของเราดังนี้
เราจะสละเพศเป็นบรมกษัตริย์เสีย กระทำตนให้เป็นคนนอกตำแหน่ง
ประกาศคนให้ผู้อื่นได้ยินแล้วจักทำการงานของทาส ถ้ามีคนใด
คนหนึ่ง มาขอดวงตาเรา ๆ จะควักดวงตาทั้งสองออกให้ เหมือนดัง
ควักจาวตาลออกณนั้น

พระเจ้าสิริราชทรงพระดำริหว่า วัตถุทานซึ่งเป็นของมนุษย์
ที่เรายังไม่ได้ให้แต่สักอย่างหนึ่งก็ไม่มี แม้จะมีผู้ใดมาขอดวงตาเรา

เราจะให้ มีให้ย่นได้ความขัดข้องเลย ครั้นทรงพระดำริห์ดังนี้แล้ว ก็ทรงส่งน้ำด้วยหม้อน้ำหอม ๑๖ หม้อ ทรงเครื่องประดับด้วยเครื่อง สรรพอดังการแล้วเสด็จโดยพระกระยาหารมีรสเลิศต่าง ๆ แล้วขึ้นประทับ เหนือคอกคชาธารเสด็จไปสู่โรงงาน

ท้าวตักกะเทวราช ทรงทราบพระราชอัชฌาษรีย พระเจ้าตีฉวิราช แล้ว จึงจินตนาการว่า พระเจ้าตีฉวิราชทรงพระดำริห์ว่าจะควัก ดวงตาให้แก่ยากที่มาถึงในอนันนี้ จึงแปลงเพศเป็นพราหมณ์ชรา ตาบอดมา หวังจะทอดของพระทัยพระเจ้านตีฉวิราช ครั้นถึงเวลา พระเจ้าตีฉวิราชเสด็จไปโรงงาน ได้ไปยืนอยู่ที่เนินแห่งหนึ่งขึ้นพระหัตถ์ ถวายขัยมณฑพระเจ้านตีฉวิราช ฯ พระเจ้าตีฉวิราชก็ใส่ข้างเข้าไปที่ทรง หน้พราหมณ์ตรัสถามว่า คุณพราหมณ์ท่านกล่าวอะไร ฯ

ถ้าคัมภีร์ท้าวตักกะเทวราช จึงทูลพระเจ้านตีฉวิราชว่า ข้าแต่ มหาราชาเจ้า โลกฉันนิเวศทั้งสี่นฤกค้องเลี้ยงสรรพสัตว์ที่อาศรัย พระอัชฌาษรีย อันน้อมไปในทานของพระองค์พุ่งไปอยู่เป็นนิจ ข้า พระองค์เป็นคนตาบอด พระองค์มีพระเนตรสองข้าง ครั้นครัดคัมภีร์ แล้วเมื่อจะทูลขอพระเนตร จึงตรัสคำภาเป็นประณมว่า

ทูเร จ วลี เถโรว จกขุ ยาจิตุมาคโต

เอกเนตฺตา ภวิสสาม จกขุ เม เทหิ ยาจิต ๑

ความว่า ข้าพระองค์เป็นคนชราอยู่ไกล ตั้งใจมาหวังจะทูลขอ พระเนตร ข้าพระองค์มีตาข้างเดียวได้มาขอแล้ว ขอพระองค์จง

พระราชทานพระเนตรแก่ข้าพระองค์เถิด

พระเจ้าดีวิราชได้ดับแล้วจึงทรงพระดำริที่ว่า เรายังนั่งอยู่บน
ปราสาทมาเดี่ยวนับแต่เดิยว ตาใหญ่มาถึงเราแล้ว ความปรารถนา
ของเราจะถึงที่สุดเดี่ยวนั้น เราจะให้ทานที่เรายังไม่เคยให้ แล้วก็มี
พระทัยยินดีปรีดาครีดีพระคาถาเป็นคำรบสองว่า

เกณานุสติโธ อิช มาคโตส
วนิพุก จกขุปลานิ ยาจิตุ
สุทุจจัม ยาจสิ อุตตมงคิ
ยมาหุ เนตติ ปุริเสน ทุจจัม ฯ

ความว่า คุณกรวนิพุก ใครสอนให้ท่านขอดวงตาเราที่นี้ บัณฑิต
ทั้งหลายกล่าวกันว่า ดวงตาอันใดยากที่บุรุษจะบริจาคนได้ ท่านมาขอ
ดวงตานี้มันเป็นอวัยวะเบื้องสูงยากที่เราจะบริจาคนได้ง่าย ๆ ฯ

บุรุษวนิพุกจึงกล่าวคาถาตอบว่า

ยมาหุ เทเวสุ สุขมปตีติ
มขวาติ นี อามุ มนุสสโลก
เตนานุสติโธ อิช มาคโตสมิ
วนิพุกโก จกขุปลานิ ยาจิตุ ฯ
วนิพุกโก มยหิ วณิ อนุตฺตริ
ททาหิ เม จกขุปลานิ ยาจิตุ

ททาทิ เม จกฺขุปลิ อนฺตุตริ
ยมาหุ เนตติ ปุริเสน ทฺวจฺจํ ฯ

ความว่า ในเทวโลกเขาเรียกท่านผู้ใดว่าสุขัมบดี ในมนุษย์โลก
เขาเรียกท่านผู้หนึ่งว่ามฆวา ข้าพระองค์เป็นฉวีพิก ท่านผู้หนึ่ง
สอนให้มาขอพระเนตรในที่นี้ ข้าพระองค์เป็นฉวีพิก การขอของ
ข้าพระองค์ไม่มีการขออื่นจะประเสริฐกว่า เมื่อข้าพระองค์มาขอ
พระเนตร ขอพระองค์จงพระราชทานพระเนตรแก่ข้าพระองค์เกิด
บัณฑิตทั้งหลายกต่างกันว่า พระเนตรอันใดที่บุรุษจะบริจาคนได้โดย
ยาก ขอพระองค์จงพระราชทานพระเนตรที่ไม่มีสิ่งอื่นประเสริฐกว่า
นั้นแก่ข้าพระองค์เถิด

พระเจ้าดีฉวีราชจึงตรัสตอบเป็นคาถาว่า

• เยน อตุเถน อาคณฺนิ ยมตฺถมภิปฺตถยิ
เต เต อิชฺฉนตฺถ สกฺกปฺปา ลภ จกฺขุณิ พฺร่าหฺมณฺ ฯ
เอกนฺเต ยาชฺมานสฺส อุกฺขานิ ททามิหิ
สจกฺขุมา กจฺฉน ชนสฺส เปกฺขโต
ยทิจฺฉนฺติ ตฺวํ ตํ เต สมิชฺฉนตฺถ ฯ

ความว่า ท่านมาประสงค์สิ่งใด ท่านปรารถนาประโยชน์สิ่งใด
ความปรารถนาทั้งหลายเหล่านั้นจงสำเร็จแก่ท่านเถิด คุณพรพราหมณ์
ท่านควรจะได้ดวงนัยเนตร เมื่อท่านขอเราแต่ข้างเดียว เราจะให้
ทั้งต้องข้าง ท่านจงเป็นคนมีดวงตาไปเถิด ท่านยังปรารถนาสิ่งใด

ของคนที่ยังมุ่งหมายอยู่ ความปรารถนานั้นจึงสำเร็จแก่ท่านเกิด
 พระเจ้าดีวิราชครัตต์เพียงเท่านั้นแล้ว ทรงพระดำริที่ว่า เราจะ
 ควักดวงตาออกพระราชทานในทันทีไม่ได้สมควร แล้วพระองค์ก็พา
 พรหมณ์ ไปสู่พระราชวัง ประทับเห็นอรรษาศาสน์แล้วจึงให้นา
 นายดีวิคะแพथย์มา แล้วครัตต์ว่า ท่านจงชำระนัยตาของเราให้สะอาด
 เวลานี้ได้มีเดียงกัลก้อง โทธาหลุดท่วไปทั้งพระนครว่า เขาเจ้าดีอ
 กันว่า บรมกษัตริย์ของเราจะควักพระเนตรออกพระราชทานแก่
 พรหมณ์ดังนี้ ๆ

ครั้นนั้นข้าราชการทั้งปวง มีเด็นามคี่เป็นต้นแตรราชพัตถก แด
 ชาวพระนครแดนางดินมาประชุมกันแล้ว เมื่อจะกรบาททุตห้าม
 บรมกษัตริย์ จึงกล่าวคาถา ๓ คาถาว่า

มา โน เทว อทา จกขุ มา โน สพฺเพ ปฺรภกฺริ
 ษณ์ เทหิ มหาราช มุคฺตา เวฬุริยา พหู ฯ
 บุคฺเต เทว รเถ อาชานีเย อตฺถกฺเต
 นาเค เทหิ มหาราช เหมกฺกุปฺปนิวาเสเส ฯ
 ยถา คัม สิวีโย สพฺเพ สโยคา สรธา สทา
 สมฺนฺตา ปฺริกฺเรยฺยุ เอวํ เทหิ รเถ สภ ฯ

ความว่า ข้าแต่สมมติเทวราชเจ้าของข้าพระบาททั้งหลาย ขอ
 พระองค์อย่าพระราชทานดวงพระเนตรเลย จงบริจาคนัดตั้งของ
 ทั้งปวงเถิด จงพระราชทานพระราชทรัพย์เถิด แก้วมุกดาแดงแก้ว

ไพทริย์ก็มีเป็นอันมาก ข้าแต่มหाराชเจ้า พระองค์จึงพระราชทาน
 รถที่เทียมแล้ว หรือม้าอาชาไนยแด่กษัตริย์ที่ตกแต่งแล้ว แลที่อยู่
 แลเครื่องบริโภคน้ำด้วยทองคำ เหมือนกับชาวดีวีรัฐทั้งปวง ที่มี
 เครื่องใช้ดีเยี่ยมมีรถแควดล้อมพระองค์อยู่โดยรอบ ทุกทีพาราครีกาด
 ฉนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์จึงพระราชทานอย่างนี้เถิด
 ดำดั้นนั้นพระเจ้าดีวีราช จึงตรัสตอบ ๓ พระคาถาว่า

โย เว ทสฺสนติ วตฺวาน อทานे กुरुเต มโน
 กุมฺย โส ปติํ ปาสี กิวํ ปฏฺิณฺญติ ฯ
 โย เว ทสฺสนติ วตฺวาน อทานे กुरुเต มโน
 ปาปา ปาปตโร โหติ สมฺปโต ยมสาธกํ ฯ
 ยํ หิ ยาเจ ตํ หิ ทเท น ยํ ยาเจ น ตํ ทเท
 สุวํหํ คเมว ทสฺสามิ ยํ มํ ยาจติ พฺราหฺมणे ฯ

ความว่า บุคคลใดเหวย ได้พูดไว้ว่าเราจักให้ แล้วมา
 กลับใจเสียว่าไม่ให้ บุคคลผู้นั้นเหมือนอย่างทำบ่วงที่ตกกลงยังพื้นดิน
 ให้มาพัวพันอยู่ในคอ บุคคลผู้ใดเหวย ได้พูดไว้ว่าเราจักให้ แล้ว
 มากลับใจเสียว่าไม่ให้ บุคคลผู้นั้นเป็นผู้มีบาปยิ่งกว่าผู้มีบาป จะ
 ประสบบังคับใด ๆ ก็ประสบบแต่สิ่งที่ทำประโยชน์ไม่สำเร็จ ที่จริงผู้
 ขอได้ขอสิ่งใดไว้ ผู้ให้ก็ควรจะให้สิ่งนั้นนั้นแหละ ผู้ขอยังไม่ได้
 ขอสิ่งใด ผู้ให้ก็อย่าพึงให้สิ่งนั้น พราหมณ์ได้ขอสิ่งใดไว้กะเรา
 เราก็จักให้สิ่งนั้นนั้นแหละ ฯ

ครั้งนั้น เมื่ออำมาตย์ทั้งปวงจะกราบทูลถามพระเจ้าดีวิราชว่า
พระองค์มีพระประสงค์สิ่งอะไรหรือ จึงพระราชทานพระเนตร
จึงกล่าวเป็นคาถาว่า

อายุ นุ วณฺณํ นุ สุขํ พลํ นุ
กั ปุตฺตยาโน นุ ชนินฺท เทสิ
กถิ หิ ราชา สิวินิ อนุตฺตโร
จกฺขุณี ทชฺชา ปฺรโลกเหตุ ๑

ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่กว่านรชน พระองค์ปราถนา
พระชนมายุหรือปราถนาวิถุณะ สุขะ พละ อะไร จึงได้พระราชทาน
พระเนตร พระองค์เป็นบรมกษัตริย์ของชาวดีวิราช ไม่มีบรม
กษัตริย์พระองค์ใดจะประเสริฐกว่า พระองค์พระราชทานพระเนตร
เหตุปราถนาประโยชน์ในปรโลกอย่างไรหรือ

เมื่อพระเจ้าดีวิราชจะตรัสแก้อำมาตย์เหล่านั้น จึงตรัสเป็นคาถาว่า

นวาหเมตี ยสสา ททามิ
น ปุตฺตมิจฺเจ น ธนํ น รุณฺหิ
สคณฺจ ชมฺโม จริโต ปฺราโณ
อิจฺเจว ทาเน นิรโต มโน มม ๑

ความว่า เราจะได้ให้ดวงตาเป็นทาน เพราะปราถนายศที่
ของทิพย์หรือของมนุษย์ก็หาไม่ เราจะได้ปราถนาบุตรหรือทรัพย์
สมบัติหรือแฉ่นแคว้นแดนดินถินถ์ถาน ด้วยผลที่บริจาคจักษุทาน

นี้หาไม่ ประการหนึ่ง ธรรมดาความดีความชอบที่ตี๋วบุรุษทั้งหลาย
ได้ประพฤติกมาแต่แต่โบราณ อธิบายว่าการบำเพ็ญบารมีเป็นหน
ทางของเก่า ตี๋วบุรุษที่เป็นบัณฑิตเป็นพระดีพัญญู โภชิตัวได้
ตั้งสมอบรมมาแล้ว ธรรมดาว่าพระโภชิตัวเจ้า ซึ่งไม่บำเพ็ญ
พระบารมีให้บริบูรณ์แล้ว จะสามารถบัตถุพระดีพัญญุตญาณใน
โภชิตัวได้ก็นั้นไม่มีเลย เราปรารถนาจะสร้างบารมีให้บริบูรณ์แล้ว
จะเป็นพระพุทธรเจ้า เพราะเหตุนี้แหละใจของเราจึงได้ยินดีในทาน

แม้พระดีมีมาดัมพุทธรเจ้า เมื่อพระองค์จะแสดงพระจริยาปฏิ
แก่พระธรรมเด่นาบคีสาริบุตรเถระ ก็ตรัสว่า พระเนตรทั้งสอง
จะได้เป็นที่เกิดขันธ์ของเราที่หาไม่ คนของคนก็ไม่ใช่ที่เกิดขันธ์
ของเรา แต่เรารักพระดีพัญญุตญาณยิ่งนัก เพราะเหตุนี้เราจึง
ได้ให้พระเนตรเป็นทานดังนี้ เพื่อจะดำแดงว่า พระดีพัญญุตญาณ
เป็นที่รักอย่างยิ่งกว่าพระเนตรทั้งสองของพระองค์

ก็แต่ครั้นเมื่ออำมาตย์ทั้งหลาย ได้ฟังถ้อยคำของพระเจ้าตี๋วราช
มหาสัตว์เจ้าแล้ว ไม่อาจทลได้ตอบประการใดพากันนั่งนิ่งอยู่ พระ
เจ้าตี๋วราชจึงตรัสตอบนายตี๋วกระแพทย์ด้วยคาถาว่า

สขา จ มิตฺโต จ มม สิวิก

สุสิกฺขิตฺโต สาธุ กโรหิ เม วโจ

อุทฺธร ตฺวํ จกฺขุณี มม ชีลีสฺโต

หตฺถเอสฺ รเปหิ วณิพฺพกสฺส ฯ

ความว่า คุณรณายตีวีกะ ท่านเป็นมิตรดีของเรานะ ท่าน
 เป็นคนศึกษาในแพทย์ศาสตร์ดีแล้ว จึงกระทำให้ตีตามถ้อยคำของ
 เรา จึงควักดวงตาของเราวางลงในมือของพรหมณ์อันวิพเพกผู้จะรับ
 เอาไปเถิด ครั้นนั้น นายตีวีกะแพทย์จึงกราบทูลพระเจ้าตีวราชว่า
 ข้าแต่สมมติเทวาราชเจ้า ข้าชื่อวักขุทธานเป็นภาระหนัก ขอพระองค์
 จงตำรงพระสติเถิด พระเจ้าตีวราชจึงตรัสว่า คุณรณายตีวีกะแพทย์
 เราตั้งสติแล้ว ท่านอย่าทำให้เนิ่นช้าเลย อย่าพูดกับเราให้มาก
 ไปเลย ฯ นายตีวีกะแพทย์จึงรำพึงในใจว่า แพทย์ที่ได้ศึกษา
 แพทย์ศาสตร์ดีเหมือนเราไม่ควรจะทำพระเนตรของบรมกษัตริย์ ให้ถูก
 ค้างด้วยศาสตรา จึงฝนพระโอสถต่าง ๆ แล้วประพรมดอกอุบลเขียว
 ด้วยจุนแห่งรสพระโอสถ แล้วถวายพระเจ้าตีวราชให้ทรงดีพระ
 เนตรเบื่องขวา ก็เกิดทุกขเวทนาปวดเจ็บพระเนตร ตีวีกะแพทย์จึง
 กราบทูลว่า ข้าแต่สมหาราชเจ้า ขอพระองค์จงตั้งพระทัยว่าการ
 กระทำให้เป็นปรกติเป็นภาระของข้าพระบาท ฯ พระเจ้าตีวราชจึง
 ตรัสว่า เจ้าจงหลีกเลี่ยงไปอย่าทำให้เนิ่นช้าเลย ฯ ตีวีกะแพทย์จึง
 ประุงพระโอสถถวายให้ตีอีก พระเนตรก็หลุดจากบ่อพระเนตร บังเกิด
 ทุกขเวทนาเหลือที่จะทนทาน ฯ ตีวีกะแพทย์จึงกราบทูลว่า ข้าแต่
 พระมหาราชเจ้า ขอพระองค์จงตั้งพระทัยเถิด ข้าพระบาทตามวรค
 จะกระทำพระเนตรให้เป็นปรกติได้ ฯ พระเจ้าตีวราชจึงตรัสว่า เจ้า
 จงหลีกเลี่ยงไปอย่าทำให้เนิ่นช้าเลย ฯ ตีวีกะแพทย์จึงประุงยาถวายให้แรง

กว่าก่อน ด้วยกำลังพระโศภิตพระเนตรก็หมุนกลับออกจากบ่อพระ
 เนตรตรงมาห้อยอยู่ด้วยเส้นเอ็น ตีฉวิระแพทย์จึงกราบทูลว่า ข้าแต่
 พระองค์ผู้เป็นใหญ่กว่านรชน ขอพระองค์จงตั้งพระทัยเถิด การ
 ที่จะทำพระเนตรให้เป็นปรกติดีดังเก่า เป็นกำลังของข้าพระบาท ฯ
 พระเจ้าตีฉวิราชจึงตรัสว่า ท่านอย่าทำให้เนิ่นช้าเลย ฯ ก็บังเกิดทุกข
 เวทนาเหลือที่จะประมาณ พระโลหิตก็ไหลออก พระภูษาทรง
 ชุ่มไปด้วยพระโลหิต ฯ บรรดานางสนมเด้ออำมาตย์ทั้งหลายซึ่ง
 เฝ้าอยู่ใกล้พระบาท จึงร้องปริเวทนาการกราบทูลว่า ข้าแต่
 สัมมตีเทวราชเจ้า ขอพระองค์อย่าพระราชทานพระเนตรเลย ฯ
 พระเจ้าตีฉวิราชทรงอดกลั้นทุกขเวทนาแล้ว จึงตรัสแก่ตีฉวิระแพทย์
 ว่า เจ้าอย่าทำให้เนิ่นช้าเลย ฯ ตีฉวิระแพทย์รับพระราชดำรัสว่า
 ดำริทเวระ ดังนี้แล้ว ก็ประคองพระเนตรด้วยมือซ้าย จับด้าย
 คัดเอ็นที่ติดพระเนตรด้วยมือขวา แล้วรับพระเนตรไปวางไว้ณะ
 พระหัตถ์พระเจ้าตีฉวิราช พระเจ้าตีฉวิราชทอดพระเนตรซึ่งพระเนตรเบ้อง
 ขวาด้วยพระเนตรเบ้องซ้าย ทรงอดกลั้นทุกขเวทนาแล้ว จึงตรัส
 เรียกพราหมณ์ว่า คุณพราหมณ์เชิญท่านมาเถิด แล้วตรัสว่า
 ดวงตาคือพระสัพพัญญุตญาณนั้นแหละ เป็นที่รักของเรายิ่งกว่าตา
 ของเรา นี้ ได้ร้อยเท่าพันเท่าแสนเท่า ผลของทานที่เราบริจาค
 ดวงตาแก่ท่านนี้ จงเป็นปัจจัยแก่สัพพัญญุตญาณนั้นเถิด ตรัสดังนี้
 แล้วตีฉวิราชพระราชทานพระเนตรแก่พราหมณ์ ฯ พราหมณ์นั้นรับพระ

เนตรชั้นประคิษฐานไว้ในจักขุของตน ๆ พระเนตรก็เปนมืดมอด
 ขมดเขียวที่บานแล้ว ประคิษฐานอยู่ด้วยอาณูภาพของพระเจ้าดีวิราช
 พระเจ้าดีวิราชทอดพระเนตรด้วยพระเนตรเบื้องซ้าย เห็นพระเนตร
 ที่พระราชทานแก่พราหมณ์นั้นแล้ว จึงทรงดำริหว่า อักขิทานที่
 เราบริจาคนี้ เปนอันเราได้บริจาคดีแล้ว ได้เสวยพระปิตินันต์
 ไปในภายในพระหฤทัยเป็นนิรันดร จึงพระราชทานพระเนตร
 ข้างแก่พราหมณ์อีก พราหมณ์รับพระเนตรที่พระราชทานนั้นมา
 ประคิษฐานไว้ในจักขุของตนแล้ว ออกจากพระราชนิเวศน์ค่อหน้า
 มหาชนที่แตก ออกจากพระนครแล้ว ก็เป็นท้าวตั้งกัเทวราช
 เสด็จไปยังเทวโลก ๆ เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ จะทรง
 ประกาศเนื้อความนั้นให้แจ้งชัด จึงมีพระพุทธดำรัสเป็นพระคาถา
 กิ่งว่า

โจิตโต สีวิราเชน   สีวิโก วณฺเณ กโร
 รณฺโณ จกฺขุณี อุตฺตริตฺวา   พฺราหฺมณสฺสูปนามยิ
 สจกฺขุโก พฺราหฺมโณ อาสิ   อนฺโธ ราชา อุปาวิสิ ฯ

ความว่า พระเจ้าดีวิราชเคื่อนให้นายดีวิคะแพทยกระทำตาม
 พระราชดำรัสแล้ว นายดีวิคะแพทยก็ควักดวงพระเนตรถวายพระ
 เจ้าดีวิราช พระเจ้าดีวิราชพระราชทานแก่พราหมณ์พราหมณ์ก็
 เป็นผู้มีจักขุ ส่วนพระเจ้าดีวิราชก็เป็นคนตามอด ด้วยประการดังนี้
 ในไม่ได้นานนักมั่งตะพระเนตรพระเจ้าดีวิราชก็งอกขึ้นดุจกลุ่มม้ายักมุด

พระเนตร ทั้ง สอง เป็น เหมือน รูปจิตตกรรม ที่ นายช่าง ตก แต่ง แล้ว
ความเจ็บที่ทรงประชวรอยู่ก็ไม่กำเริบ ความทุกข์เวทนาจัก็เสื่อม
หายไป

ลำดับนั้น พระเจ้าตี๋วราช ประทับอยู่ใน ปราสาท สอง ตำวัน
แล้วมอบรัชสมบัติให้แก่อำมาตย์ทั้งปวงว่า เราเป็นคนตามักจะ
ประโยชน์อะไรด้วยรัชสมบัติ แล้วทรงพระจินตนาการว่า เรา
จะไปยังอุทยาน จะบวชบำเพ็ญสมณธรรม แล้วครัดเรียกอำมาตย์
ทั้งปวงมาเฝ้า ครัดบอกความนั้นแก่อำมาตย์ทั้งปวงแล้ว จึงครัดว่า
ขอให้มีบุรุษคนหนึ่งเป็นกบิเี่ยการกอยู่ใกล้เรา สำหรับให้สิ่งของ
มีน้ำบัวปากเป็นคั้น ท่านทั้งหลายจงผูกเชือกราวในที่ทำดีระกิจ
ให้แก่เรา แล้วจึงครัดเรียกสัตว์ให้เทียมรถ ส่วนอำมาตย์ทั้งหลาย
ไม่ให้พระองค์เด็ดจัตถ์รถ นำเด็ดจไปด้วยพระสุพรรณตี๋วิกา แล้ว
ให้ประทับอยู่ใกล้ฝั่งสระโบกขรณี จักการพิทักษ์รักษาเดรัจฉาน
ก็หัดกไป ฯ พระเจ้าตี๋วราชประทับอยู่บนบัลลังก์แล้ว ทรงพระ
อาวัชนาการถึงทานของพระองค์ ในขณะนั้น ก็ร้อนขึ้นไปถึงอาศน์
ของท้าวสักกะเทวราช ท้าวสักกะเทวราชทรงอาวัชนาการเห็นเหตุ
นั้นแล้วจึงทรงพระดำริห์ว่า เราจะให้พรแก่พระเจ้าตี๋วราช แล้ว
จะทำพระเนตรให้เป็นปกติ ครั้นทรงพระดำริห์นั้นแล้ว ก็เด็ดจ
มาในที่นั้น เตินจงกรมไป ๆ มา ๆ อยู่ใกล้พระเจ้าตี๋วราช

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์จะทรงประกาศเนื้อความ
นั้นให้แจ้งชัด จึงตรัสพระคาถาเหตุนั้นว่า

ตโต โส กติปาหสุส อปรุเพหสุ จกขุสุ
 สุกฺ อามนุคฺปิ ราชา สิวินิ ญฺญวาทฺตฺนโน ๑
 โยเชหิ สารถิ ยานิ ยุตฺตณฺจ ปฏฺฐิเวทย
 อุษฺยฺยานภฺมึ กจฺณาม โปกฺขรณฺจ วณานิ จ ๑
 โส จ โปกฺขรณฺตีเร ปลฺลตฺถเกน อุปาวิสิ
 ตสฺส สกฺโก ปาตุรหุ เทวราชา สุขมฺปติ ๑

ความว่า ในลำดับนั้นต่อมาประมาณสองสามวัน ครั้นพระเนตร
มีพระมิ่งดั่งเจริญคดีแล้ว จึงตรัสเรียกนายตำรวจซึ่งเฝ้าอยู่นั้นว่า คุณ
นายตำรวจท่านจงเทียมยานเถิด ท่านเทียมยานเสร็จแล้วจงบอกให้
เราทราบ เราจะไปยังราชอุทยาน แล้วจะไปยังสระโบกขรณี
แล้วจะไปยังประเทศราวป่า นายตำรวจก็กระทำตามพระราชดำรัส
ทุกประการ พอพระเจ้าสิริวิราชเข้าไปประทับด้วยมัตตดังกัรมฝั่งสระ
โบกขรณีแล้ว ท้าวสุขัมมบดีตั้งกระทวาราก็มาเฝ้าพระเจ้าสิริวิราช ๑

แต่พอพระเจ้าสิริวิราชได้ยินเสียงดีเท่าแล้วตรัสถาม ท้าวสุกั
เทวราชจึงกล่าวคาถาว่า

สกฺโกหฺมสฺมิ เทวินฺโท อาคโตสฺมิ ตวนฺติเก
 วริ วรรณฺสุ ราชสิ บัณฺณิจิ มนฺสิจฺจนฺสิ ๑

ความว่า ข้าพเจ้าเป็นเทวีนทรดีกัเทเวรราชได้มาใกล้พระองค์แล้ว
 คุกรมหาราชผู้ผู้ พระองค์จะปรารถนาตั้งใด จงเดือกปรารถนาตาม
 พระทัยประสงค์เถิด เมื่อทำวดีกัเทเวรราชกล่าวดังนี้แล้ว พระเจ้า
 ดีวีราชจึงตรัสคาลาว่า

ปหุติ เม ธนั สกุก พลั โกลโส จ นปฺปโก

อนฺธสฺส เม สโตทานิ มรณญฺเวย รุจฺจติ ฯ

ความว่า ข้าแต่หัวดีกัเทเวรราช ทวีพยักดี ก่าตั้งกดี ของ
 ข้าพเจ้ามีพอแล้ว ประการหนึ่งคดังของข้าพเจ้าก็มีเป็นอันมาก เมื่อ
 ข้าพเจ้าเป็นผู้ตามมีคอยู่ในกาดนี้ ความตายนั้นแหละเป็นที่ชอบใจ
 ของข้าพเจ้า ท่านจงให้ความตายแก่ข้าพเจ้าเถิด

ถ้าบัดนั้น หัวดีกัเทเวรราชจึงทูลพระเจ้าดีวีราชว่า ข้าแต่
 พระเจ้าดีวีราช เหตุไฉนพระองค์จึงอยากดั้นพระชนม์ หรือว่าอยาก
 ดั้นพระชนม์เพราะความเป็นคนบอด ฯ ข้าแต่เทเวรราชเจ้า ข้าพเจ้า
 อยากตายเพราะความเป็นคนบอด ฯ ข้าแต่มหาราชเจ้า ชรรคมคาทาน
 ย่อมให้ผลในดัมปรายภพโดยมาก แม้ในทิวฐรรคมประโยชน์
 ก็เป็นแต่เพียงบัจจยเท่านั้น ยาจกมาทูลขอพระเนตรแต่ข้างเดียว
 พระองค์พระราชทานทั้งต้องข้าง เพราะเหตุนั้น พระองค์จึงทำดี
 ภิรยาริชฐานเถิด ครดีคดังนี้แล้วจึงกล่าวคาลาว่า

ยานิ สจฺจานิ ทิปทินฺท ตานิ ภาสสฺสุ ขตฺติย
 สจฺจํ เต ภณฺมานสฺส ปุณฺ จกฺขุ ภวิสฺสติ ฯ

ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นบรมกษัตริย์ ผู้เป็นใหญ่กว่าทวิบท
 พระองค์จงครัดถ้อยคำที่เป็นลัทธิจะ เมื่อพระองค์ครัดคำดีจะอยู่
 พระเนตรจะเกิดขึ้นอีก

พระเจ้าสิริวราชได้ดัดกับคำทำวดีกกระแล้วจึงตรัสว่า ข้าแต่ท้าว
 ดักกระท่านปรารถนาจะให้จักขุแก่ข้าพเจ้า อย่าให้ต้องทำอุบายอย่าง
 อื่นเลย ขอให้จักขุจงบังเกิดแก่ข้าพเจ้าด้วยผลอนานิสงค์ดีของท่านเกิด
 ครั้นท้าววดีกกระตอบว่า ข้าพเจ้าเป็นแต่ท้าววดีกกระเทวราช ไม่สามารถ
 จะให้จักขุแก่คนอื่นได้ ขอจักขุจงบังเกิดด้วยกำลังทานที่พระองค์
 ได้พระราชทานเกิดตั้งนี้แล้ว จึงตรัสว่า ถ้ากระนั้น ขอทานที่พระองค์
 ได้บริจาคตั้งแล้วจงให้จักขุเกิดขึ้นเถิด เมื่อจะกระทำดีจะกิจยาจึง
 ตรัสคาถาว่า

เย มํ ยาจิตฺตุมายนฺติ นานาโกตฺตตา วฺนิพฺพก
 โยปิ มํ ยาจเต จกฺขุ โสปิ เม มนฺโส ปิโย
 เอเตน สจฺจวชฺเชน จกฺขุ เม อุปฺปชฺชถ ฯ

ความว่า วนิพกทั้งหลายเหล่าใดที่มาขอเรา มีโคตรต่าง ๆ กัน
 คนใดขอจักขุเรา คนนั้นเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของเรา (วนิพก
 ทั้งหลายเหล่าใด มีโคตรต่าง ๆ กันมาขอเรา วนิพกคนใดขอ
 จักขุเรา วนิพกคนนั้นเป็นที่รักที่ชอบใจของเรา) ด้วยคำดีดังนี้ ขอ

จักขุจงเกิดขึ้นแก่เราเกิด ฯ แต่พอเสร็จคำอธิบายฐานลง จักขุเป็น
ประตมก็บังเกิดขึ้นแก่พระเจ้าตีฉวิราช

ลำดับนั้น พระเจ้าตีฉวิราชจึงตรัสอีก ๒ คาถา เพื่อจะให้บังเกิด
จักขุที่ ๒ ว่า

ยัม มิสฺส โส ยาจิตฺตํ อากา เทหิ จกฺขุณฺติ พุราหฺมณเ
ตสฺส จกฺขุณิ ปาทาสี พุราหฺมณสฺส วณิพฺพโต
ภิชฺชโย มํ อาวิสี ปิตี โสมนสฺสณฺจ นปฺปกั
เอเตน สจฺจวชฺเชน ทฺตฺติยํ เม อุปฺปชฺชต ฯ

ความว่า พราหมณ์ผู้ใด มาขอจักขุเราว่าพระองค์จงพระ
ราชทานพระเนตรคั้งนี้ พราหมณ์ผู้นั้นเป็นคนมีจักขุพิศม เราได้ให้
จักขุแก่พราหมณ์ผู้ที่มาขอนั้น เราเกิดปิติโสมนัสในพราหมณ์ผู้
มาหาเราเป็นอย่างยิ่งมิใช่น้อย ด้วยคำตั้งจิตขอให้จักขุที่ ๒ จึงเกิด
มีแก่เราเกิด ในทันใดนั้น พระเนตรที่ ๒ ก็บังเกิดขึ้น

พระเนตรของพระเจ้าตีฉวิราชนั้น จะว่าเป็นพระเนตรปรกติกก็ไม่ใช่
จะว่าเป็นพระเนตรทิพย์ก็ไม่ใช่ เพราะว่าพระเนตรของพระองค์ได้
พระราชทานแก่ตักกะพราหมณ์เสียแล้ว ตักกะพราหมณ์ก็ไม่สามารถ
จะทำพระเนตรให้เป็นปรกติได้ อีกประการหนึ่ง เมื่อพระเนตรมีวัตถุ
สถานที่ตั้งอันถนัดเสียแล้ว จะชื่อว่าเกิดเป็นพระเนตรทิพย์ขึ้นได้ก็
ไม่ใช่ ส่วนพระเนตรเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นแก่พระเจ้าตีฉวิราชด้วยดีจะ
บารมีของพระองค์ ฯ ในกาลพร้อมกันกับเวลาที่เกิดพระเนตรขึ้นนั้น

และ พวกราชบริพารทั้งปวงก็มาประชุมพร้อมกัน ด้วยอาณูภาพ
ของท้าวด้กักระเทวราช เมื่อท้าวด้กักระเทวราช จะชมเชยพระเจ้า
สีหิราชในท่ามกลางบริษัท จึงครัดคาถา ๒ คาถาว่า

ชมเมเน ภาสิตา คาถา สี่วินั ฆฏฐวทุพฺพน
เอตานิ ทว เนตฺตานิ ทิพฺพานิ ปฏฺทิสฺสเร ฯ
ติโรกฺขุทฺธิ ติโรเสถํ สมตฺทิกฺขุห ปพฺพตฺติ
สมนฺตา โยชนสत्ติ ทสฺสนํ อนุโณนฺตุ เต ฯ

ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญในแคว้นแคว้นของชาวสีหิราชรัฐ
ข้าพระองค์จะกล่าวคาถาถวายโดยสภาวะธรรมว่า พระเนตรของ
พระองค์เหล่านี้เป็นเหมือนพระเนตรทิพย์ปรากฏขึ้น พระเนตรของ
พระองค์จึงมองได้ แดดตลอดปอดไปรุ่งไปได้ถึงนอกฝาแล่นออกคิด
แลงูเขา แดแดไปได้ถึงร้อยโยชน์เกิด ท้าวด้กักระเทวราชประดิษฐาน
อยู่บนอากาศ ครัดคาถาเหล่านี้ในท่ามกลางมหาชนแล้ว ทรงประทาน
โอวาทแก่พระเจ้าสีหิราชว่า พระองค์อย่าได้ประมาทด้วยประการดังนี้
แล้วเสด็จไปยังเทวโลก ส่วนพระเจ้าสีหิราชแเวดล้อมไปด้วยมหาชน
เป็นอันมาก เสด็จเข้าพระนครด้วยมหันตดิग्การ เสด็จขึ้นยังสูงชัน
ปราสาท (ปราสาททำด้วยไม้จันทน์หอม) ความที่พระเจ้าสีหิราช
ได้พระเนตรกลับคืนมา ก็ปรากฏทั่วไปตลอดพระราชอาณาเขตต์
สีหิราช ตำบลนั้นบันดาชนที่อยู่ในพระราชอาณาจักรทั้งสิ้น ก็ถือเอา
เครื่องบรรณาการเป็นอันมากพากันมาปราถนาจะดูพระเจ้าสีหิราช ฯ

พระเจ้าสัตติราชจึงทรงพระดำริห์ว่า เมื่อมหาชนเหล่านี้ประชุมพร้อม
 กันแล้ว เราจะพรรณาทานของเราดังนี้ จึงโปรดให้ทำมณฑป
 ใหญ่ที่พระทวารพระราชนิเวศน์แล้ว เสด็จประทับบนพระราชบัลลังก์
 ใต้ร่มสัตติศเคศคณิศร ครั้นให้ตั้งกองร้องประกาศไปทั่วพระนครว่า
 บันดาเสนาข้าราชการทั้งหลายจงมาประชุมกัน ท่านผู้เจริญทั้งหลาย
 บันดาที่อยู่ในแคว้นแคว้นสัตติรัฐ จงมาคฤพิยเนตรของเรา จำเดิม
 แต่ขึ้นไป ท่านทั้งหลายเมื่อยังไม่ได้ให้ท่านก่อนแล้วอย่าพึงบริโภค
 เมื่อพระองค์จะทรงแสดงธรรม จึงตรัสคาถา ๕ คาถาว่า

โก นิช วิตติ น ทเทยฺย ยาจิโต

อปี วิสิญฺจํ สุปิยปี อตฺตโน

ตทิม สพฺเพ สิวโย สมากตา

ทิพฺพานิ เนตฺตานิ มมชฺช ปสฺสสส ๑

ติโรกฺขุฑฺฑํ ติโรเสถํ สมตฺติคฺคยฺห ปพฺพตฺติ

สมนฺตา โยชนสฺสํ ทสฺสนิ อนุโณนฺติ เม ๑

น จาคมตฺตา ปรมตฺถิ (กิญฺจ) มจฺจันนิ อิช ชิวีเต

ทตฺวาน มานุสฺสํ จกฺขุํ ลทฺธิ (เม) จกฺขุํ อมานุสฺสํ ๑

เอตฺปิ ทิสฺวา สิวโย เทถ ทานานิ ญฺชชช

ทตฺวา จ ญฺชชช จ ยถานุภาวํ

อนินฺทิตฺโต สคฺคมฺเปตฺติ จานํ

ความว่า ใคร ๆ ในโลกนี้มีผู้มาชื่อของวิเศษของรักของปลัดมีใจ
 ของคนแล้ว ไม่อยากจะให้ ของรักนั้นเราได้อีกแล้ว เราขอเตือนท่าน
 ทั้งหลาย ชาวอยู่ในแคว้นแคว้นดีวิรัฐทั้งสี่ ที่ได้มาประชุมกันแล้ว
 จงพากันลดบุญเนศรทิพย์ของเราในวันนี้ ภัยเนศรทิพย์ของเรา
 ย่อมผ่องใสแตกตลอดไปร่งไป ได้ถึงนอกผ่านอกศิลาแดงเขา
 แดไปได้โดยรอบถึงร้อยโยชน์ ในโลกที่เป็นอยู่ของสัตว์ทั้งหลายนี้
 สิ่งอะไรที่จะประเสริฐกว่าการบริจาคทานไม่มีแล้ว เราได้บริจาค
 จักษุที่เป็นของมนุษย์แล้ว เราได้จักษุทิพย์มิใช่ของมนุษย์ ท่าน
 ทั้งหลายชาวอยู่ในแคว้นแคว้นดีวิรัฐ ได้เห็นจักษุทิพย์ที่เราได้อีกแล้ว
 จงบริจาคทานเสียก่อนแล้วจึงบริโภคน้ำ บุคคลที่ได้ให้แด่ได้บริโภคน้ำ
 ตามสมควรแก่อำนาจของกันแล้ว ไม่มีใครมาติเตียนได้ ย่อมเข้า
 ถึงซึ่งสุคติสถาน พระเจ้าสี่ราชาบรมโพธิสัตว์เจ้า ทรงแสดงธรรม
 ด้วยคาถา ๕ คาถาด้วยประการดังนี้แล้ว จำเดิมแต่นั้น ครั้นถึง
 วันอุโบสถในดิถีที่ ๑๕ ทุกกึ่งเดือนโดยลำดับ พระองค์โปรดให้
 มหาชนมาประชุมกันแล้ว ทรงแสดงธรรมด้วยคาถาเหล่านี้ เป็นนิจ
 นิรันดรมา มหาชนได้ฟังธรรมนั้นแล้ว พากันบำเพ็ญกองการกุศล
 มีทานเป็นต้น ครั้นสิ้นอายุแล้วก็ได้ไปบังเกิดยังเทวโลก

สตุถา อิมิ ชมฺมเทสนิ อหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดา
 จารย์เจ้าทรงนำพระธรรมเทศนานั้นมาแสดงแล้ว จึงตรัสว่า คุรุภิกษุ

ทั้งหลาย บัณฑิตแต่โบราณทั้งหลาย ไม่นินดีด้วยพาหิรกทานการ
ให้ของนอกกาย ได้ควักจักษุของคนให้แก่ยาจกที่มาขอ ดังนี้ ครัต
ประกาศอริยดีจรรยาทั้ง ๔ แล้ว ครัตประชุมชาดกว่า ตีฉวิแพทย์
ในครั้งนั้น กติบชาติมาเป็นพระอนนท์ ท้าวสักกะเทวราช เป็นพระ
อนุรุทธ บริษัทที่เห็ดออกจากนั้นมาเป็นพุทธบริษัท ส่วนพระเจ้าตีฉวิราช
มาเป็นเรารู้ตถาคคนใด

จบตีฉวิราชชาดก

---

๔. ตีฉวิเมณฑกชาดก

ตีฉวิเมณฑกชาดกนี้ จักมีแจ้งในมหาอุมมังคะชาดก

จบตีฉวิเมณฑกชาดก

---

(๑) มหาอุมมังคะชาดก นัยหนึ่งเรียกว่า “มโหสถชาดก” ข้อความในตีฉวิเมณฑก
ชาดกนี้ พึงดูตอนบัญญัติซึ่งกล่าวถึงปัญญาแลสิริ (คือทรัพย์)

๕ ไวหนมิกราชชาตก

เอเต ชูถา ปฏินนัตติ อิทํ สตุถา เขตวเน วิหรนโต
อายสมโต อานนทสฺส ชีวิตปริจจาคํ อารพฺก กเถสิ

สตุถา เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา เสด็จประทับอยู่ในพระเชตะวัน
มหาวิหาร ทรงพระปรารภความบริจาคชีวิตของพระอานนทผู้มีอายุ
ให้เป็นเหตุ แล้วตรัสพระธรรมเทศนานี้ให้ฟังผล มีคำเริ่มต้นว่า
เอเต ชูถา ปฏินนติ ดังนี้เป็นต้น

ส่วนพระอานนทเถรเจ้าผู้มีอายุได้เสด็จละชีวิตถวายพระศาสดา
นั้น ก็มีแจ้งชัดในเรื่องทรมานช้างชื่ออนบาด ในจุดหังสชาตก ใน
อดีตนิบาต

เมื่อพระอานนทเถรเจ้าผู้มีอายุได้เสด็จละชีวิตถวายพระศาสดาด้วย
ประการดังนี้แล้ว ภิกษุทั้งหลายประชุมเจรจากันในโรงธรรมสภาว่า
ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระอานนทผู้มีอายุ เป็นแต่ได้บัตตูปฏิบัติมกิธา
ของเด็กชบุคคตเท่านั้น ยังบริจาคชีวิตถวายพระศาสดาไม่ได้ สมเด็จพระ
บรมศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า ดูภิกษุทั้งหลาย
ท่านทั้งหลายนี้ประชุมเจรจากันด้วยถ้อยคำอะไรในกาลนี้ ครั้นภิกษุ
ทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า ดูภิกษุทั้งหลาย
ใช้ว่าอานนทจะได้อะไรให้แก่เราแต่ในกาลนี้เมื่อไร ถึงในกาลก่อน
ก็ได้ชีวิตให้แก่เรามาแล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมาแสดงดังต่อไปนี้

อดีตเต พาราณสีย์ พรหมทตเต รชช กาเรนเต เขมานามสฺส
 อคฺคมเหสี อโหสี ความว่า ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัต
 ผ่านลัมบคีย์อยู่ในพระนครพาราณสี มีพระอัครมเหสีทรงพระนามว่า
 นางเขมาราชเทวี ในกาลนั้นพระโพธิสัตว์เจ้าเกิดเป็นเนอมดีเหมือน
 ทองอยู่ในหิมวันตประเทศ เนื้อนั้นงามนัก มีน้องชายตัว ๓ ชื่อจิตตมฤค
 มดีเหมือนทอง มีน้องหญิงตัว ๓ ชื่อสุดตนาถ์มดีเหมือนทอง ส่วน
 พระมหาสัตว์เป็นพระยาเนื้อชื่อโรหณะ มีเนื้อเป็นบริวารถึง ๘ หมื่น
 อาศรัยสระชื่อโรหณะ เสดยภูเขาแถวป่าเข้าไป ๒ ชั้น อยู่ใน
 ระหว่างป่าชั้นที่ ๓ ในหิมวันตประเทศ พระยาเนื้อนั้นได้เสวย
 มารดาบิดาทั้ง ๒ ซึ่งชรามีตาอันมืด

ครั้งนั้นบุตรพรานคนหนึ่ง อยู่ในบ้านพรานไม่ห่างจากเมือง
 พาราณสีนัก บุตรพรานนั้นเข้าไปยังหิมวันตประเทศ ได้เห็นพระยา
 เนื้อแดงก็ถลันมาสู่บ้านของคน อยู่มาในอปรภาศม์ย เมื่อพราน
 นั้นจะกระทำกตกริยาจึงบอกบุตรไว้ว่า คุณรพ้อ มีเนื้อดีเหมือนทอง
 อยู่ในที่โน้น ในภาคพื้นที่ทำกิจการของเรา ถ้าบรมกษัตริย์ตรี
 ฎามเจ้าควรจะกราบทูลให้ทรงทราบ

ครั้นอยู่มาในกาลภายหลัง วันหนึ่งพระนางเขมาราชเทวี ทรง
 พระสุบินในเวตาใกล้รุ่งว่า มีสุวรรณมฤคยืนอยู่บนแท่นทอง แสดง
 ชรรมิให้พระราชเทวีฟังด้วยเสียงอันไพเราะ ประคุนบุทศตฆาเอระกระดิ่ง

ทองฉนั้น พระราชเทวีเจ้าให้ดำชุกการแล้ว ทรงลำดับพระธรรมอยู่
 เหนื่อนนกว่าธรรมกถายังไม่ทันจะจบก็ถูกชันเดินไปเสีย ส่วน
 พระราชเทวีจึงมีพระเต้านั้นตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงพากันจับเนื้อ ๆ
 ดึงน้อยๆจนต้นพระบันทม พวกบริวาริกานารที่ปกป้องได้ยินพระกระ
 แล้ของพระราชเทวีแล้ว ก็พากันนั่งเสียมิได้กล่าวประการใด ด้วย
 มาคิดเห็นว่าประตุแต่หน้าต่างเรือนคนเขาก็บีบคั้นหมดแล้ว พระแม่
 เจ้าจะจับเนื้อเวลานี้ไม่มีโอกาสเลย ในขณะที่นั้น พระราชเทวี
 เจ้ารู้สึกว่าเป็นความฉนั้น จึงทรงพระดำริหิวว่า ถ้าเราจะกราบทูลบรม
 กษัตริย์ว่าเราฉนั้นเห็นดังนี้ พระองค์ก็จะไม่ทรงเชื่อ ครั้นเราจะ
 กราบทูลว่าเราแพ้พระครรรภ์ พระองค์ก็จะแฉวงหามาพระราชทาน
 โดยความที่ทรงโปรดปราน เราก็จักได้ฟังธรรมของสุธรรมมฤค
 พระราชเทวีเจ้าทรงพระดำริเห็นแล้ว จึงทรงบันทมทำมารยาว่า
 เปนไข้ บรมกษัตริย์ได้ตั้งมาตรัสถามว่า ภูเท กินเต อผาสุกิ
 คุกรเจ้าผู้ม้พักตรอนเจริญ เจ้าไม่สบายประการใดหรือ พระราชเทวี
 จึงกราบทูลว่า ข้าแต่ดมมติเทวราชเจ้า ความไม่สบายอย่างอื่น
 จะได้มีแก่ข้าพระบาทก็หามิได้ แต่ความแพ้พระครรรภ์ได้บังเกิดมี
 แก่ข้าพระบาทแล้ว ๆ เจ้าจะปราณาดังไร ๆ ข้าพระบาทปราณา
 จะฟังธรรมของสุธรรมมฤค ๆ คุกรเจ้าผู้ม้พักตรอนเจริญ ดั่งใด
 ไม่มี เจ้ามายังเกิดแพ้พระครรรภ์ในดังนั้นต้องการอะไร ชันชื่อ่ว่า
 เนื้อมีดีเหมือนดังทองไม่มีเลยเจ้า พระราชเทวีเจ้าจึงกราบทูลว่า

ถ้าข้าพระบาทไม่ได้ ข้าพระบาทก็จะตายในทันที ครัดแล้วก็มีของ
 พระปฤษาต่างก็ต่อบรมกษัตริย์แล้วทรงบันทึก บรมกษัตริย์จึงครัด
 ว่า ถ้ามีเจ้าก็คงจะได้ แล้วพระองค์ได้ตั้งประทับในที่มณฑลบริษัท
 มีพระราชดำริดีถามอำมาตย์แลพราหมณ์ทั้งปวงว่า ใครเคยได้ยินได้
 ฟังว่า เนื้อดีเหมือนทองคำมีอยู่หรือ ครั้นไม่มีใครกราบทูลแล้ว
 พระองค์จึงครัดให้หานายพรานมาประชุมกัน ครัดถามว่า เนื้อดีทอง
 เช่นนี้ ใครได้เคยเห็นหรือได้ยินว่ามีอยู่ในที่ใดบ้าง ครั้นนายพราน
 กราบทูลตามที่คนได้ฟังมาแต่บิดาแล้ว พระองค์จึงครัดว่า ถ้าเจ้า
 ไปนำมาได้ เราจักทำดีการใหญ่แก่เจ้า ในเวลาที่เจ้านำเอาเนื้อ
 นั้นมาถึง แล้วก็พระราชทานสระเบียงให้ไป บุตรนายพรานจึงกราบ
 ทูลว่า ข้าแต่สมเด็จพระราชาเจ้า ถ้าข้าพระองค์ไม่สามารรถจะนำ
 เอาเนื้อนั้นมาได้ ข้าพระองค์จะนำเอาแต่หนังมา เมื่อไม่สามารรถ
 จะนำเอาหนังมาได้ ข้าพระองค์จะนำเอาแต่ขนมา ขอพระองค์
 อย่าได้ทรงพระวิคตเลย แล้วก็ไปสู่ที่อาศรัยให้สระเบียงแก่บุตรภรรยา
 แล้ว ก็ไปในหิมวันตประเทศ ได้เห็นพระยาเนื้อแล้ว จึงดำริหว่า
 เราจักตักบ่วงในที่ไหนหนอจึงจักจับเนื้อนี้ได้ เมื่อพิจารณาไป จึง
 ได้เห็นโอกาสในที่ที่เนื้อตงกินน้ำ แล้วก็ขึ้นเชือกหนังทำเป็นบ่วง
 ให้มันตง แล้วบักหัดตักบ่วงไว้ในสถานที่พระยาเนื้อตงกินน้ำ ครั้น
 รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง พระยาเนื้อพร้อมด้วยเนื้อบริวาร ๘ หมื่นเที่ยวไป

แสวงหาอาหาร ไปถึงท่านนั้นด้วยคิดว่า จะตมกนิในท่าน้ำที่เคยกิน
 พอก้าวลงไปก็คิดบ่วง พระยาเนือจึงดำริหว่า ถ้าเราจะร้องว่าคิดบ่วง
 เวลานี้ ฝูงญาติก็จะพากันถวหนีไปไม่ได้กินน้ำ เราจะแอบหลัด
 ไว้ข้างตัวแล้วก็จะทำเป็นกินน้ำอยู่ ครนเวลาที่เนือตมกินขนมายัน
 อยู่ถึง ๘ หมันแล้ว พระยาเนือก็กระซอกบ่วงถึง ๓ ครั้ง ด้วยคิด
 ว่าจะให้บ่วงขาด เมื่อกระซอกวาระที่แรกหนึ่งพระยาเนือก็ขาดไป
 ครนกระซอกวาระที่ ๒ มังสะของพระยาเนือก็ขาดไป ครนกระซอก
 วาระที่ ๓ เต็นเอ็นก็ขาดไป บ่วงก็ติดอยู่จตถึงกระดูก พระยาเนือ
 ไม่อาจจะกระทำบ่วงให้ขาดได้ ก็ร้องว่าเราคิดบ่วงแล้ว ฝูงเนือ
 ทั้งหลายก็พากันถวหนีแยกกันไปเป็น ๓ ฝูง ส่วนจิตตมฤคไม่เห็น
 พระยาเนือในระหว่างฝูงเนือทั้งสามแล้ว จึงคิดว่า ภัยที่เกิดขึ้นคง
 จะเกิดชนแก่พี่ชายของเรา จึงมาใกล้พระยาเนือได้เห็นพระยาเนือ
 คิดบ่วงอยู่

ถ้าตมกินพระยาเนือได้เห็นน้องชายแล้วจึงกล่าววว่า คุณกรพ่อ
 ผู้เป็นน้อง เจ้าอย่ามายืนอยู่ที่นี่ ที่นี่เป็นทีประกอบไปด้วยความ
 รังเกียด เมื่อจะให้น้องชายออกไปจึงกล่าวคาถาวว่า

เอเต ยุธา ปฏินนติ ภิตา มรณา จิตตก
 คจฺจน ตุวิปี มา กงฺขิ ชิวีสฺสนนฺติ ตยา สห ข

ความวว่า คุณกรจิตตคะ ฝูงเนือเหล่านี้พากันหนีไปเพราะกลัวความ
 คาย ถึงตัวเจ้าก็ไปเสียเถิดอย่าห่วงใยเลย เนือทั้งหลายจะได้อยู่

กับเจ้า ถ้าคัมภีร์เนื้อทั้งสองจึงได้กล่าวคาถาซึ่ง (ท่านผู้แต่ง) รวม
ไว้เป็นอันเดียวกัน ๓ คาถาว่า

นาห์	โรหณ	กจฺฉามิ	หทยํ	เม	อวกสฺสูติ
น	ตํ	อหํ	ช	เหสฺสูสามิ	ชีวิตํ ๑
เต	หิ	นูน	ม	ริสฺสูสนฺติ	อนฺธา
อ	ป	ริยา	ก		
ก	จฺฉ	ตฺวิ	ปี	มา	ก
ง	ขิ				
ชี	วิ	สฺสู	สนฺ	ติ	ต
ยา	ส	ห			๑
นาห์	โรหณ	กจฺฉามิ	หทยํ	เม	อวกสฺสูติ
น	ตํ	พ	นฺ	ช	เหสฺสูสามิ
ชี	วิ	ตํ			๑

ความว่า ข้าแต่พี่โรหณะ ข้าไม่ไป ถึงจะมีใครมาดุคกว่าเอา
หัวใจของข้าไป ข้าก็ไม่ทิ้งพัตติคอยู่แล้ว ข้าจะทิ้งชีวิตไว้ในทันที ๑
คุณกรจิตตะ เนื้อเหล่านั้นเป็นเหมือนสัตว์คาบอด ไม่มีนายผู้นำไปก็
จักพากันตายเป็นแน่ทีเดียว เจ้าไปเถิดอย่าห่วงใยเลย เนื้อทั้งหลาย
จักได้อยู่กับเจ้า ๑ ข้าแต่พี่โรหณะ ข้าไม่ไป ถึงจะมีใครมาดุคเอา
หัวใจไป ข้าทิ้งพัตติคดวงไปไม่ได้แล้ว ข้าจะทิ้งชีวิตไว้ทันที

จิตตมฤคกล่าวดังนั้นแล้ว ก็ยืนแอบอยู่ข้างขวาพระยาเนื้อ
ประสงค์จะให้พระยาเนื้อดำรงกายสบายใจ

ส่วนนางสุดคนามฤคั้นไปไม่เห็นพี่ชายทั้ง ๒ ในระหว่างฝูงเนื้อ
ก็คิดว่า ภยอนันตจะบังเกิดมีแก่พี่ชายคน จึงกลับมาใกล้พี่ชาย
ทั้งสอง พระยาเนื้อได้เห็นนางสุดคนามฤคซึ่งมายืนอยู่นั้นแล้ว จึง
กล่าวคาถาเป็นคำรบ ๕ ว่า

คจฺฉ ภีรํ ปลายสฺส กุญฺเฏ พนฺโฆสฺมิ อายเส

คจฺฉ ตุวิปี มา กงฺขิ จีวีสฺสนฺติ ตยา สห ฯ

ความว่า เจ้าเป็นผู้ขจัดญ้ออันจงหนีไปเสียเถิด ตัวพัดคิอยู่ใน
หลักเหล็กแล้ว เจ้าไปเสียเถิดอย่าห่วงใยเลย เนื้อทั้งหตายจะได้อยู่
กับเจ้า ถ้าคัมนี้ เนื้อทั้ง ๒ จึงกล่าวคาถา โดยนัยอันมีมาแล้ว
แต่หลังว่า

นาหิ โรหน คจฺฉามิ หทยํ เม อวกสฺสติ

น ติ พนฺธิ ชฺเสสฺสามิ อิชฺ เสสฺสามิ จีวิตํ ฯ

เต หิ นฺน มวิสฺสนฺติ อนฺธา อปรินายกา

คจฺฉ ตุวิปี มา กงฺขิ จีวีสฺสนฺติ ตยา สห ฯ

นาหิ โรหน คจฺฉามิ หทยํ เม อวกสฺสติ

น ติ พนฺธิ ชฺหิสฺสามิ อิชฺ เสสฺสามิ จีวิตํ ฯ

ความว่า ข้าแต่พี่โรหนะ ข้าไม่ไป ถึงจะมีใครมาลากเอา
หัวใจข้าไป ข้าก็จะไม่ทิ้งพี่ซึ่งคิอยู่แล้ว ข้าจะสดละชีวิตไว้ในที่นี้ ฯ
บุตรสุดศนา เนื้อทั้งหตายเป็นเหมือนสัตว์คาบอด ไม่มีนายผู้นำไป
ก็คงตายเป็นแท่งเดียว เจ้าไปเสียเถิดอย่าได้เป็นห่วงใยเลยเนื้อ
ทั้งหตายจะได้อยู่กับเจ้า ฯ ข้าแต่พี่โรหนะ ข้าจะไม่ไป ถึงจะมีใคร
มากกว่าเขาหัวใจข้าไป ข้าก็จะไม่ทิ้งพี่ซึ่งคิอยู่แล้ว ข้าจะสดละชีวิต
ไว้ในที่นี้

นางสุดคนามฤกษ์ ก่อหวห้ามพระยาเนื้อด้วยประการดังนี้แล้ว
กษัตริย์เฝ้าอยู่ข้างเมืองซ้ายพระยาเนื้อ ประสงค์จะให้พระยาเนื้อ
สบายใจ

ฝ่ายพรานได้เห็นเนื้อทั้งหลายหนีไปแล้ว ได้ยินเสียงร้องแห่ง
เนื้อที่ติดอยู่ จึงคิดว่าพระยาเนื้อคงติดแล้ว ก็โจงกระเบนให้มันคง
ถือเอาหอกดำหริบฆ่าเนื้อไปโดยเร็ว

พระยาเนื้อได้เห็นนายพรานมาจึงกล่าวคาถาคำรบ ๘ ว่า

อัย โส ลุฑทโก เอติ ลุฑทรุโป สหาวุโร

โย โน วรสิสตี อชช อสุนา สตติยามปี ฯ

ความว่า วันนี้นายพรานคนใดจะฆ่าเราด้วยดุกศรหรือหอก นาย
พรานคนนั้นนมนมรูปร้ายกาจถือหอกมาแล้ว

จิตคนฤกษ์ได้เห็นนายพรานเข้าแล้ว ก็หาได้หนีไปไม่ ส่วน
นางสุดคนามไม่อาจจะดำรงอยู่ได้ โดยภาวะของตนเป็นหญิงกลัวตาย
ก็หนีไปหน่อยหนึ่ง แล้วกลับได้คิดว่าเราจะทิ้งพี่ชายทั้ง ๒ หนีไป
ข้างไหน แล้วก็ตั้งชีวิตของตนถือเอาความตายไว้ในตาจ๋ม มายืน
อยู่ข้างเมืองซ้ายพี่ชายอีก

ตมตถึ ปกาเสนโต เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจะทรงประกาศ
เนื้อความนั้น จึงตรัสพระคาถาที่ ๑๐ ว่า

สา มุหุตติ ปลายิตวา ภยฉุจา ภยตชชิตา

สุทุกกริ อกรา ภีรุ มรณายูปนิวตฺตถ ฯ

ความว่า นางสุตคนานัน เป็นหญิงตั้งอยู่ในความมกฉวี ถูกภัย
คุกคามแต่ก็หวาดเดียว ได้หนีไปประมาณครึ่งหนึ่งแล้ว ก็กลับเข้า
มาหาความตาย ได้กระทำแล้วซึ่งกรรมอันยากที่ใคร ๆ จะกระทำ
ได้โดยง่าย

ส่วนนายพรานมาเห็นเหยื่อนอนอยู่ด้วยกันทั้ง ๓ เนื้อแล้ว ก็เกิด
จิตต์เมตตามีความเมตตาหมายว่า เหมือนดังพี่น้องอันเกิดในท้องมารดา
เดียวกัน จึงคิดในใจว่า มฤคราชคิดบ่วงแต่ตัวเดียวเท่านั้น ส่วน
เนื้อ ๒ ตัวถูกเครื่องผูกคือหิริแฉกโศตบัพผูกไว้แล้ว เนื้อ ๒ ตัว
นี้เป็นอะไรกันแก่เนื้อที่คิดบ่วงนั้นหนอ

ทั้งนี้ นายพรานจะถามซึ่งเนื้อความนั้น จึงกล่าวคาถาว่า

กินนุ เตเม มิกา โหนติ มุตตา พนฺธิ อุปาสเร
น ตํ จชิตฺตุมิจฺจนฺติ ชีวิตฺตฺสาปปี การณา ฯ

ความว่า เนื้อทั้งสองนี้เป็นอะไรแก่ท่านหนอ ได้พันเครื่องผูก
แล้วยังเข้ามายืนอยู่ ไม่อยากจะทิ้งท่านไปได้ เพราะเหตุที่ท่านยังมีชีวิตอยู่

ถ้าเช่นนั้น พระยาเนื้อจึงบอกแก่นายพรานว่า ดูกรนายพราน
เนื้อทั้งสองนี้เป็นน้องของข้าร่วมท้องมารดาเดียวกัน ไม่ปรากฏ
จะทิ้งข้าไปได้ เพราะเหตุข้ายังมีชีวิตอยู่ นายพรานได้ฟังถ้อยคำ
ของพระยาเนื้อแล้ว ก็มีจิตต์อ่อนลงเป็นอันมาก ส่วนจิตต์มฤค
ทราบว่านายพรานมีจิตต์อ่อนลงแล้ว จึงกล่าวดูกรนายพรานผู้

ดัหาย ท่านอย่าดำคัญว่าเนื้อนเปนมฤคอำมาคัยของมฤคราชทั้งหตาย
 อันแท้จริงเนื้อนเปนมฤคราชเป็นเจ้าของเนื้อถึง ๘ หมื่น แดดมบูรณ์
 ไปด้วยศีลแต่อาจารย์ มีจิตต์อ่อนในสัตว์รัตต์ มีปัญญา
 เที่ยงมารดาบิดาอันชรามคามักมัว ถ้าท่านฆ่าเนื้ออันตั้งอยู่ในธรรม
 เช่นนี้แล้ว ได้ชื่อว่าท่านฆ่าพวกข้าทั้งหตายถึง ๕ เนื้อ คือมารดา
 บิดาของข้าแต่ตัวข้าแต่หนังของข้า เพราะท่านฆ่าพระยาเนื้อน
 โดยแท้ ส่วนท่านให้ชีวิตแก่พี่ชายของข้าได้ชื่อว่าให้ชีวิตแก่ข้าทั้ง
 ๕ เนื้อด้วยกัน ดังนแล้วจึงกล่าวคาถาว่า

เต หิ นุน มริสฺสนติ อนฺธา อปรินายกา
 ปญฺจนฺนํ ชีวติ เทหิ ภาตริ มุญฺจ ลุทุก ๗

ความว่า คุณรนายพราน เนื้อทั้งหตายนั้นเปนมเหมือนสัตว์มีค
 ไม่มีนายผู้นำไป ก็จักตายเป็นแน่ทีเดียว ท่านจงให้ชีวิตแก่เนื้อ
 ทั้ง ๕ จงปล่อยพี่ชายของข้าเถิด

นายพรานได้ดัดบถ้อยคำเป็นธรรมของจิตตมฤคแล้ว มีจิตต์
 เต็มใจจึงกล่าวว่ มา ภายิ ท่านอย่าได้กัถวเตย แดวกถ่า
 ศาถาเป็นถ่าดับไปว่า

โส โว อหิ ปโมกฺขามิ มาตาเปติภริ มิคิ
 นนฺทนฺตุ มาตาปิตโร มุตฺตํ ทิสฺวา มหามิคิ ๗

ความว่า เราจะปล่อยเหนือที่เตียงมารดาบิดาแก่ท่าน มารดา
บิดาได้เห็นมหามฤตยูหลุดจากบ่วงมาได้แล้ว ก็จึงพากันยินดีเกิด

ฝ่ายนายพรานกล่าวอย่างนั้นแล้วจึงคิดว่า ยศบรมกษัตริย์พระ
ราชทานจะทำประโยชน์อะไรแก่เรา ถ้าเราจะฆ่าเหนือไปถวายบรม
กษัตริย์ ปรูฬห์ก็จะแยกออกดำแดงช่องให้แก่เรา มีฉันทายฟ้า
ก็จะตกลงมาถูกกระหม่อมเรา ๆ จะปล่อยเหนือนี้เสีย แล้วบอกพระ
ยาเหนือว่า เราจะตัดเชือกหนัง แล้วก็เข้าสรวมกอดพระยาเหนือ ให้
พระยาเหนือนอนลงในที่โกดังน้ำ แล้วค่อย ๆ ปลดปล่อยจากบ่วง ด้วย
จิตต์ประกอบด้วยมุทิตา ทำเส้นเอนกับเส้นเอนทำมั่งสะกับมั่งสะ
ทำหนังกับหนังให้ประสานกัน แล้วก็ล้างโลหิตด้วยน้ำ แล้วก็ลบลูบ
คลำพระยาเหนืออยู่บ่อย ๆ ด้วยจิตต์ประกอบไปด้วยเมตตา

เส้นเอนแถมมั่งสะแดงหนังของพระยาเหนือนี้ ก็ประสานกันสนิท
ด้วยเมตตาจิตต์ของนายพราน แต่ด้วยอาณูภาพพระบารมีของพระ
ยาเหนือ เท้าพระยาเหนือก็มีหนังแดงชนปกปิดเรียบร้อย จะได้ปรากฏ
ว่ามีแผลติดอยู่ในที่โน้น ๆ ก็หามิได้

พระยาเหนือได้รับซึ่งความสุขแล้วก็ยืนอยู่ในที่นั้น จิตตมฤต
ได้เห็นดังนั้นแล้วก็เกิดความโล่งนัยน์ต เมื่อจะกระทำอาณูโมทนาแก่
นายพรานจึงกล่าวคาถาว่า

เอวี ลุฑทก นนุทสุสุ สห สพุเพหิ ฌาติภ
ยถาหมชฺช นนุทามิ มุตฺตํ ทิสฺวา มหามิคิ ฯ

คุณนายพราน ท่านจึงยืนดื่กับด้วยญาติทั้งปวง เหมือนอย่าง
ข้าได้เห็นพระยาเหนืออนหดจากบ่วงแฉ้วนดักในฉนวนฉนวนนเถิด

๒๒ พระยาเหนือรำพึงในใจว่า นายพรานนี้มาจับเราด้วย
อุททกรรมของคนหรือ ๆ มาจับเราด้วยความบังคับของบรมกษัตริย์
เปนประการใดหนอ จึงถามถึงเหตุที่นายพรานจับนั้น นายพราน
จึงตอบว่า คุณพระยาเหนือกิจการของเราที่จะเกี่ยวข้องกับท่านก็ไม่
แต่พระอัครมเหสีของบรมกษัตริย์ ทรงพระนามว่าพระนางเขมา
มีพระประสงค์จะใคร่ทรงสดับธรรมกถาของท่าน ด้วยท่านถูกเราจับได้
ก็ด้วยพระราชอาชญา เพื่อให้ได้สำเร็จความประสงค์ของพระอัคร
มเหสิน

พระยาเหนือจึงกล่าวว่ คุณรุดหายเมื่อท่านมาปล่อยเราเสียเช่นนี้
ได้ชื่อว่าท่านกระทำความอนิยานักที่ใคร ๆ จะกระทำได้ มาเถิด
ท่านจงพาเราไปดำแดงแก่บรมกษัตริย์ เราจะดำแดงธรรมแก่
พระราชเทวี นายพรานจึงตอบว่า ข้าแต่เจ้าชื้อว่าบรมกษัตริย์
มีพระเดชานุภาพอันร้ายกาจ ใครจะรู้เรื่องของเราเหตุการณ์อะไร
จักมีแก่เรา ยศศักดิ์ที่บรมกษัตริย์จะพระราชทาน เราไม่ต้องการ
แล้ว ท่านจงไปตามสบายเถิด

พระยาเหนือรำพึงในใจว่า พรานนี้ได้กระทำความอนิยานักที่
ใคร ๆ จะทำได้ ด้วยที่มาปล่อยเราเสีย เราจักทำอุบายให้พราน
นี้ได้ยศแล้วจึงกล่าวว่ คุณรุดหายท่านจงดูหลังเราด้วยมือก่อน

นายพรานก็อุบ มื้อของนายพรานก็เต็มไปด้วยโถมชาติมีดีดังของ
 นายพรานจึงว่า เราจะทำประการใด ด้วยโถมชาติดีของนี้ พระ
 ยานี้ขอจึงว่า คุณกรวดหายท่านจงนำเอาโถมชาติเหล่านี้ไปดำแดงแก่
 บรมกษัตริย์กับพระราชเทวีว่า นี้แห่ตะขนของพระยานี้นอนนคิงน
 แล้ว จึงตั้งอยู่ในที่ของเราดำแดงธรรมแก่พระราชเทวีด้วยคาถาเหล่านี้
 นี้ พระราชเทวีได้ฟังแล้ว ความแพ้พระครรภัก์จะสงบระงับไปดังนี้
 แล้วให้นายพรานเรียนคาถาอันดำแดงด้วยราชธรรม ๓๐ ประการว่า
 ชมมณฺจร มหาราช เปนต้น แล้วให้คิด ๕ ประการตั้งสอนด้วย
 อัมปมาทธรรมแล้วส่งไป นายพรานตั้งพระยานี้อไว้ในที่ เปน
 อาจารย์ กระทำประทักษิณ ๓ รอบแล้ว ห่อขนพระยานี้อด้วย
 ใบบัวแก้วก็ห่อไป นี้อทั้ง ๓ นั้นตามนายพรานมาหน่อยหนึ่ง
 แล้วเอาปากคาบอาหารอมเอาน้ำพากันไปหามารดาบิดา มารดา
 บิดาทังสองเมื่อจะถามว่า คุณกรพ่อโรหณะ ได้ยินว่าพ่อคิดบ่วง
 แล้วในใจจึงหุดคมาได้ จึงกล่าวคาถาว่า

กถิ ตฺวิ ปโมกฺโข อสสิ อุนีตฺสุมิ จีวีเต

กถิ ปุตฺต ปโมกฺขสฺสิ กุญฺญาสมฺหา ลุตฺตโก ฯ

ความว่า คุณกรพ่อผู้เปนบุตร อย่างไรพ่อจึงหุดคมาได้ เมื่อ
 ชีวิตเข้าไปใกล้ความตายแล้ว ในนายพรานจึงปล่อยจากบ่วงเหล็ก
 เต่า พระยานี้อได้ฟังแล้ว จึงภาสิตคาถา ๓ คาถาว่า

ภณั กณฺณสุขั วาจิ	หทยงฺคิ หทยนิสฺสิติ
สุภาสิตาหิ วาจาหิ	จิตฺตโก มั อโมจยิ ฯ
ภณั กณฺณสุขั วาจิ	หทยงฺคิ หทยนิสฺสิติ
สุภาสิตาหิ วาจาหิ	สุตฺตนา มั อโมจยิ ฯ
สุตฺวา กณฺณสุขั วาจิ	หทยงฺคิ หทยนิสฺสิติ
สุภาสิตานิ สุตฺวาน	ลฺลทฺทโก มั อโมจยิ ฯ

ความว่า พ่อจิตตกะกับนางสุตตนา ได้กล่าววาจาเป็นที่สบาย
 ใจ เป็นที่จับใจอาศรัยซึ่งหทัย ได้ปลดปล่อยข้าพเจ้าด้วย
 วาจาเป็นสุภาสติ นายพรานได้ฟังวาจาเป็นที่สบายใจเป็นที่จับใจ
 อาศรัยซึ่งหทัย จึงได้ปล่อยข้าพเจ้า เพราะได้ฟังวาจาที่เป็นสุภาสติ
 ที่นั่นนิคคามารดาทั้งสอง เมื่อจะอนุโมทนาแก่นายพราน จึง
 กล่าวคาถาว่า

เอวํ อานนฺทิตฺโต โหตุ สห ทาเรหิ ลฺลทฺทโก
 ยถา มยิ จ นนฺทาม ทิสฺวา โรหนมาคคิ ฯ

ความว่า เราทั้งหลายได้เห็นพ่อโรหนะมาได้แล้ว ย่อมยินดี
 ฉะนั้น ขอให้นายพรานกับทั้งบุตรแดงรยา จงมีความยินดี
 ฉะนั้นเถิด

ฝ่ายนายพรานออกจากป่าไปถึงราชตระกูลแล้ว จึงถวายบังคม
 บรมกษัตริย์แล้วเฝ้าอยู่ที่สุตข้างหนึ่ง บรมกษัตริย์ทอดพระเนตร
 เห็นนายพรานแล้ว จึงตรัสคาถาว่า

นनु ตฺวิ อวจ ลุฑฺท มิกจมนฺมานิ อหริ

อถ เกน นุ วณฺณเณน มิกจมนฺมานิ นหริ ฯ

ความว่า คุณรายนพราหมณ์ท่านได้ว่าไว้ว่า จะนำเอาตัวเนื้อหรือหนังเนื้อมาไม่ใช่หรือ ท่านท่านหาได้นำเอาเนื้อแต่หนังเนื้อมาไม่ใช่ด้วยเหตุอะไร นายพรานได้ฟังพระราชดำรัสแล้ว จึงกล่าวคาถากราบทูลว่า

อาคมญฺเณว หตฺถตฺถํ กุญฺญาสญฺจ โส มิโค

อพฺขุณฺนิ ตํ มิกราชํ ตญฺจ มุตฺตา อุปาสเร ฯ

ทสฺส เม อหุ สํเวโค อพฺภูโต โลมหัสสโน

อิมญฺจาหํ มิกํ หญฺเณ อชฺช หิสฺสามิ ชิวํติ ฯ

ความว่า พระยาเนื้อนนได้มาคิดบ่วงเหล็กถึงมือแล้ว แต่มีเนื้อที่ไม่คิดบ่วงต้องเนื้อเข้ามาใกล้พระยาเนื้อนน ข้าพระองค์ได้เกิดความสลดอก็คจรรยไจจนพองดยองเกล้า ว่าถ้าข้าพระองค์จะฆ่าพระยาเนื้อนตง นำที่ข้าพระองค์จะต้องสังเวยชีวิตในวันนี้ บรมกษัตริย์ได้ดัดบัพราหมณ์กราบทูลแล้วจึงตรัสว่า

กัถิสฺสา เต มิกา ลุฑฺท กัถิสฺสา ชมฺมิกา มิกา

กถิวณฺณา กถีสึลา พาพฺหิ โข เต ปสฺสสิ ฯ

ความว่า คุณรายน เนื้อเหล่านั้นเป็นอย่างไร เป็นเนื้อครองกรรมอย่างไร มีดีอย่างไร มีคี่ดอย่างไร เจ้าจึงได้สรรเสริญนัก

บรมกษัตริย์เกิดพิศวงในพระทัย จึงตรัสถามนายพรานอยู่เบื้อง
นายพรานได้สดับพระราชดำรัสแล้ว จึงกล่าวคาถากราบทูลว่า

โธทาสังคะ สุจิตพาลา ชาตรูปตจฺจูปมา
ปาทา โลहितกา เตสํ อณฺชิตกฺขา มโนรมา ฯ

ความว่า เนื้อเหล่านี้มีเขื่อนขาว มีขนอันดีอาด มีหนัง
เปรียบดังทอง มีเท้าอันแดง มีตาอันรุ่งเรืองเป็นที่น่ารักยิ่งนัก
เมื่อนายพรานกราบทูลดังนี้ ได้วางใจมาคิดของพระยาเหนือตง
เหนือพระราชหัตถ์บรมกษัตริย์ เมื่อจะกราบทูลพรรณนาถึงสัตว์ระของ
เนื้อเหล่านี้ จึงกล่าวคาถาว่า

เอทิสา เต มิกา เทว เอทิสา ธมฺมิกา มิกา
มาตาเปตฺติรฺรา เทว น เต โส อภิหารยฺมฺ ฯ

ความว่า ข้าแต่เทวราชเจ้า เนื้อทั้งหลายนั้นเป็นเนื้อดงอยู่ใน
ธรรม แด่เพียงมารดาบิดาเช่นเดียวกัน พระยาเหนือนี้ไม่มีใคร
สามารถจะจับเอาไปได้โดยแท้

นายพรานกราบทูลพรรณนาคุณของพระยาเนื้อแด่จิตตมฤค แด
นางสุตศนาด้วยประการดังนี้แล้ว จึงกราบทูลว่า ข้าแต่ महाराज
เจ้า พระยาเนื้อนั้น ได้ให้ขนของตนแก่ข้าพระองค์แล้ว ดอนข้า
พระองค์ว่าท่านจงตั้งอยู่ในที่ของเรา ดำรงธรรมให้พระราชเทวี
ฟัง ด้วยคาถาราชธรรมจรียา ๓๐ ประการ ข้าพระองค์ได้ศึกษา
มาแล้ว

บรมกษัตริย์ได้ตั้งคัมภีร์นั้นแล้ว จึงให้นายพรานนั่งเหนือบดถึงก
 ันประทับไปด้วยรัตนะ ๗ ประการ ส่วนพระองค์กับพระราชเทวีก็
 ทรงประทับเหนือพระราชอาสน์อันต่ำ ในที่ส่วนสุดข้างหนึ่งแล้ว ทรง
 ประคองอัญชฎี ครีดีวงวอนให้นายพรานดำแดงธรรม เมื่อนายพราน
 จะดำแดงธรรมจึงกล่าวคาถาว่า

ธมฺมณฺจร มหาราช	มาตาปิตุสุ ขตฺตिय
อิธ ธมฺมณฺจริตฺวาน	ราช สคฺคํ คมิสฺสสฺสึ ฯ
ธมฺมณฺจร มหาราช	ปุตฺตทาเรสุ ขตฺตिय
อิธ ธมฺมณฺจริตฺวาน	ราช สคฺคํ คมิสฺสสฺสึ ฯ
ธมฺมณฺจร มหาราช	มิตฺตามจฺเจสุ ขตฺตिय
อิธ ธมฺมณฺจริตฺวาน	ราช สคฺคํ คมิสฺสสฺสึ ฯ
ธมฺมณฺจร มหาราช	พาหเนสุ พเลสุ จ
อิธ ธมฺมณฺจริตฺวาน	ราช สคฺคํ คมิสฺสสฺสึ ฯ
ธมฺมณฺจร มหาราช	คามेสุ นิคเมสุ จ
อิธ ธมฺมณฺจริตฺวาน	ราช สคฺคํ คมิสฺสสฺสึ ฯ
ธมฺมณฺจร มหาราช	รณฺุเชสุ ชนปฺเทสุ จ
อิธ ธมฺมณฺจริตฺวาน	ราช สคฺคํ คมิสฺสสฺสึ ฯ
ธมฺมณฺจร มหาราช	สมณพฺราราหุมนฺเสุ จ
อิธ ธมฺมณฺจริตฺวาน	ราช สคฺคํ คมิสฺสสฺสึ ฯ

ธมฺมณฺจฺร	มหาราช	มิกปุกุขีสุ	ขตุติย
อิธ	ธมฺมณฺจฺรวิฑฺวาน	ราช	สคฺคํ คมิสฺสสฺสํ ๑
ธมฺมณฺจฺร	มหาราช	ธมฺโม	สุจฺฉินฺโณ สุขมวฺหาติ
อิธ	ธมฺมณฺจฺรวิฑฺวาน	ราช	สคฺคํ คมิสฺสสฺสํ ๑
ธมฺมณฺจฺร	มหาราช	อินฺทา	เทวํ สพฺรหฺมกา
สุจฺฉินฺ	ณฺเณ ทิวํ	ปตฺตา	มา ธมฺมํ ราช ปมาโท
ตตฺถ	เถว เต	วตฺตปฺทา	เอสวํ อนุสฺสาสนํ
สปฺญณฺ	สฺสํ เสวิ	กลฺยาณํ	เอวํ ตฺวํ ติทิวํคฺโคโต ๑

ความว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้าผู้เป็นบรมกษัตริย์ พระองค์
จงประพฤติให้เป็นธรรม ในพระราชมารดาแด่พระราชบิดาทั้งต้อง
พระมหาราชเจ้าทรงประพฤติธรรมในโลกนี้แล้วจักได้ไปสวรรค์

ข้าแต่พระมหาราชเจ้าผู้เป็นบรมกษัตริย์ พระองค์จงประพฤติ
ให้เป็นธรรม ในพระราชบุตรแด่พระราชชายาทั้งหลาย พระมหาราช
เจ้าทรงประพฤติธรรมในโลกนี้จักได้ไปสวรรค์

ข้าแต่พระมหาราชเจ้าผู้เป็นบรมกษัตริย์ พระองค์จงประพฤติให้
เป็นธรรม ในมิตรแลอำมาตย์ทั้งหลาย พระมหาราชเจ้าทรง
ประพฤติธรรมในโลกนี้แล้วจักได้ไปสวรรค์

ข้าแต่พระมหาราชเจ้าผู้เป็นบรมกษัตริย์ พระองค์จงประพฤติ
ให้เป็นธรรม ในพวหนะแลพดทั้งหลาย พระมหาราชเจ้าทรงประพฤติ
ธรรมในโลกนี้แล้วจักได้ไปสวรรค์

ข้าแต่พระมหाराชเจ้าผู้เป็นบรมกษัตริย์ พระองค์จงประพาศิ
ให้เป็นธรรม ในบ้านแดนคิมท้งหลาย พระมหाराชเจ้าทรงประพาศิ
ธรรมในโดกนั้แล้วจักได้ไปสั้ววรรค

ข้าแต่พระมหाराชเจ้าผู้เป็นบรมกษัตริย์ พระองค์จงประพาศิให้
เป็นธรรม ในชาวแฉ่นแคว่นแดนขบทท้งหลาย พระมหाराชเจ้า
ทรงประพาศิธรรมในโดกนั้แล้วจักได้ไปสั้ววรรค

ข้าแต่พระมหाराชเจ้าผู้เป็นบรมกษัตริย์ พระองค์จงประพาศิ
ให้เป็นธรรม ในสั้ณะแฉพรหมณั้ท้งหลาย พระมหाराชเจ้า
ทรงประพาศิธรรมในโดกนั้แล้วจักได้ไปสั้ววรรค

ข้าแต่พระมหाराชเจ้าผู้เป็นบรมกษัตริย์ พระองค์จงประพาศิ
ให้เป็นธรรม ในหมั้เนื้อแฉหมั้กท้งหลาย พระมหाराชเจ้าทรง
ประพาศิธรรมในโดกนั้แล้วจักได้ไปสั้ววรรค

ข้าแต่พระมหाराชเจ้า พระองค์จงประพาศิธรรม ธรรมควา
มดีความชอบที่พระองค์ประพาศิแล้วจะนำความสุขมาให้ พระมหाराช
เจ้าทรงประพาศิธรรมในโดกนั้แล้วจักได้ไปสั้ววรรค

ข้าแต่พระมหाराชเจ้า พระองค์จงประพาศิธรรม พระอินทร์
แฉเทวดากบั้ท้งพรหมท้งหลายได้ประสั้บซึ่งสั้บศั้ทิพยั้ก็เพราะควา
มประพาศิดี พระมหाराชเจ้าอย่าได้ประมาทซึ่งธรรม ธรรมเหล่านั้
ชื่อว่าวัดคบทมีอยู้ในทศรารชธรรมนั้ แฉวัดคบทแฉะอย่างงั้ นั้แฉะ
เป็นกั้द्याณธรรมสำหรับตั้งสอนผู้ มีปัญญาที่ได้มาตั้งองเสพ . เมื่อ

พระองค์ได้มาต้องเด็พอยู่อย่างนั้นแล้ว พระองค์ก็จะได้ถึงซึ่งไตรทิพย์
เทพยสถาน

บุครนายพรานแดงธรรมด้วยพุทธธิดา โดยนิยมนที่พระยาเนื่อ
ดำแดงแล้ว เหมือนดังบุคคตหยั่งดงดูอากาศคงคาคด้วยประการนั้น
มหาชนกระทำธำรุการนับด้วยพัน พระราชเทวีเจ้าได้ทรงสดับธรรม
กถานั้นแล้ว ความแพ้พระครรภัก์ตั้งบระงับไป บรมกษัตริย์ก็ทรง
โปรดปราน เมื่อจะชุบเลี้ยงนายพรานด้วยยศอันยิ่งใหญ่ จึงตรัส ๓
คาถาว่า

ทหมิ นิกขสตํ ลุทท	อุตถจ มณิกุณทลํ
จตุรสฺสณฺจํ ปลลนฺกํ	อุมมาปุปฺพลสิรินฺนิกํ ฯ
เทเว จ สาทิสฺสโย ภริยา	อุสภณฺจ ควํ สตํ
ชมฺเมน รชฺชํ กาเรสฺสํ	พหุภาโร เมสฺสิ ลุทฺทก ฯ
กสิวนิชฺชชา อิตฺทานํ	อุณฺณาจริยา จ ลุทฺทก
เอเตน ทารํ โปเสหิ	มา ปาปํ อกริ ปุณ ฯ

ความว่า คุณรนายพรานท่านมีอุปการแก่เรามาก เราให้ทอง
๓๐๐ ดีม แต่แก้วกุนฑที่มีราคาเป็นอันมาก แต่เพียง ๔ เหลี่ยมมีดี
คู่ต้ายกับดอกสำมหาว แต่ภริยามีรูปร่างเหมือนกัน ๒ คน แต่โคอุตถ
๓๐๐ โคแก่ท่าน เราจักปกครองรัชสมบัติโดยธรรม ท่านจง
กระทำดีกรรมแต่พานิชกรรมแต่อิถนทานกรรม (ให้กั) เลี้ยงบุคร
ภรรยาด้วยการแสดวงหาอันเป็นดีมีมาอาชีวะเถิด อย่าได้กระทำบาปเลย

นายพรานได้ฟังกระแสพระราชดำรัสแล้ว จึงกราบทูลว่า ข้าแต่
 เทวราชเจ้า ข้าพระองค์ไม่ปรากฏาจะอยู่เป็นชราวาส ขอพระองค์
 จงทรงพระอนุญาติให้ข้าพระองค์ได้บรรพชาเป็นบรรพชิตเถิด

นายพรานกราบทูลให้บรมกษัตริย์ พระราชทานพระบรมราชา
 อนุญาติแล้ว ก็ให้ทรัพย์ที่ได้รับพระราชทานนั้นแก่บุตรภรรยาแล้ว
 เข้าไปสู่วิมานประเทศบวชเป็นฤๅษี ทำสมาบัติตั้ง ๘ ให้เกิดมีแก้ว
 ได้ไปเกิดในพรหมโลก ส่วนบรมกษัตริย์ตั้งอยู่ในโอวาทของพระยา
 เนื้อแล้ว ก็กระทำทางสวรรค์ให้บริบูรณ์ โอวาทของพระมหาดัง
 นั้นก็ปวัตตนาการไปตลอดพันปี

สตถา อิมิ ชมมเทสนิ อahrtiva สมเด็จพระบรมศาสดา
 ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว จึงตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย
 พระอานนท์ภิกษุได้บริจาคชีวิตเพื่อประโยชน์แก่เรา ในปางก่อนด้วย
 ประการนี้ แล้วทรงประชุมชาดกว่า นายพรานในครั้งนั้นมาเป็น
 ฉันทภิกษุในกาลนี้ บรมกษัตริย์ มาเป็นพระศาสดา พระราชเทวีมา
 เป็นนางเชมาภิกษุนี้ เนื้อซึ่งเป็นมารดาบิดามาเป็นมหाराชตระกูล
 นางเนื้อสุดตนามาเป็นนางอุบลวันณา จิตตมฤคมาเป็นพระอานนท์
 เนื้อ ๘ หมันมาเป็นหมู่กษัตริย์ต่างยศ ส่วนโรหณะมฤคชาติมาเป็น
 เราผู้ตถาคต ด้วยประการฉะนี้เถ

จบโรหณะมฤคชาดก

เรื่องที่ ๖ ถึงเรื่องที่ ๑๔

หลวงชำระเจดีย์รัฐ (เทศ วิริยรัต) เปรียญ ๔ ประโยค วัดจักรวรรดิ เรียง

๖ หังสชาติก

เอเต หัสสา ปกกมนต์ติ อิทํ สตถา เขตวเน วิหรนุโต
อานนทตเถรสส ชีวิตปริจจาคเมว อารพุก กเถสิ

สตถา ส้มเด็จพระบรมศาสดา เมื่อเสด็จประทับอยู่ณพระเสต
วันวิหาร ทรงพระปรารภความปริจาคชีวิตของพระอานนทเถร
เปนมุตเหตุ ครัดพระธรรมเทศนานั้น มีคำเริ่มว่า เอเต หัสสา
ปกกมนติ ดังนี้เป็นอาทิเบื้องต้น

คทาปี หิ ดังจะเริ่มความตามนิทานจนจะว่า ก็แหะในกาลนั้น
ภิกษุทั้งหลายยกถ้ำคุณกถาของพระอานนทเถร (ผู้ตั้งชีวิตของตน
สนองคุณแห่งพระบรมศาสดา) อยู่ณโรงธรรมสภา ส้มเด็จพระ
บรมศาสดาได้เสด็จมาแล้วครัดถามว่า คุณภิกษุทั้งหลาย เธอ
ทั้งหลายประชุมกันถ่าวเรื่องอะไร ภิกษุทั้งหลายกราบทูลความตาม
ที่สนทนากันให้ทรงทราบทุกประการ แล้วมีพระพุทธบรมหารครัดว่า
คุณภิกษุทั้งหลาย อานนทมิใช่จะตั้งชีวิตของคนเพื่อประโยชน์
แก่ตุภาคตในปัจจุบันนี้สักหาไม่ ถึงในกาลปางก่อนเธอก็ได้ตั้งชีวิต
เพื่อประโยชน์แก่ตุภาคตเหมือนกัน ครัดดังนี้แล้วจึงทรงนำอดีตนิทาน
มาอย่างดังปรากฏต่อไปนี้

อดีตเต พาราณสีย์ พหุบุตโตโก นาม ราชา รชขั กาวเรตี
 ในกาลที่ล่วงมาแล้วแต่หนหลัง ยังมีพระราชาทรงพระนามว่า
 พหุบุตตะ ผ่านราชสมบัติอยู่ณจังหวัดพาราณสี พระราชเทวีมี
 พระนามว่าเขมาได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าพหุบุตตะ ครั้น
 พระมหาดัศว์ได้อุบัติในกำเนิดสุวรรณหงส์ มีหงส์ ๘ หมื่นเป็นบริวาร
 อยู่ที่จิตตคฤงคาร

แม้กราวนั้น พระนางเขมาราชเทวีก็ทอดพระเนตรเห็นพระสุบิน
 อย่างหนึ่ง จึงกราบทูลความจำนงจะใคร่ฟังธรรมกถาแห่งพระยา
 สุวรรณหงส์ ให้พระราชาทรงทราบ ตามนัยพระสุบินที่ได้กล่าวมา
 แล้วในมหาหงส์ชาดกนั้น ในชาดกนั้นมีความดังเชบว่า พระราชารับตั้ง
 ถามว่า สุวรรณหงส์มีอยู่ที่ไหนบ้าง ได้ทรงฟังทราบว่า สุวรรณ
 หงส์ทั้งหลายมีอยู่ณภูเขาศิตตคฤงคาร แล้วรับตั้งให้ชุดสระไว้ให้เป็น
 ที่รมณียสถาน ทรงขนานนามว่าเขมาโบกขรณี แล้วเพาะพรรณ
 ธัญญาหารสำหรับเป็นอาหารแห่งสุวรรณหงส์ ลงไว้ในสระพร้อมทุก
 ดั่งสรรพ ทรงประกาศบ่อนกันห้ามมิให้ใครทำอันตรายแก่ฝูงหงส์
 ทั่วไปใน ๔ มุมสระนั้นเป็นอันขาด แล้วแต่งตุ๊กตบุตรคนหนึ่งไว้
 ให้คอยจับหงส์ทั้งหลาย

ก็เหตุการณ์ที่พระเจ้ากรุงพาราณสี ทรงแต่งนายพรานให้
 จัดการดักหงส์ก็ดี สภาจะให้นายพรานคอยดักหงส์ ให้ดังสระนั้นก็
 อากาที่กำหนดดักบ่วงไว้ในเวลาที่สุวรรณหงส์มาแล้วกราบทูลแก่

พระราชำให้ทรงทราบกัด้ อากกรที่กำหนดพระมหำด้ด้ว้คิด้บ่ด้งแด้ว้กัด้
 กิริยำที่ด้มุขหงด้ด้เำนบคัด้ไม่เห็นพระมหำด้ด้ว้คิด้มาในฝุ่งหงด้ ๓ เหด้ดำแด้ว้
 ย้อหนักด้บ่ไปคัด้กัด้ ช้อคควำท้งบ่ด้งนั้ จักมีแจ้งในมหำหังถชำคกนั้

ในชำคกนั้ ประด้งคัด้ถ่ำวแด้ค่อนที่พระมหำด้ด้ว้คิด้บ่ด้งเทำนั้
 ใจคควำว่า พระมหำด้ด้ว้คิด้เมือคิด้บ่ด้งคั้นเร้ว แด้ว้คัด้ห้อยแควนอย
 ชุคแด้คห่มุ่หงด้ที่บิ่หนีไป ได้เห็นด้มุขหงด้ด้เำนบคัด้บิ่หนักด้บ่มาจ้งดำริหิวำ
 เมือด้มุขด้เำนบคัด้มำหำเรำ เรำจักถดองใจด้มุขคุด้กัด้ห้อยดำริห้แด้ว้
 เมือด้มุขด้เำนบคัด้มำถึ่จ้งถ่ำว ๓ คำถำ (ที่ ๑-๒-๓) ดั้งนั้วำ

เอเต	หึสำ	ปกุณนติ	วงุงคะ	ภยเมริตา
หริตจา	เหมวณณา		กามิ	สุขุข ปกุกม ๑
โอหำย	มิ	ณำติคณำ	เอกั	ปำสวสิ คคั
อนเปกขมำนำ	คจจันติ		กั	เอโก อวหัยสิ ๑
ปเตว	ปตคั	เสฏฐ	นคฺติ	พนุเช สหำยตำ
มำ	อนัหมำย	หำเปสิ	กามิ	สุขุข ปกุกม ๑

คควำว่า ฝุ่งหงด้เหด้ำนั้ ด้ว้นมีกำยอรวำมงำมเรื่อรรอด้งทงคำ
 เมือถูกัภัยครอบงำแด้ว้ กั้พำกั้หนีหนีไปในอำกำด้ด้น คุกรด้มุข
 ท้งนจ้งคั้หน้าไปเท็ยวถิด ด้ดองการอะไรด้ว้ด้วยจจะกัด้บ่มำที่นั้ช้อกเดำ
 หมุ่ญำคิด้ของเรำเขำไม่แด้แด้ว้ ทั้งเรำผู้ด้ยว้ชั้คิด้อยใน
 อำนำจบ่ด้ง หำมีใครเบ่นห่ว้งไม่ พำกั้หนีหนีไปด้น โฉกั้คัด้ว้ทำนผู้ด้ยว้
 จจะมำพะว้งหตงอยที่นั้ทำไม่

ท่านควรจะหนีเอาตัวรอดเสียดีกว่า นตฺถิ พนฺเช สหายตา
 ความที่ท่านมุ่งหมาย มาเป็นสหายในเราผู้คิดบ่วงแล้ว อันจักไม่แคล้ว
 คือดอกความตาย จะมีประโยชน์หาบมิได้ ดูกรสุมุข เชิญท่านไปเถิดนะ
 เมื่อท่านไปจากที่นี่แล้ว อย่าได้ทำความเพียรให้เสื่อมเสีย เพราะ
 เหตุที่ท่านได้นิราศปราศจากทุกข์แล้วนั้นเลย

ถ้าบัดนั้น หงส์สุมุขเดโฆวตี จับเจ้าเผ่าอยู่ณหลังเบ็ดอกคม
 จิ้งก่าวคคาถา (ที่ ๕) ดังนี้ว่า

นาหิ ทุกฺขปเรโตปิ ชตรณฺฐ ตฺวิ ชเห
 ชีวตี มรณฺนิ วา เม ตยา สทฺธิ ภวิสฺสตี ฯ

ความว่า ข้าแต่ขจรวิกรมหาราช พระองค์แม่ถูกมรณทุกข์
 ครอบงำแล้ว ข้าพระองค์จะละทิ้งพระองค์ไปเสีย ด้วยเหตุที่ท่าน
 ไม่ได้เป็นอันขาด ข้าพระองค์จะเป็นอยู่ก็ตาม จะตายไปก็ตาม
 จักเป็นจักตายอยู่กับพระองค์นี้แหละ

เมื่อหงส์สุมุขเดโฆวตี แปลงดีหนาทประกาศความกล้าหาญ
 อย่างนี้แล้ว ทำวชรวิกรมหาหงส์ จิ้งก่าวคคาถา (ที่ ๕) ดังนี้ว่า

เอตทริยสฺส กลฺยาณํ ยิ ตฺวิ สุขุภ ภาสสิ
 ตณฺจ วิมีสมานาหิ ปตเตตี ติ อวสฺสชชี ฯ

ความว่า ดูกรสุมุข ท่านกล่าวว่าจะไม่ทิ้งเราไปดังนี้ คำใด
 คำนั้นเป็นคำดีอุดม สัมเป็นคำของพระอริยเจ้า อนึ่งเถา เราก็ก็นี่

พอใจจะทงทำนไป แต่ได้พุดคัตต์ว่าให้ทำนไปนั้น ชื่อว่าเราทคดอง
ใจทำนโดยตรง ไซ้เราจะประดงค้ให้ทำนไปจริงก็หาไม่

เมื่อหงต้งทงตั้งด้นทนากันอยู่อย่างนี้ ฝ่ายดุกทกบุดรณวย
ได้ไม้ตะบองจิงมาโดยพลัน ขณะนั้น ดุ่มุซหงต้ง โดมเด้าเอาใจ
ท้าวชครฐฐ์แล้ว บ่ายหน้าค้อดุกทกบุดรไปทำคความเคารพ แล้วก่ด่าว
ดรรเสริญคุณของหงต้งราชา (มีประการต่าง ๆ) ขณะนั้นเทียว
ดุกทกบุดรก็มีจิตคคิกรรณา ดุ่มุซหงต้งได้นามค้รู้ว่าดุกทกบุดรมีจิตค
อ่อนน้อมแล้ว จึงกดับไปยั้นเด้าโถมหงต้งราชาอยู่อึก

ฝ่ายดุกทกบุดรย่องเข้าโถด้งหงต้งราชาแล้ว จึงกถ่าวคากา (ที่ ๖)
คังนัว

อปเทน ปท่ ยาดิ อนตลิกเข จโร ทิโซ

ทูรา ปาส์ น พุชณิ ตวิ หีสานี่ ปวรุตตม ฯ

คความว่า ข้าแต่เหมมหาราช ผู้ปวรุตตมชาติประเสริฐูกว่าหงต้ง
ทงหลาย ธรรมคว่าบักษัชากกรผู้ตั้งญจรไปในอากาศเหมื่อนเช่น
พระองค์ ย่อมทำทงในอากาศอันไม่มีทงจรไปได้คดอง ทำนไม่รู้
ซึ่งบ่วงนท้คักไว้แต่ที่โถด ๗ คอกหรือเด้า

ถ้าดับนั้น พระมหาต้งได้ตดับอรรตงนนั้น จึงกถ่าวคากา
ประพันช (ที่ ๗) คังนัว

ยทา ปรากโว โหติ ไปโส จีวัตสงขเย

อุถ ซาลณจ ปาสณจ อาสชชานี่ น พุชณติ ฯ

ความว่า ดูกรดุททกผู้ดีหาย เมื่อคราวใด ความพิงาศใช้ความ
เจริญจะมาถึงแก่บุรุษผู้ใด เมื่อคราวนั้น บุรุษผู้นั้น ครั้นถึงเวลาจะเดิน
ชีพแล้ว ถึงจะต้องช้ายก็ตาม บ่วงแร้วก็ตาม ย่อมไม่รู้อะไรไม่เห็นได้โดย

ดุททกบุตริยีนคือยาคำของหงส์ราชาแล้ว เมื่อจะเดินทนากับ
หงส์ผู้มุขเสนาบดี ได้ภาสิต ๓ คาถา (ที่ ๘-๘-๑๐) ดังนี้ว่า

เอเต หัสสา ปกุกมนฺติ	วงฺกคา ภยเมริตา
หริตจา เหมวณฺณา	ตุวณฺเจนํ อวหึยสี ฯ
เอเต ภูตฺวา ปิวิตฺวา จ	ปกุกมนฺติ วิหฺงฺกมา
อนเปกฺขมานา ปกุกมนฺติ	ตุวณฺเจเวโก อุปาสสี ฯ
กึ นุ ตายํ ทิโช โหติ	มุตฺโต พนฺธิ อุปาสสี
โอหาย สกฺกมา ขนฺติ	กึ เอโก อวหึยสี ฯ

ความว่า ผู้หงส์เหล่านั้นล้วนมีกายอร่ามงามเรืองรองดังดี
ทองคำ เมื่อถูกภัยครอบงำแล้ว ก็พากันบินหนีไปในอากาศสิ้น ก็ตัว
ท่านยังพระวิภะวณอยู่กะหงส์ราชานำไม่เก่า

ผู้วิหคหงส์ทั้งหลายนั้น เขาพากันกินแต่ต้มแล้วก็ชวนกันไป
มิได้ให้ต้อยแฉแก่ใคร ก็ตัวท่านยังเฝ้าอยู่ทำไม่อีกเก่า

ขอถามท่าน ทิษชาติผู้เป็นอะไรแก่ท่าน ท่านก็มีได้คิดบ่วง
เหตุไรจึงยังเป็นห่วงทิษชาติผู้คิดบ่วงอยู่เก่า เหตุใดคุณหงส์เขาพา
กันทิ้งทอดเอาตัวรอดไปไม่เหลือทอด ก็ตัวพ่อผู้เตี้ยวยังมาห่วง
เหนี่ยวอยู่อย่างไร

ลุมพทหงถ์เด่นาบตีได้พังดุกทกบุดรชกใช้ไค่ถาม เมื่อจะแจ้ง
ความให้ทราบ จึงถวาคกา (ที่ ๑๑) ดังนี้ว่า

ราชา เม โส ทิโช มิตุโต สขา ปาณสโม จ เม
เนา ตมิ วิชหิสสามิ ยาว กาลสส ปரியายิ ฯ

ความว่า ทิซเหมราชผู้เป็นมิตรสหายของเราทักใคร่กันสนิท
เต็มอติงชีวิตเดียวกันก็ว่าได้ ดูกฤททกบุดร เราจักตั้งทำน
ทิซเหมราชนั้นไปไม่ได้โดยที่เดียว จนทราบเท่าวันตาย

ดุกททพรานไพรได้ตัดับคาถาบรรยายดังนั้น มีจิตต์เกษมด้านค้
แล้วคิดว่า ถ้าเราจักประทุษฐร้ายในหงถ์ของทั้ง ๒ นี้ใช้ แม้
ปฐพีที่อันใหญ่จะพึงให้ช่องสูบเราไป เราจะต้องการยศแดทรพย์ที่
ได้แต่ราชสำนักเขาไปทำไม เราจักปล่อยทิซเหมราชนั้นไปเสียเถิด
คิดเห็นเช่นนั้นแล้ว จึงถวาคกา (ที่ ๑๒) ดังนี้ว่า

โย จ ตวิ สจโน เหตุ ปาณิ จชิตุมิจฉสิ
โส เต สหายิ มุญจามิ โหตุ ราชา ตวานุโก ฯ

ความว่า ท่านผู้มีนามชื่อโต หวังจะละชีวิตของคนเพื่อเหตุ
แก่มิตรสหาย เรานั้นจะปล่อยสหายของท่านไป หงถ์ราชานั้นจงไป
ตจมาอำนาจของท่าน คือว่าจงอยู่ในที่แห่งเดียวกันกับท่านเถิด

ดุกททพรานไพร ได้ถวาคกาอย่างนี้แล้ว จึงปลดท้าวขรวัฐ
ออกจากบ่วงแล้ว แล้วนำไปยังขอบสระน้ำ ปลดบ่วงออกจากเท้า
พระมหาสัตว์ ตักน้ำมาล้างโลหิตด้วยจิตต์กอบไปด้วยกรุณา ค่อยดูบ

คล้ายตั้งเดินเอ็นเป็นอาทิให้เรียบเรียงแล้ว ด้วยอานุภาพเมตตาคาจิตต์
 ของอุททกด้วย แด่พระบารมีแห่งพระมหาสัตว์ด้วย ทันทนั้น เจ้า
 ของพระมหาสัตว์ ที่เชือกบาดหนังแถมชนขาดไป ก็เกิดมีชนใหม่
 รอยที่บ่วงพินันท์หายหมด จะได้ปรากฏเป็นรอยน้อยหนึ่งก็หาไม่
 สุมุขหงส์เส่นาบคี่แด่คุณพระมหาสัตว์แล้วก็ตั้งใจ เมื่อจะทำซึ่ง
 อนุโมทนา จึงกล่าวคาถา (ที่ ๑๓) ดังนี้ว่า

เอวี ลุททก นนุทสสุ สห สพเพหิ ฌาติภิ

ยถาหมชช นนุทามิ มุตติ ทิสฺวา ทิชาทปิ ฯ

ความว่า คุณอุททกะ วันนี้เราได้เห็นพระยาหงส์ผู้หลุดจากบ่วง
 ได้แล้ว ตีใจนึกหนาคันใด ขอท่านจงได้ผลิตผลิตกับหมู่ญาติฉัน
 นี้เถิด

อุททกะพรานไพรได้ฟังคาถาอนุโมทานั้นแล้วกล่าวว่า ข้าแต่เจ้า
 ขอเชิญท่านทั้งสองจงไปเป็นสุขเถิด พระมหาสัตว์จึงถามอุททกะ
 นั้นว่า คุณรุดหาย ท่านมาตักเราเพื่อประโยชน์ส่วนตัวหรือ หรือผู้
 อื่นเขามังคัมภ์ให้ท่านมาตักเรา เมื่ออุททกะพรานไพร ได้แจ้ง
 เหตุการณ์นั้นให้พระมหาสัตว์ทราบแล้วจึงใคร่ครวญดูว่า เรากลับ
 แต่ทันทแล้ว จะไปยังจิตตกุญชรบรรพตหรือ หรือว่าจะไปยังนคร
 พาราณสีดีอย่างไรหนอ จึงทำดังนี้ในฐานะว่า เมื่อเราไปยังนคร
 พาราณสีแล้ว (๑) ส่วนอุททกะบุตรจักได้ทรัพย์ (แต่สำนักพระ
 ราชาเจ้า) (๒) แม้ความปรารถนาในหทัยของพระเทวีเจ้า ก็จัก

ส่งพระงับคัมไป (๓) มิตถกรรมของสุนัขเสนาบดี จักมีปรากฏขึ้น (๔) คำตั้งญาณปริชาของอาตมา ก็จักปรากฏเหมือนกัน (๕) เราจักได้เขมาสระศรีแล้วทำอภัยทานให้บักชีทั้งหลายด้วย เพราะเหตุดังนั้นเราจะไปยังนครพาราณสีเถิด แล้วจึงพูดกะพระมหาดัตว์ว่า คุณรถุททะ ท่านจงเอาเราทั้งสองได้หาบ นำเข้าไปยังสำนักพระราชากู้หากว่าพระราชาก็ทรงพระเมตตาโปรดปล่อยไว้ พระองค์ก็จักปล่อยเราไปเอง ๆ ข้าแต่เจ้า ชรรมดาว่าพระราชาก็ทั้งหลาย ร้ายกาจนักหนา ท่านจงพากันไปตามยถากรรมเถิด ๆ เราได้ทำแม่รถุททะพรานไพรเช่นดังตัวท่าน ให้มีจิตศ้ออ่อนน้อมได้แล้ว อาการที่จะทำพระราชาก็ยินดีเป็นภาระหน้าที่ของเรา คุณรถุททะ ท่านจงนำเราไปให้ได้เถิด ๆ รถุททะพรานไพร ก็ได้ทำตามพระมหาดัตว์นั้นตั้งทุกประการ

พระเจ้ากรุงพาราณสีทอดพระเนตรหงส์ทองทั้ง ๒ นั้นแล้ว ทรงพระปราโมทย์ยิ่งนัก จึงโปรดให้หงส์ทั้ง ๒ จับอยู่บนคางของพระราชทานเข้าคอกกับน้ำผึ้ง ให้สุวรรณหงส์บริโภคน้ำผึ้งแล้ว จึงจับพระหัตถ์ครัดจึงวอนพระมหาดัตว์ให้แสดงธรรมกถา

หงส์ราชารู้อันว่าพระเจ้าพาราณสีทรงยินดีจะใคร่ทรงธรรม มีคณมยินดีทำปฏิสันถารขึ้นก่อน ก็คาถาแสดงปฏิสันถารของหงส์ราชา แลคาถาแสดงปฏิสันถารตอบของพระราชาก (คาถาที่ ๑๔) ดังนี้ว่า

กจจิ นุ โภโต กุสลี กจจิ โภโต อนามยั
 กจจิ ฏฐมัทธิ ผีคิ ชมฺเมน อนุสาสสี ฯ

ความว่า ข้าแต่พระองค์ทรงพระเจริญ ทุกวันนี้ พระองค์ทรง
 ครอบครองราชสมบัติเป็นสุขสวัสดิ์หรือ โรคาพาธิมิได้เบียดเบียน
 หรือ แฉ่นแฉ่วนของพระองค์สมบูรณ์ด้วยภิกษาหารหรือ พระองค์
 ทรงตั้งสอนพสกนิกรโดยยุกติธรรมอยู่หรือประการใด ฯ (คาถาที่ ๑๕)
 ดังนี้ว่า

กุสลญฺเจว เม หีส อโถ หีส อนามยั
 อโถ ฏฐมัทธิ ผีคิ ชมฺเมน อนุสาสสี ฯ

ความว่า คุณทรงดี เราดำรงราชสมบัติเป็นสุขสวัสดิ์ โรคาพาธิ
 พิบัตมิได้มาฟ้องพาน แฉ่นแฉ่วนแดนสถานยังสมบูรณ์ด้วยธัญญ
 ธนสารไม่ขัดสน เราตั้งสอนประชาชนโดยชอบธรรมตามราช
 ประเพณี ฯ (คาถาที่ ๑๖) ดังนี้ว่า

กจจิ โภโต อมฺจุเจสุ โทโส โภจิ น วิชฺชติ
 กจจิ อารา อมิตฺตา เต ฉายา ทกฺขินฺโตริว ฯ

ความว่า ข้าแต่พระองค์ทรงพระเจริญ อปราชโทษหน้อยหนึ่ง
 ของพระองค์ นับว่าไม่มีอยู่ในหมู่อำมาตย์ทั้งหลายกระมังหรือ เจา
 มีหน้าตรงต่อทกษินทศิย์่อมไม่เจริญอยู่ได้นาน ฉนฺได พวกอมิตร
 ไพร่ก็มีได้เจริญ คือว่าไม่อาจมาเข้าใกล้พระองค์ได้ ฉนฺฉนั กระมัง
 แดหรือ ฯ (คาถาที่ ๑๗) ดังนี้ว่า

อโถปี เม อมจฺเจสุ โทโส โกจิ น วิชฺชติ

อโถ อารา อมิตฺตา เม ฉายา ทกฺขิณฺโตริว ฯ

ความว่า ดูกรหงส์ อปราชโทษของเราหน่อยหนึ่ง นับว่าจะไม่มีในหมู่อำมาตย์ทั้งหลายก็ว่าได้ เงามีหน้าตรงต่อทิศทักษิณ ย่อมเลื้อยขึ้นไปไม่เจริญอยู่ได้นาน ฉนั้นใด พวกอมิตรไพร่ก็มีอาจมาใกล้เราได้ ฉนั้นแน่แท้ ฯ (คาถาที่ ๑๘) ดังนี้ว่า

กจฺจิ เต สาทิสี ภริยา อสุสฺวา ปิยภาณินี

ปุตฺตรูปยสุเปตา ทว ฉนฺทวसानุคา ฯ

ความว่า พระมเหสีของพระองค์ มิได้ทรงประพฤติด่วงเดมิค พระหฤทัย แดทรงรับราชอนุสด้านัดนอน แดภาดิดัดฐนทรวาจจาเป็นที่น่ารักพริกพร้อมไปด้วยปุตตสัมมัตติ รูปสัมมัตติ ยศสัมมัตติ ยังเป็นที่โปรดปรานของพระองค์อยู่หรือประการใด พระเจ้าข้า ฯ (คาถาที่ ๑๘) ดังนี้ว่า

อโถ เม สาทิสี ภริยา อสุสฺวา ปิยภาณินี

ปุตฺตรูปยสุเปตา มม ฉนฺทวसानุคา ฯ

ความว่า ดูกรมหาหงส์ พระมเหสีของเรารักใคร่กันฉนั้นดีมิได้ คตินอกใจ แดถือใจซึ่งอนุสด้านัดนอน แดภาดิดัดฐนทรวาจจาเป็นที่น่ารักพริกพร้อมไปด้วยปุตตสัมมัตติ รูปสัมมัตติ ยศสัมมัตติ ได้เป็นที่รักใคร่ของเราอยู่เป็นนิคย์ ฯ (คาถาที่ ๒๐) ดังนี้ว่า

กจจิ เต พหโว ปุตตะสา สุชาตา รมุจฺจวฑฺฒเน
 ปญฺญาชเวเน สมฺปนฺนา สมฺโมทนฺติ ตโต ตโต ฯ

ความว่า ข้าแต่พระมหाराช ข้าพระองค์ได้ทราบเกล้าว่า พระ
 องค์มีราชโอรสมาก ได้มาอุบัติเป็นศรีสวัสดิ์ในรัฐวิฑฒนบุรี มี
 พระปัญญาเฉียบแหลมว่องไว (รอบรู้ในราชกิจน้อยใหญ่) จะเสด็จ
 ยู่ณที่ใด ๆ ก็ย่อมบังเกิดพระทัยแต่ที่นั่น ๆ ข้อนี้ยังจะจริงหรือ
 ประการใด ฯ (คาถาที่ ๒๑) ดังนี้ว่า

สตี เอโก จ เม ปุตตะสา ชตรมฺมฺห มยา สุตา
 เตสํ ตวํ กิจฺจวมกฺขาหิ นาวรรุชฺชนฺติ เต วโจ ฯ

ความว่า ดูกรชตรมฺมฺหึงส์ กิตติศัพท์พุ่งร่านไปว่า เรามี
 โอรสมาก โลกหากด่าเยือกเรียกเราว่า พหุบุตรคะ กระนั้นนั้นก็สมจริง
 โอรสของเรามีถึง ๓๐๓ องค์ ขอท่านจงให้โอรสของตนกิจที่ควรทำ
 แก่โอรสของเราเหล่านั้นด้วยเถิด โอรสของเราเหล่านั้นจะเป็นผู้
 ไม่หมิ่นประมาทโอรสของท่านเลย

พระมหาสัตว์ได้ดับราชคำรัดนั้นแล้ว เมื่อจะถวายโอรสแก่
 พระราชโอรสเหล่านั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ (ที่ ๒๒-๒๓-๒๔-๒๕
 ๒๖) ดังนี้ว่า

อุปฺปนฺโนปิ เจ โหติ ชาติยา วินเยน วา
 อถ ปจฺจมา กุรุเต โยคิ กิจฺจเจ อาวาสฺ สึทฺติ ฯ

ตสฺส สํหีรปฺญสฺส	ววิโร ชายเต มหา
รตฺติมฺนุชฺโฆ รูปานิ	กฺุณานิ มฺนุปฺสฺสตี ฯ
อสาเร สารโยคณฺญ	มตี นเตวฺว วินฺทตี
สรโกว คิริทฺกคฺสฺมี	อนฺตราเยว สีทตี ฯ
หีนชฺชฺโงปฺ เจ โหตี	อฺุฏฺฐาตา ธิตีมา นโร
อาจารสํลสมฺปนฺโน	นิเส อคฺคิวั ภาสตี ฯ
เอตี เว อฺุปฺมี กตฺวา	ปฺุตเต วิชฺชาสฺสุ ชฺาปย
สํวิรุพฺพฺเหถ เมชฺาวั	เขตเต พฺีชฺว วุฏฺฐิยา ฯ

ความว่า แม้ถ้าว่ากุดบุตรผู้ใด ถอบด้วยชาติหรืออาจารย์น้อย (คือถือว่าตนมีชาติตระกูลเป็นกษัตริย์เป็นอาทิ ถือนตนโดยมรรยาทอันตนประพฤติให้ผู้อื่นนิยม) มิได้ทำความเพียรในศึลปที่ควรศึกษาเสีย ในกาลที่ตนยังหนุ่มอยู่ใช้ กุดบุตรผู้นั้นครั้นเมื่อกาลแก่ชราลงแล้ว ก็ย่อมจะจมอยู่ในทุกข์ภัยอันตราย คือว่าไม่อาจจะร้องคนให้พ้นทุกข์แต่อันตรายได้ ที่นั้นช่องทางรวัดไหดคือความเลื่อมแห่งโรคทรพัยเป็นอาทิ จักเป็นภัยใหญ่เกิดขึ้น แก่กุดบุตรผู้ใดชเขตเขาว่าบัญญัตินั้นถ่ายเดียว เพราะความที่ตนมิได้ศึกษาศึลปไว้ ความมืดในราตรีมีอยู่ บุคคลจะประกอบกิจสิ่งใด จะแต่เห็นได้แต่รูปที่หยาบ ๆ เพราะแสงพระจันทร์เป็นอาทิ ไม่สามารถแต่เห็นรูปอันสุ่มได้ ฉนั้นใด บุคคลผู้ไร้บัญญัติไม่ได้ศึกษาศึลปไว้ เมื่อภัย

สิ่งหนึ่งเกิดขึ้นแล้ว ก็ไม่ดำมารถจะเห็นกิจอันเดี่ยยได้ ฉะนั้น เพราะเหตุนี้ พระองค์ควรจะให้โอรสของพระองค์ศึกษาศิลปไว้เสีย ในคราวเมื่อโอรสยังทรงพระเยาว์อยู่นั้นเทียวเถ

กุตบุตรผู้มาสำคัญในเวทสมัยอันติดต่อกันในโลกอันไม่มีตำรา ว่า ประกอบด้วยตำรา ถึงแม้ว่าจะศึกษามากสักเท่าไร ก็ย่อมไม่ประคับ คองปัญญาเลยเทียว กุตบุตรเช่นนั้น ย่อมจะจมอยู่ในอันตราย ถ้ายกยัด คือว่าจะถึงซึ่งวิชาที่ใหญ่ อุปมัยเหมือนนกวางเดินไป ยังก้อยู่ของตน มาสำคัญที่อันไม่เสมอในระหว่างมรรคา ว่าเป็นที่ อันเสมอ จึงโดดโผนไปในชอกผาดด้วยกำลังเร็ว ก็ย่อมจะพัด คดลงในเหว จมอยู่ในระหว่างทาง หากไปถึงที่อยู่ของตนได้ไม่ฉนั้น เพราะเหตุนี้ พระองค์จึงให้โอรสของพระองค์ ประกอบการศึกษา ในกิจอันจะนำความเจริญมาให้

ข้าแต่พระมหाराช ถึงหากว่านรชนผู้ใด จะมีชาติเดวทราวม อยากรู้ก็ดี แต่มีวิริยะอุตสาหะแต่สมบุรณ์ไปด้วยอาจารย์ตั้งแล้วใช้ นรชนผู้นั้น ย่อมจะรุ่งเรืองดังได้ทุกทิวาราตรีกาล เปรียบปานดัง กองไฟในราตรี ย่อมมีรัศมีสว่างกระจ่างแจ้งฉนั้น

ข้าแต่พระมหाराช ขอพระองค์จงทรงทำความมืดแห่งราตรีด้วย แดความสว่างแห่งกองอักษักด้วย ดังข้าพระองค์กราบทูลเดฉนั้นให้ เป็นข้อเปรียบเทียบกันเข้าแล้ว จงให้พระราชโอรสของพระองค์ดำรง อยู่ในวิชา แท้จริง พืชพรรณย่อมงอกงามในไร่นาที่ดีเพราะน้ำฝน

ฉันทิโก กุณบุครผู้ประกอบด้วยวิชาอย่างนี้แล้ว เป็นผู้มั่งมีปัญญา
เครื่องทรงจำ ย่อมจะจงอกงามเจริญไปด้วยยศแลโภคสมบัติ ฉันทิ
นินเทยว

เอว โปชิสตุโต พระมหาสัตว์แดงอรรถธรรมถวายพระราชา
สิ้นเวดาราครหนึ่ง จึงพระราชเทวีกี่มีความปราถนาส่งบระงับไป
ครั้นเวดอรุณขึ้นมาใหม่ พระมหาสัตว์แดงพระราชให้ดำรงอยู่ใน
ศีลแล้ว ถวายโอวาทด้วยอัปมาทกถา ทูลลาออกไปโดยอุตฺตร
ตีหบัญชร พร้อมด้วยสุนัขหงส์เส่นาบตีไปบังจิตรกฐนบรรพต

สตฺถา อิมิ ชมฺมเทสนิ อหริตฺวา สมเด็จพระสุคตคำสดา
ทรงนำธรรมเทศนานั้นมาแล้วครั้งดีว่า คุณกริกษุทั้งหลาย อานนท์
กริกษุได้บริจาคชีวิตของตน เพื่อประโยชน์แก่ตถาคตแม้ในกาลก่อน
อย่างนี้ แล้วสืบอนุสนธิชาตกว่า ดุททกบุครในกาลครั้งนั้น ดับ
ขันธประวัติมากคือฉันทินิกษุ พระเจ้าพาราณสีในกาลครั้งนั้น ดับขันธ
ประวัติมากคือสาริบุตรกริกษุ พระนางเขมาราชเทวีในกาลครั้งนั้น ดับ
ขันธประวัติมากคือเขมากริกษุนี้ คณะหงส์ทั้งหลายในกาลครั้งนั้น ดับ
ขันธประวัติมากคือคณะดำกियะ สุนัขหงส์เส่นาบตีในกาลครั้งนั้น ดับ
ขันธประวัติมากคืออานนท์กริกษุ หงส์ราชาในกาลครั้งนั้น ดับขันธ
ประวัติมากคือเรตถาคคเทยวแด

๗ ตีตกุมพชาติก

มิลลุตโท มหาราชชาติ อิทฺ สตุธา มทุทกฺขณฺสีมฺมึ มิกทาเย
วิหรนฺโต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสี ฯ

สตฺธา ตมฺเค็จฺพระบรมศาสดา เมื่อประทับอยู่ณมฤคทายวิหาร
ใกล้มัททกฺขณฺ (ประเทศหรือถ้าชื่อมัททกฺขณฺ) ทรงพระปรารภ ภิกษุ
เทวทตฺตํเป็นมูลเหตุ ครีดีพระธรรมเทศนานั้น มีคำเริ่มว่า มิลลุตโท
มหาราช เป็นอาทิเบื้องต้น

เริ่มความตามอนุสันธิ์ของเรื่องว่า เมื่อภิกษุเทวทตฺตํตั้งศีลา
ศีเกิดแตกมาต้องฝ่าพระพุทฺธบาทเกิดหือพระโลหิต เวหนามพิษกถา
ก็เกิดขึ้น พระภิกษุทั้งหลายมาประชุมเฝ้าเยี่ยมพระตถาคตเจ้าอยู่
มากมาย พระพุทฺธของค้ทอพระเนตรเห็นบริษัทประชุมกันมาก
แล้วครีดีว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เดีนาณะแห่งนี้คับแคบนักจักไม่
พอกันอาศัย การประชุมจักมีเป็นการใหญ่ เธอทั้งหลายจงช่วย
พยุตถาคตชนคานหาม นำไปในถ้ำมัททกฺขณฺเกิด ภิกษุทั้งหลาย
รับพระพุทฺธธาณค้แล้ว ก็กระทำตามพระพุทฺธคำวดี ชีวกโกมารภจ
แพทย์ได้มาประกอบโอสถพอกฝ่าพระพุทฺธบาท ให้ผาสุกสบายค้แล้ว

ภิกษุทั้งหลายนั่งพูดกันณถ้ำนักพระบรมศาสดาว่า ดูกรอาวฺโส
ทั้งหลาย ภิกษุเทวทตฺตํเธอถามค้ด้วยคน แม้บริษัทของเธอค้ถามก
เธอถามกอย่างนี้ บวิวารของเธอค้ถามกเหมือนกัน ดมเค็จฺพระ
บรมศาสดาครีดีถามว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดถึงเรื่องอะไร

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าพระองค์ค้นหาจนถึงเรื่องพระเทวทัต
 ทำอย่างนี้ จึงมีพุทธคำไว้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเทวทัตและ
 บริวารของเธอ จะได้ตามกแต่ในกาลเดียวกันเท่านั้นมิได้ แม้ใน
 กาลปางก่อน ภิกษุเทวทัตและบริวารของเธอ ก็เคยตามมาแล้ว
 เทียว คราวตั้งนี้แล้วทรงนำอดีตนิทานมาอ้าง

อดีเต อุตฺตรปณฺจาลนฺคร ปณฺจาลอ นาม ราชา รชฺช
 กาเรสิ ในกาลที่ล่วงแล้วหนหลัง ยังมีพระราชองค์หนึ่งพระนามว่า
 ปณฺจาล ครองราชสมบัติในจังหวัดอุตฺตรปณฺจาลธานี คราวครั้งนั้น
 พระมหาสัตว์ได้อุบัติเป็นลูกแห่งศุวราชบัลลังก์ ๒ ตัวพี่น้องอยู่ในวังป่า
 ไม้จิว โกลัญฑ์เขาดินน้อยแนวป่าใหญ่แห่งหนึ่ง ก็ในที่เห็นอดมแห่ง
 ภูเขานั้น มีบ้านโจรน้อยน้อยตำบล ๓ เป็นที่ซ่อนตัวอยู่ของพวก
 โจร ๕๐๐ ในข้างทิศใต้ตมแห่งภูเขานั้น มีอาศรมเป็นที่อยู่ของ
 หมูฤษี ๕๐๐ ตั้งอยู่ตำบล ๓

ในกาลเมื่อศุวโปดกทั้ง ๒ นั้น มีชนมีกยังอ่อนด่อนบินยังไม่
 สันทัด บังเกิดลมหัวค้อน พัดหอบเอาศุวโปดกตัวหนึ่งไปตกลงใน
 ระหว่างกองอาวุชของพวกโจร ในโจรคามนั้น พวกโจรจับนกนั้น
 เดียงไว้ ให้ช่อนกนั้นว่าตั๊กตุมพะ เพราะอ่านกนั้นตกลงในระหว่าง
 กองอาวุช ศุวโปดกตัว ๓ ถูกลมพัดพัดไปตกลงในระหว่างกอง
 ดอกไม้ที่เนินทราย โกลัญฑ์อาศรมพระฤษี ๆ เดียงไว้ให้ช่อนกตัวนั้นว่า

บุปผกะ เพราะว่านกสุระนั้นตกลงในระหว่างกองดอกไม้

สัตว์คึกุมพระสุวโปคณันท์ก็เจริญอยู่ในสำนักโจร (จนพูดภาษามนุษย์ได้ แต่ทั้งชอบประพฤติกโจรกรรม) ฝ่ายบุปผกะสุวโปคณันท์ก็เจริญอยู่ในสำนักพระคาบถ (จนพูดภาษามนุษย์ได้ แต่ยินดีประพฤติดัตบุรุษกรรม)

ครั้นภายหลังณวันหนึ่ง จึงพระเจ้ากรุงปัญจาตธานัมมีพระราชประสงค์จะประพาศยิงมฤคในป่า ทรงเครื่องสรรพาวุธวิภูสิตเดรัจฉัตต์จนประทับราชรถพระที่นั่งม้า มีหมู่เสวกามาตย์ราชบริวารห้อมล้อมเป็นชนัด เดรัจฉัตต์แต่จังหวัดนครราชธานีมัดลึงชายป่าไถ้พระนครคาบถ ๓ ซึ่งเป็นที่รมณียสถานด้วยไม้ดอกไม้ประดับงามนัก จึงรับสั่งให้พักพลเสนาให้พากันล้อมพุ่มไม้ไว้ แล้วประกาศพิฆาตโทษว่า มฤคหนีออกโดยค้ำหน้าของผู้ใด สิ้นใหม่จะพั่งมีแก่ผู้นั้น ครั้นแล้วพระองค์ก็เสด็จลงจากราชรถ ทรงชูศรประทับยื่นช้อนพระองค์อยู่ในซุ้มที่ราชบุรุษเขาจัดทำถวาย

ครั้นเมื่อราชบุรุษทั้งหลาย ช่วยกันเอาไม้ค้ำเคาะตามตะเมาะพุ่มไม้ไถ้คะเปิดมฤคให้ลุกขึ้น เนื้อทรายตัว ๓ ตกใจลุกขึ้นแดงหูหางที่จะไปจากที่ล้อม เห็นทีค้ำหน้าพระราชอาประทัพนันดังค้ำเจียบ จึงบ่ายหน้าตรงที่ค้ำนั้น ผ่านหนีออกไปได้ตั้งใจหมาย อำมาตย์ทั้งหลายร้องถามกันว่า มฤคหนีออกไปโดยค้ำหน้าของใคร รู้ทั่วกันแล้วว่า มฤคหนีหนีออกไปโดยค้ำหน้าของพระราชอา จึงพากันทำเยาะเย้ยพระราชอา

พระราชารเพราะมีชัคคิยามานะกต้าม กตั้นความเยี้ยหยั้นของ
 อ้ามาคัยเหตานั้นไว้ไม่ได้ จึงเบตงดีทนาทว่า เราจักจับมฤคนั้นให้
 ได้มัดเดียววันแหวะ แล้วพระองค์ได้ตั้งขันประทิมรดพระที่นั่ง รับตั้ง
 มังคับสารถให้ขับรไปโดยเร็ว ได้ตั้งไปตามทางที่มฤคนั้นไปนั้น
 เมื่อราชรถนั้นแค้นไปโดยเร็ว ราชบุรุษทั้งหลายไม่สามารที่จะโดย
 ได้ตั้งไปให้ทันได้ พระองค์ก็มีแก่นายสารถเป็นราชสหายเท่านั้น
 ได้ตั้งตามมฤคไปจนถึงเวลาตวันเที่ยง มิได้ทอดพระเนตรเห็นมฤค
 แลแล้ว ก็ให้ขับรรดพระที่นั่งกลับมา ได้ทอดพระเนตรเห็นทรอกขารหน้า
 แห่ง ๑ ซึ่งปนที่รมณียสถานอยู่ใกล้ๆ หมูบ้านโจรนั้น แลแล้ว
 ได้ตั้งลงจากรถทรง ลงสำนวนแลด้วยอุทกวาริทธารนั้น ครั้นแล้ว
 ก็ได้ตั้งขึ้น

ถ้าตบนั้น นายสารถจึงเด็กเครื่องปรก แต่งตั้งให้เป็นพระแทน
 ที่ทรงบัณฑม ฅนภายใต้อมไม้แห่งหนึ่ง พระราชารจึงทรงบัณฑม
 ฅนนั้น ฝ่ายนายสารถก็นั่งถวายเป็นงานนวดพระบาทยุคุดพระราชารอยู่
 พระราชารทรงบัณฑมหลับไม่สำนึก คือหลับๆ ตื่นๆ ฝ่ายว่าโจรชาว
 อยู่ในโจรคาม ทราบความว่าพระราชารได้ตั้งประพาสป่า จึงพากัน
 ฅนเข้าป่าเพื่อจะพิทักษ์รักษาพระราชารในหมู่บ้านโจรนั้น ยังเหลือแต่
 ดัตติคุมพะสะดูไปดกกับพ่อครัวชื่อปติโกดุมพะ อยู่เฝ้าบ้านเท่านั้น

ขณะนั้น ดัตติคุมพะสะดูไปดกบิณออกไปนอกบ้านเห็นพระราชาร
 บัณฑมหลับอยู่แล้วคิดว่า เราจักฆ่าพระราชารผู้นี้เสียถ้าถึงหลับ เก็บ

เขาเครื่องประดับไปเสีย คิดแต่จะบินกลับไปหาพ่อครัว เจ้าเหตุ
เรื่องนั้นให้พ่อครัวฟัง

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นให้
แจ้งชัด จึงตรัสพจนประพันธ์คาถา & คาถาดังนี้ว่า

มิกลฺหุโท มหาราชา	ปญฺจาลานํ รเถสโก
นิกฺขนฺโต สห เสนาย	โศคนฺโณ วณฺมกโต ฯ
ตตฺถทฺทสา อรณฺณสุมิ	ตถฺกการานํ กุฎฺฐิตํ
ตสฺสา กุฎฺฐิยา นิกฺขมฺม	สุโว ลุฑฺธานิ ภาสติ ฯ
สมปฺนฺนพาทโน โปโส	ยฺวํ สมมฺนุชฺชกฺขณฺทลํ
โสภติ โลहितฺตฺถุหํโส	ทิวา สุริโยว ภาสติ ฯ
มชฺชนฺตฺติเก สมปฺตฺติเก	สฺสุดโต ราชํ สสารถิ
หนฺนทสฺสาภรณํ สพฺพิ	คณฺหาม สหสา มยํ ฯ
นิสฺสเวปี รโหทานิ	สฺสุดโต ราชํ สสารถิ

อาทาย วตฺถิ มณฺนิกฺขณฺทลณฺจ

หนฺนตฺวาน สาขานิ อวตฺถรํ ฯ

ความว่า พระมหाराชาผู้เป็นจอมของชนชาวปัญจาตธานี มี
พระอาการเหมือนพรานเนื้อผู้แสวงหามฤค พระองค์ได้ตั้งออกจาก
พระนครพร้อมด้วยหมู่เสนา บัดถึงป่าทรงพิฆาฏฆ่ามฤค มฤค
นั้นหนีไปไม่ได้ ทรงรถติดตามไปโดยด່วน พวกกระบวณเสนา
พากันโดยเสด็จไปไม่ทัน

พระราชานันท์ทอดพระเนตรเห็นหมู่บ้าน ซึ่งเขาทำไว้เป็นที่อาศัย
ของโจรทั้งหลายในบ้านนั้น ดัศดิกุมพะสูวไปตกออกจากบ้านโจรไป
เห็นพระราชานันท์มหตย์อยู่ จึงกล่าวคำหยาบกะพ้อครวว่า มีจอม
บุรุษหนุ่มน้อย มีรถม้าเป็นพาหนะ มีกษัตริย์งาม มีกรอบหน้างาม
แดง ดังแสงอาทิตย์สว่างในกลางวัน มาถึงเมื่อเวลาตะวันตกเที่ยงนี้
พระราชานันท์มหตย์อยู่กับสาร์ถิ เขาเอะ พวกเราเร็ว ๆ เข้า
แย่งเอาอาภรณ์ทั้งต้นของพระราชานันท์เสีย

เวลานี้ก็ดังตึงเทียบเหมือนในเวลาคำคืน พระราชานันท์มหตย์
อยู่กับสาร์ถิ พวกเราจึงแย่งเอาวัตถุอาภรณ์แดงทั้งมณีรัตนชาติ แล้ว
ฆ่าพระราชานันท์ให้วายพระชนม์ ดุศดิกุมพะสูวได้ขี่ช้างแห่งหนึ่ง

ดัศดิกุมพะสูวไปตกนั้น ครั้นบิณฑออกโดยเร็วครั้งหนึ่งแล้ว
ก็หนีกลับมารบเร้ากับพ้อครวอีกครั้งหนึ่ง พ้อครวได้ฟังสูวไปตก
บอกดังนั้น จึงเดินออกไปตรวจดู รู้ตัวว่าเป็นพระราชานันท์แล้ว
ก็ตั้งตงใจดวงยั้งนึกหนา จึงกล่าวคาถาดังนี้ว่า

กินนุ อุมมตฺตฺรโป สดัศดิกุมพ ปภาสสิ

ทฺรสาธา หิ ราชาโน อคฺคิ ปชฺชลิโต ยถา ฯ

ความว่า ดูกรดัศดิกุมพะสูว เจ้าหนูเหมือนจะเป็นม้าหรือไร
หนอ ใจคอช่างสามารถเอื่อมอาจพูดได้อย่างนี้ ชื่อว่าพระราชานันท์
เสด็จมาแต่ไกล ก็ยอมมีพระเศษานุภาพทั่วไป เหมือนไฟส่อง
แสงสว่าง ฉะนั้น

ลำดับนั้น ดัตติกุมพะสูวโปตกได้ฟังคำพ่อครวญุดังนั้น จึง
กล่าววจนประพันธ์คาถาดังนี้ว่า

อถ ตูว ปติโกลุมพะ มตุโต ภูทานิ กษชสิ
มาตรา มยหิ นคคาบ ก็ นุ ตูว วิชิจุณเส ฯ

ความว่า ตูกรปติโกลุมพะ เมื่อครั้งก่อน ๆ ท่านได้ดื่มสุรา
เห็ดดอกของพวกโจรเมาแล้ว ยิ่งเก่งกาจมากมิใช่หรือ ก็เมื่อ
มารดาของเราเปิดอกกายอยู่ ท่านเกลี้ยคนักหรือ จึงไม่ทำโจรกรรม
อธิบายความแห่งคาถาบาทที่ ๓ ที่ ๔ โดยพรรณนาวิธีว่า สูว
โปตกยกคำว่ามารดาขึ้นกล่าว หมายถึงภริยาของหัวหน้าโจรเป็น
ดังมารดา ได้ยินว่าภริยาของหัวหน้าโจรนั้น ได้หุงผ้ากรองด้วย
กิ่งไม้เตี้ยวอยู่ สูวโปตกอาศัยเรื่องนี้จึงกล่าววว่า เมื่อมารดา
ของเราเปิดอกกายอยู่ บัดนี้ ท่านเกลี้ยคนักหรือ คือว่าเหตุไร
ท่านจึงไม่ยอมทำโจรกรรมเล่า

ลำดับนั้น พระเจ้าปัญจาดราชต้นบนทมขัน ทรงสดับคำสูวโปตก
ซึ่งกล่าวกับพ่อครวญโดยภาษามนุษย์ดั่งนั้น จึงทรงพระราชดำริที่ว่า
ท่านเป็นทมิฬยจำเพาะหน้า เมื่อจะปลุกสัตว์ให้ลุกขึ้น จึงตรัส
พระคาถานี้ว่า

อุฏฺเชหิ สมฺม ตรมาโน รถิ โยเชหิ สารถิ
สกุโณ เม น รุจจติ อยณฺณิ คจฺจาม อสฺสมิ ฯ

ความว่า คุณรตารณผู้เพื่อนยาก เจ้าจงรีบดูขันเทียมรถ นก
มันพูดเปนตางเราไม่ชอบใจ เราชวนกันไปยังอาศรมอื่นเถิด

ฝ่ายว่านายสารณผู้ควนดูขัน ตระเตรียมเทียมราชรถเสร็จแล้ว
จึงกล่าวคาถาถวายพระราชคองนี้ว่า

ยุดโต รโต มหาราช   ยุดโต จ พลวาหโน
อริติอุช มหาราช   อณญ์ กจฺฉาม อสฺสมี ฯ

ความว่า ข้าแต่พระมหาราช รถพระที่นั่งก็ดี อดัดพดพาทะก็ดี
ข้าพระพุทธเจ้าจัดเตรียมเทียมแล้วเสร็จ ขอพระองค์เสด็จขึ้นประทับ
เถิด ข้าพระพุทธเจ้ากับพระองค์จักได้ไปยังอาศรมอื่น

เมื่อพระเจ้ากรุงบ้ญจาดราชเสด็จขึ้นประทับราชรถแล้ว ม้า
ดิษพทั้งคู่อังษักราชรถไปเร็ว เหมือนคังลมพัด ตัดศิคุมพะสุด
ไปตกเห็นราชรถวิ่งแฉ่นเร็ว ให้นักแค้นใจเปนนักหนา ได้กล่าว
คาถา ๒ คาถาดังนี้ว่า

โกนุเมว กตา สพฺเพ   เข อสฺมี ปริจารกา
เอส กจฺฉติ ปญฺจาโต   มุดโต เตสฺ อทสฺสนา ฯ
โกทณฺหทานิ กณฺหถ   สตุติโย โทมรานิ จ
เอส กจฺฉติ ปญฺจาโต   มา โว มุญฺจิตถ ชีวติ ฯ

ความว่า พวกโจรในอาศรมบ้านนี้ พวกมันไปข้างไหนหมดเล่า
พระเจ้าบ้ญจาดราชนั้นหลดูมือพวกโจรเหล่านั้นไปเสียได้ เพราะ
พวกโจรเหล่านั้นไม่ได้มาแต่เห็น

ท่านทั้งหลายจงจับเกาทัณฑ์ (ธนู) หอกแฉก โคมรให้ครบมือกัน
เมื่อท่านทั้งหลายยังมีชีวิตอยู่ อย่าได้ปล่อยยให้พระเจ้าปัญจจทรราช
หลุดมือไปเสียเลย จงพากันตามไปห้ำหั่นเสียให้ตาย

เมื่อนกสัตว์คึกคุมพระสุวโปตก บินร้องตามพระราชอาชญาไปอย่างนี้
พระราชาก็เสด็จไปถึงอาศรมของพระฤๅษี ขณะนั้นพระฤๅษีทั้งหลาย
ไปด้วยไปดูป่า เพื่อแสดวงหาผลตามตเดียวด้วยกันหมด เหลือแต่ปุပ္ผกะสุว
ไปตกเผ้าอาศรมบทยั่วตัวเดียวเท่านั้น นกนั้นครั้นเห็นพระราช
เสด็จมาถึง จึงบินออกไปรับเสด็จแล้วทำปฏิสันถาร

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อจะทรงประกาศความนี้ให้
แจ่มชัด จึงตรัสประพันธ์คาถา ๔ คาถานี้ว่า

ธนาปโร ปณินนทิตถ	สุโว โลहितตุนุทโก
สุวาคคนุเต มหาราช	อโถ เต อทุราคติ
อิสฺสโรสี อนุปปตฺโต	ยํ อิชฺตฺถิ ปเวทย ๑
ติณฺฑกานิ ปิยาลานิ	มชฺเช กาสมาริโย
ผลานิ ชุทฺทกปฺปานิ	ภุชฺช ราช วรี วรี ๑
อิทํปี ปานิยํ สีติ	อาภตํ ทิริคพฺภรา
ตโต ปิว มหาราช	สเจ คุวิ อภิกงฺขสิ ๑
อรณฺณํ อุณฺณาย คตา	เย อสฺมี ปริจารกา
สยํ อฏฺฐาย คณฺหโวห	หตฺถา เม นตฺถิ ทาทเว ๑

ความว่า ถ้าคัมภีร์นั้น ปลูกกะสุวโปคกบั๊กษิมี่จะงอยปากแดงงาม
 แต่พอได้เห็นพระราชชาติเจ้ามา ก็ยืนค้ำค้อนรับด้วยดุนทรวาจาว่า
 ข้าแต่พระมหाराช พระองค์เด็ค้จพระราชดำเนินมาครงนี้ ชื่อว่า
 เด็ค้จมาค้เด็ว อนึ่ง ถึงพระองค์เด็ค้จมาไกล ก็นับว่าเด็ค้จมาไกล
 พระองค์ผู้ทรงอิศรภาพ เด็ค้จมาถึงดงแดนกันดารนี้ ของสิ่งใด
 มีในอาศรมนี้ คือผดมะพลับทอง ผดมะหาดผดมะทรางผดมะม่วง
 แดหมากเม่า อิกผดผดน้อยใหญ่ ขอเชิญพระองค์จงเด็อกด้วย
 แต่ผดมีรสดี ๆ แม้อุทกวารที่ควรค้มได้นี้ พระฤษีท่านก็ได้ค้กมา
 แต่ดำชารภเขา ถ้าพระมหाराชเจ้ามีพระราชประสงค์จงค้กมาแต่
 ค้มในโรงน้ำนั้น แล้วทรงสนานด้วยให้ดำราญ

ข้าแต่พระมหाराช พระฤษีอยู่ที่อาศรมบทนี้เหล่าใด พระฤษี
 เหล่านี้ท่านพากันไปป่า แดงหาผดผดบริโภคเป็นอาหาร เหลือ
 แต่ข้าพระองค์ผู้สดัดดีเ็ยวิจนาจาน เพราะมือของข้าพระองค์ไม่มีที่จะ
 หยิบยื่นถวายได้ ขอพระองค์จงเด็ค้จอุฏฐการไปเด็อกหยิบเอง
 ตามพระทัยประสงค์เกิด พระเจ้าข้า

พระเจ้ากรงบัญชาตราขทรงพระประดำทาในปฏิถันถาร ของนค
 ปลูกกะสุวโปคกแล้ว เมื่อจะทรงชมเชยนคนี้ จึงครัดประพันธ์
 คาถา ๒ คาถานี้ว่า

ภททโก วดายิ ปกขิ ทิโซ ปรมชมิโก
 อเถโส อิตโร ปกขิ สุโว ลุททานิ ภาสติ ฯ

เอตํ หนถ พนฺชถ มา โว มฺลฺลจิตฺถ ชีวติ
 อิจฺเจวึ วิลปฺนตฺสฺส สโตถึ ปตฺโตสฺมิ อสฺสมิ ฯ

ความว่า สู้รบกับข้าศึกนี้ประกอบด้วยธรรมอย่างยิ่ง ก็จริงเทียว
 หนอ ก็ส่วนสู้รบกับข้าศึกในบ้านโจรนั้น พุทธหยาบคายร้ายแรงว่า คูกร
 โจรทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงจับมัดพระราชมาแต่ให้ตาย อย่า
 ปล่อยให้รอดชีวิตไปได้เลย เมื่อสู้รบกับข้าศึกนี้พุดว่าพรรณเพ้ออยู่
 อย่างนี้ เราได้บังตลุมครุมนั้นโดยความดีแล้ว

บุปฺผกธฺตฺวํ โปตฺกตํ ได้ตัดกับพระราชวาจาตรัสดังนั้น จึงกล่าว
 ประพันธ์คาถา ๒ คาถาถวายดังนี้ว่า

ภาทโรสุมา มหาราช สอิทริยา เอกมาตุกา
 เอกรุกฺขสฺมิ สิวฺชฺชมา นานาเขตติ คตา อุโก ฯ
 สตฺติคฺคฺมโป จ โจรานิ อหฺนฺจ อีสินิ อิช
 อสตี สอิ สตี อหิ เตน ชฺมฺเมน โน วินา ฯ

ความว่า ข้าแต่พระมหาราช ข้าพระองค์นี้เป็นพี่น้องร่วมท้อง
 มารดาเดียวกันกับสู้รบกับข้าศึกนี้ ได้เจริญเติบโตอยู่ที่ต้นไม้ต้นหนึ่ง
 ข้าพระองค์ทั้ง ๒ ได้พลัดไปต่างเขตต์แดนกัน ก็ตัดคิคุมพะนั้นเขาได้
 เจริญอยู่ในสำนักแห่งโจร ข้าพระองค์เจริญอยู่ในสำนักพระฤษีที่
 อาศรมบทแห่งนี้ ตัดคิคุมพะนั้นเข้าอยู่ในสำนักอัสติบุรุษผู้ทศ
 ข้าพระองค์เข้าอยู่ในสำนักอัสติบุรุษผู้มีศต โจรทั้งหลายตั้งสอนตัดคิ

กุมพระนั้น โดยโจรกรรมแต่โจรภิกขิยา พระฤๅษีทั้งหลายตั้งสอน
ข้าพระองค์ โดยอติธรรมแต่อติดีสัตถาว เพราะเหตุนี้ ข้าพระองค์
ทั้ง ๒ จึงต่างกันโดยโจรกรรมแต่อติธรรม

เมื่ออุปผกะสุดุไปตกจะจำแนกกรรมนั้นให้พิศดารอยู่ จึงได้
กล่าว ๒ คาถาถวายพระราชาดังนี้ว่า

ขตถ วโธ จ พนุโธ จ นิกตี วญจนานิ จ
อาโลปา สหสาการา ตานิ โส ตตถ สิกขติ ฯ
อิธ สจฺจญฺจ ฆมฺโม จ อหีสา สัมโม ทโม
อาสนุทททายีนี องฺเก วทฺโฆสมิ ภารต ฯ

ความว่า การฆ่าคนก็ดี การจับคนผูกมัดก็ดี การหลอกลวง
ด้วยการปลอมก็ดี การหลอกลวงด้วยอาการตรงก็ดี การปล้นฆ่า
ชาวบ้านกลางวันก็ดี การคุมพวกเพื่อนชั้นเรือนจับเจ้าของทรัพย์
ทำกรรมกรรมแผ่นดินห้าห้า ขึ้นขึ้นด้วยอาการปางตายก็ดี ทุจริตกรรม
เหล่านี้ มีอยู่ณที่แห่งใด ดัตติคัมพะสุดุไปตกนั้นก็ย่อมไปดูแลและ
ดำเนินในที่นั้น

ข้าแต่พระองค์ผู้ภารตวงศ์ ในอาศรมฤๅษีที่ข้าพระองค์อยู่นี้แต่
ความดีด้วย ตุจริตกรรม ความเมตตาไม่เบียดเบียนสัตว์ ระวางกาย
วาจา ช่มใจฝึกอินทรีย์ ข้าพระองค์ผู้เจริญแล้วในองค์แห่งพระฤๅษีผู้
มีปรกติให้อาสนะแก่ทุกวารแก่ชนผู้มาถึงณะเพาะหน้า เพราะเหตุนี้
ข้าพระองค์กับดัตติคัมพะทั้ง ๒ จึงมีชันษาศัยต่างกัน ด้วยประการฉะนี้

บุปผกะสุวโปตกเมื่อจะแสดงธรรมถวายพระราชาให้ยิ่งต่อไปอีก
จึงภาสิตคาถาทิ้งถวายถวายดังนี้ว่า

ยัม ยัม หิ ราช ภาชติ	สนตัม วา ยถิ วา อสั
สัถวนตัม วิสัถัม วา	วสั ตสฺเสว กจฺจนติ ฯ
ยาหิสั กุรุเต มิตฺตัม	ยาหิสณฺจูปเสวติ
โสปี ตาหิสโก โหติ	สทวาโส หิ ตาหิสो ฯ
เสวมาโน เสวมานัม	สมฺมุจฺโจ สมฺมุสั ปรี
สโร ทฺมุจฺโจ กลาปัว	อลิตฺตมฺปฺลิมฺปติ ฯ
อุปฺลิมฺปภยา ชีโร	เนว ปาปสขา สียา
ปฺติมจฺฉนัม กุสฺสกุเคน	โย นโร อุปฺนยฺหติ
กุสาปปี ปฺตีม วายนฺติ	เอวํ พาลูปเสวนา ฯ
ตกรณฺจ ปฺลาเสน	โย นโร อุปฺนยฺหติ
ปฺตฺตาปปี สฺรภี วายนฺติ	เอวํ ชีรูปฺเสวนา ฯ
ตสฺมา ปฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺเสว	ณตฺวา สมฺปฺปากมตฺตโน
อสฺนเตนฺอุปเสเวยฺย	สนฺเต เสเวยฺย ปฺณฺชิตฺโต
อสฺนโต นิริยัม เนนฺติ	สนฺโต ปาเปนฺติ สฺสกุคฺคิ ฯ

ความว่า ข้าแต่พระมหाराช บุคคลผู้ใดคบคนใด ๆ ผู้เป็น
ดีกับบุรุษผู้มีศีล หรืออดีตบุรุษผู้ที่มีศีล บุคคลผู้คบนั้นก็จะไปด้วยอำนาจ
คือทิฐิฐานุคติของบุคคลผู้นั้น ๆ

บุคคลผู้ใดทำคนเช่นใดให้เป็นมิตรดีหาย หรือเข้าไปเสถวณะกะคน
เช่นใด แม้บุคคลผู้นั้นก็จะเป้นเช่นนั้นเหมือนกัน เพราะว่าความอยู่
กับด้วยคนเช่นนั้น ก็ย่อมชักนำไปเป็นเช่นเดียวกันไปได้แท้

อาจารย์ผู้คบอันเตวาลิก ย่อมทำศิษย์ผู้คบที่ยังไม่แปดเบือน
ด้วยบาปกรรม ให้แปดเบือนด้วยบาปกรรมได้ อาจารย์ผู้ถึศิษย์
ทาเบือนแล้ว ย่อมทาอาจารย์อื่นให้เบือนอีก เหมือนนตุครที่เบือน
ด้วยยาพิษแล้ว ย่อมทำแห่งครให้เบือนอีกฉนั้น

นักปราชญ์ผู้ดำรงอยู่ด้วยปัญญา เพราะกตวิแต่การแปดเบือน
ด้วยบาปกรรม ไม่พึงคบปาปชนเป้นสหายเสยที่เดียว นรชนใด
ห่อปลดาเนาไว้ด้วยใบหญ้ากุดะ แม้ใบหญ้ากุดะก็ย่อมมีกลิ่นเนาพุ่งไป
ฉนั้นใด ผู้มีกเสพคนพาด ถึงไม่ทำบาปกรรม ก็ย่อมมีกลิ่นเหม็น
คือได้รับโทษติเตียนปราศจากเกียรติยศ ฉนั้นนั้น

นรชนคนใดห่อกฤษณาฉดินหอมด้วยใบไม้ แม้ใบไม้ก็ย่อม
หอมพุ่งไป ฉนั้นใด บุคคลผู้เข้าไปเสถพบัณชิต ถึงยังไม่อาจเป้น
บัณชิตได้ ก็ย่อมได้รับเกียรติคุณชื่อเสยงหอม ฉนั้นนั้น

เพราะเหตุฉนั้น บุคคลผู้ฉลาด เมื่อรู้ว่าการคบหากับบัณชิตผู้มี
ปัญญาแก่กล้ากว่าคน เป้นเพียงคิงใบไม้ที่ห่อกฤษณาดังนั้นแล้ว
ไม่พึงเข้าไปเสถพคนพอกอดดีตบุรุษเสย พึงเสถแต่คนพอกดีตบุรุษ
เพราะว่าคนพอกดีตบุรุษย่อมนำดีตัวให้ไปสู่่นรก ส่วนคนพอก
ดีตบุรุษย่อมนำดีตัวผู้เสถพกับคน ให้ไปสู่่สุคติสวรรค

เมื่ออุปถัมภ์แล้วไปตกแต่คงธรรมเทศนาตามอนุสนธิอย่างนี้ พระ
 เจ้ากรุงปัญจาตราชทรงประสาธเลื่อมใสในธรรมกถาของพระมหาสัตว์
 นั้น ครั้นพวกพระฤษีก็ดับจากป่ามาถึงอาศรมแล้ว พระราชาทรง
 นมัสการพระฤษีแล้วตรัสว่า ข้าแต่พระฤษีผู้เจริญ เมื่อท่านทั้งหลาย
 จะต้งเพราะห้ำหั่นเจ้า จงพากันเข้าไปอยู่ยังวัดนี้ในฐานะของข้าพเจ้า
 เกิด ครั้นทรงรับปฏิญญาต่อพระคาบดแล้ว ก็เสด็จจากตมเข้าสู่
 พระราชวัง ทรงพระราชทานอภัยแก่ฝูงนกสู่จะทั่วไป คือห้าม
 ไม่ให้ใครฆ่าตมนกสู่จะ

ส่วนพระคาบดทั้งหลายก็พากันไปในปัญจาตธานี พระราชา
 ไปรดให้คณะฤษีไปอยู่ในพระราชอุทยาน ทรงปฏิบัติด้วยขัชชโภชนา
 หารแดงจุบัจจิมิได้ขาด จนครบเท่าพระชนมชีพถึงทิวงคตแล้ว
 ก็เสด็จไปยังตมวรคบุรี ครั้นแล้วพระราชโอรสของพระเจ้าปัญจาต
 ราชนั้นได้เสวยราชสมบัติสืบชาติยวงค์ ก็ได้ทรงปฏิบัติพระคาบด
 เหมือนพระราชาบิดา ได้ยินว่า ในราชวงศ์ตมกตนั้น พระราชาทรง
 ถวายทานแก่คณะฤษีตม ๆ กันมาถึง ๗ พระองค์ ส่วนพระมหาสัตว์
 เมื่ออยู่ในอริยประเทศนั้นตามสมควร ก็ไปตามยถากรรมของตน

สตถา อิมิ ชมมเทสนิ อหริตฺวา ตมเตจฺจพระบรมศาสดา
 ทรงนำธรรมเทศนาขึ้นมาแล้วตรัสว่า คุณภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเทวทัต
 นี้เธอเองก็ลามก บริวารของเธอก็ลามกอย่างนี้แล ตรัสดังนี้แล้ว

จึงประชุมขาดกว่า นกตัดดีคุมพะในกาตครั้งนั้น เมื่อสืบประวัติ
ชั้นนี้มาคือภิกษุเทวทัตในกาตนั้น พวกโจรในกาตครั้งนั้น ได้มา
เป็นภิกษุบริษัทของเทวทัตในกาตนั้น พระราชาในกาตครั้งนั้น ครั้น
สืบประวัติชั้นนี้มาคืออานนท์ในกาตนั้น คณะฤๅษีในกาตครั้งนั้น ได้
มาเป็นพุทธบริษัทในกาตนั้น ส่วนอุปถัมภ์ไปตกในกาตครั้งนั้น
ครั้นสืบประวัติชั้นนี้มาคือเวลาดกาคตนแด

จบตัดดีคุมพขาดก

---

๘ ภัตตาทิกษาคก

ภลลลาติโก นาม อโหสี ราชชาติ อิทํ สตุธา เขตวเน
วิหรนโต มลลลิกํ เทวี อารพภ กเถสี ฯ

สตุธา สัมเด็จพระบรมค้ำคดา เมื่อเสด็จประทับอยู่ณพระ
เขตวันนิหาร ทรงพระปรารภพระนางมัตติการาชเทวี ให้เป็นมุตเหตุ
ครัดพระกรรมเทศน์ให้ เป็นผลกำหนดด้วยบาทต้นแห่งกาลว่า
ภลลลาติโก นาม อโหสี ราชา เป็นอาทิเบื้องต้น

เริ่มความตามนิทานจนจะว่า ดังได้ดัดขึ้นมาว่า ณกาลวันหนึ่ง
อาศรัยเหตุที่พระนางมัตติการาชเทวีได้อภิรมย์ร่วมบันเทิงกับพระเจ้า
โกศลราช เกิดวิวาทบาดหมางกันขึ้น พระราชาทรงกริ้วใหญ่ จนถึง
พระองค์ไม่ทรงทอดพระเนตรพระพักตร์พระนางมัตติการาชเทวี พระ
นางมัตติการาชเทวีดำริหว่า เรื่องที่พระราชาทรงกริ้วเรานั้น พระศกาคค
เจ้าเห็นจะไม่ทรงทราบกรรมงั้นขอ

ขณะนั้น พระบรมค้ำคดาทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว ครนรุ่งขึ้น
เจดาเช้า พระองค์มีภิกษุสงฆ์เวดล้อมเป็นชนัด เสด็จเข้าไปทรง
บาตรในจังหวัดดาวัดถ์ บัดถึงพระทวารค้ำคกันของพระเจ้า
โกศลราช พระราชาเสด็จออกมารับเสด็จพระค้ำคดาทรงรับบาตรแล้ว
เชิญเสด็จขึ้นไปยังปราสาท อารารณาพระภิกษุสงฆ์ให้นั่งตามถ้ำคัม
ถวายน้ำทักษิโณทกแล้ว อังค้ำคพระสงฆ์มีพระพุทธองค์เป็นประธาน

ด้วยกระยาหารอันประณีต เมื่อเสร็จภัณฑาทิกษแล้ว เสด็จประทับนั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงดำรัสถามพระราชาว่า คุณกรมหาราช พระนางมัตติกาเทวี เหตุไรจึงไม่ได้ปรากฏอยู่ที่นั่นเล่า ฯ พระพุทธเจ้าข้า เพราะมัตติกาเธอเพ็ดลิตเพ็ดลิตด้วยความสุข จึงไม่ออกมา ฯ คุณกรมหาราช ในกาลปางก่อน มหาบพิตรได้สัมภพในกำเนิดกนิร ได้พดัดจากนางกนิรภรรยาไปปราศรี ๑ ต้องคร่ำครวญอยู่ถึง ๗๐๐ ปี ไม่ใช่หรือ ครั้นบัดนี้แล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมาอ้าง

อดีเต พาราณสีโย ภลลตติโก นาม ราชา ในอดีตกาลสมัย พระราชาองค์หนึ่งพระนามว่าภัณฑาทิกะ เสด็จผ่านราชสมบัติณจังหวัด พาราณสี ทรงนึกอยากจะได้ยเนื้อมฤคอย่างด้วยถ่าน จึงมอบ ราชสมบัติให้อำมาตย์ผู้ใหญ่ แล้วทรงส่งออกตะพักราชบัญญัติจากรู้จ มีฝูงโกโดยสุนัข (หมาจู้) ที่ฝึกหัดดีแล้ว ห้อมล้อมเป็นชนัด เสด็จ ออกแต่จังหวัดนครไปสู่ป่าหิมพานต์ มัตถุถึงแม่น้ำคงคาน้อยแห่งหนึ่ง จึงทรงพระดำเนนเสียบไปตามหาดทราย เมื่อยังไม่ดำมารจะขึ้น บนฝั่งที่สูงชันได้ ทรงพระดำเนนเสียบต่อไป ได้ทอดพระเนตรเห็น นกที่มีกระแต่ไหลลงยังคงคาแห่งหนึ่ง จึงทรงดำเนนเกาะเสียบไปตาม ชายกระแควารีนั้น ได้ทรงข้ามฤคแลสุกรเป็นคัน ด้วยเนื้อสดอย่าง ด้วยถ่านเพลิง บันเทิงพระราชหฤทัยแล้ว เสด็จขึ้นถึงที่เนินชันสูงได้

ที่บนเนินชันสูงนั้น มีที่นั่งน้อยเป็นที่นารัณรมย์นัก ถึงคราวเมื่อนำ
บริบูรณ์เต็มที วารัตถ์ประมาณเพียงราวหมื่นไวดอยู่เต็มมือ ถึงคราว
แต่งนำถดถึกเพียงแข็งแฉะเข้า มีปลาแฉะเท่าที่เขี้ยวฉลามจรรยุดันคาด
ที่ขอบคันวารีมีทรายขาวสะอาดดุจลาดด้วยแผ่นเงิน ในต้องฟากฝั่ง
นั้นไซ้ มีพรรณหมู่ไม้ชนิดดอน บ้างผลิดอกออกช่อเป็นพวงผล
นับมิถวน ถ้วนหนูนานาวิหคแถบมรมาคดังเค็ด้าเฮารัดดอกแฉะผล
ที่ไต่ต้นมีเงาร่มเย็นฉนิท เป็นที่ถัดถัดแห่งหมู่พิพิชมฤคเฉพะอาศรัยนอน
ที่นั้นจึงมีนามกรว่าเหมวดี ทริมฝั่งแห่งเหมวดีนั้น มีกนรสองตัว
ผิวเมี้ยคดอเคลี้ยจุมพิศซึ่งกันแก่กัน แล้วร้องให้คร่ำครวญอยู่ โดย
นานปีประการ

พระเจ้าภักดีดาดีกราชทรงพระดำเนินจะขึ้นภูเขาคันขมาหนีไปตาม
ฝั่งนั้น ทอดพระเนตรเห็นต้องกนรนั้นแล้ว จึงทรงพระดำริที่ว่า
เขาทั้งสองนี้ในนมาร้องให้อยู่อย่างนี้หนอ เราจักถามดูให้รู้เหตุ
แล้วท้าวเธอตัดนิ้วพระหัตถ์ ซึ่งพระเนตรคู่มุขนั้น ฝ้ายโกโดยสุษนั้น
ที่ผลหัตถ์แล้วเหตานั้น ครั้นทราบอาการด้วยสัญญาอันจึงพร้อมกัน
เข้าไปซ่อนอยู่ในพุ่มไม้ หมอบราบอกคิดคินอยู่ด้วยกันทั้งสี่

ถ้วนพระราชาทรงทราบดีว่า พวกสุษนั้นเข้าไปแอบซ่อน
หมดแล้ว ทรงวางแห่ตั้งธนูแตรราชอาวุธอื่นพึงไว้กับต้นไม้ ไม่ทำ
เดียงพระบาทให้ดังกรอบเกรียบ เดี๋ยวของไปเจียม ๆ ถึงที่โกถกนร

ทั้งต้องหนี จึงตรัสถามต้องกินรว่า เพราะเหตุอะไรท่านทั้งสองจึง
พากันร้องไห้ฉันนี้เล่า

ดัมเต็จพระบรมศาสดาเจ้าเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นให้
แจ้งชัด จึงตรัส ๓ คาถา (ที่ ๑-๒-๓) ดังนี้

ภลฺลาติโก นาม อโหสิ ราชาน
รณฺธิ ปฺหาย มิควํ อจาริ โส
อคฺมา คิริวํ คนฺธมาทนํ
สุปฺปฺพิตํ กิปริสาณฺจิญฺณํ ฯ
สาธุรสงฺฆณฺจ นิเสธยิตฺวา
ชนฺกฺลาปฺณฺจ โส นิกฺขมิตฺวา
อุปาคมิ วจนํ วตฺตกาโม
ยตฺตญฺจिता กิปริสา อหฺลํ ฯ
หิมจฺเจ เขมวตฺตย ตีเร
กิมิธฺจฺจिता มนฺตยโวห อภิญฺหํ
ปฺจฺฉามิ โว มานุสฺสเทหฺวณฺเณ
กถํ โว ชานนฺติ มนุสฺสโลเก ฯ

ความว่า พระราชาพระนามว่าภัตตาคิกะ ทรงละพระนครเสด็จ
ออกไปประพาสมฤคในป่า พระราชานั้นทรงพระดำเนินเดินขึ้นไป
จนมัตถุดถึงคันทมาทนครี มีพรรณทิวไม้ผดิดอกหอมฟุ้งจร เป็น
ที่อันกินรมาเด็กเก็บอยู่เนื่อง ๆ

กนิรต้องด่ามี ภริยายืนคดถึง เคदार้องให้ อยู่ริมฝั่ง เหมวคินท์ใด
พระราชานันครันทอดพระเนตรแล้ว จึงห้ามหม่นขไว้ (มิให้ทำอัน
ครายแก่กนิร) ทรงเก็บนครซ่อนไว้ได้เร็ว แล้วค่อยเด็ดจ้อยองเข้า
ไปใกล้ที่กนิรยืนอยู่นั้น พระองค์มีพระประสงค์จะตรึงกนิรนั้น
จึงตรึงถ้ามคังหน้า

หมดฤศุหนางหน้าค่างย่างเข้าฤศุร่อนแล้ว ทำไมเจ้าทั้งต้องยืน
กระซิบกระซาบกันอยู่ริมฝั่งเหมวคินเดา เราขอถามเจ้าทั้งต้องผู้มเพศ
เหมือนกายมนุษย์ คนทั้งหลายในมนุษย์ โลก เขาจะเข้าใจว่าพวก
เจ้าเป็นเพศอะไร

กนิรผู้ด่ามีได้ตัดับพระราชปวงคางนั้นแล้วคังเดียว ฝ่ายกนิร
ผู้ภริยา จึงกราบทูลสนองพระราชวาจาด้วยคาถา (ที่ ๕) ว่า

มลลกีรี ปณฺฑรกนฺติกุณฺฑี
สีโตทเก อนุจราม นชฺโช
มิกา มนุสฺสาว นิภาสวณฺณา
ชานนฺติ โน ก็ปฺริสาติ ลุทฺท ๗

ความว่า ข้าแต่ท่านพราน ข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นมฤคแต่มีเพศ
พรรณเหมือนมนุษย์ เที่ยวอยู่ตามแม่น้ำทั้ง ๓ คือมดลคิรินท์ บัน
ฑรกนท คิกุณท์ อันเป็นที่แม่น้ำได้เย็นสนิท ชาวมนุษย์ โลกเขารู้จัก
ข้าพเจ้าว่า เป็นกนิร คังนี้แต่

ลำดับนั้น พระเจ้าภัตตาคารราชทรงตั้งบัลลังก์นั่งแล้ว

จึงตรัส ๓ พระคาถา (ที่ ๕-๖-๗) นี้ว่า

สุกัจจนรูปุ์ ปริเทวยโวห
อาลึงคิโต จาสี ปิโย ปิยาย
ปุจฺจนามิ โว มานุสเทหฺวณฺเณ
กิมิธา วเน โรทถ อปฺปตีตา ฯ

สุกัจจนรูปุ์ ปริเทวยโวห
อาลึงคิโต จาสี ปิโย ปิยาย
ปุจฺจนามิ โว มานุสเทหฺวณฺเณ
กิมิธา วเน วิลปลถ อปฺปตีตา ฯ

สุกัจจนรูปุ์ ปริเทวยโวห
อาลึงคิโต จาสี ปิโย ปิยาย
ปุจฺจนามิ โว มานุสเทหฺวณฺเณ
กิมิธา วเน โสจถ อปฺปตีตา ฯ

ความว่า เจ้าทั้งดั่งมีอาการเหมือนทุกขร้อนเห็ดอชนาค ปริ
เทวนาอยู่ ความที่เจ้ารักกัน เจ้าก็ได้รวบรวมกอดกันด้วยความรักแล้ว
คฤกรเจ้าทั้งดั่งผู้มีกายคล้ายกับมนุษย์ เหตุไร เจ้าทั้งดั่งคดั่งเคด้า
กันบ้าง จุมพิตกันบ้าง กัดว่าวาจามารักแล้ว ร้องให้ พิธาป เศร้า
โศกอยู่ ในบ้านอีก ช่างไม่จัดจางเลย

ต่อไปข้างหน้า พึงรู้ว่า เป็นคาถา นางกนิกรรามทูตคอย แด
พระราชชาตวัฏธม นางกนิกรจึงทูลส่งของด้วยคาถา (ที่ ๘) นี้ว่า

มเขกรตติ วิบุปวสิมห ลุทท

อกามกา อญฺณมณฺณิ สรณฺตา

ตเมกรตติ อนุตฺตปฺปมาณา

โสจาม สา รตฺติ ปุณฺน เหสุสฺสตี ฯ

ความว่า ข้าแต่ท่านพราน ข้าพเจ้าทั้งสองไม่อยากจะจากกัน
ก็ต้องจากกันไปอยู่คนละต่างหาก ดั้นวราตรีหนึ่ง ครั้นมาระตักถึง
กันอยู่ ก็ร้อนใจคือว่าความคิดถึงวราตรีหนึ่งที่ล่วงไปนั้น จึงเศร้าโศก
ด้วยคิดว่า ความยินดีนั้นจักไม่มีมาถึงเราอีก

พระราชชาตวัฏธม ได้สดับคำคาถาแห่งกนิกรนั้น จึงตรัส
ประพันธ์คาถา (ที่ ๘) ถามดังนี้ว่า

ขเมกรตติ อนุตฺตปฺปเถตฺติ

ชนฺว นญฺจึ ปิตฺรณฺจ เปตฺติ

ปุจฺฉามิ โว มาณฺสเทหฺวณฺเณ

กถึ วิณาวาสมกมฺปิยิตฺถ ฯ

ความว่า เจ้าทั้งสองคิดถึงอยู่ซึ่งทรัพย์อันหายไปหรือ หรือว่า
คิดถึงอยู่ซึ่งมารดาเดิมบิดาอันไปปรโลกแล้ว จึงได้ตามเดื่อคร้ออัน
อยู่ต้นวราตรีหนึ่งนั้น เราขอถามเจ้าผู้มกายคล้ายกายมนุษย์ เจ้าต้อง
จากกันไป ด้วยเหตุผลอย่างไร

นางกนิษฐ์ได้ตัดัมพรราชปจฺจนาดังนั้น จึงกล่าว ๓๐ คาถา
ประพันธ์ (ที่ ๓๐ ถึงที่ ๓๙) ดังนี้ว่า

ยมิมิ นที ปสฺสสฺสึ สันโสศํ
 นานาทุมจฺจนนํ เสดกฺกฺลํ
 ตํ เม ปโย อุตฺตรวิวสฺสกาเล
 มมณฺจ มณฺเฒ อนุพนฺธตีติ ฯ
 อหณฺจ องฺโกลกํ โอจินามิ
 อธิมุตฺตํ สตฺตลโยชิกณฺจ
 ปโย จ เม เหนฺติ มาลธารี
 อหณฺจ นํ มาลีนํ อชฺณฺเปสฺสํ ฯ
 อหณฺจจิทํ กุรวกํ โอจินามิ
 อุตฺทาลกา ปาตลํ สินฺธุวาริตา
 ปโย จ เม เหนฺติ มาลธารี
 อหณฺจ นํ มาลีนํ อชฺณฺเปสฺสํ ฯ
 อหณฺจ สาลสฺส สุปฺปลิตสฺส
 โอเจยฺย ปุปฺพานิ กโรมิ มาลํ
 ปโย จ เม เหนฺติ มาลธารี
 อหณฺจ นํ มาลีนํ อชฺณฺเปสฺสํ ฯ
 อหณฺจ สาลสฺส สุปฺปลิตสฺส
 โอเจยฺย ปุปฺพานิ กโรมิ ภาโร

อิทญจ โน เหนติ สนฺนรตฺถํ
 ยตฺถชฺชมิ วิหริสฺสาม รตฺถํ ฯ
 อหญจ โข อคฺคํ จนฺทนญจ
 สิลาย ปีสามิ ปมตฺตรูปา
 ปโย จ เม เหนติ โรสีตฺจโค
 อหญจ นํ โรสีตา อชฺณเปสฺสํ ฯ
 อถาคมา สลิลํ สีมฺสไตํ
 นุทํ สาเล สลเล กณฺณิกาเร
 อาปุรเถ เตน มฺหุตฺตเกน
 สายํ นที อาสี มยา สฺหุตฺตรรา ฯ
 อฺโภสฺ ตีเรสฺ มยํ ตทา ฐิตา
 สมปฺสสนฺตา อุกฺโข อณฺณมณฺณํ
 สกึปี โรทาม สกึ หสาม
 กิจฺฉเน โน อคมา สมฺพรี सा ฯ
 ปาโต จ โข อคฺคเต สฺริยมฺหิ
 จตฺถกํ นที อุตฺตรियาน ลุทฺท
 อาลึงฺคิยา อณฺณมณฺณํ มยํ อฺโภ
 สกึปี โรทาม สกึ หสาม ฯ
 ตีหฺนุกํ สตฺต สตานิ ลุทฺท
 ยมิธ มยํ วิปฺปวสิมฺห ปุพฺพะ

วสุเสกิมิ ชีวติ ภูมิपाल

โกนีส กนตาย วินา วเสยย ฯ

ความว่า ท่านเที่ยวมาเห็นนทีนี้แห่งใด มีกระแสน้ำเชี่ยวไหลมา
ณระหว่างหุบหิน อันปกคลุมไปด้วยหมู่ไม้ ณพรรษกาลฤดูฝน
เมื่อข้าพเจ้า ๒ คนเที่ยวไปในไพรธณัน^๕นี้ ด้วยสามารถราคะดูดีบัลลังก์
นทีที่ท่านเห็นแต่นั้น มีก้อนเมฆหนึ่งตกลงมามืด ขณะนั้นภรรยา
ดำมีแปนที่รักของข้าพเจ้า เขาเดินล่วงหน้าไปก่อน ถ้าคิดว่าข้าพเจ้า
ผู้ภริยากงจะตามมาเบื้องหลัง เลยข้ามนทีไปขึ้นฝั่งโน้นก่อนข้าพเจ้า

ส่วนข้าพเจ้าผู้ภริยามิทันรู้ว่าบิยดำมีขึ้นฝั่งโน้นไปแล้ว มัวหลง
เด็กเก็บดอกปุดดอกดำทวน (คด้า) ดอกมะริช้อน (ชงโค) ดอก
คัคเค้า (พุดจีบ) ที่บาน ๆ ด้ ด้วยคิดว่า บิยดำมีของข้าพเจ้าเขา
จักตัดทรงระเบียบดอกไม้ ส่วนข้าพเจ้าจักสอดแซมระเบียบดอกไม้
เข้าไปนอนแนบกับดำมีในเมื่อราตรีกาล

อนึ่งเด้า ข้าพเจ้ามีวเด็กเก็บ ดอกกุรวะ^๑ ดอกราชพฤกษ์
ดอกแคฝอย ดอกยางทราย (เบ้ง) อีกหลายอย่าง คิดหวังว่า
บิยดำมีของข้าพเจ้า เขาจักได้ตัดทรงระเบียบดอกไม้ ส่วนข้าพเจ้า
ก็จักสอดแซมดอกไม้ เข้าไปนอนแนบกับดำมีในเมื่อราตรีกาล

อนึ่งเด้า ข้าพเจ้ามีวเด็กเก็บดอกสัตพฤกษ์^๒ กำดังบานด้

๑ ดอกไม้ชนิดหนึ่ง สมบัติเรียกว่า ดอกไม้บานไม่รู้จักโรย
๒ สาลพฤกษ์ หมายถึงดอกไม้ ๑๐ อย่าง

แล้วร้อยทำให้เป็นพวงมาลัย ด้วยความตั้งใจว่า บิณฑูรณ์ของข้าพเจ้า
เขาจักได้สวมใส่พวงดอกกรัง ข้าพเจ้าก็จักสวมพวงมาลัยดอกไม้วาง
รังบ้าง ถึงเวลาดาราตรีจักได้เข้านอนแนบกับดั้มนั้น

หนึ่งเด้า ข้าพเจ้ามีวดีเอ็กเก็บดอกสดาตพฤกษ์กำดังบานตัดได้อีก
มาก แล้วร้อยกรองทำให้เป็นกลุ่ม ด้วยความตั้งใจว่า คืนวันนั้น
ข้าพเจ้าทั้ง ๒ ดั้มภริยา จักอยู่ณที่แห่งใด กลุ่มพวงดอกกรังที่
กรองไว้นี้ จักได้เป็นเครื่องปลุกนุอนในที่นั้น

หนึ่งเด้า ข้าพเจ้ามีวดีเอ็กหา กฤษณาคำ (ชะธุก) จันทน์แดงเอา
มาฝนกับดีตาให้ละเอียด ด้วยตั้งใจว่า บิณฑูรณ์ของข้าพเจ้าเขาจักได้
ประพรหมสัตว์ราพพิให้หอม ข้าพเจ้าจักมีกายประพรหมหอมแล้ว จะได้
เข้านอนแนบกับดั้มนั้น (ครั้นแล้วก็เก็บดอกไม้วางไว้ที่ฝั่งนั้น)

ครั้งนั้น น้ำมีกระแด้งเชี่ยวไหลมา พัดพาเอาดอกสดาตพฤกษ์
ดอกสด (ถ้าเจียก) ดอกกรรณิกาเป็นอาทิ ซึ่งข้าพเจ้าเก็บมาวาง
ไว้ที่ฝั่งนั้น ไปหมดสิ้น โดยกาลประมาณครั้นนั้นหน้าก้นทวมเต็ม
ฝั่ง ทั้งเวดากเย็นค้ำดัง ข้าพเจ้าข้ามแม่น้ำไม่ได้ เพราะกลัวว่าจะ
พัดพาไป ชรรมตาทินรดด้วยน้ำมากกว่าอย่างอื่น

คราวนั้น ข้าพเจ้าทั้ง ๒ ค่ายน้อยคนละฝั่งนั้น ได้มองเห็นหน้า
กันเมื่อเวลาฟ้าแดง เมื่อเวลามืดมองไม่เห็นกันก็ร้องไห้คร่ำครวญ
เมื่อเวลาฟ้าแดงมองเห็นหน้ากันก็หัวเราะครวญหนึ่ง คืนวันนั้น ข้าพเจ้า
ทั้ง ๒ ถ้าบาคหนักหนา

ข้าแต่ท่านพราน เมื่อแสงอาทิตย์สว่างขึ้นมาเวลาดำเนินมาแห่ง
ถึง ข้าพเจ้าทั้ง ๒ ท้องนำข้านมมาส่งรวมกอดกัน ร้องให้อยู่คราวหนึ่ง
หัวเราะอยู่คราวหนึ่ง ด้วยอาการอย่างนี้

ข้าแต่ท่านพรานภีมิบาด เมื่อกาลก่อน ข้าพเจ้าทั้ง ๒ ได้พราก
กันอยู่ มิช้านานถึงกาลเท่าไร ต้องทรมานร้องไห้แต่หัวเราะอยู่
๗๗ ปี (๗๐๐ หย่อน ๓ ปี) เพราะเดียดายวราภฤ
ชีวิตความเป็นอยู่ของท่านนี้ มีกำหนดเพียง ๓๐๐ ปีหนึ่งเท่านั้น เมื่อ
ชีวิตความเป็นอยู่น้อยอย่างนี้ ทำไมหนอ จึงมาพรากจากปี่ภริยา
เดียด่า (คือว่าไม่ควรจะพรากจากปี่ภริยา)

พระเจ้าภักดีดาตีกษัตริย์ ได้ตั้งดับค่านางกนิรัตน์นั้น จึงตรัส
ประพันธ์คาถา (ที่ ๒๐) ดังนี้ว่า

อายุญจ โว กิวดโก นุ สมม
สเจปี ชานถ วเทถ อัย
อนุสุสวา วุทธิโต อากมา วา
อกุฆถ เม ตี อวิกมปมานา ฯ

ความว่า ดูกรดีหทัย เราขอถามเจ้า อายุของพวกเจ้ามีประมาณ
เท่าไร (เป็นอายุขัย) แม้หากว่าเจ้ารู้ใช้ เจ้าจงบอกอายุของเจ้า
ให้แก่เรา หรือว่าแบบฉบับตำหรับตำรา มีอยู่ในสำนักมารดาบิดา
แต่ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือแต่เจ้าได้ยินได้ฟังคำผู้บอกเล่าเจ้าจดจำไว้ได้
แม่นยำ จงบอกอายุประมาณนั้น ให้เรารับรู้ประจักษ์แจ้ง ณกาลบัดนี้

นางกนิรนั้น ครั้นได้ฟังราชปฐกาแล้ว เมื่อจะตอบสนองราช
คำไว้ จึงกล่าวคาถา (ที่ ๒๑) ดังนี้ว่า

อายุจฺจ โน วสุสสทสฺส ลุทฺท
น จนฺตรา ปาปโก อตฺถิ โรโค
อปฺปทฺทขฺมิ สุขเมว ภฺยโย
อวิตราคา วิฆาหม ชีวิตฺติ ฯ

ความว่า ข้าแต่ท่านพราน ประมาณอายุของข้าพเจ้าทั้ง ๒ มี
กำหนด ๓๐๐ ปีเป็นอายุขัย โรคภัยตามกษัตริย์จะทำอันตรายแก่ชีวิต
ของข้าพเจ้า ในระหว่างอายุนั้นเป็นอันไม่มี มีความทุกข์น้อย
มีความสุขมากมาย ข้าพเจ้าทั้งหลาย ยังไม่หน่ายคลายความกำหนด
เพียงใด ก็ยังไม่ลดละชีวิตไปเพียงนั้น

พระเจ้าภคธตติกราช ได้ดับค่านางกนิรนั้นแล้ว ทรงพระราช
ดำริหว่า โอ แต่สัตว์เดียรัจฉานพราดกันไปคืนเดียวเท่านั้นยังร้อง
ให้รักกันถึง ๗๐๐ ปี ก็ตัวเรานี้ ธรรมดาใหญ่ในความเป็นพระราชา
มีอาณาเขตไปถึง ๓๐๐ โยชน์ ออกมาเที่ยวอยู่ตามป่าช้อ
ว่าทำกิจที่ไม่ควรทำ ทรงดำริหดังนี้แล้ว ก็ได้ตั้งจิตจับจากป่า
เข้าสู่พระนครพาราณสี พวกข้าเฝ้าเหล่าอำมาตย์กราบทูลถามว่า
พระองค์ได้ตั้งจิตประพาสป่า ได้ทอดพระเนตรเห็นของอัศจรรย์ประการ
อะไร ในป่าหิมพานต์นั้นบ้าง พระองค์ทรงตรัสเล่าเรื่องกนิร
ให้อำมาตย์ทั้งหลายฟัง ตั้งแต่ต้นจนจบด้าน ตั้งแต่บัดนั้นมา พระราชา

ทรงบำเพ็ญพระกุศลมีทานเป็นต้น แดทรงด้วยราชสมบัติ โดย
สัตตศีลาปฏิบัติต่อมา

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อจะทรงประกาศความนั้นให้แจ้งชัด
จึงตรัสพระคาถา (ที่ ๒๒) ดังต่อไปนี้ว่า

อิทฺถจ สุตฺวาน อมานุสฺสานิ
ภลฺลฺลาติโก อิตฺริ ชีวิตฺนฺติ
นิวตฺตถ มิคฺวธิ อจาริ
อทาสี ทฺวานานิ อภฺยชิ โภเค ฯ

ความว่า พระเจ้าภัตตาดิกราช ทรงดัดบคำพอกอมนุษย์คือ
กัณฐก^๕แล้ว ทรงพระดำริที่ว่า ชีวิตเป็นของน้อย พัดน^๖ที่จะ
แตกดับ จึงเสด็จกลับจากป่าไม่เสด็จประพาสฆ่ามฤคอีกต่อไป
ได้ทรงบำเพ็ญพระกุศลมีทานเป็นต้น ด้วยราชสมบัติสืบมา

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาตรัสพระคาถานี้แล้ว จะทรง
ประทานโอวาทแก่พระเจ้าโกศดิราชอีกต่อไป จึงตรัสนิย ๒ คาถา
(ที่ ๒๓-๒๔) นี้ว่า

อิทฺถจ สุตฺวาน อมานุสฺสานิ
สมฺโมทถ มา กฺลหิ อกตฺถ
มา โว ตฺปฺปิ อตฺตกมฺมาปรฺวาโช
ยถาปี เต กิปรฺริเสกฺรตฺตํ ฯ

อิทญฺจ สุตฺวาน อมานุสาณํ
 สมฺโมทถ มา วิวาทํ อถตฺถ
 มา โว ตปฺปิ อตฺตกมฺมาปรโธ
 ยถาปิ เต กิปริเสกฺรตฺตํ ฯ

ความว่า มหาบพิตรทั้ง ๒ ได้ทรงสดับเรื่องราวแห่งอมมนุษย์
 คือกัณฐิณแล้ว จึงบังเหิงพระทัย อย่าได้ทำความทะเลาะกันโดย
 กรรมโทษของคนอื่นทำให้พวกรากันไปราตรีหนึ่ง ทำกัณฐิณเหล่านั้น
 ให้เดือดร้อน ฉนโค กรรมโทษของคนอื่นทำให้พวกรากันนั้น
 อย่าได้ทำตามมหาบพิตรทั้ง ๒ ให้เดือดร้อน ฉนนั้นเลย

มหาบพิตรทั้ง ๒ ได้ทรงสดับเรื่องราวแห่งอมมนุษย์ คือกัณฐิ
 ณแล้ว จึงบังเหิงพระทัย อย่าได้ทำวิวาทบาดหมางกันเลย กรรม
 โทษของคนอื่นทำให้พวกรากันไปราตรีหนึ่ง ทำกัณฐิณเหล่านั้นให้เดือด
 ร้อน ฉนโค กรรมโทษของคนอื่นทำให้พวกรากันนั้น อย่าได้ทำ
 มหาบพิตรทั้ง ๒ ให้เดือดร้อน ฉนนั้นเลย

ลำดับนั้น พระนางมัตติการาชเทวีได้สดับกรรมเทคนาของ
 พระศกาคคเจ้าแล้ว จึงอุยฺฐาการขึ้นจากอาสนะ ประคองอัญชั
 ถวายนมัสการพระศาสดาจารย์แล้ว เมื่อจะทำความชมเชยพระ
 ทัศพล จึงกล่าวนิพนธ์ โธด้านคาถา (ที่ ๒๕) ดังนี้ว่า

วิวิธ อธิมนา สุณามิหิ
 วจนปลิ ตว อตฺถสฺสยหิตํ

มุนิจิ คิริ นุทเสว เม ทริ
สมณ สุขาวห ชิว เม จิริ ฯ

ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันมีใจยินดีเต็มใจ
ตั้งใจฟังธรรมเทศนา ซึ่งพระองค์ทรงแต่งตั้งให้ประทับด้วยเหตุ
ต่าง ๆ ทำนองคดองพุทธพจน์ ที่พระองค์ทรงตรัสตั้งแต่นั้น ประกอบ
ด้วยประโยชน์ได้เกิดผล ข้าแต่สมเด็จพระทศพล ผู้ทรงนำทิพยมาสู่
โลกิยสัมพันธ์แก่โลกุตรสัมพันธ์มาให้ ผู้เป็นพระเจ้าทรงธรรม ผู้เป็น
เจ้าของเกล้ากระหม่อมฉัน ขอพระองค์จงเจริญพระชนม์ชีพยืนนาน
ตั้งแต่คราวนั้นมา พระราชาบั้งเด็นทิโกศลทรงอยู่ร่วมอภิรมย์
สมัคสโมสร ด้วยพระนางมัตติการาชเทวี มิได้ขาดวันแตรครีภาด

สตุถา อิมิ ชมมเทสนิ อหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดา
ทรงนำธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงตั้งบนุสนธิประชุมชาตกว่า กิณร
ในกาลนั้น ตั้งประวัติชั้นนี้มาคือพระราชาโกศลณบัติน นางกิณรี
ในกาลครั้งนั้น ตั้งประวัติชั้นนี้มาคือพระนางมัตติกาเทวีณบัติน
พระเจ้าภัตตาคารราชในกาลครั้งนั้น ตั้งประวัติชั้นนี้มาคือเราตถาคต
มีพุทธพจน์ให้จับลงด้วยประการดังนี้

จบภัตตาคารชาตก

๗ โสมนัสสชาตก

โก ตี หีสติ เหเจตี อิทิ สตถา เขตวเน วิหรนโต
เทวทตสส วชาย ปริสกกนึ อารพก กเถสิ ฯ

สตถา สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อเสด็จประทับอยู่ณพระเชต
วันวิหาร ทรงพระปรารภภิกษุเทวทตตะเกียกตะกายเพื่อจะปลง
พระชนม์พระองค์ ให้เป็นอุบัติเหตุ ครัดพระกรรมเทศน์ให้แปลผล
มีคำเริ่มว่า โโก ตี หีสติ เหเจตี ดังนี้เป็นอาทิเบื้องต้น

เริ่มความตามนิทานจะว่า คราวนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา
ทรงทราบความเรื่องภิกษุเทวทตติจะปลงพระชนม์พระองค์นั้นแล้ว
จึงมีพุทธดำรัสว่า ดูภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเทวทตเธอจะได้ตะเกียก
ตะกายเพื่อจะปลงชีวิตตถาคตมิใช่แต่ในกาลเดี๋ยวนี้ แม้ในกาล
ปางก่อนเธอก็ได้ตะเกียกตะกายปลงชีวิตตถาคตมาแล้วเทียว ครัด
ดังนี้แล้วจึงทรงนำอดีตนิทานมาอ้าง

อดีตเต กุรุภูเส อุตฺตรปญฺจาลนคเร เรณฺวราชา นาม รชฺช
กาเรสิ ในอดีตสมัย พระราชาพระนามว่าเรณูผ่านราชสมบัติอยู่
ณอุตฺตรปญฺจาลนคเร ในแคว้นกุรุวัฐี คราวครั้งนั้น มีพระชายา
องค์หนึ่งนามว่ามหารักษิยะ มีคาบศ ๕๐๐ เป็นบริวาร อยู่ณประเทศ
ป่าหิมพานต์ วันหนึ่ง จึงพาคาบศบริวาร ๕๐๐ เทียวจาริกไป เพื่อ
ต้องการจะเสด็จอาหารรัดเค็มแถบเปรี้ยว เทียวไปถึงอุตฺตรปญฺจาลนค

ธานี เข้าไปอาศัยอยู่ในราชอุทยาน ครั้นวันรุ่งขึ้นเช้า พระคาบด
กับบริวารเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต บัดถึงราชทวารเรือนคั้น

พระเจ้าเรณูราชทอดพระเนตรหมู่ฤษีแล้ว ทรงเลื่อมใสใน
อิริยาบถของหมู่ฤษีเหล่านั้น จึงรับตั้งราชบุรุษให้ไปนิมนต์มา แด
ให้นั่งในท้องพระโรงมีพมอตงกค แล้วทรงอังคาสด้วยอาหารอัน
ประณีต ครั้นครั้นเช้าแต่พระคาบดผู้เจริญทั้งหลาย นิมนต์พระผู้
เป็นเจ้าทั้งหลาย อยู่จำพรรษาที่อุทยานของข้าพเจ้า ดั้นฤดูฝน
๓ เดือนเกิด ครั้นถึงแล้ว จึงได้ตั้งราชดำเนินไปพร้อมด้วยหมู่ฤษี
ถึงราชอุทยาน แล้วรับตั้งให้ทำที่อยู่พระราชทานบรรพชิตบิณฑบาต
แล้วก็ตั้งตั้งราชดำเนินกลับเข้าสู่ราชวัง จำเดิมตั้งแต่บัดนั้นมา พระ
คาบดทั้งหลายเหล่านั้น ก็ได้พากันไปขบฉันในราชนิเวศน์ทุก ๆ วัน

ก็แต่ว่าพระราชอาพระองค์นั้นห้ามพระราชโอรสไม่ ทรงปรารถนา
จะได้พระราชโอรสยิ่งนัก ราชโอรสก็หามาอุปบัติให้ล้มพระราชประ
สงค์ไม่ ครั้นสิ้นฤดูฝน ๓ เดือนแล้ว พระมหารัทธิชิตคาบดจึงเข้าไป
ถวายพระพรดาพระราชอาว่า บัดนี้ ที่ป่าหิมพานต์เป็นที่รมณียสถาน
(ควรแก่บรรพชิตกิจ) อาตมาภาพขอถวายพระพรตามหาบพิตร
ไซ่อยู่ในป่าหิมพานต์นั้น ครั้นพระราชาทรงทำลัการะบูชาแด่ทรงพระ
อนุญาตแล้ว จึงพาคาบดบริวารออกจากราชอุทยาน คมนากาไป
ตามมรรคา เวदानั้นเป็นสมัยตะวันเที่ยง จึงพาคาบดบริวารแวะเข้า

ไปอาศัยพักอยู่ที่ ที่เนินหญ้าแพรกอ่อน ๆ ณภายใต้ต้นไม้ที่มีร่มเงา
อันเย็นแห่งหนึ่ง

ลำดับนั้น พระดาบสทั้งหลายเหล่านั้นประชุมพูนกันขึ้นว่า
ในราชเรือนหอดวงของพระราชา หามัธราชโอรสที่จะสืบราชวงศ์สกุลไม่
น่าเสียดายจริง ถ้าว่าพระราชาจะพึงได้พระราชาโอรสดีองค์หนึ่ง
จะดีทีเดียว การที่ได้พระราชาโอรสนั้น จะได้สืบราชวงศ์สกุลต่อไป

ลำดับนั้น พระมหารัทธิชิตดาบสได้ฟังถาของดาบสเหล่านั้นแล้ว
จึงพิจารณาด้วยกำลังญาณว่า พระราชาโอรสของพระราชาจักมี
หรือไม่มีอย่างไรหนอ ครั้นพิจารณาแล้วก็รู้คิดว่า พระราชาโอรส
ของพระราชาจักมี จึงบอกแก่หมู่ฤษีว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย
ท่านทั้งหลายอย่าคิดวิตกเลย วันหนึ่งเวลาจะใกล้รุ่ง เทวบุตรองค์หนึ่ง
จักจุติลงมาถือปฏิสนธิ ในพระครรภ์แห่งอัศรมเหษีของพระราชา

ครั้งนั้น กุญชรผู้หนึ่งได้ดื่บคำของมหารัทธิชิตดาบสนั้นแล้ว
จึงดำริหว่า บัดนี้ เราจักได้เป็นราชกุมารปะ ขณะเมื่อดาบสทั้งหลาย
จะไปจากที่นั้น ก็ทำนอหนอดวงทำประหนึ่งว่าเป็นไซ้ ครั้นพวก
ดาบสเตือนว่า ท่านจงลุกขึ้นเถิด พวกเราจะพากันไป กุญชรจึงตอบว่า
ข้าพเจ้าเป็นไซ้ยังไม่อาจไปได้ มหารัทธิชิตดาบสรู้เหตุที่กุญชร
นั้นนอนอยู่ จึงร้องบอกว่า กาดใด ท่านอาจจะไปได้ กาดนั้น
ท่านพึงตามไปเถิด กล่าวดังนี้แล้วก็พาหมู่ดาบสไปจนถึงหิมวันต
ประเทศ

ฝ่ายกุหลกดาบด (กุฏขมิล) นั้น ครั้นพวกดาบดทั้งหลายไปหมดแล้ว ก็รีบกลับมายืนอยู่ณราชทวารนิเวศน์ ไซ้ให้ราชบุรุษกราบทูลพระราชอาว่า ดาบดผู้บุ๋มฐากของมหาภักติดาบด เขอกลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้าข้า พระราชาทรงทราบแล้ว รับผิดชอบให้ราชบุรุษรีบไปนิมนต์ท่านกุฏขมิลนั้นมา กุฏขมิลขึ้นสู่ปราสาทนั่งณเบญจกัตอาสน์ พระราชาทรงนมัสการกุหลกดาบดแล้ว ประทับครัดถามถึงโรคภัยไซ้เจ็บของคณะฤษี ครัดถามเหตุที่กุหลกดาบดนั้นกลับมามาว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของข้าเจริณ พระผู้เป็นเจ้าของข้ารับกลับมา นี้ ด้วยประโยชน์ถึงใดหรือ

กุหลกดาบดถวายพระพรว่า พระมหาราชาเจ้า คณะฤษีหยุดพักหนึ่งอยู่ตามสบาย พวกนักถ่วงปริยายถึงมหาบพิตรว่า ถ้าหากว่าพระราชอาจะพึงมีพระราชโอรส ซึ่งจะได้รักษาราชประเพณีวงศ์ดั่งองค์หนึ่งไซ้ น่าจะดีนักหนาเทียว อาตมาภาพได้ดัดคัมภานันแล้วพิจารณาด้วยทิพจักขุว่า พระราชโอรสของพระราชอาจะมีหรือไม่มีหนอ แล้วเห็นว่า เทวบุตรผู้มีมหิทธิฤทธิ์ จักจุติมาเกิดในพระครรภ์แห่งพระนางสุชัมมาอัครมเหสี แล้วอาตมาภาพคิดวิตกไปว่า เมื่อใครไม่รู้ว่าพระมเหสีทรงพระครรภ์ ก็จะมีทำพระครรภ์ให้พินาศเสีย เพราะเหตุนั้น อาตมาภาพจึงรีบกลับมา ถวายพระพรให้พระองค์ทรงทราบ อาตมาภาพถวายพระพรให้ทรงทราบแล้ว จะได้ถวายพระพรตาไปยังประเทศป่าหิมพานต์

พระเจ้าเรณูราชได้ตั้งคับตั้งนั้นแล้ว ทรงพระโสมนัสตรัสว่า
ข้าแต่พระเพนเจ้าผู้เจริญ ท่านไม่ควรจะไปยังป่าหิมพานต์ แล้ว
พากุหกคาบถนั้นทรงพระดำเนินไปยังราชอุทยาน จัดแจงที่อยู่พระ
ราชทานแก่กุหกคาบถเดี๋ยวจ้ แล้วก็เสด็จกลับเข้าพระราชวัง ตั้งแต่นั้น
มา กุหกคาบถนั้นก็ได้เข้าไปขบขันในราชสกุลเนื่องๆ แต่มินำมา
ปรากฏว่า ทิพพจักขุละ

คราวครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เจ้าได้จุติจากดาวดึงส์พิภพ ถ้อยปฏิ
สนธิในพระครรภ์แห่งพระนางสุธัมมาราชเทวี เมื่อประสูติแล้วถึงวัน
จะชานพระนามราชกุมารนั้น พระราชบิดามารดาจึงพระราชทาน
นามว่า โสมนัสสุกุมาร ตั้งนี้ พระโพธิสัตว์โสมนัสสุกุมาร ก็วัฒน
นาการเจริญอยู่ด้วยกุมารบริหารโดยดำดบ

ฝ่ายว่ากุหกคาบถนั้น ครั้นอาศัยอยู่ในราชอุทยาน คิดอ่านทำไว้
ปลุกผักอันเกิดกุดแก่สู่ปะ แด่วัดถ่มต (คือผลไม้เครือเถา) มากมาย
ณที่ริมราชอุทยานแห่งหนึ่ง เก็บผักแถมผลไม้จำหน่ายขายแก่ชาวบ้าน
ตลาด ดำส้มทรัพย์ไว้ได้เป็นก่ายกอง

ในกาลเมื่อพระบรมโพธิสัตว์มีชันษาได้ ๗ ปี ประเทศแดน
พระราชอาณาจักรเกิดจลาจลกำเริบขึ้น (ด้วยหมู่บั้งจามิตร) พระ
เจ้าเรณูราชเมื่อจะเสด็จไปปราบข้าศึก จึงรับสั่งกระราชกุมารนั้นว่า
พออย่าประมาทดื่มท่านทิพพจักขุคาบถของบิดา บิดาจะออกไปทำ
ปัจจุบันประเทศให้สงบเรียบร้อย ครั้นตั้งแต่นั้นก็พร้อมพณิกายเสด็จไป

อยู่มาภาตวันหนึ่ง พระราชกุมารโสมนัดสัตว์ว่า เราจักไปเยี่ยม
 เยียนท่านชฎิต แล้วเสด็จไปถึงราชอุทยาน ทอดพระเนตรเห็นกฐชฎิต
 นุ่งห่มผ้ากาสาจะหยักรั้ง ต้องมือถือหม้อน้ำข้างระหม้อ กาดังรคน้ำ
 ไร่ผักอยู่ เธอรู้ชัดว่า ชฎิตผู้^{นี้}เป็นชฎิตโงก ไม่ทำดีมณธรรมอันเป็น
 กิจของคน มีดวงจวนแต่ทำการปดุกผักขาย จึงทรงทักทายจะให้
 ตะฮายใจด้วยพระวาจาว่า คุณรคหบดีพ่อค้าขายผักท่านทำอะไรอยู่
 แล้วก็มีได้เคารพพบไหว้ เสด็จเสด็จออกกลับไปยังพระนครของพระองค์

ฝ่ายกฐชฎิตได้ยินพระราชกุมารมีวาจาดังนั้น จึงคิดว่าบัดนี้^{นี้}
^{นี้} พระราชกุมารองค์^{นี้}ได้มาเป็นสัตว์กับเรา ใครเขา^{นี้}รู้เรื่อง
 ของเราเข้า ความเสื่อมเสียอะไรต่ออะไรก็จักเกิดมีแก่เรา จำเรา
 จะทำพระราชกุมาร^{นี้}ให้พินาศเสีย ฌกาดบัด^{นี้}จนได้ คิดตรึกตรอง
 คั่ง^{นี้}แล้ว ถึงกาลเมื่อพระราชธาเด็ด็จกลับมาถึง จึงเด็กคั่ง^{นี้}ดแผ่นหิน
 ให้ชะจัดพดัดพรายออกจากกัน ทบต่อ^{นี้}ยหม้อน้ำให้แตกเสียบ้าง
 ถอนหญ้ามารายไว้ในบรรณศาลา แดทาคั่วด้วยน้ำมันเข้าไปยัง
 บรรณศาลา เอาผ้าคลุมศีรษะนอนอยู่บนเตียงทำอาการเหมือนคั่ง
 ถึงความทุกข์ขนาดใหญ่

คราวครั้งนั้น ครั้นพระเจ้าเรณูราชเด็ด็จมาถึงนครแล้ว ทรงทำ
 ปทักษิณพระนครก่อน ยังไม่เสด็จเข้าไปในพระราชนิเวศน์ มีพระ
 ราชดำรัสว่า เราจักไปเยี่ยมเยียนทิพจักษุดาบผู้^{นี้}เป็นเจ้าที่นับถือ
 ของเรา แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปถึงประตูบรรณศาลา ทอด

พระเนตรวิปลการะนั้นแล้ว . ทรงพระดำริหว่า . นี่ทำไมจึงเป็น
เช่นนี้เล่า จึงเสด็จเข้าไปภายในบรรณศาลา ทอดพระเนตรเห็นภก
ชฎินั้นนอนนิ่งอยู่ ทรงดูบุคคลำเท้าของคาบตั้งอยู่ณที่นั้น จึงตรัส
ประพันธ์คาถา (ที่ ๑) ดังนี้ว่า

โก ตัม หีสติ เหเจติ
กี ทุมมโน โสจสิ อปฺปตีโต
กสฺสชช มาตาปิตโร รุทนตุ
กวชช เสตุ นิหโต ปชฺพยา ฯ

ความว่า ใครดีใครด่ำท่านหรือ เป็นอย่างไร ท่านจึงน้อยใจ
เสียใจโศกเศร้าอยู่ หรือวันนั้นมารดาบิดาของท่านได้มาร้องให้
(รบกวน) เพื่อเหตุประการไรบ้าง หรือวันนั้นใครเล่าเขามารังแก
ท่าน ทำให้ล้มนอนอนปรุได้อย่างไร

ภุกชฎินั้นได้ยินพระราชดำรัสตามดังนั้น ทำครางถอนใจใหญ่
ตื้นชั่งได้ จึงกล่าวคาถา (ที่ ๒) ถวายดังนี้ว่า

ตฺถุโฆสฺมิ เทว ทว ทสฺสเนน
จิรสฺสํ ปสฺสามิ ตัม ภูมิपाल
อหีสโก เรณุมนุปฺวิสส
ปุตฺเตน เต เหจฺยิตฺตสฺมิ เทว ฯ

ความว่า ขอถวายพระพร อาตมาภาพจิตใจนั้นก็ได้เห็นพระองค์
ณวันนั้น อาตมาภาพเคยเห็นพระองค์มาอีกนาน อาตมาภาพหาใช่

คนพาดเบียดเบียนใครไม่ คือว่าประกอบด้วยดีตถาจาระแท้ บัดนี้
พระราชโอรสของพระองค์ชวนพวกบริวารเข้ามาหมิ่นประมาทอาตมา
ว่าคบคิดกันชั่วร้ายดังนี้ แล้วทุบตีด้วยหม้อน้ำ ช้างตีแผ่นหินโยนทิ้ง
แตกกระจาย ให้บริวารทั้งหลายค่อยเตะอาตมาด้วยมือเดเท้า ทำให้
เกิดเวทนาสาหัส (กฏฐฐิตถ์แสดงคำเท็จทำให้เป็นเหมือนจริง ทูลให้
พระราชอาตมาหลงเชื่อ ด้วยอาการอย่างนี้)

คำคาถาต่อไปนี้ บัณฑิตพึงรู้ว่าพระคันถรจนาคารยของท่านผูกไว้ให้
คุณ โดยนัยแห่งมาถ์ (ที่ ๓ ถึงที่ ๗) ดังนี้ว่า

อายนตุ โทวาริกา ขคฺคหตุถา
กาสาเวีย ยนตุ อนฺเตปรนฺตํ
หนตุวาน โสมนสฺสํ กุมารํ
เจตฺวาน สีสํ วรรณฺทรนฺตุ ฯ

เปลีตา ราชนิโน ทูตา กุมารํ เอตทพฺรวิ
อิสฺสเรน วิตฺถินฺโนสิ วรํ ปตฺโตสิ ขตฺติย ฯ

ส ราชนปฺตโต ปริเทวยนฺโต
ทสงฺคฺลึ อณฺชลิ ปคฺคเหตฺวา
อหํปิ อิจฺฉามิ ชนินฺท ทญฺจํ
ชีวิ มํ เนตฺวา ปญฺหิสฺสเยถ ฯ

ตสฺส ตํ วณฺนิ สุตฺวา รมฺโฆ ปุตฺตํ อทสฺสยํ
ปุตฺโต จ ปิตฺริ ทิสฺวา ทูโรตฺวาชฺฌณฺภาสถ ฯ

อากัจฉุ โทวาวิกา ขกุกพนฺธา
 กาสาวียา หนุตฺถุ มมฺ ชนินฺท
 อกฺขาทิ เม ปุจฺฉิตฺโต เอตมตฺถิ
 อปราโช โกณิธ มมชฺช อตฺถิ ฯ

ความว่า พระเจ้าเรณูราชทรงกริ้วพระราชกุมารมากมาย เมื่อ
 จะบังคับให้จับฆ่า จึงคิดว่า พวกเหล่าชาวเผ่าทวารแดนพนักงาน
 คำนวณความแค้นพวกเพิ่มชวาทูทั้งหลาย จึงพร้อมกันมาด้วยวิธีของ
 คน ๆ ไปจับเจ้าโธมนัดกุมารฆ่าเสีย แล้วตัดอुकุมคี่รุษะนำมาให้เรา

ฝ่ายทูตทั้งหลายที่พระราชาส่งไปแต่สำนักแห่งพระราชาก็
 กลับไปด้อมจับพระราชกุมาร ผู้ก้ำดังพระราชมารดาประทับพระองค์
 แล้วให้ประทับเหนือพระเพลา กราบทูลว่า ข้าแต่พระชคฺติโยรส
 ดมเด็จพระอมหิศจราชบิดาทรงตัดพระองค์ขาดแล้ว พระองค์คงโทษ
 ถึงประหารชีวิตแล้ว พระเจ้าข้า

พระโธมนัดราชโอรสนั้น ครั้นได้ทรงฟังคำของทูตเหล่านั้นแล้ว
 ดั่งคักพระทัยถวิลด้อมรณภย ทรงกรรแสงให้ ถดพระองค์ลงจาก
 พระเพลาสมเด็จพระชนนี ประคองอัญชิตนพพระหัตถ์ทั้ง ๓๐ เห็น
 พระเศียรแล้วอ้อนวอนว่า แม้ข้าพเจ้าอยากจะทำขอเฝ้าพระชนินทร
 ราชเจ้า ท่านทั้งหลายจงนำข้าพเจ้าผู้เปนอยู่ไปให้พระราชบิดาทูอด
 พระเนตร ฦกถาดบคินฺถิด

พวกราชทูตทั้งหลายได้ฟังพระวาทจาพระราชาภุมารนั้นแล้ว ก็พากันงดการประหารชีวิตราชาภุมารนั้นไว้ จึงเขาเชือกผูกมัดราชาภุมารจูงไป เหมือนคังคนจูงโคคนั้น ครั้นถึงราชสำนักแล้ว ก็กราบทูลให้พระราชาทอดพระเนตรราชโอรส ก็พระราชาโอรสนั้นครั้นเห็นพระราชบิดาแล้ว จึงกราบทูลไปแต่ไกลดว่า ข้าแต่สมเด็จพระชนินทรราชเจ้า พระองค์ทรงบังคับใช้พวกล่าทวาร แลพนักงานตำรวจตามแลพวกล่าเพิ่มชวาท ไปจะให้ฆ่าเกล้ากระหม่อมเดี่ยวนั้น โทษความผิดของเกล้ากระหม่อมมีอยู่ในพระองค์นี้ เช่นอย่างไรหรือเกล้ากระหม่อมขอกราบทูลถาม ขอพระองค์ได้ตรัสบอกความนั้นให้แจ้งประจักษ์เกิด พระพุทธเจ้าข้า

พระเจ้าเรณูราชครัตตะหวดว่า โทษของเธอใหญ่โตมาก ถ้าจะเปรียบด้วยภวักคพรหม ๆ ยังต่ำกว่าโทษของเธออีก แล้วได้ครัตตะคาถาที่ ๘ ดังนี้ว่า

สายณฺจ ปาโต อุกฺกั สชาติ

อคฺคินา ปรีจาริตฺตปมตฺโต

ตํ ตาทิสํ สยฺยํ พุรฺหมจาริ

กสฺมา ตวํ พุรฺสสิ คหปติ ฯ

ความว่า ทิพจักขุชาบด ผู้ไม่ประมาททำกิจจรคน้ำ แลทำการบูชาไฟ ทุกเย็นเข้าตามกิจของนักพรต เหตุไรเล่าเจ้าจึงบังอาจ

เรียกร้องทิวจักขุตาบดผู้ดำรงมอินทรีย์เป็นพรหมจารีเช่นนั้น ด้วย
อาทว่าคหบดีกระนั้นได้

ลำดับนั้น พระโศมนัดราชกุมาร กราบทูลสนองราชโองการว่า
ข้าแต่ท้าวเวรราชเจ้า เมื่อเกิดถ้ากระหม่อมเรียกคนคหบดีแท้ ๆ ด้วย
คำว่าคหบดีกระนั้น โทษความผิดอะไรจะมีด้วยหรือเล่า แล้วกราบ
ทูลคาถาที่ ๘ ถวายดังนี้ว่า

ตาลา ข มูตา จ ผลา จ เทว

ปริกุกหา วิวิธา สนติมสฺส

เต รกฺขติ โคปฺยตปฺปมฺตฺโต

พฺราหฺมโณ คหปฺติ เตน โหติ ฯ

ความว่า ข้าแต่ท้าวเวรราชเจ้า สิ่งของ ๆ กุณฺฐปกตาบดนั้นมียุ
หลายอย่าง คือผลัดส้มอภิเพกด้วย เมื่อกินมันด้วย ผลไม้เฝ้าจัดด้วย
กุณฺฐปกตาบดของพระองค์นั้นทำการค้าขาย ได้ทรัพย์มานั่งเก็บรักษา
ไว้ เป็นผู้ไม่ประมาท ทำการรดน้ำผักถากหญ้าตัดอมรวัว เฝ้าไร่อยู่
เป็นนิตย์ ด้วยเหตุนี้แหละ กุณฺฐปกตาบดของพระองค์จึงชื่อว่าเป
นพราหมณคหบดี เหตุนี้แหละ เกิดถ้ากระหม่อมจึงเรียกร้องดาบดนั้น
ว่าคหบดีกระนั้น ถ้าหากว่าพระองค์จะยังไม่ทรงเชื่อไซ้ โปรดรับสั่ง
ให้ใครไปเรียกชาววันชายฉัก ณพระราชทวารวังทั้ง ๕ ทิศ มา
ซักถามเถิด พระพุทธเจ้าข้า

ถ้าคืบนั้น พระเจ้าเรณูราชธิบดีให้อำมาตย์ไปเรียกชาวบ้าน
ชายฉกรรจ์มาซักถาม ชาวบ้านชายฉกรรจ์ทั้งหลายกราบทูลด่ารภาพ
ตามจริงว่า ข้าพพุทธเจ้าทั้งหลายได้รบชื่อฉกรรจ์แต่ผลไม้ไปจากมือ
แห่งคาบสมุทรนี้จริง พระราชกุมารโฉมหน้าดัดจริตสั่งให้พนักงาน
พิศุจน์สิ่งของดู ประสงค์ทำให้เห็นแจ้งประจักษ์ต่อตา บรูษของ
พระราชกุมารเข้าไปยังบรรณศาล ค้นพบห่อกระดาษมาดกก็ได้
จากการชายฉกรรจ์ นำเข้าไปถวายพระราชอาให้ทรงทอดพระเนตร

พระเจ้าเรณูราชทรงทราบว่าพระมหาสัตว์เจ้ามีความผิดไม่ แล้ว
ได้ตรัสคำถ้อยที่ ๓๐ ดังนี้ว่า

สจฺจํ โข เอตํ วทสี กุมาร

ปริกฺขหา วิวิธา สนฺติมสฺส

เต รกฺขติ โคปยตฺตปฺปมฺตฺโต

พฺรหฺมณฺเณ คหปติ เตเน โหติ ฯ

ความว่า ดูกรพ่อโฉมหน้าดัดจริต เรื่องนี้พ่อพูดจริงทีเดียว สิ่ง
ของ ๆ คาบสมุทรนี้หลายอย่าง คาบสมุทรนี้ทำการค้าขายได้ทรัพย์
มาแล้วเก็บรักษาไว้ แต่เป็นผู้ไม่ประมาณ ทำการรคหน้าฉกรรจ์ถกหน้า
ดัดจริตแล้วเฝ้าไว้อยู่เป็นนิตย์ ด้วยเหตุนี้แหละ คาบสมุทรของเราชื่อว่าเป็น
พราหมณ์คหบดี พ่อเรียกร้องคาบสมุทรของเราว่า คหบดี
กระนั้นถูกต้องแล้ว พ่อหาโทษความผิดมิได้

ลำดับนั้น พระมหาดัตว์เจ้าทรงพระดำริที่ว่า เราควรจะไปเข้า
บำนิมพานต์บวชเสีย ดีกว่าอยู่ในสำนักพาดราชาเช่นนี้ คิดแล้วก็
แกลงโทษของพระราชนั้นให้แจ้งชัด ในท่ามกลางราชบริพารนั้น
เที่ยว แล้วยกราบทูลว่า ข้าพระองค์จักขอมบังคมดาออกไปบวชณวันนั้น
แล้วทำสักการะแก่บริษัท จึงครัดพระกาลาที่ ๑๑ ดังนี้ว่า

สุณนตุ มยหิ ปริสา สมากตา
สเนคมา ชานปทา จ สพฺเพ
พาลายิ พาลสฺส วโจ นิสฺมม
อเหตุนา ชาญฺยเต มิ ชนินฺโท ฯ

ความว่า บริษัททั้งหลายชาวนิคมแดนชนบท บรรดาที่มา
ประชุมกันอยู่ที่นั่นทั้งหมด จึงทราบทั่วกันเถิดว่า พระชนินทรราชเจ้า
เป็นพาดด้วยพระองค์ ได้ฟังคำกุฎฐฎิผู้พาดแล้วรับสั่งให้ข้าเราเดี่ย
ด้วยหาเหตุผลบมิได้

ครั้นทรงดำริดังนี้แล้ว ถวายอภิวาทพระราชาบิดาให้ทรงพระ
อนุญาตบรรพชาแล้ว จึงภาติคกาลาที่ ๑๒ ถวายดังนี้ว่า

ทพฺพหฺมสฺมี มุเล วิสฺเต วิรุพฺเพ
ทฺนุณิกฺขโย เวพฺุ ปสาชชาโต
วนฺทามิ ปาทานิ ทว ชนินฺท
อนุชานาถ มิ ปพฺพชิสฺสามิ เทว ฯ

ความว่า เมื่อค้นหาเป็นมุตราค เจริญขึ้นมามากยากที่บุคคล
จะกำจัดได้ เปรียบคังหน่อไม้ไผ่ อันแตกเป็นกอตำใหญ่ อาศรัย
ความมันของราก ก็เสี้ยนยากที่บุคคลจะรื้อถอนให้หมดไปได้ ฉะนั้น
ข้าแต่พระชนินทรเทวราชเจ้า เกตุจักรหม่อมมอชถวายเป็นมงคลบรมา
ขอพระองค์ทรงพระอนุญาตเกล้ากระหม่อมฯ จักบรพชา ณ กาดบดิน
คาคาค่อขึ้นไป เป็นคาคาคาที่พระราชชาติวัดแด่พระราชโอรสผู้ตลอด
พระเจ้าเวณราชศรีวิชัยคาคาคาที่ ๑๓ ดังนี้ว่า

กฤษณาสสุ โภเค วิบุเล กุมาร
สพฺพญจ เต อีสฺสรวิฑิ ททามิ
อชฺเชว ตฺวิ กฺรุณิ โหติ ราชา
มา ปพฺพชิ ปพฺพชชา หิ ทฺกฺชชา ฯ

ความว่า ดูกรพ่อโฉมนัดกุมาร พ่อจงอยู่ด้วยภโศกสมบัติน
ใพบุญเกิด บิดาจะยกอิสริยยศทั้งหมดให้แก่พ่อ พ่ออย่าบรพชาเลย
ชื่อว่ากิจบรพชาตำบากมาก เพราะต้องอาศรัยผู้อื่นเขาเพียงชีพ
พ่อจงเป็นพระราชอาของชาวประชากรรัฐเดียวในวันนั้นเทียวเกิด

ได้ยินว่า พระปริชาญาณระดึกชาติหนหลังได้เกิดมีแก่พระ
มหาสัตว์ ๆ จึงตรัสคาคา (ที่ ๑๔-๑๕) ทูลถวายเป็นดังนี้ว่า

กิณฺนุช เทว ตวมฺตฺติ โภคา
ปฺพเพ อหิ เทวโลเก รมิสฺสึ

ฐเปหิ สทุเทหิ อโถ รเสหิ
 คนุเชหิ ผสฺเสหิ มโนรมเหหิ ฯ
 ภูตฺตา จ เม โภคา ติวสฺมึ เทว
 ปรีวาริโต อจฺจราสฺสึ คณฺเณ
 ตฺวณฺจ พาลํ ปฺรเนยฺยํ วิทิตฺวา
 น ตาทีเส ราชกุเล วเสยฺยํ ฯ

ความว่า ข้าแต่พระเทวราชเจ้า ราชสมบัติของพระองค์เหล่าใด
 มีอยู่ในปัจจุจาดราชธานีนี้ ในราชสมบัติเหล่านั้นนี้ ถึงใดเหล่าสมควร
 ที่เกล้ากระหม่อมจะบริโภคนั้น มีอยู่บ้างแต่หรือ คือเมื่อชาติปาง
 ก่อน เกล้ากระหม่อมเคยอภิรมย์ยินดี ด้วยรูปเสียงกลิ่นรสผัดสะ
 ด่วนเปนนทิพย์เครื่องปลื้มใจ ในเทวโลกมาแล้ว

อนึ่งเกล้า ทิพยโภคสมบัติทั้งหลาย เกล้ากระหม่อมเคยเสด็จ
 มาแล้ว ทิพยบริวารสมบัติ อันคณะเทพอัปสรทั้งหลายเคยได้บำเรอ
 เกล้ากระหม่อมมาแล้ว ในใครทิพยพิมานสวรรค์ เมื่อเกล้ากระหม่อม
 ฉันทรู้แล้วว่า พระองค์เป็นพาด เปรียบปานดังคนตาบอดต้องอาศัย
 คนอื่นเขาจึงไปค้ำยันไม้เท้า ฉนั้น กระหม่อมฉันทจะพึงอยู่ไปใน
 ราชสกุลเช่นนั้น ไม่ได้โดยเป็นอันขาด

ฝ่ายพระเจ้าเรณุราช จึงครัดประภาษคาถาที่ ๑๗ ดังนี้ว่า

สจฺหา พาลี ปฺรเนยฺโยหฺมสฺมิ
 เอกาปฺราธึ ขม ปุตฺต มฺยหึ

ปุนปี เจ เอทิสกั ภเวยฺย
ยถามที โสมนสฺส กโรหิ ฯ

ความว่า ดูกรพ่อโสมนัส ถ้าหากว่าบิดาเป็นพาด เปรียบปาน
ดังคนตาบอดต้องมีผู้^๕อื่น^๖จูง^๗ไป^๘ใช้^๙ พ่อจงขมาโทษให้แก่บิดาดังครั้ง
หนึ่งเถิด ถ้าแม้ว่าโทษอย่างนี้ ยังมีอยู่^{๑๐}แก่บิดาอีก^{๑๑}ใช้^{๑๒} พ่อจงทำ
ตามอัยยาศัยของพ่อเถิด

พระมหาสัตว์เจ้าเมื่อจะถวายโศกาแก่พระราชินีให้ยิ่งขึ้นไป จึง
ภาสิตนัย ๘ คาถา (ที่ ๑๘-๒๕) ถวายดังนี้ว่า ฯ (คาถาที่ ๑๘)

อนิสฺมม กตํ กมฺมํ อนวตฺถาย จินฺติตํ

ภสฺสชฺชสฺเสว เวทฺถโก วิปาโก โหติ ปาปโก ฯ

ความว่า การงานที่บุคคลไม่พิจารณาซึ่ง^๑ให้^๒วัน^๓ถึ^๔ก่อน^๕แล้ว^๖ทำ^๗ ผล
ตาม^๘ชั่ว^๙ร้าย^{๑๐}ก็^{๑๑}จะมี^{๑๒}จะเป็น^{๑๓}แก่^{๑๔}บุคคล^{๑๕}ผู้นั้น^{๑๖} เหมือน^{๑๗}แพทย์^{๑๘}ที่^{๑๙}วาง
ยา^{๒๐}ผิด^{๒๑} ผล^{๒๒}ร้าย^{๒๓}ก็^{๒๔}ถา^{๒๕}ย^{๒๖}เป็น^{๒๗}พิษ^{๒๘}ขึ้น^{๒๙} ฉนั้น^{๓๐} ฯ (คาถาที่ ๑๙)

นิสฺมม จ กตํ กมฺมํ สมฺมาวตฺถาย จินฺติตํ

ภสฺสชฺชสฺเสว สมฺปตฺติ วิปาโก โหติ ภาทรโก ฯ

ความว่า การงานที่บุคคลพิจารณาซึ่ง^๑ให้^๒วัน^๓ถึ^๔ก่อน^๕แล้ว^๖ทำ^๗ ผล
ความ^๘เจริญ^๙ก็^{๑๐}จะมี^{๑๑}จะเป็น^{๑๒}แก่^{๑๓}บุคคล^{๑๔}ผู้นั้น^{๑๕} เหมือน^{๑๖}แพทย์^{๑๗}ที่^{๑๘}วาง^{๑๙}ยา^{๒๐}ถูก^{๒๑}โรค
ผล^{๒๒}คือ^{๒๓}โรค^{๒๔}ร้าย^{๒๕}จะ^{๒๖}ระงับ^{๒๗}หาย^{๒๘} คน^{๒๙}ใช้^{๓๐}ก็^{๓๑}ได้^{๓๒}ความ^{๓๓}สุข^{๓๔} ฉนั้น^{๓๕} ฯ (คาถาที่ ๒๐)

อลโส กัหิ กามโกถิ น สาธุ

อสณฺณโต ปพฺพชิตฺโต น สาธุ

ราชา น สาธุ อนิสम्मการี

โย ปณฺฑิตโก โภชนโน ตํ น สาธุ ฯ

ความว่า บุคคลผู้ครองเรือนยังบริโภคน้ำ เป็นคนเกียจคร้าน
ก็ไม่ได้ บรรพชิตขาดตำราวมอินทรีย์ ก็ไม่ได้ พระราชาไม่ทรงใคร่
ครวญก่อนแล้วทำ ก็ไม่ได้ บัณฑิตผู้ใดมีความโกรธเป็นเจ้าของเรือน
ความที่บัณฑิตมีความโกรธเป็นเจ้าของเรือนนั้น ก็ไม่ได้ - (คาถาที่ ๒๑)

นิสมม ขตุติโย กยิรา นานิสम्म ทิสมฺปติ

นิสมมการีโน รณฺโณ ยโสภิตฺตํภวฺทตฺติ ฯ

ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้อธิปัตย์ในทิศ พระชคตยราชทรง
พิจารณาเสียก่อนจึงควรทำ ยังไม่ได้พิจารณาก่อนไม่ควรทำ เมื่อ
พระราชาทรงพิจารณาก่อนแล้วทำ พระราชเกียรติยศก็จะตั้งง่า
ปรากฏทั่วไป ฯ (คาถาที่ ๒๒)

นิสมม ทณฺฑิ ปณฺเอยฺย อีสฺสโร

เวคา กตํ ตปเต ญฺมิปาล

สมฺมาปณฺธิ จ นรฺสฺส อตุลา

อนานุตปฺปา เต ภาวนฺติ ปจฺฉา ฯ

ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีนิบาต พระราชามีเป็นจอมเจ้าของ
นรชนควรใคร่ครวญก่อน จึงตั้งโทษตามสมควรแก่ความผิด ถ้าไม่
ใคร่ครวญก่อน รับรับลงโทษโดยเร็วพลัน พระราชาของคั้น
จะได้ความเดือดร้อนเป็นเบื้องหน้า อนึ่ง ความที่คั้นได้ชอุบธรรม

เป็นคุณนำประโยชน์มาให้แก่นรชน ประโยชน์ใดที่มิได้คิดนั้นที่ไม่
ตามเดือตร้อน ย่อมเกิดมีมาในภายหลัง ฯ (คาถาที่ ๒๓)

อนานุตปป์ปานิ หิ เย กรโธนติ
วิภชช กมฺมายตนาณิ โลเก
วิญญูปสตุถาณิ สุขุทรยานิ
ภวนฺติ พุทฺธานุมตานิ ตานิ ฯ

ความว่า จริงอยู่ นรชนเหล่าใดในโลกนี้ เดือดพันด้วยปัญญา
ว่า กรรมเหล่านี้ควรทำ กรรมเหล่านี้ไม่ควรทำ ย่อมทำแต่กรรมที่
ไม่ตามเดือตร้อน กรรมที่ไม่ตามเดือตร้อนที่บุคคลทำแล้วเหล่านั้น
นั้นแหละ ท่านผู้รู้ธรรมเจริญแล้ว มีความสุขเป็นผลกำไร อันพุทธา
ทิษัณทิตไม่ติเคียน ย่อมมีย่อมเป็นชนแก่นรชนเหล่านั้น ฯ (คาถา
ที่ ๒๔)

อคฺจฺฉุ โทวาริกา ขคฺคพฺนธา
กาสาวิยา หนฺตุ มฺมิ ชนินฺท
มาตุ จ องฺกสฺมี อหิ นิสินฺโน
อากทฺฆมิโต สหสา เตหิ เทว ฯ

ความว่า ข้าแต่พระชนินทรเทวราชเจ้า พวกที่เฝ้าพระทวาร
แด่พนักงานตำรวจดาบแด่พวกเพิ่มพวง พวกนั้นไปจะฆ่าแก่ด้ากระ
หม่อม ๆ ก่าตั้งนั่งอยู่ณพระเพटाพระชนนี พวกเหล่านั้นมันพากัน
นุกดากมาพด้น มีทันที่แก่ด้ากระหม่อมจะรู้ดีักตน ฯ (คาถาที่ ๒๕)

กฏกั หิ สมุพารั สุกิจฺจปฺตโต
 มชฺฐิ ปิยั จีวิตั ลทฺธั ราช
 กิจฺเจนาหิ อชฺช วชาย มุคฺตโต
 ปพฺพชฺชเมวากิมโนหฺมสมิ ฯ

ความว่า ข้าแต่พระราชาเจ้า เพราะว่าเกิดถ้ากระหม่อมถึง
 แล้วซึ่งความกตัญญูแต่ภรรยาอย่างคับแคบเผ็ดร้อนเหลืออดทน ชีวิตเป็น
 ที่รักตั้งมธุรส เกิดถ้ากระหม่อมได้รอดคืนมาเพราะกำลังบุญญาของ
 ตน วันนั้นเกิดถ้ากระหม่อมรอดพ้นจากการประหารชีวิต โดยอาการ
 แด่นยากนัก จึงน้อมจิตต์ต่อบรรพชาอย่างเดียว พระพุทธเจ้าข้า
 ครั้นเมื่อพระมหาดัศัตรีได้ตั้งธรรมถวายพระราชาแล้วอย่างนั้น
 พระเจ้าเรณูราชรับสั่งให้เชิญพระราชเทวีเข้ามาเฝ้า แล้วครัดพระ
 ศาถาที่ ๒๖ ดังนี้ว่า

ปฺตโต ตฺวายั ตฺโร โน สฺขมฺเม
 อนุกมฺปโก โสมนสฺโส กุมารो
 ตั ยาจมานโน น ลภามิ สฺวชฺช
 อรหสิ นึ ยาจิตเว ตฺวปี ฯ

ความว่า คุณรสุธัมมาเทวี ได้มนต์กุมารโอรสของเธอยังหนุ่ม
 ทราบคะนองนัก (เขาจักบรรพชา) ฉันทขอร้องเขาไว้ตั้งวันหนึ่ง
 แล้ว ก็ไม่ได้ตั้งใจปรากฏ เห็นว่าเธอสมควรเพื่อจะขอร้อง
 ได้มนต์นั้นไม่ให้เขาบวช ได้บ้างกระมัง

ถ้าบัดนั้น พระนางผู้ซึ่งมีมาราชเทวีดีดกับราชคำร์ดีพระราชดำมี
กตัญญินต์จะให้พระมหาสัตว์บรรพชา เมื่อจะตั้งพระมหาสัตว์ไป
เพื่อบรรพชา จึงภาสิตพระศาถาที่ ๒๗ ดังนี้ว่า

รมสสุ ภิกขุขาจริยาย ปุตต
นิสมม ชมฺเมสฺส ปรีปพฺพชสฺส
สพฺเพสฺส ภูเตสฺส นิธาย ทณฺฑิ
อนินฺทิตอ พุรหมฺมุเปติ ฐานํ ฯ

ความว่า คุณรราชโอรส (เธอเต็มใจบวชจริง) จึงเลือกตะ
ทั้งบรรพชาของมีจนาทิวฐิกชนเดี่ยว จึงบรรพชาตามดัตถิของดีมีมา
ทิวฐิกชน จึงยินดีในภิกขาจริยาวัตรเกิด ธรรมคานักพรตจะวาง
อาชญาในเหล่าสัตว์ทั้งมวดเดี่ยวได้แล้ว เทพยดาแถมมนุษย์เขาพา
กันดีรรเจริญ (เมื่อละโลกนี้ไปแล้ว) ย่อมเข้าถึงซึ่งฐานะคือพรหม
โลกสวรรค์

ถ้าบัดนั้น พระเจ้าเรณูราชสัตว์เด้าวนี้ราชเทวีตั้งนั้นแล้ว จึง
ครดีพระศาถาที่ ๒๘ ดังนี้ว่า

อจฺฉริยรูปิ วต ยาทิสณฺญา
ทุกฺขิตํ มํ ทุกฺขาปยเส สฺชชมฺเม
ยาจสฺส ปุตฺตํ อิติ วุจฺจมานา
ภิกฺขุโฆว อุตฺตสาหยเส กุมาริ ฯ

ความว่า คุณรสุรมมาเทวี เธอกล่าวเมื่อก่อนอย่างไร คำที่เธอ
กล่าวนั้นคือพิศวงปลาดจริง เมื่อตัวฉันถึงความทุกข์ร้อนอยู่แล้วเธอ
กลับเพิ่มทุกข์ขึ้นเป็น ๒ ทุกข์ อีกเล่า ฉันขอร้องให้เธอช่วยว่ากล่าว
ห้ามมิให้โอรสบรรพชา เธอกลับมาส่งเสริมให้ว้าขโอรสออกสู่สาหะ
ในการบรรพชายังขึ้นไป

ฝ่ายพระนางรสุรมมาเทวีส่งดำรัสคำไว้แก่พระราชาสามีดังนี้ จึง
ภาสิตประพันธ์คาถาที่ ๒๘ ดังนี้ว่า

เย วิปบุตฺตา อนวชฺชโกชโน

ปรินิพพุตา โลกมิมิ จรฺนติ

ตมฺรียมคฺคิ ปฎิปชฺชมานิ

น อสุสฺสเห วารยิตฺติ กุมาริ ฯ

ความว่า พระอริยเจ้าเหล่าใด ผู้ปราศจากกิเลสมีรากเป็นต้น
ผู้ดับกิเลสได้แล้ว ผู้แสวงบริโภคแต่ปัจจุบันที่ไม่มีโทษ ท่านเที่ยว
อยู่ยังโลกนี้ หม่อมฉันไม่อาจห้ามกุมารโอรสของหม่อมฉัน ผู้
ดำเนินตามมรรคาของพระอริยนั้นได้เลย

พระเจ้าเรณูราช ดัดบ้เดาว่าพระราชาเทวี่ดังนี้ จึงตรัสประพันธ์
โสดานคาถาที่ ๓๐ ดังนี้ว่า

อทุธา หเว เสวิตพุพา สปลฺลญา

พหุสุตฺตา เย พหุชานจินฺตโน

เขสาย สุตวาน สุภาสิตานิ

อุปโปสุสุกา วิตโสกา สุธมมา ฯ

ความว่า แน่นอนตั้งเรานึกหมาย สนทั้งหลายเหล่าใดมีปัญญา
รอบรู้ เป็นผู้ดีดกมาก เป็นผู้ครึกครองเหตุการณ์ ถิ่นอันมาก พระนาง
สุธัมมาเทวี เป็นผู้มีความซนซวยน้อย ปราศจากความเคร่าไค้ก
แล้ว เพราะได้ดีดกคำสุภาสิตของสนเหล่าใด สนทั้งหลายเหล่านั้น
สมควรจะพึงคบหาแท้ โดยอรรถกถาธิบายว่า พระราชาตรีศคคา
นี้ หมายถึงพระนางสุธัมมาเทวีได้ดีดกคำสุภาสิตของพระโสมนัด
ราชกุมาร จึงมีความซนซวยน้อย ปราศจากความเคร่าไค้กดังนี้

ฝ่ายพระมหาดัตว์เจ้าถวายเป็นอภิชาติพระราชชนกชนนี ขอขมา
โทษว่า ถ้าหากว่าโทษของเกตุอักระหม่อมมีอยู่ไซ้ ขอเฝ้าพระบาท
ทั้ง ๒ องค์จงพระราชทานให้แก่เกตุอักระหม่อมเถิด แล้วประคอง
อัญชติค้ำบัมมหาชนเดรัจฉานี้ เดรัจฉานีมุ่งต่อป่าหิมพานต์ ครั้น
มหาชนตามไปตั้งถึงสุดเขตค้ำพากันถัม เทพดาพากันมาด้วย
เพศเหมือนมนุษย์ พาช้ำมพระยาภูเข ๗ ดูกไปถึงป่าหิมพานต์ ทรง
บรรพชาเพศเป็นดาบส อยู่ในบรรณศาลาอันวิสุตกรรมเทวบุตรสร้าง
ถวายเป็นที่อาศัย เทพดาทั้งหลายผลัดเปลี่ยนกันอภิบาลพระมหาดัตว์ ด้วย
เพศเป็นมนุษย์เหมือนดังที่อภิบาลแล้วในราชสกุล จนครบเท่า
พระมหาดัตว์เจ้ามีพระชนษาได้ ๑๖ ปี พระมหาดัตว์ทำฌานอภิญญา

ให้เกิดขึ้นโดยลำดับ ครั้นสิ้นพระชนม์ชีพแล้ว มีพรหม โดกเป็นที่
ไปข้างหน้า

ฝ่ายว่ากุญชรภูมิตนั้นพวกมหาชนพากัน โบายค้ ทำให้ถึงซึ่งชีวิต
เดี่ย ฌรราชอุทยานนั้นเที่ยว

สตุถา อิมิ ชมมเทสนิ อหริตวา สัมเด็จพระบรมค้ำศดา
ทรงนำกรรมเทคนั้นมาแล้ว มีพุทธคำไว้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุเทวทัตพยายามเพื่อจะฆ่าตถาคตในกาลปางก่อนแล้ว ด้วยอาการ
อย่างนี้ แล้วทรงตั้งอนุสนธิ์ประชุมชาตกว่า กุหลกดาบสในกาล
ครั้งนั้น ตั้งประวัติกษัตริย์มาคือพระเทวทัต ดูรัมมาราชมารดาในกาล
ครั้งนั้น ตั้งประวัติกษัตริย์มาคือดิริมหามายา มีหรรษิตดาบสในกาล
ครั้งนั้น ตั้งประวัติกษัตริย์มาคือสาริบุตร โสมนัดกุมารในกาล
ครั้งนั้น ตั้งประวัติกษัตริย์มาคือเราตถาคต มีพุทธพจน์ให้จบดังดังนี้

จบโสมนัดชาตก

๑๐ จัมเปยชชาติก

กา นุ วิชชุริวภาสีติ อหิ สตุลา เขตวเน วิหรนโต
อุโปสถกมมิ อารพภ กเถสิ

สตุลา สัมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อเด็ด็จประทับอยู่ณพระเชต
วันวิหาร ทรงพระปรารภอุโปสถกรรม เปนมุทธเหตุ ครัดพระธรรม
เทศนานี้ มีคำเริ่มว่า กา นุ วิชชุริวภาสีติ ดังนี้เพนอาทิ

เริ่มความตามนิทานจนระว่า คราวครั้งนั้น สัมเด็จพระบรม
ศาสดามีพุทธดำรัสว่า คุณอุบาธกทั้งหลาย อุโปสถกรรมอันท่าน
ทั้งหลายเข้าอยู่รักษาแล้ว นับว่าเป็นคุณทำประโยชน์ให้สำเร็จได้ดี
โบราณกบณจิตทั้งหลาย ได้ละเสียซึ่งนาคสมบัติแล้ว เข้าอยู่รักษา
อุโปสถกรรมเที่ยว อุบาธกทั้งหลายเหล่านั้น กราบทูลวิงวอนให้
พระองค์ตรัสเทศนาให้แจ้งชัด จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสอ้าง
ดังต่อไปนี้

อดีเต อังกรฎเจ อังคติ นาม ราชา รัชชิ กาเรสิ
ในอดีตกาลล่วงแล้ว มีพระราชอาพระนามว่าอังคติ ผ่านราชสมบัติ
ณอังคราฐ มีอาณาเขตรค่อเนื่องกันกับมครราฐ ในระหว่าง
อังคราฐแถมมครราฐนั้น มีแม่น้ำแห่งหนึ่งชื่อว่าจัมปานที ในจัมปานที
นั้น มีนาคพิภพอยู่แห่งหนึ่ง นาคราชนามว่าจัมเปยครองราชสมบัติ
อยู่ในนาคพิภพ ภายใต้ม่น้ำจัมปานที

ก็เหตุกะษัตริย์ในรัฐมณฑลทั้ง ๒ นั้น ต่างถือราชอำนาจขาด
ความเชื่อเพื่อ มิได้แผ่แผ่เอกราชไมตรีต่อกัน ตั้งอยู่ในความเป็นศัตรู
สู้รบกันมิได้ขาด บางคราวพระเจ้ามคธราช ทำศึกสงครามมีชัยชนะ
แย่งเอาองคราฐไปได้ บางสมัยพระเจ้าอังคิราช ทำศึกสงคราม
มีชัยชนะแย่งเอามคธราชไปได้

อถกทิวส์ อยู่มาภายหลังครั้งหนึ่ง พระเจ้ามคธราชทำศึกกับ
พระเจ้าอังคิราช โดยความด่ามารถ พระเจ้ามคธราชพลาดทำถึง
ปราชัยในท่ามกลางสนามรบ จึงได้ตั้งขึ้นหลังม้าดิ้นหนีพระที่นั่ง หนี
ไปถึงฝั่งน้ำจัมปนาท พวกโยธีย์ฝ่ายข้างพระเจ้าอังคิราชตามไป
ทันเข้า พระเจ้ามคธราชทรงพระดำริห์ว่า เราจะโจนน้ำตายเสียดี
กว่าเราตายในเงื้อมมือข้าศึก ทรงพระดำริห์แล้วก็ควมม้าพระที่นั่ง
โจนลงน้ำพร้อมกันพาส์

ที่นั่น จัมเปยนนครราชผู้เรืองฤทธิ นฤมิตรมณฑลปกเกล้าอยู่ในภาย
ห้วงน้ำ มีห่มุ่่นาคห้อมล้อมเป็นบริวาร ต้มมหาปานะตามความดำราญ
แห่งนาควิสัย ฝ่ายม้ากับพระราชาน้ำคิงลงไป ผ่านเฉพาะพักตร
แห่งนาคราช ๆ เห็นพระราชาทรงเครื่องประดับสำหรับกษัตริย์ ก็
ทราบชัดว่าเป็นพระราชาน้ำ ยังจิตต์ระเหินทำให้เกิดขึ้น จึงอุฐฐ์ถาถ
จากราชานณะแล้วทูลว่า คุณกรมหาราช พระองค์อย่าทรงกลัวโดย
แต่เดิณให้ขึ้นประทับบนบัลลังก์ของตน ทูลถามถึงเหตุที่คาน้ำลงมา
มคธราชก็ทูลความตามจริงให้นาคราชทราบทุกประการ

ลำดับนั้น จัมเปยนาคราชทูลว่า คุณกรมหาราช พระองค์อย่า
กลัวเลย หม่อมฉันจักทำพระองค์ให้เป็นเจ้านายทั้งตั้งองรัฐให้ได้
แล้วก็ชวนเดวยมหันตยศี่ดั้น ๗ วัน ครั้นถึงวันคำรบ ๗ จึงพร้อมด้วย
พระเจ้ามครราช เสด็จออกจากนาคพิภพจนบัดถึงองครรัฐ กษัตริย์
มครราชจับพระเจ้าองครราชได้ ปลงพระชนม์เสียแล้ว ขึ้นครอง
ราชสมบัติในตั้งองรัฐมณฑล ด้วยเดชานุภาพของท้าวภูษณงค์

ตั้งแต่นั้นมา ความเจริญทางพระราชไมตรีระหว่างพระเจ้า
กรุงมครกับท้าวนาคราช ก็เป็นอันดีสนิทสนมกันมั่นคง พระเจ้ามครราช
ให้สร้างรัตนมณฑปไว้ที่ริมฝั่งจัมปนาท ถึงสิ้นปีหนึ่งจึงเสด็จออก
ไปทำราชพิธีกรรมแก่นาคราช ด้วยมหันตบริจาคนรัตนมณฑปนั้น
ท้าวจัมเปยนาคราชนั้น ครั้นถึงกำหนดปีหนึ่ง จึงพร้อมด้วยมหันต
นาคบริวาร ออกจากนาคพิภพมารับราชพิธีกรรม มหาชนเกิดขึ้น
ถนัดกันมาคู่สมบัติของท้าวนาคราช

คราวครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์อุบัติในลึงกุดคนเร้นใจ ได้
ไปอยู่ที่ฝั่งที่กับราชบริษัท เห็นสมบัติของท้าวนาคราชนั้นแล้ว เกิด
โศกจิดคึดอยากได้สมบัติอย่างนั้น แล้วหมั่นให้ทานรักษาคัด ครั้น
ท้าวจัมเปยนาคราชทำกาถกิริยาต่องไปได้ ๗ วัน พระมหาสัตว์นั้น
ก็จุกไปเกิดณลิริยณปฏิฐาณะ ในห้องเพนลิริณปราสาทเป็นที่อยู่
ของจัมเปยนาคราชนั้น (แทนตัวกัน)

สัตว์ร่างกายของพระมหาสัตว์นั้น โทใหญ่ชาวบริสุทฺธิ์คฺจฺพงคอก
มดีดัดได้ปรากฏขึ้น พระมหาสัตว์นั้น ครั้นเห็นดังนั้นแล้วก็เกิด
ความรำคาญ จึงน้อมจิตคิดจะตายเสีย ด้วยมารำพึงไปว่า อิศริย
ยศในกามาพจรสวรรค์ เหมือนกันกับข้าวเปลือกที่เขาโยยกอง
ไว้ในยุ้งฉาง ได้ปรากฏแก่เรา ด้วยอำนาจผลกุศลที่เราทำไว้แล้ว
ก็ตัวเรานี้มาถึงอุปนิสัยในกำเนิดเด็กรัจฉานนี้ เราจะต้องการอะไร
ด้วยความเป็นอย่างนี้เดี๋ยวนี้ ตายเสียดีกว่าอย่างนี้

ลำดับนั้น นางนาคมาณวิกาถามว่าสุมนา เห็นพระมหาสัตว์ดังนี้
นั้นสำคัญใจว่า สัตว์ผู้มีอานุภาพใหญ่ได้มาเกิดแน่แล้ว จึงนึกแนะ
แก่นางนาคมาณวิกาทั้งปวงให้รู้ทวกัน นางนาคมาณวิกาเหล่านั้น
จึงพร้อมกันถือนานาคฤษีตั้งค้ำคิ มาทำบารโหชบถก่อนมถวายพระมหา
สัตว์ให้ท้าวเธอเกิดกำหนดไมกามารมนต์

ครั้งนั้น นาคพิภพที่สถิตแห่งพระมหาสัตว์นั้น งามวิจิตรไพโรจน์
ชัชวาลย์ เปรียบปานดังพินานแห่งท้าวลี้กเทวราช มรณจิตต์ของ
พระมหาสัตว์เจ้านั้น ก็รับดับหายไป พระมหาสัตว์สัตว์เดี่ยซึ่งสัตว์ระ
แห่งดีปะปะ กลายเป็นเพศคิงเทวบุตร ทรงประทับเครื่องสรรพางการ
จำเดิมแต่นั้นมา พระอิศริยยศแถบวิวารยศ ก็ปรากฏแก่พระมหา
สัตว์เจ้าเป็นอันมากมาย

เมื่อพระมหาสัตว์ครองนาคราชสมบัติอยู่นาคพิภพนั้น ครั้น
อยู่ต่อมา พระองค์ทรงรำคาญพระทัย ทรงรำพึงไปว่า เราจะต้อง

การอะไรด้วยกำเนิดเดียวรัจฉานนี้ เราจักอยู่อุโบสถवाद พ้นจากอัคร
ภพนี้แล้ว จะไปยังคดองแห่งมนุษย์ จะได้ครีดิรัฐัจธรรม ทำที่
สุดแห่งกองทุกข์ให้สิ้นไป คือแต่นั้น พระองค์ก็ทรงอธิษฐานทำ
อุโบสถกรรมอยู่ในมหาปราสาทนั้นเทียว

ฝ่ายนางนาคมาณวิกาตคแต่งกายางดงาม ตามไปบำเรอยัง
สำนักพระมหาสัตว์ คือของพระองค์ก็วิบัติทำลายอยู่เนื่อง ๆ คือแต่
นั้น พระมหาสัตว์จึงได้จ้อออกจากปราสาท ไปทำอุโบสถกรรมเดีย
ณที่ราชอุทยาน พนักงานนาคมาณวิกาตคเหล่านั้น ก็พากันตามไป
บำเรอในราชอุทยานนั้นอีก อุโบสถคือของพระมหาสัตว์ก็ยังทำลาย
อยู่รำไป

ในลำดับนั้น พระบรมโพธิสัตว์รำพึงไปว่า เราควรจะออกจาก
นาคพิภพนี้ไปยังมนุษย์โลก แล้วอยู่รักษาอุโบสถवादเห็นจะดี คือ
แต่นั้นครั้นถึงวันอุโบสถแล้ว พระองค์ก็ออกจากนาคพิภพไปถึง
มนุษย์โลกแล้ว ทรงสละร่างกายของพระองค์โดยทานมุขว่า ใคร
ต้องประสงค์อวัยวะของเรามีหนึ่งเป็นคั้น ก็จงเข็ดเอาไปตาม
ประสงค์ หรือต้องการเอาตัวเราไปทำเป็นงูเถื่อนให้คั้นเขาคู ก็จงจับ
เอามาไปทิ้งเป็นเถิด แล้วคู้ขคชนคกายนอนอยู่อุโบสถवाद เห็น
ยอดจอมปลวกไถด้มรรคา แถบบ้านปัจจุฉนคคามตำบลหนึ่ง

ชนชาวพระนครทั้งหลายเดินผ่านไปผ่านมาในมรรคานั้น ได้เห็น
พระบรมโพธิสัตว์นั้นแล้ว พากันบูชาด้วยสักการะมีของหอมเป็นอาทิ

แล้วก็หนีไป แม้ชาวบ้านจับตามก็พากันบูชา ช่วยกันเกลี้ยทราญ
 รอบบริเวณ จัดทำเป็นมณฑลขึ้นในเบองบน ด้วยคิดว่าชรอยจะเป็น
 นาคราชซึ่งมีอำนาจใหญ่ ต่อแต่นั้นมา มนุษย์ทั้งหลายที่เดือมได้
 ในพระมหาสัตว์ ก็พากันทำสักการบูชาปรารถนาบุตรบ้าง ปรารถนา
 ภาษีบ้างดังนี้

แม่พระบรมโพธิสัตว์ทรงทำอุโบสถกรรมอยู่นั้น ครั้นถึงวัน
 [จากุททังคะระบณณวัติ (คือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ขึ้น ๑๕ ค่ำ) พระองค์
 มาอนวัชชาอารมณ์อยู่นบยอดจอมปลวกด้วนวารกำหนด ครั้นรุ่ง
 ขึ้นเป็นวันปาฏิบัทธเวมค้ำหนึ่ง จึงได้จกดับไปยังนาคพิภพ เมื่อพระ
 มหาสัตว์ทำอุโบสถอยู่อย่างนี้ จนวันแตรครีตด้วงไปนานหลายเดือน
 อยู่มาภาตวันหนึ่ง นางสุมนาอัศรมเห็จึงทูลพระมหาสัตว์ว่า
 ข้าแต่เทวดาเจ้า พระองค์ได้ตั้งไปอยู่อุโบสถถว้ายังมนุษย์โลก ก็
 มนุษย์โลกน่ำรังเกียจใจ ไก่ตั้งต่อภัยอันตรายมากนัก ถ้าหาก
 ว่าภัยอันตรายจะพึงบังเกิดขึ้นแก่พระองค์ไซ้ หม่อมฉันจะรู้ได้ด้วย
 นิมิตรอย่างไร ขอพระองค์จงแกลงนิมิตรนั้นให้แจ้งแก่หม่อมฉัน
 ไว้เป็นสำคัญ

ถ้าดับนั้น พระมหาสัตว์เจ้าจึงพาสุมนาเทวีนั้นไปยังขอบสระ
 มงคลโยกขรณี มีพระราชดำรัสว่า คุณพระนางผู้เจริญ ถ้าหากว่า
 ใครเขาประหารทำฉันให้ลำบากไซ้ น้ำในสระโยกขรณีนกัจักขุ่น
 มัวเป็นที่สำคัญ ถ้าหากว่าสุบรณจิกจับฉันไปไซ้ น้ำในสระโยกขรณี

นักจากเตอดพลังขึ้นมา ถ้าหากว่าหมองจับเอาฉันไปใช้ น้ำในสระ
 โบกขรณหนักจกมีตฺจุโถหิต เหล่านี้แหละเป็นนิมิตร์ดอให้เห็นว่า
 จะเป็นอันตราย

พระบรมโพธิสัตว์ตรัสบอกนิมิตร์ ๓ อย่างนี้แล้ว พระองค์ก็ทรง
 อธิษฐานจากุททลือ โบสถ เล็ดจออกจากนาคพิภพไปในมนุษย์โลก
 นั้น นอนอยู่ณยอดจอมปลวก ๆ ก็ได้ภณไปด้วยรัศมีดริระแห่งพระ
 มหาสัตว์ เบื้องว่าดริระแห่งพระมหาสัตว์นั้น ชาวเมืองมุดคฺจุพวงเงิน
 ท่อนเคียรเบองบงนาม ได้ภณคฺจุคฺจุมด้วยกลุ่มค้ายกัมพดแดง

ก็เรื่องกำหนดดริระแห่งพระมหาสัตว์นั้น พระคณิศรจนารย
 อธิบายไว้มีประเภทต่างกัน คือในจัมเปยชาติกนี้ว่า ดริระแห่งพระ
 มหาสัตว์มีประมาณเท่าคีรีชะคันโต ในภริทตชาติกนี้ว่า ดริระแห่ง
 พระมหาสัตว์มีประมาณเท่าดำขา ในดังขปาดชาติกนี้ว่า ดริระแห่ง
 พระมหาสัตว์มีประมาณเท่าเรือโกถนดำหนึ่ง ปราชญ์พึงรู้ตามคำ
 อธิบายในชาติกนั้น ๆ เกิด

เมื่อพระบรมโพธิสัตว์อธิษฐานจากุททลือ โบสถอยู่บนจอมปลวก
 นั้น มีมาณพชาวเมืองพาราณสีผู้หนึ่ง ไปยังเมืองตักกิดิธาเวียนมนต์
 อาตุ้มภายัน ในสำนักอาจารย์ที่ดำปาโมกข์ได้แล้ว จึงอำดาอาจารย์
 แล้วเดินจะไปบ้านของตนโดยมรรคานั้น ครั้นได้เห็นพระมหาสัตว์
 เจ้าเข้า จึงคิดรำพึงว่า เราจักจับเอาตัวนี้ไปให้เด่นในบ้านแด

นิคมแตรราชธานีทั้งหลาย ยังทรมายให้เกิดขมขื่น คิดแล้วจึงหยิบเอา
ยาทิพย์แล้วร้ายที่พมณฑ์ เดินเดียบเข้าไปใกล้พระมหาดัตว์เป่ามณฑ์
พ่นยากระหน่ำซ้ำเข้าไป

ต่อแต่กาดที่พระมหาดัตว์ ได้ดับที่พมณฑ์แล้ว ปรากฏเหมือน
ซึ่งเหล็กร้อนยอนเข้าไปในช่องกรรณนั้น เบื้องพระเคียรปดราว
ราวจะว่าถูกเหล็กด้ว่านไซ้ พระบรมโพธิสัตว์ทรงรำพึงไปว่า นี่เป็น
อย่างไรหนอ ด้วยยกพระเคียรจากชนคกายแต่ไป ได้เห็นหมองผู้
คำริห์ว่า เรามิพิษมากมายนัก ถ้าหากว่าเราโกรธแล้ว จักพ่นดม
จุมุกให้ถูกหมองผู้ไซ้ ดั้ระแห่งหมองนั้น ก็จักย่อยแตกเหมือนแก้ว
ที่ถูกทุบด้วยก้อนเหล็กนั้น เมื่อเราจะทำอย่างนี้แล้ว คัดของเราจัก
ขาดทำตายไป เราจักไม่แแต่คุมันเดียดักว่า คำริห์เดื่อก็หดับเนตรทั้ง
สอง แด้ววางพระเคียรไว้ในระหว่างชนคบวรกายของพระองค์ดั่งเก่า

ฝ่ายพราหมณ์หมองนั้นเด่า จึงเคียวยาแตรร้ายมณฑ์พ่นน้ำตาย
ให้คองกายพระมหาดัตว์ ด้วยอาณุภาพแห่งยาแตรมณฑ์ กายประเทศ
ของพระมหาดัตว์ ถูกคองน้ำตายตรงไหน ที่ตรงนั้นก็ปรากฏเหมือน
พองบวมขึ้น ฉนั้น พราหมณ์หมองจึงจับหางพระมหาดัตว์ ดาดลง
จากจอมปลวกให้นอนเหยียดยาว บับด้วยไม้ต้นฐานดงกับแพะ
แหวะทำให้ทุพสภาพ จับพระเคียรเข้าโจมตี แด้วบับคั้นให้โอบอุ้อ
แล้วเป่ามณฑ์พ่นน้ำตายยาเข้าไปในดำดือ แด้วก็ถอนเขี้ยวออกเดียด
หมด โถหิดสด ๆ ก็ไหลเต็มไปในปาก พระมหาดัตว์อดทนต่อทุกข์

ลำบากได้ ด้วยกตัตถ์ของคนจะทำตาย ทรงหัดบเนตรนึ่งอยู่มิได้
แตกต่อไป

พราหมณ์หมองผู้หนึ่งก็คิดต่อไปอีกว่า เราจักทำนาคราชให้
ทุพสภาพ แล้วชนเหยียบย่ำดังกลกายพระมหาดัตถ์ ตั้งแต่ทางขึ้นไป
ถึงศีรษะ เหมือนว่าจะรัดกระดูกให้ออกนอกเนื้อ คือม้วนพับเช่น
อย่างพับผืนผ้า ชยให้กระดูกขยายเช่นอย่างคัด้ายให้เส้นกระจาย
จับทางทบทุบเช่นอย่างทบผ้า ดังกลกายของพระมหาดัตถ์แปรเปลี่ยน
ไปด้วยโลหิต พระมหาดัตถ์ก็ดำรงจิตตักถันทุกขเวทนาไว้ได้

ถ้าคัมนี้ พราหมณ์หมองรู้ว่าพระมหาดัตถ์นั้นทุพสภาพแล้ว
จึงเอาเถาวัลย์มาถักเป็นกระโปรงใหญ่ ใต้พระมหาดัตถ์ไว้ใน
กระโปรงแล้ว นำไปยังบัจจันตคาม ให้เส้นในท่ามกลางมหาชน
พราหมณ์หมองอยากจะคุพังพานต์เขียวเป็นคัน แดบริมณฑลพังพาน
ฉินฐานกถม หรือยาววัดสี่เหลี่ยมเด็กใหญ่ชนิดโคไต พระมหา
ดัตถ์เจ้าก็ทำให้ดูได้ทุกอย่าง พื่อนรำทำพังพานได้ตั้งร้อยคังพัน มหา
ชนเห็นแล้วก็ชอบใจ ให้ทรัพย์แก่พราหมณ์หมองนั้นมากมาย

แรกจับเด่นวันเดียวเท่านั้น ได้ทรัพย์คังพันแฉะเครื่องบริกขาร
อีกภูาคานับคังพัน พราหมณ์หมองคิดไว้แต่เดิมที่ว่า เราเด่นงูให้
คนเขาคู ได้ทรัพย์คังพันหนึ่งแล้ว จักปลัดอยนาคราชไปเสีย ครั้นได้
ทรัพย์นั้นมากผิดคาดหมาย ก็ถดถอยคิดต่อไปอีกว่า เราเด่นงูใน
บัจจันตคาม ยังได้ทรัพย์มากถึงเพียงนี้ เราไปเด่นงูในด้านักพระ

ราชาเดิมหาอำมาตย์ จักได้ทรัพย์มากยิ่งกว่านี้หลายเท่า คิดแต่
เอาทรัพย์นั้น ซื้อเกวียนใหญ่สำหรับใส่ของเดิมหนึ่ง ซื้อยานน้อย
สำหรับนั่งตะบายอีกเล่มหนึ่ง รวบรวมมันทุกสิ่งของลงในเกวียน
ใหญ่ ส่วนคนนั่งบนยานน้อยพร้อมด้วยพวกบริวาร พาพระมหาสัตว์
เที่ยวไปให้เด่นตามบ้านแถบนิคมเป็นอาทิ จนมาถึงเมืองพาราณสี
ด้วยคิดว่า เราจะให้นาคราชเด่นถวายให้พระเจ้าอุคเสนะทอดพระเนตร
คราวเดียวเท่านั้นแหละจะปล่อยเสียหละ คิดแล้วก็ไปเที่ยวทูลกลับมา
ให้นาคราชบริโลก

นาคราชก็หาบริโลกกลับมา ด้วยคิดรำพึงไปว่า พราหมณ์หมอง
งผู้^๒นี้^๒มักบอ^๒อยู่^๒บอ^๒ย^๒ๆ เพราะอาศัยเราเป็นเหตุ เราจักไม่บริโลก
กบ^๒เด^๒ย พราหมณ์หมอง^๒รู้ว่า^๒พระมหาสัตว์^๒ไม่^๒บริโลก^๒ก^๒บ^๒ จึง^๒จัด^๒ข้าว^๒
ดอก^๒กับ^๒น้ำ^๒ผึ้ง^๒มา^๒ให้^๒พระมหาสัตว์^๒บริโลก^๒ พระมหาสัตว์^๒ก็^๒ไม่^๒บริโลก^๒
ข้าว^๒ดอก^๒กับ^๒น้ำ^๒ผึ้ง^๒เหล^๒่านั้น ด้วยทรง^๒มี^๒น^๒ใจ^๒เด^๒ีย^๒ว่า ถ้า^๒หาก^๒ว่า^๒เรา^๒จัก^๒
ถือ^๒เอา^๒อา^๒หาร^๒นี้^๒ไว้^๒ใช้ เรา^๒ก็^๒จัก^๒ต้อง^๒ตาย^๒ใน^๒ภ^๒าย^๒ใน^๒ภ^๒ระ^๒โ^๒ปร^๒ง^๒เท^๒ียง^๒แท้
เมื่อ^๒พรา^๒หม^๒ณ์^๒หม^๒อง^๒กับ^๒พระ^๒มหา^๒สัตว์^๒เท^๒ย^๒ว^๒ไป^๒ถึง^๒เม^๒ือง^๒พ^๒าร^๒า^๒ณ^๒สี^๒ ให้^๒
พระ^๒มหา^๒สัตว์^๒เด่น^๒ให้^๒เขา^๒ดู^๒ตาม^๒บ้าน^๒ใกล้^๒ประ^๒ศ^๒ู^๒เม^๒ือง^๒ ได้^๒ทรัพย์^๒อีก^๒
มาก^๒มาย^๒

คราว^๒ครั้ง^๒นั้น^๒ พระ^๒เจ้า^๒อุ^๒ค^๒เสน^๒ราช^๒ทรง^๒ทราบ^๒แล้ว^๒ จึง^๒รับ^๒สั่ง^๒ให้^๒หา
ตัว^๒หม^๒อง^๒เข้า^๒มา^๒เฝ้า^๒แล้ว^๒ตร^๒ัส^๒ว่า เจ้า^๒จง^๒ให้^๒รู้^๒เด่น^๒ให้^๒เรา^๒ดู^๒บ้าง^๒ ๆ ข้า^๒แต่
เท^๒ว^๒ราช^๒เจ้า^๒ ตี^๒ห^๒ละ^๒พระ^๒เจ้า^๒ข้า^๒ พ^๒ร^๒ุง^๒นี้^๒เป็น^๒วัน^๒นี้^๒มัน^๒ณ^๒ร^๒ดี^๒ ข้า^๒พุทธ^๒เจ้า^๒

จะให้รู้เถื่อนถวายทอดพระเนตร พระราชาทรงรับสั่งให้พนักงานเก็บ
 เขากดออกไปเที่ยวตีประกาศว่า วันรุ่งพรุ่งนี้ นาคราชจักพ้อนรวิที่หน้า
 ฐานชลาหดวง ขอให้มหาชนทั้งปวงไปคูดตามประสงค์เถิด ครั้นรุ่ง
 ขึ้นอีกวันหนึ่ง จึงรับสั่งพนักงานให้เตรียมการประดับชลาหดวง แล้ว
 รับสั่งให้พราหมณ์หมองูให้นางมาเถื่อนถวาย พราหมณ์หมองูนำ
 พระมหาสัตว์มาด้วยกระโปรงประดับแก้ว แล้ววางไว้ณที่พื้นลาด
 อนวิจิตร

ฝ่ายพระเจ้า อุคเสนราช เสด็จลงจาก ปราสาท มีหมู่เสวกามาตย์
 ห้อมล้อม เป็นขนิศ แล้วประทับณราชดำเนิน คอยทอด พระเนตร
 พราหมณ์หมองูนำพระมหาสัตว์ออกจากกระโปรงแล้ว ให้พ้อนรวิ
 ถวายทอดพระเนตร มหาชนเห็นแล้วก็ดีใจ ไม่อาจดำรงคนอยู่ได้
 ตามปรกติ พวกนี้ปรบมือแตรโบกฆ้องแตรโบกฆ้อง แต่คงความรื่นเริง
 น้อยด้วยหมิ่นแค้น

คราวครั้งนั้น กิตตุก็หน้าอัศจรรย์ ผ่นแก้ว ๗ ประการก็
 บันดาลตกกลงตรงเบ้องบนพระมหาสัตว์ แหะเมื่อจะคำนวณนับ
 ตั้งแต่วันที่หมองูจับพระมหาสัตว์มา ถึงเวลาที่มาเถื่อนถวายนี้ ก็พอ
 ครบเดือนหนึ่งเต็ม พระมหาสัตว์ดูดีทนอดอาหารได้นานถึงเดือนหนึ่ง

คราวครั้งนั้น นางสุมนาศรีมเหษีระลึกถึงพระมหาสัตว์ ชนมมา
 แล้วดำริหว่า บิยราชสามีของเราเสด็จไปคราวนี้นานนักหนานาน
 แล้ว ไม่เห็นเสด็จกลับมา นับเวลาที่ได้เดือนหนึ่งบริบูรณ์ หรือ

จะมีเหตุอย่างไรหนอ นางเธอจึงไปดูที่สระโบกขรณี เห็นวารีดีแสง
 คังโหด นางรู้ว่าหมองจับพระราชสามีไปเสียแล้ว นางก็รีบ
 ออกจากนาคพิภพ ไปถึงที่ใกล้จอมปดวก เห็นรอยที่พระมหาดัตว์
 ถูกเขาจับแต่ทำให้ลำบาก แล้วกรรแสงให้รำไร ดำเนินไปถึง
 บัจฉนคคาม ได้ถามเขาได้ความชัดแล้ว ตามไปจนถึงเมืองพาราณสี
 นางเทวี จึงยื่นกรรแสงอยู่ในที่กลางอากาศ ในท่ามกลาง บริษัท
 ณพระราชทวารวดี

ครั้งนั้น พระมหาดัตว์เจ้าเมื่อจะพักผ่อนถวายพระราชฯ เหลือบ
 เนตรแลดูข้างโน้นข้างนี้ เห็นนางสุมณาเทวีได้ก็อยู่ดั่งนั้น ก็เกิด
 ความตะอวยใจ กัดบเข้าไปนอนเสียในกระโปรง เมื่อพระมหาดัตว์
 เจ้าเข้าไปในกระโปรงแล้ว พระราชาทรงพระดำริห์ว่า นี่เรื่องราว
 เป็นอย่างไรหนอ แล้วทอดพระเนตรดังเกิดไป ได้เห็นนางสุมณา
 เทวียืนอยู่บนอากาศ จึงตรัสคาถาที่ ๓ ดังนี้ว่า

กา นุ วิชชรวาภาสิ โอสถี วิย ตารกา

เทวดา นุสิ คนธพพี น ตัม มณฺญามิ มานุสี ฯ

ความว่า เราขอถามท่าน ท่านเป็นใคร ช่างงามผ่องใสดุจ
 ด้ายฟ้าแดงอุปมาเหมือนดาวประจำรุ่ง เรายังไม่รู้จักท่าน ท่านเป็น
 เทวดาหรือเป็นคนธรรพี หรือเป็นนารีนางมนุษย์อย่างไร ท่านจง
 บอกแก่เรา

นางสุมนานาคราชมเหสี เมื่อจะกราบทูลพระราชินีให้ทรงทราบ
จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ถวายดังนี้ว่า

นมहि เทวี น คนธพพี น महाराज मानसी
नाककण्ठ्यासुमि भवतुभवे ओतुगेनमहि ओशาคता १

ความว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า หม่อมฉันหาใช่เทวดาแถม
ธรรพ์ไม้อะ แต่ไม่ใช่hariหญิงมนุษย์ หม่อมฉันเป็นนาคกัญญา ข้า
แต่พระองค์ทรงพระเจริญ หม่อมฉันอาศัยประโยชน์อย่างหนึ่ง จึง
ได้มาถึงที่เมืองนี้ พระเจ้าข้า

พระเจ้ากรุงพาราณสีเมื่อจะตรัสถามต่อไป จึงตรัสนัยคาถาที่ ๓
ดังนี้ว่า

विपुणभुजिजुता गुपितिनृथियासी
नेतुतेहि ते वारिकणा सवन्ति
गिनुते ननुषी गी ปन ปตฺถยานา
ओशาคता नारी ตทิงฆ พुरुहि १

ความว่า ท่านมีอาการเหมือนคนบ้า มีดีร่ำพวยพอนเศร้าหมอง
คล่องหน้าตาไหลจากเนตรทั้งสองของท่านมิได้ขาดสาย หรือสิ่งของ
อะไรของท่านหายไป หรือท่านต้องการสิ่งไร จึงได้มาถึงเมืองนี้
ตุกรนาคกัญญานารี เชิญท่านบอกแก่เราให้แจ้งณบัดนี้เถิด

นาคกัญญาสุมนาทวีเมื่อจะกราบทูลพระราชินีให้แจ้ง จึงแสดง
คาถาที่ ๔ ถวายดังนี้ว่า

ยมุกกเตโช อูโรคติ จาหุ
 นาโคติ นี อาหุ มนุสฺสโลก
 ตมกฺกหี ปุริโส ชีวกคฺโค
 ตี พนฺธนา มฺลฺลจ ปตี มเมโส ฯ

ความว่า ประชาชาวมนุษย์โลก เขาเรียกร้องตั้งตัวใด ว่า
 อูรคชาติผู้มีเดชอันสูง ประชาชาวมนุษย์โลกนี้ เขาเรียกร้องตั้งตัวนี้
 ว่านาคราชกระนั้น เจ้าบุรุษคนนี้ได้จับนาคราชนั้นไป เพื่อต้องการหา
 เติงษ์พขของคน นาคราชนั้นแหละเป็นสามีของหม่อมฉัน ขอพระ
 องค์ได้ทรง พระกรุณาโปรด ปล่อย นาคราชนั้น ปล่อยจากที่คุมขังเถิด
 พระเจ้าข้า

พระเจ้ากรุงพาราณสีเมื่อจะครัดตามต่อไป จึงตรัสบัญชาดา
 ที่ ๕ ดังนี้ว่า

กถนุญฺญิ พลวิริยุปฺปนฺโน
 หตฺถกฺกตฺถมาคฺคจฺฉิ วนิพฺพกสฺส
 อกฺขาทิ เม นาคกณฺเณ ตมตฺถ
 กตี วิชาเนมฺ กหิตนาคี ฯ

ความว่า ดูกรนางนาคกัญญา ถิ่นนาคราชผู้ประกอบด้วยกำลัง
 แรงกล้า ไฉนจึงมาถึงเงอมมือแห่งวนิพกได้เล่า ทำไฉนเราจรรู้
 แจงซึ่งนาคราชที่บุรุษนั้นจับได้ด้วยข้อใด ท่านจงบอกความข้อนั้น
 ให้เรารู้แจ้งประจักษ์ ญาณถนัด

นาคกัญญา ตุ่มนาเทวี่ เมื่อจะ กราบทูล พระเจ้า กรุง พวราณดี ให้
แจ้ง จ้งแต่ตงคาถาที่ ๖ ทูลถวายเป็นดังนี้ว่า

นคริปี นาโค ภสุมิ กรเยษ
ตถาหิ โส พลวีริยุปปโน
ธมมณจ นาโค อปจายมาโน
ตสฺมา ปรกกมฺม ตโป กรโรติ ฯ

ความว่า นาคราชผู้กัศดาหม่อมฉัน มีอำนาจพียงใหญ่ แม้
จะทำพระนครของพระองค์ให้แหลกคุดแก่ก็อาจจะทำได้ ถึงว่า
นาคราชนั้นถูกกักขังเช่นนี้ ก็ยังมีกำลังแรงกล้า แต่ถ้าวาท้าวเธอ
เคารพนบธรรมคือเบญจศีลเบญจธรรม เพราะเหตุนี้ ถึงถูกหมอง
จับไว้ได้แต่เธอยังบากบั่นอดทนความทุกข์นั้นไว้ ตั้งใจทำคประดิ้ง
เดี่ยว ด้วยคิดว่าศีลของเธอจะแตกทำลายเสียดังนี้

พระเจ้ากรุงพวราณดีมีพระราชดำริตถาพว่า ในนาคราชนี้จ้ง
นึ่งให้บุรุษคนนั้นจับมาได้ นางตุ่มนา นาคราชมเหสีเมื่อจะกราบทูล
พระเจ้าพวราณดีให้แจ้ง จ้งแต่ตงคาถาที่ ๗ ทูลถนองดังนี้ว่า

จาดุทุทสี่ ปณฺณรสี่ จ ราชา
จตุปปเถ สมฺมติ นาคราชา
ตมคฺคหี ปฺริโส ชีวิกฺตโธ
ติ พนฺธนา มฺณจ ปตี มเมโส ฯ

ความว่า ข้าแต่ดมมคิราชเจ้า นาคราชผู้มีปรีชา
 จากุททดีอุ โปสถแถบั้นณรดีอุ โปสถเปนิคย์ คำรงจิตต์อิษฐาน
 อธิฐฐานธรรมม็องค์ ๔ อยู่นุ โปสถกวาส ได้ยาด์น้อยุ่นจอมปลวก
 แห่งหนึ่ง โถด่ประชุมทาง ๔ แพร่ง บุรุษหมองผู้ตองการดียิงชีพ
 ด้วยวิชาเด่หญู ได้จับนาคราชนี้มา นาคราชนี้เป็นราชบค้ของ
 หม่อมฉัน ขอพระองค์ได้โปรดเกล้าพระราชทานทรัพย์แก้หมองนี้
 แล้วให้หมองปลดอยนาคราชผู้มีคุณไปเดี่ยเกิด พระเจ้าข้า

นาคกัญญา สุ่มนาเทวี กราบทูลสนอง พระราชดำรัส อย่างนี้ แล้ว
 เมื่อจะกราบทูลขอพระมหาสัตว์นั้นอีก จึงภาสิต ๒ คาถา (ที่ ๘-๘)
 ภาวายว่า

โสพลิตถีสหสุธานี อามุตตมณิกุณฺทล
 วาริเคเห สยา นารี ตาปี คัม สรณิ คตา ฯ
 ฌมฺเมน โมเจหิ อสาหเสฺน
 คาเมน นิกฺเขน ควิ สเตน
 โอสฺสฏฺฐกาโย อฺรุโค จราตุ
 ปฺลฺลญฺจถฺถิโก มฺลฺลจตุ พนฺชนสุมา ฯ

ความว่า ขอพระองค์อย่าทรงดำคัญว่า นาคราชนี้จะชักฉัน
 จนยาก ฉันทนารีของเรามีมากถึงหมื่นหกพันนาง ประดับด้วยเครื่อง
 ดำอานต์อันกุณฺฑมณิ แต่สมบค้ก็ยังมีมากนับมิได้ บรรดา

ช่องน้ำทำเป็นห้องได้ยาดัน พวกฉนมราชนารีเหล่านี้ เคารพ
นับถือนาคราชเปนนั่ง พากันอภิบาลบำรุงเป็นนิตย

ขอพระมหाराชสมบัติโปรดปล่อยนาคราชไป โดยชอบธรรม
ปราศจากกรรมดำหัด คือถ่ายด้วยบ้านด้วยร้อยหนึ่ง ของนิกข
ร้อยหนึ่ง โคอุดกร้อยหนึ่ง โดยพระหฤทัยกรุณาว่า อูรคราชผู้
ต้องการบุญจงเหยียดกายให้ตรง จงพันที่คุมขังเที่ยวไปยังที่ตน
ปราถนา

ลำดับนั้น พระเจ้ากรุงพาราณสีจึงตรัส ๓ คาถา (ที่ ๓๐-๓๑-๓๒)
ตอบดังนี้ว่า

ธมฺเมน โมเจมิ อสาหเสน
คามเน นิกฺเขเน ควิ สเตน
โอสฺสฏฺฐกาโย อูโรโค จราตุ
ปฺลฺลตฺถโก มุญฺจตุ พนฺธนสฺมา ฯ

ทมฺมิ นิกฺขสตํ ลุฑฺฑตุ อุตฺตมฺม มณิกฺฤณฺทลํ
จตุรสฺสฏฺฐจ ปฺลฺลตฺถกํ อุมฺมารปฺุพฺสเนนิกํ ฯ
เทว จ สาหิสฺสโย ภริยา อุตฺตมฺมจ ควิ สตํ

โอสฺสฏฺฐกาโย อูโรโค จราตุ
ปฺลฺลตฺถโก มุญฺจตุ พนฺธนสฺมา ฯ

ความว่า เราจะให้ปล่อยนาคราชนี้ไป โดยชอบธรรมปราศ
จากกรรมอันดำหัด คือถ่ายด้วยบ้านด้วยร้อยหนึ่ง ของนิกข

ร้อยหนึ่ง ด้วยจิตศรัทธาว่า อัครราชผู้ต้องการบุญ จงเหยียด
กายให้ตรง จงพื้นที่คุ้มขังไปยังที่ตนปรารถนา

พระราชารัตน์นั้นแล้ว จึงครัดตั้งให้หาหมองูเข้ามาเผ้า เมื่อจะ
แสดงไทยธรรมที่จะฟังพระราชทานแก่หมองูนั้น จึงมีพระราชดำริ
ว่า อัครราชผู้ทบทพรหมณ์ เราจะให้ทองหนัก ๑๐๐ ด้วย กุณฑล
แก้วมณีราคามากด้วย บัดถึงที่ ๔ เหลี่ยมดีตั้งคอกผักกอกด้วย เรา
จะให้ภริยารูปงาม ๒ คนด้วย โคอุสุภะ ๑๐๐ ตัวแก่เจ้า ๆ จงปล่อย
นาคราชนั้นไป ด้วยจิตศรัทธาว่า อัครราชผู้ต้องการบุญ จง
เหยียดกายให้ตรง จงพื้นที่คุ้มขังไปยังที่ตนปรารถนาเถิด

ลำดับนั้น อัครราชพรหมณ์เมื่อได้ดับพระราชดำรินั้นแล้ว
จึงกราบทูลสนองพระราชวาทด้วยคาถาที่ ๑๓ ดังนี้ว่า

วินาปี ทานา ทว วณัน ชนินท
มุลฺลเจมิ นี อุรคิ พนฺชนสุมา
โอสฺสฏฺฐกาโย อุโรโค จราตุ
ปฺลฺลญฺตฺถิโก มุลฺลจตุ พนฺชนสุมา ฯ

ความว่า ข้าแต่พระชนินทรราชเจ้า ถึงพระองค์จะมีทรงพระ
ราชทานสิ่งใดเลย เพียงแต่รับสั่งให้ปล่อยอย่างเดียวนั้น ข้าพระ
องค์กษัตริย์เคารพไว้ได้เถิด ข้าพระพุทธเจ้าปล่อยถวายแล้ว อัครราช
ผู้ต้องการบุญ จงเหยียดกายให้ตรง จงพื้นที่คุ้มขังไปยังที่ตนปรารถนา
ของเขาเถิด

ดูททกพรหมณ์ กราบทูลแก่พระราชชายาอย่างนี้แล้ว จึงเปิดปาก
 กระโปรงปล่อยพระมหาสัตว์เจ้าเสีย นาคราชออกจากกระโปรง
 ได้แล้ว จึงเลื้อยเข้าไปยังระหว่งกอกดอกไม้ ระอัดคภาพอุระเสีย
 แล้วกดับกตายเปนมาณพ มีรั้วราพยพระคัมภามได้ภณ ประหนึ่งว่า
 แหวกปฐพีคัดออกมาขึ้นอยู่นั้น นางสุมนานาคราชเทวีเดือนหงจาก
 อากาศวิถิ มาสถิตอยู่ใกล้พระมหาสัตว์เจ้า ๆ ขึ้นขึ้นประคองอัญชติ
 ถวายนมัสการพระราชชายา

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อจะประกาศความนี้ให้แจ้งชัด จึง
 ครัต ๒ คาถา (คือที่ ๓๔ นาคราชทูลเชิญพระราชชายา ที่ ๓๕ พระราช
 ทอบนาคราช)

มุตโต จมฺเปยฺยโก นาโค ราชานํ เอตทพฺรวิ
 นโม เต กาสีราชตถุ นโม เต กาสีวฑฺฒน
 อณฺชติ เต ปุคฺคณฺหามิ ปสฺสเสยฺยํ เม นิเวสนํ ฯ
 อทฺธา หิ ทพฺพิสฺสาสเมตมาหุ
 ยํ มานุโส วิสฺสเส อมานุสมฺหิ
 สเจ จ มํ ยาจสิ เอตมตฺถํ
 ทถฺเขมฺุ เต นาค นิเวสนานิ ฯ

ความว่า จัมเปยยนาคราชหลุดพ้นจากที่ขังได้แล้ว จึงกราบทูล
 พระราชชายานี้ว่า ข้าแต่พระองค์กาดิกราช ข้าพระองค์ขอถวายบังคม

แต่พระองค์ ข้าพระองค์ขอเชิญให้พระองค์เสด็จไปทอดพระเนตร
นิเวศน์แห่งหม่อมฉัน

คุณกรนาคราช ข้าพเจ้าเป็นมนุษย์จักคุ้นเคยกับมนุษย์ด้วยเหตุ
ใดได้ เหตุนี้ก็เป็นของคุ้นเคยกันยากแท้ทีเดียว ก็คิดว่าขอเฝ้าวิง
วอนข้าพเจ้าอยู่ เพื่อให้จะไปดูนาศพิภพนั้น ข้าพเจ้าก็ยินดียิ่งอยากจะ
ไปเห็นนิเวศน์ของเธอ ก็แต่ว่าข้าพเจ้ายังไม่ไว้วางใจเชื่อเธอได้แท้

ถ้าบัดนั้น พระมหาดัตต์เจ้าเมื่อจะทำด้วยดีสำบาตเพื่อให้พระราชา
เจ้าทรงเชื่อถือ จึงกล่าว ๒ คาถา (ที่ ๑๖-๑๗) ถวายดังนี้ว่า

สเจปี วาโต คิริมาวเหยย

จนโท จ สุริโย จ ฉมา ตเปยฺย

สพฺพา จ นชฺโช ปฏฺฐิสฺสํ วเหยยฺย

น ตเววหิ ราช มุสา ภณฺเยยฺย ฯ

นภิ ผลเยยฺย อุทธิ วิสุสฺเส

สํวตฺเตยฺย ภูตฺธรา พสุนฺธรา

สิลฺลจฺจโย เมรุ สมฺมุตฺตพฺพเห

น ตเววหิ ราช มุสา ภณฺเยยฺย ฯ

ความว่า ข้าแต่พระราชาเจ้า ถึงหากว่าดมจะพึงพิศุษาเขาใหญ่ให้
หักขาดสิ้น หรือพระจันทร์เสพระอาทิตย์จะพึงทำตายตกตงณปรูพิ
กัตติ หรือวารีในมหานทีทั้งมวดจะพึงแปรปรวนไหลทวนกระแฉกดับ
กัตติใช้ ข้าพระองค์จะไม่พึงกดับกตายพูดคำเท็จเหมือนเช่นนั้นเลย

ข้าแต่พระราชเจ้า ท้องอากาศจะทำตายไป น้ำในทะเลใหญ่
จะเหือดแห้งหายก็ดี ปฐพีนามว่าภคธราเดพดูนธราจะพึงม้วนห่อ
เหมือนคองเดือดำแพนไถกดี พระเมรุครีมีศิดาแน่นหนามากจะพึง
ถอนรากปลิวไปดังใบไม้แห้งกดี หากบรรพชาดเปนเช่นนี้ใช้ ข้าพระ
องค์จะไม่พึงกดับดอกพุดคำที่ใจได้เหมือนเช่นอย่างนั้นเลย

เมื่อพระบรมโพธิสัตว์ทำความดีด้วยดีมาตลอดอย่างนี้ พระเจ้า
กรุงพาราณสียังไม่ทรงเชื่อดนินท ได้ตรัสศาคาถาที่ ๑๕ นั้นอีก แล้ว
ครดีกำชับว่า เธอควรจะรู้จักคุณที่ข้าพเจ้าได้ทำแล้วแก่เธอ ก็กิจที่
จะเชื่อซึ่งสภาพที่ควรแต่ไม่ควรนั้น ข้าพเจ้าจักรู้ได้ด้วยคนแล้วครดี
นิพนศคาถาที่ ๑๘ ต่อไปว่า

ตุมเห โขตุถ โขรวีสา อุพารา
มหาเตชา ขิปโปโกปาว โทถ
มม กุรณา พนุชนสุม่า ปมุตุโต
อโหสิ โน ชานิตเว กตานี ฯ

ความว่า เธอเป็นผู้มีพิษฤทธิเดชเข้มแข็งยิ่งนัก แด้มักหุนหัน
พถันโกรธเที่ยวแด (ยากแท้ที่จะไว้ดวงใจได้) ที่เธอรอดพ้นจาก
ที่คุมขังไปได้ ก็เพราะเหตุข้าพเจ้าช่วยถ่ายให้ เธอควรจะรู้จักคุณที่
ข้าพเจ้าทำแล้วแก่เธอ

ลำดับนั้น พระบรมโพธิสัตว์เมื่อจะทำดีด้วยดีมาตลอดอีก เพื่อจะให้
พระราชพงษเชื่อดือ จึงภาสิตคาถาที่ ๑๘ ถวายดังนี้ว่า

โส ปจฺจติ นิริเย โฆรรุเป
 มา กายิกิ สาตมตตถ กิณฺจ
 เปพาย พนฺโธ มรณิ อุเปตฺ
 โย ตาทิสํ กมฺมกตํ น ชานเ ๗

ความว่า หม่อมฉันผู้ใด ได้ถูกคิดขังอยู่ในกระโปรง เกือบจะถึงมรณะแล้ว ยังไม่รู้จักอุปการคุณซึ่งพระองค์ได้ทรงทำแก่หม่อมฉันเช่นนั้น หม่อมฉันผู้ทรยศนั้น เมื่อทำตายเบียดเบียนแล้ว ขอให้ไปหมกไหม้อยู่ในนรกที่ลึก ขออย่าได้รู้ถึงความสุขกายดีก่น้อยหนึ่งเลย

ถ้าเช่นนั้น พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงเชือดนิทแล้ว เมื่อจะทรงทำความชมเชยพระมหาดัตว์ จึงตรัสคาถาที่ ๒๐ ดังนี้ว่า

สจฺจปฺปฏิญฺญา ตวเมส โหตุ
 อกฺโกธโน โหหิ อนุปนาหิ
 สพฺพญฺจ เต นาคกฺลึ สฺสฺสฺส
 อคฺคิวิ กิมฺหาสุ วิวชฺชยนฺตุ ๗

ความว่า ความปฏิญาณดาบดของเขอนั้น จงเป็นวาจาดีด้วยเถียงตรงเถิด ขอเธอจงเป็นผู้ปราศจากความโกรธ จงเป็นผู้อย่าผูกใจเจ็บต่อใครใครในเหต้ามุขย์แด่หมื่อดัตว์ ด้วยคุณดมภ์ฉันขอสู้บรรณทั้งหลายจงอย่าได้มากดักดาบมีทาเธอเดนาคดกุดของเธอทั่วไป จงเว้นว่างห่างไปไกล อุปไมยเหมือนมนุษย์ผู้ไม่หวังความ

ร้อนในคิมหัดมัย ย่อมไม่เข้าใกล้กองไฟเปลวโพลง ฉนั้น

ฝ่ายพระมหาดัตต์เจ้าเมื่อจะทำความดีรเวริญต่อพระราชา จึง
กล่าวคาถาที่ ๒๑ ถวายดังนี้ว่า

อนุกมฺปสี นาคกุลิ ชนินฺท
มาตา ยถา สุปฺปิย เอกปตฺติ
อหฺญจ เต นาคกุเลน สทุธิ
กาหามิ เวยฺยาวุฏฺฐิ อูพาริ ฯ

ความว่า ข้าแต่พระชนินทรราชเจ้า พระองค์ทรงพระกรุณาต่อ
หม่อมฉันทั้งนาคสกุล เหมือนมารดาผู้ผูกพันกับบุตรยอครักอย่างเอก
ก็ปานกัน หม่อมฉันกับนาคสกุลขอความมีภักดีรับทำเวยยาวุฏิกกรรม
อย่างยอวยถึง สันของพระกรุณาคุณแต่พระองค์ ต่อไปภายหน้า

พระเจ้ากรุงพาราณสีได้ทรงดับวาจาพระมหาดัตต์นั้นแล้ว ใคร
จะเด็ดใจไปยังนาคพิภพ เมื่อจะประกาศตั้งให้เตรียมพดเสนาที่จะ
เด็ดใจไป จึงตรัสนิยคาถาที่ ๒๒ ดังนี้ว่า

โยเชนตุ เว ราชรเถ สฺจิจฺตุเต
กมฺโพชเก อสฺสเตร สฺทนฺเต
นาเค จ โยเชนตุ สฺวณฺณกฺุปฺเน
ทกฺเขมฺมุ นาคสฺส นิเวสนานิ ฯ

ความว่า เว้ย พนักงานตามตำแหน่ง จงจัดแจงแต่งราชรถให้
งามวิจิตรดี จงเตรียมพาชั้ดีตั้งรถอันเกิดในกัมโพชภวรัฐ อันฝึกหัด

แล้วดี หนึ่ง มิ่งมงคลหัตถ์ราชพาหนะจงผูกเป็นพระที่นั่งคัน ให้
โศภณสุวรรณหัตถ์ถาภรณ์ เราก็จักตั้งจรไปทอดพระเนตรซึ่งนิเวศน์
สถานของท้าวจัมเปยนนครราช

กาลาต่อไปข้างหน้า ฝั่งรู้เถิดว่าเป็นกาลาที่พระผู้มพระภาค
ตรัสในกาลเมื่อพระองค์ตรัสรู้แล้ว (คือที่ ๒๓) ดังนี้ว่า

เกษมทิงคา ปณวา จ สงฺขา

อวชชยีสฺ อุกฺคเสนรณโธ

ปายาสี ราชฯ พหุ โสภมาโน

ปรุกฺขโต นาริคนสฺส มชฺเฌ ฯ

ความว่า เหล่าพนักงานทุกตำแหน่งได้จัดแจงราชพาหนะเสร็จ
ตามกระแสนับตั้ง พนักงานแตรตั้งขั้ทั้งเกวี่ตะโพนแถบนั้นเขาจะว่ ก็มา
พร้อมกันอยู่หน้าพระที่นั่งพระเจ้าอุคคเดเนราช คุกรภิกษุทั้งหลาย
พระเจ้ากรุงพาราณสีนั้นมหารี ๑๖๐๐๐ นางห้อมล้อมเป็นชนิด ท้าว
เธอเมื่อจะเสด็จแต่พาราณสีนครไปยังนาคพิภพ ทรงขัตติยาภรณ์
งามหาที่สุดมิได้ เสด็จราชดำเนินไปในท่ามกลางแห่งคณะนารีเหล่านั้น

ในกาลเมื่อพระเจ้ากรุงพาราณสีเสด็จจากพระนครไป พระมหา
สัตว์เจ้าทรงนฤมิตรนาคพิภพ ทำกำแพงแปะประตูบ้อมหอรบ ให้ตั้ง
แล้วด้วยแก้วทั้งมวต แตนฤมิตรมรรคาที่จะเสด็จไปยังนาคพิภพ
ให้อวดงคกงดงามพร้อมเสร็จ ดำเร็จด้วยอานุภาพของพระองค์ พระ
เจ้ากรุงพาราณสีพร้อมด้วยราชบริพาร เสด็จพระราชดำเนินเข้าไป

ยังนาคพิภพ ตามมรรคานัน ครั้นเด็กลงถึงจึงทอศพระเนตรภูมิภาค
แถมหาปราสาท อังงามต์อาดนำวันเวียงบันเทิงพระทัย

ต้มเค็ดจพระบรมคำตคามือพระองค์จะทรงประกาศความเรื่องนั้น
ให้แจ้งชัด จึงตรัสคาถา (ที่ ๒๕-๒๕-๒๖-๒๗-๒๘) ดังนี้ว่า

สุวรรณจิตตกัม ภูมิ	อททุกขิ กาสีวทมนโน
สุวรรณมเย จ ปาสาเท	เวพฺพริยผลกตฺตเต ๑
ส ราชา ปาวีสี พุยมหิ	จมฺเปยฺยสุส นิเวสนิ
อาทิจฺจวณฺณปนิกิ	กิสฺวิชฺชูปภสฺสรํ ๑
นानารุกฺเขหิ สณฺณนนิ	นानาคนฺธสมิริตี
โส ปาเวกฺขิ กาสีราชา	จมฺเปยฺยสุส นิเวสนิ ๑
ปวิณฺณรสมิ กาสีรณฺเณ	จมฺเปยฺยสุส นิเวสเน
ทิพฺพา ตฺริยา ปวชฺชีสุ	นาคกณฺเณ จ นจฺจยํ ๑
คิ นาคกณฺเณ จริตี	คณฺเณ
อนนฺวารุหิ กาสีราชา	ปสนนโน
นิสีทิ โสวณฺณมยมหิ	ปีเจ
สาปสฺสเย จนฺทนสารลิตฺเต	๑

ความว่า พระเจ้ากรุงกาดี้วัฒน์นราชเสด็จถึงนาคพิภพแล้ว ได้
ทอศพระเนตรภูมิภาคงามต์อาด ดัดมถาดไปด้วยทรายทอง ทั้ง
สุวรรณปราสาทก็ปูลาดไปด้วยแผ่นกระดานแก้วไพฑูริย์ ๑

ต่อแต่นั้น พระองค์เสด็จเข้าไปทอดพระเนตรองคกนิเวศน์ของ
ท้าวจัมเปยนนครราช งามโอภาสคังแสงอาทิตย์แรกอุทัย มีรัศมี
สว่างไปด้วยแสงสุวรรณ เปรียบเหมือนสายฟ้าแลบจากกดับเมฆ
ก็ปานกัน

ต่อแต่นั้น พระองค์ทรงทอดพระเนตร จนวนนิเวศน์ของท้าว
จัมเปยนนครราช ดาดคั่นด้วยพื้นรุกขชาติต่าง ๆ งามคั่นคอกช่อเป็น
พวงผล งามคั่นคอกคกได้ว หอมพุ่งไปด้วยกลิ่นทิพยเรณุนวล
ล้วนวิเศษ

เมื่อพระเจ้ากรุงกาตีเสด็จเข้าไปในนิเวศน์ของท้าววาสูกวี เหล่า
พนักงานทิพยดนตรีก็บังเดงถวายเสียงเสนาเรณุนั้น อิกนาคกัญญา
ก็พากันรำนาวฏกายถวายนรอยู่พร้อมกัน

พระเจ้ากรุงกาตีกราชเสด็จโดยทางลาดพระบาทไกลถึงที่ประทับ
มีพวกนาคกัญญามากอวยรับนำแสดตามเสด็จอยู่พร้อมพรั่ง ท้าวเชอ
ทรงเลื่อมใสเสด็จไปประทับนั่ง ณพระสุวรรณแท่นทองอันไพศาล
มีพณแสดเส้าท่งเพดาลอันประพรหมด้วยทิพยสารจันทร์

เมื่อพระเจ้ากรุงกาตีกราชทรงประทับนั่งณราชบัลลังก์แล้ว พนักงาน
ชาวเครื่องวิเศษก็เชิญเครื่องทิพยโภชถ้วนโสภา น้อมนำเข้ามา
ถวายให้ทรงเสวย เหล่าถนมนารี ๑๖๐๐๐ แดทั้งราชบริพารทั้งหลาย
นั้น ก็พากันเฝ้าแวดวงอยู่เป็นขณคตามลำดับกัน

ฝ่ายพระเจ้ากรุงกาฬราชนั้นพร้อมทั้งราชบริพาร ทรงเสวย
 ทิพยอันนพานาหารเปนอาทิ แลรื่นเริงบันเทิงไปด้วยทิพยกามคุณ
 ทรงประทับณดุขตัย้านะอยู่ ประมาณได้สัก ๗ วัน ทรงสรรเสริญ
 อิศริยยศของพระมหาดัตต์ แต่มิพระราชดำรัสถามว่า คุณรท้าว
 นาคราช เหตุไร ท้าวเธอจึงตะลุมบับค้อย่างนี้เสีย แลไปนอนอยู่
 อุโบสถวาศ ฌยอจจอมปตวกในมนุษย์โลกนั้นเล่า พระมหาดัตต์
 เจ้าจิงทนต์เด้าเหตุนี้ถวายเป็นพระเจ้ากรุงพาราณสี

ดมเค็จพระธำกายมุนีคำสดา เมื่อจะประกาศความซ้อนนให้แจ้ง
 ชัด จิงตรีธำกาถาทงหตาย (ที่ ๒๘-๓๐-๓๑-๓๒-๓๓-๓๔-๓๕)
 ดิงนี้ว่า

โส ตตถ ภูตฺวา จ อโถ รมิตฺวา
 จมฺเปยฺยก็ กาสีราชา อโวจ
 วิมานเสฏฺฐานิ อิมานิ ตฺยหิ
 อาทิจฺจวณฺณานิ ปภสฺสฺรานิ
 เนตาทิสํ อตฺถิ มนุสฺสโลก
 กิมตฺถิยํ นาค ตโป กรโธสิ ฯ
 ตา กมฺพุกายุรธฺรา สุวตฺถา
 วญฺญุญฺจฺจลลิตํ ตมฺพตฺลุปฺปนฺนา
 ปคฺคฺขห ปาเยนฺติ อโนมวณฺณา
 เนตาทิสํ อตฺถิ มนุสฺสโลก

กิมตฺถิยํ นาค ตโป กโรสี ฯ
 นชฺชิว เตมา ปุถุโลมมจฺฉา
 อาทาสสกุณฺดาภิรฺฐา สุตฺติถา
 เนตาทิสํ อตฺถิ มนุสฺสโลเก
 กิมตฺถิยํ นาค ตโป กโรสี ฯ
 โกลฺยจฺา มยฺรฯ ทิวียา จ หังสา
 วคฺคฺสฺสรา โกกิลา สมฺปตฺนติ
 เนตาทิสํ อตฺถิ มนุสฺสโลเก
 กิมตฺถิยํ นาค ตโป กโรสี ฯ
 อมฺพา จ สาลา ติลกา จ ชมฺพุโย
 อฺพฺทาลกา ปาณฺณฺลิโย จ ผุฏฺถา
 เนตาทิสํ อตฺถิ มนุสฺสโลเก
 กิมตฺถิยํ นาค ตโป กโรสี ฯ
 อีมา จ เต ปุทฺทชฺรณฺญา สมฺนตฺโต
 ทิพฺยา จ กนฺธา สตฺตํ สมฺปวายนฺติ
 เนตาทิสํ อตฺถิ มนุสฺสโลเก
 กิมตฺถิยํ นาค ตโป กโรสี ฯ
 น ปุตฺตเหตุ น ฌนฺตฺส เหตุ
 อายฺโน วาปี ชนินฺท เหตุ

มนุสฺสโยนี อภิปรตถยาโน

ตสฺมา ปรกกมฺม ตโป กโรมิ ฯ

ความว่า พระเจ้ากาฬกราชนั้นครั้นด้วยทิพยอันปานะ ทรง
 เพ็ดตเพ็ดนด้วยทิพยกามารมณฺ์ ฌนาคพิภพนั้นแล้ว จึงดำรัสถาม
 ท้าวจัมเปยนาคราชว่า วิมานอันประเสริฐของท้าวเธอเหล่านี้ งาม
 เปดงปลั่งดังรัศมีทินกร ทิพยวิมานงามบวรเช่นอย่างนี้ จะต้องมี
 ในมนุษย์ โลกก็หาบมิได้ คุกรท้าวนาคราช ท้าวเธอไปทำคปะ
 ธรรมอยู่ในมนุษย์ โลก เพื่อประโยชน์อย่างไร

นาคกัญญาคนางเหล่านี้ นับได้ถึง ๑๖๐๐๐ นาง รูปว่าง
 ดำอางด้วนทรงสุวรรณวัตถภรณฺ์ มีนวดกรดมคฺุหน่อแก้วประพาพ
 มีพินผ้าหัตถ์แดงงาม ยามเมื่อยกทิพยปานะถวายให้พระองค์
 ทรงด้วย คุงามงคชคช้อยดมทรง เหล่าอนงค์นารีเช่นอย่างนี้
 จะต้องมีในมนุษย์ โลกก็หาบมิได้ คุกรท้าวนาคราช ท้าวเธอไป
 ทำคปะธรรมอยู่ที่มนุษย์ โลก เพื่อประโยชน์อย่างไรเล่า

มหานทีมน้ำใสสะอาดคาศคินไปด้วยนา ๆ มีจันฉามีเกดัดหนาเด
 มีทาชนตงราบรินคฺ์ มีฝูงนกฮาทาดะร่าร้องถวายเสียงฟังจับใจ
 ทิพยนที่ธารเห็นปานนี้ จะต้องมีในมนุษย์ โลกก็หาบมิได้ คุกรท้าว
 นาคราช ท้าวเธอทำคปะธรรมอยู่ในมนุษย์ โลก เพื่อประโยชน์อะไร

ฝูงนกกระเรียนแดนกยุงฝูงหงส์แดนคฺุเหว่าทิพยทั้งหลาย ร่าร้อง

• จะหมายว่า นกกระทา หรือนกแก้ว อย่างไรไม่แน่

เลี้ยงไฟเพราะเสนาะดังนั้น บ้างโผผินจิกจับขยับบินบนคันทพฤกษา ทิพย
 ดุกุณาเช่นนั้น จะต้องมีในมนุษย์ โลกก็หาไม่ได้ ตูกรนาคราช
 ท้าวเธอทำตประกรรมอยู่ในมนุษย์ โลกนั้น เพื่อประโยชน์จ
 ประการใด

คันทมากม่วงแต่ไม่รังขึ้นดพรังงามได้ว ทั้งข้างนำอ้อยข้าง
 แต่ไม่ไหว คันทคุณแต่แคล้อยดอกตกเปนพวงย่อย ผลตูกห้ามตก
 ดงถ่ออนกถาด ทิพยรุกขชาติเช่นนั้น จะต้องมีในมนุษย์ โลกก็หาไม่
 ตูกรนาคราช ท้าวเธอทำตประกรรมอยู่ในมนุษย์ โลกนั้น เพื่อจะ
 ค้องการอะไร

กถินทิพยสุคนธ์เหต่านหอมพุ่งอยู่เปนนิคย์ ทัวไปในสระ โบกขรณ
 ทิพยสุคนธ์เช่นนั้น จะต้องมีในมนุษย์ โลกก็หาไม่ ตูกรนาคราช
 ท้าวเธอทำตประกรรมอยู่ในมนุษย์ โลกนั้น เพื่อประโยชน์จดังไร

ท้าวจัมเปยนาคราช จึงทูลตอบราชคำรัสว่า ข้าแต่พระชนินทร
 ราช หม่อมฉันทำตประกรรมอยู่ในมนุษย์ โลกนั้น เพื่อเหตุแก่บุตร
 แดทริพย์ดังฆาร หรือเพื่อให้อายุยาวนานก็หาไม่ได้ หม่อมฉัน
 หวังซึ่งกำเนิดของมนุษย์อย่างเดียว ด้วยเหตุนี้ หม่อมฉันจึง
 บากบั่นหาคุณข้างหน้า อุดดำที่ทำตประกรรมคืออยู่อุโบสถวาดสนธิ

เมื่อจัมเปยนาคราชทูลสนของพระวาจานั้นแล้ว พระเจ้ากรุง
 พาราณสีเมื่อพระองค์จะทรงทำความสัตรรเดริญพระมหาสัตถ์ จึง
 คำรัสพระคาถา (ที่ ๓๖ - ๓๗) ดังนี้ว่า

ตูว์ โลหิตกฺโข วิหตฺนฺครโส
 อลงฺกโต กฺษปิตฺเกสมสฺส
 สุโรสีโต โลหิตจฺนฺทเนน
 กนฺชพฺพราชาว ทิสา ปภาสสี ฯ
 เทวทุธิปฺตฺโตสี มหानุภาโว
 สพฺเพหิ กามะหิ สมงฺกิกฺโขโต
 ปุจฺฉามิ ตํ นาคฺราเช ตมคฺคํ
 เสยฺโย อีโต เกน มนุสฺสโลโก ฯ

ความว่า ท้าวเธอมีดวงเนตรแดงส่องแสงสว่างวาว มีเกดแด
 มัดสีอันปลงแล้ว (ดูด้วยลม) ทรงประพรหมด้วยจุนจันท์แดง นาย
 แสงระยับไปทั่วทิศ คุจคังคนรพรพราษผู้เรืองฤทธิ์ นั้น

ท้าวเธออุปด้วยเทวฤทธิ์ มีอานุภาพยิ่งใหญ่ ด้มบูรณ์ไปด้วย
 ด้รพกามารมณ (อันล้ำเลิศ) ก็มนุษย์ โดกยั้งจะประเดริฐกว่านาค
 พิภพนี้ ด้ด้วยเหตุไร คุกรนาคราช ข้าพเจ้าถามเธอ ๆ จึงบอกความ
 ข้อนั้นแก่ข้าพเจ้า ณกาดบ้คนี้

ด้ด้บ้นั้น ท้าวจัมเปยนาคราชเมื่อจะพูดเหตุนี้ถวายน จึงภาสิต
 อกถา (ที่ ๓๘) ด้งนี้ว่า

ชนินฺท นาณฺณตฺร มนุสฺสโลกา
 สุทุธิ วา สวิชฺชติ สยฺโม วา

อหฺลฺย ลทฺษาน มนุสฺสโยนี
กาหามิ ชาติมรณสฺส อนฺตํ ฯ

ความว่า ข้าแต่พระชนินทรราช ความบริสุทธิ์ที่กล่าวคือพระ
นิพพานก็ดี กรรมเครื่องดำรงอม (คือกึ่งทำชนผู้ปฏิบัติให้ก้าวขึ้นสู่
บริสุทธิคุณ) ก็ดี เว้นมนุษย์ใดคนเดียวแล้ว ย่อมไม่มีไม่เปลย
ก็หม่อมฉันทำคประกรรมอยู่ ด้วยคิดหวังว่า เราได้กำเนิดแห่งมนุษย์
แล้ว จักทำที่สุดแห่งชาติขรามรณะให้สิ้นไปได้ดัง

พระเจ้ากรุงพาราณสีได้ทรงดำริว่าจาของท้าวเนคราชดังนั้นแล้ว
จึงตรัสคาถา (ที่ ๓๙) ดังนั้นว่า

อทฺธา หเว เสวิตพฺพา สปฺลฺญา
พหุสฺสุตา เข พหุชานจินฺตโน
นารโย จ ทิสฺวาน ตวญฺจ นาค
กาหาหิ ปุญฺญานิ อนฺปฺปกานิ ฯ

ความว่า ชนเหล่าใดประกอบด้วยปัญญาอรบรู เป็นผู้ดำฟัง
มาก มีความคิดตรึกตรองเหตุการณ์อันถ่มมาก ชนเหล่านั้นสมควร
คบหาแท้ทีเดียว ดูกรท้าวเนคราช ข้าพเจ้าได้มาเห็นแล้วซึ่ง
นารีของท้าวเธอด้วย ซึ่งตัวท้าวเธอด้วย กตบจากนั้นแล้วจักทำบุญ
ให้มากมายทีเดียว

ถ้าดับนั้น ท้าวจัมเปยนนคราชจึงทูลสนองพระราชวจา ด้วย
คาถาภาสิต (ที่ ๔๐) ดังนั้นว่า

อทฺธา หเว เสวิตพฺพา สปลฺลญา
 พหุสฺสตา เข พหุชานจินฺติโน
 นาริโย จ ทิสฺวาน มมฺลจ ราช
 กโรหิ ปุณฺณานิ อนปฺปกานิ ฯ

ความว่า ชนเหล่านี้ ประกอบด้วยบุญญารอบรู้ เป็นผู้ดีคับ
 พังมาก มีความคิดตรึกตรองเหตุการณ์อันถี่มาก ชนเหล่านั้น
 ส้มควรวพระองค์จะคบหาโดยแท้เทียว ข้าแต่มหाराชาเจ้า พระองค์
 ได้เห็นมาแล้ว ซึ่งนารีของหม่อมฉันด้วย ซึ่งควหม่อมฉันด้วย เมื่อ
 เสด็จจากดับไปยังมนุษย์โลกแล้ว จงทรงบำเพ็ญพระกุศลให้มาก ๆ เกิด

เมื่อพระมหาสัตว์เจ้ากราบทูลพระเจ้าอุคคเสนราชดังนี้แล้ว พระ
 เจ้าอุคคเสนราชใคร่จะเสด็จไปยังมนุษย์โลก จึงอำลาพระมหาสัตว์
 ว่า คุณกรท้าวนาคราช ข้าพเจ้ามาอยู่ก็นานนักหนา บัดนี้จะขอตา
 กลับมนุษย์โลก พระมหาสัตว์เจ้าทูลพระเจ้าอุคคเสนว่า ข้าแต่
 พระมหाराชา ถ้ากระนั้น เสิญฺญพระองค์จงเด็อกเอาทรัพย์สมบัติไป
 ตามพระประสงค์เถิด เมื่อจะข้แข็งทรัพย์ถวายพระราชา จึงภาดิศ
 คาถา (ที่ ๕๑-๕๒-๕๓) ดังนี้ว่า

• อิทฺถจ เม ชาตฺรฺรูปิ ปหูตฺติ
 • ราสี สุวณฺณสฺส จ ตาลมตฺตา
 • อิตฺโต หริตฺวา โสวณฺณชฺรานิ การย
 • ธิยสฺส จ ปาการิ กโรนฺตุ ฯ

มุตตานฉจ วาหสหฺสฺตานิ ปฉจ
 เวพฺรียมิสฺสานํ อโศ หริตฺวา
 อนฺเตปุเร ภูมียํ สนถรณฺตุ
 นิกกทฺทมา เหนฺติ นัรธา จ ฯ
 เอตาทิสํ อวส ราชเสฏฺฐ
 วิมานเสฏฺฐํ พหุ โสภมานํ
 พาราณสี นครํ อิทฺธ ฝัฏฺ
 รชชฉจ กาเรสิ อโนมปฉฉจ ฯ

ความว่า กองเงินแตกกองทองของหม่อมฉัน แต่ตะกองสูง
 ประมาณเท่าต้นตาล มีมากมายถึงเพียงนี้ ขอพระองค์จงให้ราช
 บริษัทชนเขาไปแต่หน้าคพิภพนี้ แล้วจงให้ทำเรือนหอดวงด้วยทองคำ
 จงให้ทำกำแพงด้วยเงิน ตามพระประสงค์

นี่กองแก้วมุกดา นี่กองแก้วไพฑูริย์แต่แก้วต่าง ๆ มีมากถึง
 ๕๐๐๐ กอง ขอพระองค์จงให้ราชบริษัทชนเขาไปแต่หน้าคพิภพนี้
 แล้วให้ตั้งถรณ์ภูมิจากในภายในพระราชบุรี ภูมิตถรณ์ก็จะสอาด
 ปราศจากบุ่มเบือกแดรฐ์ฝัง

ข้าแต่พระองค์ผู้พระราชอาประเสริฐ แดทรงพระปรีชาอันเลิศ
 ขอพระองค์จงครอบครองพระนครพาราณสี มีราชวังแก้วด้วยทอง
 มีกำแพงแก้วด้วยเงิน มีภูมิจนอันลาดด้วยแก้วมุกดาแก้วไพฑูริย์
 อันบริบูรณ์งามประเสริฐสุด คุณทิพยวิมานเมืองสวรรค์ ขอ

พระองค์ท่าน จึงได้เสวยสิริราชสมบัติเป็นบรมลุ่มทุกด้อมภัยเกิด
 พระเจ้าอุคคเสนราชได้ตั้งบัณฑกษัตริย์แห่งพระมหาสัตว์นั้นแล้ว
 ทรงรับวาทนาคราชนั้นไว้ พระมหาสัตว์จึงให้พนักงานเฝ้าเฝ้า
 กตองไปเที่ยวตีประกาศว่า ราชบุรุษทั้งปวงจงพากันชนเอาทรัพย์
 มีหรือยุดุวรรณเป็นอาทิไปตามความต้องการเถิด แล้วจัดตั้งทรัพย์
 หหลายร้อยเล่มเกวียน ถวายพระเจ้าอุคคเสนราช ๆ เสด็จออกจาก
 นาคพิภพกับด้วยมหันตยศแดบริวารยศ จนบัดถึงเมืองพาราณสี
 ได้ยินว่า ต่อแต่นั้นมา พนชมพู่ที่ปักประคอบไปด้วยเงินทอง
 มากมาย ด้วยประการฉะนี้

สตฺธา อิมิ ชมฺมเทสนิ อหริตฺวา สมนฺเตจฺพระบรมค้ำถา
 ทรงนำธรรมเทศน์นั้นมาแล้ว มีพุทธดำรัสว่า ไบราณกบัณฑิตละเดี่ย
 ซึ่งนาคสมบัติแล้ว อยู่อยู่โดยถาวรอย่างนี้ แล้วตั้งอนุสนธิประชุม
 ชาดกว่า หมองูในกาลครั้งนั้น ตั้งประวัติขึ้นรัชกัฒมาคือภิกษุเทวทัต
 นางสุมนาเทวีในกาลครั้งนั้น ตั้งประวัติขึ้นรัชกัฒมาคือพระมารดา
 พระราहुล พระเจ้าอุคคเสนราชในกาลครั้งนั้น ตั้งประวัติขึ้นรัชกัฒ
 มาคืออสาริบุตร จัมเปยยนาคราชในกาลครั้งนั้น ตั้งประวัติขึ้นรัช
 กัฒมาคืออถาคต มีพุทธพจน์ให้จบดังนี้

จบจัมเปยยชาดก

๑๑ มหาปโลกษาคก

พฺรหฺมโลกา จวิตฺวานาติ อิทํ สตุถา เขตฺวเน วิหรนฺโต
วิสุทฺธสงฺกิเลสํ อารพฺก กเถสิ

สตุถา สฺมเด็จฺพระบรมศาสดา ประทับอยู่ณพระเชดจันนิหาร
ทรงพระปรารภมาตุคามทำดีด้วยดีนทานบริสุทฺธิให้เคร้าหมอง เปน
มุตเหตุ ครัดพระธรรมเทศนานั้นมีคำเริ่มว่า พฺรหฺมโลกา จวิตฺวาน
ตั้งนเปนอาทิเบงคั้น

เรื่องราวปัจจุบันนี้ มีความพิสดารแล้วในหนหลัง ก็แต่ใน
มหาปโลกษาคกนี้ มีความย่อต่อไปว่า สฺมเด็จฺพระบรมศาสดา
ครัดว่า คุณภิกษุ ชื่อว่ามาตุคามนั้นยอมทำดีด้วยดีบริสุทฺธิให้เคร้า
หมองได้ แล้วทรงนำเรื่องอดีตมาอ้าง

อตีเต พาราณสียํ จุลลปโลกเน วุตฺตนเยน อตีตฺวตฺถ
วิตฺถาเรตพฺพํ

เรื่องราวอดีตนั้นบันทึกพึงให้พิสดาร ตามนัยที่ได้กล่าวแล้ว
ในจุลปโลกษาคกนั้น ในที่นี้มีความว่า คราวครั้งนั้น พระ
มหาสัตว์จตุคจกพรหมโลกแล้ว ได้อุบัติเป็นพระราชโอรสของพระ
เจ้ากาดิกราช ฌพาราณสีนคร มีนามกรว่าอนิถิตินทรกุมาร ตั้งแต่
กาลที่พระราชกุมารประสูติแล้วมา พระองค์มิได้ดำรงอยู่ในมือสัตว์
เดย สัตว์ที่จะถวายนัยให้พระราชกุมารนั้นเสวยก็ค้องแปลงเปนเพศ

บุรุษ จึงถวายตัวได้ พระราชกุมารนั้นโปรดประทับในฉานาการ
ไม่เอยากพบเห็นสัตว์เดรัจฉาน

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อจะทรง ประกาศความ นั้นให้ แจ่มชัด
จึงตรัส & คาถา (คาถาที่ ๓) ดังนี้ว่า

พรหมโลกา จิวตวาน เทวปุตโต มหิทธิโก
ธมฺมโย ปุตโต อุตฺปาติ สพฺพกามสมิทธิสุ ฯ

ความว่า เทวบุตรผู้มีฤทธิ์มากจุติจากพรหมโลกแล้ว ได้
อุปบัติ เป็นโอรสแห่ง พระเจ้ากรุงกาดิ ผู้ดำรงอยู่ในราชสมบัติอัน
สมบูรณ์ด้วยสรรพกาม ฯ (คาถาที่ ๒) ดังนี้ว่า

กามา วา กามสณฺญา วา พรหมโลกเณ น วิชชติ
สฺวาสนฺสุ ตาเยว สณฺญาเย กามเมหิ วิชฺชิจฺจนฺต ฯ

ความว่า ความใคร่ก็ดี ความดำคึกในกามก็ดี มิได้มีในพรหม
โลก พระราชกุมารนั้นจึงเกิดตั้งชังกามหนักหนา เพราะฉานาการ
ที่ทำให้เกิดในพรหมโลกนั้น หากเป็นชนกบัจจัย ฯ (คาถาที่ ๓) ดังนี้ว่า

ตสฺส จฺนฺเตปุเร อาสิ ฉานาการํ สุมาปิตํ
โส ตตฺถ ปฏฺฐิสลฺลฺลโน เอโก รหฺสิ ฉายถ ฯ

• ความว่า พระราชบิดาจึงทรงสร้างค้ำหนักฉานาการไว้ ฉนภายใน
ในฉานาการไว้สำหรับเป็นที่ประทับของพระราชกุมาร ๆ นั้น ทรงซ่อนไว้
ไม่พอพระทัยจะเห็นมาตุคาม เสด็จจรงับเพ่งอยู่ในค้ำหนักฉานาการ
แต่องค์เดียว ฯ (คาถาที่ ๔) ดังนี้ว่า

ส ราชา ปริเทเวสี ปุตฺตโสเกน อฏฺฐิตอ
เอกปุตฺโต จยฺ มยฺหิ น จ กามานิ ภุชฺชติ ฯ

ความว่า พระเจ้ากรุงกาดิ์ทรงอัครอัครันต์ไปด้วยความโศกถึงโอรส
ทรงพระพิธาไปด้วยพระวาจาว่า พระเจ้าถูกผู้เคี้ยวของเรานี้ เธอไม่
ยินดีเสวยกามคุณตมบัตติ ฯ (คาถาที่ ๕) เป็นคาถาที่พระราชาทรง
ปริเทวนาดังนี้ว่า

โก นุ โขตถ อูปาโย โส โก วา ชานาติ กิณฺจณิ
โย เม ปุตฺติ ปโลภยฺย ยถากามานิ ปตฺถเย ฯ

ความว่า อูบายที่จะทำโอรสให้เสวยกามคุณมีอยู่อย่างไรบ้าง
หนอ หรือผู้ใดใครเล่าเขาจะรู้จักเหตุที่จะทำดูเราให้พัวพันใน
กามคุณได้ แด่ประโลมเกล้าดูเราให้ปราถนากามได้อย่างไรบ้าง
ต่อศาลานี้ไปเป็นศาลาหนึ่งกึ่ง เป็นอภิธัมพุทฺธศาลาที่พระบรม
ศาสดาตรัสรู้แล้วภาสิตไว้ดังนี้ (คาถาที่ ๖ กึ่ง) ว่า

อหุ ญฺมารี ตตฺถเว วณฺณรูปสมานิตา
กุสลา นจฺจคฺคิตฺตสฺส วาทีเต จ ปทกฺขินา
สา ตตฺถ อูปสงฺกมฺม ราชานิ เอตทพฺพวิ ฯ

ความว่า บุตร ภิกษุ ทั้งหลาย ในภายในราชบุรี นั้น มี
ตรุณญฺมาริกา ผู้หนึ่งอยู่ใน ระหว่างจุพนานูนาารี มีฉวีวรรณงาม
รูปร่างคมสัน เป็นผู้ฝึกดีฉลาดแหลมในการพ้อนร่าแฉฉับชาน ทั้ง

ขำนาญในการเบ้าแต่คึดดีทุกอย่าง นางผู้หนึ่งจึงเข้าไปเฝ้าพระราช
กถ้าวคาถากิ่งถวยคิ่งนี้ว่า

อหิ โข ตัม ปโตภยัม สजे ภตุตา ภวิสฺสตี ฯ

ความว่า หม่อมฉันจะพึงประโลมเกล้าให้พระเจ้าลูกของพระองค์
นี้ยินดีในกามคุณได้ ถ้าว่าพระเจ้าลูกนั้นจักต้องเป็นภักดาของ
หม่อมฉัน (ข้อนี้จะทรงโปรดประการใด) ฯ (คาถาที่ ๘) ว่า

ตัม ตถาวทินิ ราชา กุมาริ เอตทพฺพวิ

ตฺวญฺเฌว นัม ปโตภหิ ตว ภตุตา ภวิสฺสตี ฯ

ความว่า เมื่อนางกุมารีกถ้าวยัณยัณมันหมายเช่นนั้น พระเจ้า
กรุงกาศมีพระราชดำริดีว่า โอรสของเราจักเป็นผัวของเจ้า เจ้า
ก็จักเป็นอัครมเหสีของโอรสเรา เจ้าจงไปประโลมทำให้โอรสนั้น
รู้จักซึ่งกามรตเกิด

พระเจ้ากรุงกาศมีพระราชดำริดีคิ่งแล้ว จึงตั้งนางกุมารีกา
นั้นไป มอบให้แก่ชนอุปฐากของพระราชกุมาร โดยพระโองการ
บังคับว่า พวกชนอุปฐากทั้งหลายจงทำคือเปิดโอกาสให้แก่นาง
กุมารีกา ให้เขาได้ทำพิธีตามชอบใจของเขาเถิด

ครั้นถึงเวลาจะใกล้รุ่งราตรี นางครุณกุมารีกาหนีเอาพิณ
ไปยืนคึดคัด้วยปลายเล็บ แดขับก้อมด้วยลำเนียงไพเราะ อยู่ณ
ภายนอกใกล้ห้องบรรทมของพระราชกุมาร

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อจะประกาศความนั้นให้แจ้ง
ชัด จึงตรัสพระคาถาทิ้งหทัย (คาถาที่ ๘) ดังนี้ว่า

สา จ อนเตปุรี คนตุวา พหุ กามุปสณหิตั
หทยงฺกมา เปมณียา จิตฺรา คาถา อภาสถ ฯ

ความว่า นางดรुณกุมาริกานั้น ครั้นไปภายในราชบุรีเพนที่อยู่ที่
แห่งราชกุมารแล้ว จึงกล่าวจิตราคาถา เปดียนขับจํานำเกมด้วย
กามตั้งवाद ให้เปลก ๆ มากหลายอย่าง ทำให้ย้วยจนก่อกำหนด
คฤคาคณิฉวหนึ่งเข้าไปฝังอยู่ในหทัย ฯ (คาถาที่ ๑๐) ว่า

ตสฺสา ว กายมานาย สทฺที่ สุตฺวาน นาริยา
กามจฺจนทสฺส อูปฺปชฺชิ ชนฺ โส ปริปุจฺจถ ฯ

ความว่ากามฉนฺที่ กับังเกิดขึ้น แก่พระราชกุมารนั้น เพราะ
พระองค์ได้ทรงดับดับดาเนียงเพดงขับของนางนารีนัน พระราชกุมาร
นั้นจึงครัดถามปริจาริกชนของพระองค์ ฯ (คาถาที่ ๑๑) ว่า

กสฺเสโส สทฺโท โโก วา โส ภณฺติ อจฺจาวจํ พหุ
หทยงฺกมํ เปมณีโย อโห กณฺณสุจํ มม ฯ

ความว่า โอนันเดียงใคร ใครกล่าวเดียงตุงเดียงคำ ทำให้
เกิดความรักหนักหนา คุณจึงว่าเข้าไปฝังอยู่ในหทัย ไพเราะเดมะ
ได้ตเรามากมาย

ปริจาริกชนจึงกราบทูลสนองพระวาจา ด้วยคาถานี้ (คาถา
ที่ ๑๒) ว่า

เอสา โข สมุทฺทา เทว จิตฺตฺวา เอสา อนุปฺปกา
สเจ ตวํ กามे ญฺญุเชยฺย ภฺยโย ฉนฺนฺเตยฺยุ ตํ ทว ๑

ความว่า ข้าแต่สมเด็จพระเจ้า ดำเนินนั้นแหละเรียกว่าสมุททา
เป็นแต่ดำเนินยั้งเดียงยังทำความกำหนดนักมิใช่น้อย ถ้าหากว่า
พระองค์ทรงเสวยกามทั้งหลายไซ้ กามทั้งหลายก็จะพึงเป็นที่โปรด
ปรานของพระองค์ยิ่งนักเที่ยวแล

พระอนติคคัษรราชกุมารได้ดัดค้ำว่าสมุททากระนั้นแล้ว ทรง
นั่งอยู่ ครั้นรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง จึงตรุณกุมาริกาก็พยายามบรรเลง
เพลงขับอยู่อย่างนั้น พระราชกุมารก็มีจิตตรักใคร่ เมื่อจะโปรด
ให้นางกุมาริกานั้นเข้ามาขับใกล้ จึงรับสั่งหาปริจาริกชนมาแล้ว
ตรัสศาคานี้ (คาถาที่ ๑๓) ว่า

อึม อาคจฺฉโตเรน วิทฺุรมฺหิ คายตฺุ

อสุสมสฺส สมึปฺมุหิ สนฺติเก มยฺห คายตฺุ ๑

ความว่า เราเตือนพวกเจ้า พวกเจ้าจงให้นางกุมาริกาเข้ามา
ขับใกล้ฝ่าห้องแล้วเตือนเข้ามาขับใกล้อาศรม แลใกล้ ๆ ที่บันทม
ของเรา ปริจาริกชนทั้งหลายจึงไปบอกแก่นางกุมาริกาให้ทราบตาม
รับสั่ง ๑ (คาถาที่ ๑๔) ว่า

ติโรกฺขทุหมฺหิ คายิตฺุวา ฉานาการมฺหิ ปาวิสิ

พฺนฺธิตฺุ อนฺุปฺพฺพฺเพน อรณฺณมิว ญฺญุชฺริ ๑

ความว่า นางกุมาริกานั้น ครั้นเข้าไปจับอยู่ใกล้ฝักก่อน แล้ว
 ชยัมเข้าไปจับตามลำดับ จนถึงห้องฉานาการ นางก็ผูกพระราช
 กุมารด้วยกามรตได้ อุปไมยตั้งนายหัตถาจารย์จับคชสารปามัดไว้
 ได้ฉนั้น ฯ (คาถาที่ ๑๕) ว่า

ตสฺสา กามรตี ฌตฺวา อีสฺสาชฺมโม อชายถ

อหเมว กามเ ภุญฺชเยยฺย มา อญฺโฉ ปฺริโส อหุ ฯ

ความว่า เพราะพระราชกุมารรู้กามรตแห่งนางกุมาริกานี้ ความ
 ปราณที่เปนอธรรมได้เกิดแล้วแต่พระองค์ดังนี้ว่า เราคนเดียวจะ
 บริโภคกามทั้งหลาย ชื่อว่าบุรุษผู้บริโภคกามคนอื่น อย่าฟังมีฟัง
 เปนเหมือนเช่นเราเลย ฯ (คาถาที่ ๑๖) ว่า

ตโต อสี คเหตุวาน ปฺริเส หนฺตุ อุปฺภกฺมิ

อหเมว เอโก ภุญฺชิสฺสึ มา อญฺโฉ ปฺริโส สียา ฯ

ความว่า ต่อแต่นั้น พระราชกุมารคว่ำอาดูรตาบได้เต็มหนึ่ง
 จึงเสด็จลงไปยืนขวางระหว่างถนน ประรภจะฆ่าพวกบุรุษเดียว โดย
 ทรงคำนึงว่า เราจับบริโภคกามแต่คนเดียว บุรุษคนอื่นอย่าฟังมีฟัง
 เปนเหมือนเช่นเราคนเดียว ฯ (คาถาที่ ๑๗) ว่า

ตโต ชานปฺทา สพฺเพ วิภฺกฺนฺทีสุ สมากตา

ปฺตโต ตฺวยายฺ มหาราช ชนฺ เหเชตฺยทุสฺสึ ฯ

ความว่า ต่อแต่นั้น ครั้นเมื่อบุรุษต้องด่ามคนถูกพระราชกุมาร
 ประหารด้วยอาดูรตาบ บุรุษชาวชนบททั้งปวงก็พากันหลนซ่อนเดี่ยว
 ยังเรือนของตน พระราชกุมารไม่ได้พบบุรุษก็ส่งบไปพักหนึ่ง ชาว

ประชาเขาจึงพากันไปประชุมที่หน้าพระถานหลวง ถวายเรื่องราว
กล่าวโทษพระราชกุมารแก่พระราชอาว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า พระ
ราชโอรสของพระองค์ทรงประหารชนผู้หาโทษผิดมิได้ ขอพระองค์
จงให้จับราชโอรสนั้นไว้เสียเถิด พระเจ้าข้า

พระราชารับสั่งให้จับราชกุมารนั้นด้วยอุบายอันหนึ่ง จึงรับ
สั่งถามว่า ควรจะพึงทำโทษแก่กุมารนั้นอย่างไร ประชาชนทั้งหลาย
กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทวา ควรที่พระองค์จะจับได้พระราชกุมาร
นี้กับนางกุมารีกาไปให้พ้นจากแคว้นแคว้นของพระองค์ เมื่อประชาชน
กราบทูลดังนี้แล้ว พระราชาก็ทรงทำดังนี้

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อจะทรงประกาศความข้อนี้ให้แจ้ง
ชัด จึงตรัสพระคาถาทิ้งหลาย (คาถาที่ ๑๘) ว่า

ตณฺจ ราชา วิปาหเสสิ สมฺหา รณฺฐา จ ขตุคฺติโย

ยาวตา วิชิตา มยุหํ น เต วตุตฺตพฺพ ตาวเท ฯ

ความว่า จอมขัตติยราชพระเจ้ากรุงกาดี ทรงจับได้ราชกุมารนั้น
ไปจากแคว้นแคว้นแล้ว มีพระราชดำรัสว่า ที่เขตรแดนของเรามีอยู่
เพียงใด เธออย่าได้อยู่ในที่ของเราเพียงนั้นเลย ฯ (คาถาที่ ๑๘) ว่า

ตโต โส ภริยามาทาย สมฺมทํ อุปฺสงฺกมิ

ปณฺณสาลิ กิริตฺวาน วนํ อุณฺณาย ปาวิสิ ฯ

ความว่า ต่อแต่นั้น พระอนิถกัณษราชกุมารได้พาภริยาไปพ้น
ราชสถานจนล่วงถึงสมุทหนที่แห่งหนึ่ง จึงสร้างบรรณศาลาขึ้นไว้

เด็kJเข้าไปดูป่าเพื่อต้องการผลตามถ้ำเลี้ยงชีพ เมื่อพระราชกุมารนั้น
 เด็kJไปป่า ส่วนชายาอยู่เฝ้าอาศรม จิตใจของควรวเฒ่าแค้นใจว่า
 แถ่วนังอยู่นประคบบรรณศาตา คึงคาคอยดูทางที่พระภักดีดาจะถับมา
 (คาถาที่ ๒๐) ว่า

อเถตถ อสิ มาคณฺธิ สมุทฺทมุปรุปริ

โส ตสฺส เกหิ ปาเวกฺขิ ภตฺตกาเล อุปฺปฺจฺจเต ฯ

ความว่า เมื่อกาลล่วงไปอย่างนี้ วันหนึ่ง อิทิมันตตามส่องค
 หนึ่ง ซึ่งอาศรมอยู่ที่เกาะกลางสมุทร ออกจากอาศรมบทของตน เดิน
 หน้าได้เหมือนเดินบนแผ่นดินแกวมน้ำ แล้วเหาะขึ้นบนเวหา เทียวภิกขา
 จารมา บัดถึงเบื้องบนบรรณศาตาแห่งพระราชกุมารนั้น เวदानั้น
 เปนภักคกาต มีควันไฟปรากฏขึ้น เข้าใจว่าที่นั่นคงมีมนุษย์อยู่นั่นคง
 จึงลงจากอากาศแล้วยืนอยู่นประคบบรรณศาตา ฯ (คาถาที่ ๒๑) ว่า

ตถจ ภริยา ปโลเกสิ ปสฺส ยาว สุทฺหารุณิ

จฺจโต โส พุทฺทมจฺริยมฺหา อิทธิยา ปริหาเยท ฯ

ความว่า ฝ่ายว่าภริยาของราชกุมารนั้น ครั้นเห็นอิทิมันตคาบธ
 แล้ว ก็นิมนต์ให้นั่งเจรจากัน นางก็มีจิตศรัทธาพิณรักใคร่ แด่ดงแ่ง
 งอนต์ตรีประโดมเจ้าพระฤษี ได้ประพฤติอนาจารกับคาบธนั้น เพราะ
 เหตุนี้พระบรมศาสดาตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูภริยาหญิงหงาย
 พวกเธอจงดูเถิด ซึ่งกรรมหยาบคายอันคาบธได้ทำแล้วแต่ต้น จน
 ถึงล่วงประเวณีด้วยภริยาของพระราชกุมารนั้น คาบธนั้นได้เกิดอน

ฉลาด คือขาดจากพรหมจรรย์แล้วก็เสื่อมจากฤทธิ (เหาะไปอีกไม่ได้) ฯ (คาถาที่ ๒๒) ว่า

ราชบุตโต จ อัญญาโต วนมุตผลํ พหุ
 สายํ กาเชน อาทาย อสฺสมํ อุปฺสงฺกมิ ฯ

ความว่า ก็ฝ่ายพระราชบุตรนั้น ครั้นถึงเวลายื่น ทรงรวบรวมมุตผลตามดของป่าเป็นอันมาก ได้หาบกลับจากที่แควงหามาถึงอาศรม ฯ (คาถาที่ ๒๓) ว่า

อิสฺสี จ ขตฺติยํ ทิสฺวา สมุทฺทํ อุปฺสงฺกมิ
 เวหาสยํ คมิสฺสสนฺติ สีสฺสเท โส มหณฺณเว ฯ

ความว่า ก็และฤษีนั้น เมื่อไม่อาจจะระนางชายนั้นไป ได้อยู่ที่บรรณศาลานั้น อยู่จนเวลายื่น ครั้นได้เห็นชกติยราชกุมารมาถึงบรรณศาลา จึงรีบหนีไปถึงฝั่งสมุทรแล้วคิดว่า เราจักไปยังเวหาหนีไปได้ทำอาการเหมือนจะโคคขึ้น เถยพดัดตกจมลงในห้วงน้ำนั้นเทียว ฯ (คาถาที่ ๒๔) ว่า

ขตฺติโย จ อิสฺสี ทิสฺวา สีสฺสmani มหณฺณเว
 ตสฺสเสว อนุกมฺปาย อีมา คาถา อภาสถ ฯ

ความว่า ฝ่ายว่าชกติยราชกุมารเสด็จตามไป ได้ทอดพระเนตรเห็นฤษีที่ตกจมอยู่ในห้วงน้ำ แล้วตั้งนิจฐานเข้าพระทัยว่า ถ้าว่าดาบดผู้หนีจากทางแผ่นดินไซ้ เธอก็จักหนีเข้าป่าไป นี้เธอคงจักมาโดยทางอากาศ แลจะทำท่าทางเหมือนจะเหาะไป ก็เลยตกจมลงในห้วง

น่านนเอง แล้วพระองค์ก็ทรงพระกรุณาต่อตาบอดนั้น ทรงตั้งประพันธ์คาถานี้ (คาถาที่ ๒๕) ว่า

อวิชชมาเน วาริสฺมี   สยํ อากมฺม อิทฺธิยา
มิสฺสึภาวิตฺติยา คนฺตฺวา   สํสึทฺสี มหณฺณเว ฯ

ความว่า เมื่อวาริสนิมได้กระเพื่อมไหว ท่านก็ไม่ต้องว่ายน้ำไปทางอากาศได้ด้วยฤทธิ์ของตน ครั้นถึงความระคนกับสัตว์ ก็ยังสามารถแห่โลกธรรมเสวณะแล้ว จึงต้องจมอยู่ในมหันตนิพ (คาถาที่ ๒๖) ว่า

อวณฺณนี มหาบายา   พุทฺทมจิริยวิโกปนา
สึทฺนติ นํ วิทิตฺวาน   อารกา ปรีวชฺชเย ฯ

ความว่า ธรรมดาสัตว์ชื่อว่ามีปรกติหมุนเวียน เพราะความหมุนอยู่ด้วยกามวิญญู แต่ชื่อว่ามีมายามากมาย เพราะประกอบไปด้วยมายาสัตว์ไม่มีที่สุด มีปรกติกทำพรหมจรรย์ให้กำเริบ (เบญจนิคย) ชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายยอมยงนักพรตให้จมลงในอบายทั้งหลาย (เพราะเหตุนี้) ท่านมารู้แจ้งฉนั้นแล้ว ฟังเวณเดียวซึ่งมาตุคามนั้นให้ห่างไกลเถิด ฯ (คาถาที่ ๒๗) ว่า

อนเตา มุทฺตสมฺภาสา   ทฺุปฺปฺรตา นทิสฺมา
สึทฺนติ นํ วิทิตฺวาน   อารกา ปรีวชฺชโย ฯ

ความว่า วาจาของสัตว์มีสมภาษอ่อนหวานที่ปราศจากโทษ (คือว่าเป็นที่ทราบได้ของบุรุษไม่เมื่อเมื่อ) เต็มอเหมือนกันกับที่แสนยาก

ที่จะให้เต็มได้ มาตุคามทั้งหลายย่อมทำให้นักพรตจมนลงในอบาย
(เพราะเหตุนี้) ท่านมารุ้แจ้งฉันแล้ว ฟังเวณซึ่งมาตุคามนั้นเสีย
ให้ห่างไกลเถิด ฯ (คาถาที่ ๒๘) ว่า

ยี่ เอตา อุปเสวนติ ฉนุทสา วา ชเนน วา
ชาตเวโท สณฺฐานิ จิปฺปึ อนฺุทหนฺติ นึ ฯ

ความว่า มาตุคามทั้งหลายย่อมเข้าไปได้พบบุรุษคนใดไว้ ด้วย
ฉันทินะหะก็ตาม ด้วยทรัพย์สินสมบัติก็ตาม ก็พด้นที่ว่าจะตามเผาจน
ทรวดตรงอวัยวะของบุรุษผู้นั้นให้ไหม้ไหม้ อุปไมยเหมือนไฟร้อน
ฉนั้น ฯ (คาถาที่ ๒๘) ว่า

ขตฺติยสฺส วโจ สุตฺวา อีสึสฺส นิพฺพิโท อหุ
ลทฺธา โปราณกึ มคฺคึ กจฺจเต โส วิหายสึ ฯ

ความว่า คราวนั้น ความหน่ายในกามทั้งหลายได้เกิดมีแก่
พระฤษีนั้น เพราะได้ฟังพระวาทของขัตติยราชกุมาร พระฤษีนั้น
กตัญญูได้มานวิเศษที่ตนถึงแล้วในก่อน แล้วก็เหาะไปยังเวหาส บัด
ถึงอวาทของตน ฯ (คาถาที่ ๓๐) ว่า

ขตฺติโย จ อีสึ ทิสฺวา กจฺจมานิ วิหายสึ
สิเวกึ อลฺลิกึ ชีโร ปพฺพชฺชึ สมโรจยิ ฯ

• ความว่า ฝ่ายนอกษัตริย์ทรงพระปรีชา ได้ทอดพระเนตรเห็น
ฤษีกำลังเหาะไปยังเวหาส เขาก็ได้ความสังเวชสลดจิต จึงน้อม
พระทัยอุทิศต่อบรรพชา ฯ (คาถาที่ ๓๑) ว่า

ตโต โส ปพฺพชิตฺวาน กามราคํ วราชยิ
 กามราคํ วิราเชตฺวา พุรหมฺโลกุปลโค อหุ ๑

ความว่า ต่อแต่นั้น หน่อชัตติยราชทรงพาหญิงคนนั้นไปตั้งไว้ยัง
 ที่อยู่ของมนุษย์แล้ว จึงเสด็จไปในอริยประเทศ ทรงบรรพชาเพศเป็น
 ฤๅษีด้วยคตยา กามราคะเสียได้แล้ว มีพรหมโลกเป็นที่ไปเบื้องหน้า

สตถา อิมํ ชมฺมเทสนํ อahrtฺวา สฺมเดจฺพระบรมศาสดา
 ทรงนำธรรมเทศน์มาได้แล้ว มีพุทธคำไว้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย
 วิตุทฺธตฺตํด้วยอ้อมเคี้ยวหมองด้วยกิเลส เพราะเหตุอาศัยมาตุคามอย่าง
 นี้ แล้วทรงประกาศอริยสัจ ๔ เมื่อจบอริยสัจเทศน์นาง ภิกษุผู้
 กระตั้นรูปนั้นก็ได้บังคตพระอรหัตผล พระบรมศาสดาจึงทรงประชุม
 ชาดกว่า อนัตถิคันธกุมารในกาลครั้งนั้น ดื่บประเวศชั้นรมาคือเราผู้
 ตถาคค มีพุทธพจน์ให้จบตงคังนเด

จบมหาบโถกชาดก

๑๒ ปัญญาบัตติตชาดก

ปัญญาบัตติตชาดก จักมีพิสดารในมหาอุมมังกชาดก^๑

จบปัญญาบัตติตชาดก

๑ ข้อความในปัญญาบัตติตชาดกนี้ ฟังดูในมโหสถชาดกตอนปัญหาซึ่งกล่าวถึงความลับ
 ควรเปิดเผยแก่ใครหรือไม่

๑๓ หัตถิปาถชาตก

จิรสฺสํ วัต ปสฺสามาติ อิทํ สตฺถา เขตฺวเน วิหรนฺโต
มหาภินฺนุชฺฌนํ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา ดมฺเด็จพระบรมคาสฺดา เมื่อเด็คดีจํารายพระพุทฺธอิริยาบถอยู่ ณพระเชตวนาวาค์ แห่งอนาถบิณฑิกคฤหบดี ทรงพระปรารภเนกขัมมบารมีเปนมุตเหตุ ครัตติพระธรรมเทศนาหั้น มีคำเริ่มว่า
จิรสฺสํ วัต ปสฺสาม คิงฺหฺนเปนคํ

ภณนุจฺฉินฺนในเร่องหั้นว่า ดทา คราวนั้น ดมเด็จพระบรมคาสฺดา มีพุทฺธฎีกาแกภิกษุทั้งหลายว่า ดูภิกษุทั้งหลาย ตถาคคไซ้จะออกด้อมหาภินนุชฺฌนมาแต่ในบัจจุบั้นหั้นหามิได้ แม้แต่ในภพก่อนเราผู้ตถาคคก็ได้ออกด้อมหาภินนุชฺฌนมาแต่ด้วยตัวแล้ว ทรงนำอติคณิทานมาอ้าง คิงฺปรากฏต่อไปน

อติเต พาราณสียํ เอสฺสกาเร นาม ราชา อโหสิ ในกาลที่ล่วงมาแล้วแต่หนหลัง ยังมีพระมหากษัตริย์ทรงพระนามบัญญัติว่าเอสฺสกาเรราช ได้ครอบครองราชสมบัติอยู่ ณพระนครพาราณดี มีพราหมณ์บุโรหิตผู้หนึ่ง ซึ่งแต่เดิมมาได้เป็นบิยสฺสหายกับพระราชา ตั้งแต่ครั้งยังเยาว์อยู่ด้วยกัน พระราชาก็ห้ามพระราชาโอรสเดธิตาไม่พราหมณ์บุโรหิตก็ห้ามบุตรเดธิตาไม่เหมือนกับพระราชา

อยู่มาगतวันหนึ่ง พระราชา กับพราหมณ์ปุโรหิตนั่งอยู่ณเวลา
เมื่อดบាយ ได้ปรึกษาหารือซึ่งกันแก่กันว่า อิศริยยศของเราทั้ง ๒
มีมาก ถูกชายแฉกหญิงไม่มีเลย เราทั้ง ๒ จะทำอย่างไรดี
พระเจ้าเอตุการับตั้งขึ้นก่อนว่า ถ้าว่าท่านนี้มีบุตรแต่ฝ่ายท่านใช้
บุตรของท่านจักเป็นเจ้าของครอบครองราชสมบัติของเราด้วย ถ้า
ว่าเรามีบุตรฝ่ายเดียวใช้ บุตรของเราจักเป็นเจ้าของปกครองโลก
ทวีปของท่านด้วย พระราชา กับปุโรหิตทำความนัดหมายซึ่งกัน
แก่กันได้ด้วยประการดังนี้

ครั้นต่อมาวันหนึ่ง พราหมณ์ปุโรหิตขึ้นรถไปที่บ้านด้วยเสร็จ
กิจแล้ว ขับรถกลับมาจะเลยเข้าไปในวัง โดยพระทวารด้านทักษิณ
พบหญิงคนยากมีลูกมากผู้หนึ่ง พาเด็กเดินมาหยุดอยู่ภายนอกวัง
หญิงเห็นใจนั้นมีลูกผู้ชาย ๗ คน ร่างกายอ่อนแอไม่มีโรค
ทั้งหมด ถูกชายผู้หนึ่งถือถาดกระบือองเดินมา ถูกชายผู้หนึ่งหอบ
เดือนอน ถูกชายผู้หนึ่งมาหน้ามารดา ถูกชายผู้หนึ่งเดินมาเบอง
หลัง ถูกชายผู้หนึ่งนั่งคร่อมเอวมารดา ถูกชายผู้หนึ่งนอนอยู่บนบ่า
ถูกชายผู้หนึ่งจับมือมารดา พาเด็กเดินมาพระรุงพระรัง แล้วหยุด
นั่งอยู่ริมทางคนเดินไปมา

พราหมณ์ปุโรหิตหยุดรถแล้ว ถามหญิงเห็นใจนั้นว่า บิดา
ของท่านรกเหล่าน้อยที่ไหน หญิงเห็นใจนั้นตอบว่า บิดาของท่าน
เหล่านจะได้มีอยู่เป็นนิตย์หาบมิได้ ปุโรหิตถามคือไปวัด ท่าน

ทำอย่างไรจึงได้ถูกชายมากถึง ๗ คน หญิงผู้นั้นก็จวนใจ ไม่เห็น
ว่าจะถือเอาสิ่งใดมาขึ้นย่น เห็นคันไทรคัน ๑ อยู่ใกล้ประตูวัง จึง
ถือเอาคันไทรนั้นมาอ้างว่า ข้าพเจ้าได้มาบวงสรวงเทวดาซึ่งตั้งอยู่ที่
คันไทร จึงได้มีลูกมากถึงนี้

พราหมณ์ปุโรหิตได้ฟังดังนั้น จึงลงจากรถเดินเข้าไปโคนคัน
ไทร เอามือจับกิ่งไทรต้น ๆ แล้วกล่าวขู่พฤชเทวดาว่า คุณ
เทวดา ทำไมท่านจึงไม่ให้โอรสแก่พระราชาบ้าง ท่านไม่ได้รับ
เครื่องสักการบูชาแต่สำนักพระราชาเลยหรือ พระราชาทรงพระกรุณา
สละทรัพย์นับพัน ใช้ให้คนมาทวงปลัดกรรมแก่ท่านทุก ๆ ปี ไม่ใช่
หรือ โฉนของท่านจึงไม่ให้โอรสแก่พระราชาเลย หญิงเชียวใจผู้นั้น
ได้กล่าวอุปการคุณแก่ท่านอย่างไร ท่านจึงให้ลูกชายแก่หญิงเชียวใจ
ถึง ๗ คน ด้วยหวังผลสิ่งอะไร ถ้าว่าท่านไม่ให้โอรสแก่พระราชา
ใช้ นับแต่วันนี้ไปได้ ๗ วัน เราจะใช้ให้คนมาพันคันไทร ทอนให้
เป็นท่อนน้อยแต่ท่อนใหญ่ ชุตรากตโคนโยนทิ้งเสียให้หมด ปุโรหิต
กล่าวขู่ดังนั้นแล้วก็ขึ้นรถกลับไป

พราหมณ์ปุโรหิตได้เพียรมาที่คันไทร พุดขู่พฤชเทวดาร่ำไป
โดยนัยอันดำดบนับได้ ๕ วัน ถึงวันที่ ๖ ปุโรหิตไปที่คันไทรอีก
จับกิ่งต้นให้หวั่นไหวแล้วขู่ว่า คุณพฤชเทวดา เราได้มาวิงวอน
ขอตุกกถึง ๖ วันแล้ววันนี้ ยังเหลืออยู่อีกวัน ๑ จึงครบ ๗ วัน ถ้า

ว่าท่านไม่ให้บรมบุตรแก่พระราชชาของเราใช่ ในวันพรุ่งนี้เช้าเราจะให้โค่นต้นไม้ใหญ่ให้เสียให้เสีย

พฤกษเทวดาได้ฟังดังนั้น ก็ร้อนใจใคร่ครวญไปรู้เหตุนี้แล้ว คิดครึกครองต่อไปว่า พรหมณบุโรหิตผู้นั้นเมื่อไม่ได้บุตรดังต้องการ ก็จักทำพินาศของเราให้พินาศไป เราควรจะให้บุตรแก่บุโรหิตผู้นั้นด้วยอุบายวิธีอย่างใด คิดแล้วจึงไปเฝ้าท้าวจาคุมหาราช ทูลความนั้นให้ทราบถ้วนถี่

ท้าวจาคุมหาราชตอบว่า เราทั้งหลายนี้ไม่สามารถจะให้บุตรแก่พรหมณบุโรหิตผู้นั้นได้ พฤกษเทวดาจึงไปลู่สำนักยักษ์เด่นาบตี ๒๘ คน แจ่งยุบถนั้นให้ทราบถ้วนถี่ ยักษ์เด่นาบตีกล่าวคัดค้าน คุณท้าวจาคุมหาราชห้าม พฤกษเทวดานั้นจึงไปเฝ้าท้าวสักกเทวราช กราบทูลมุลเหตุให้ทราบอีกต่อไป สมเด็จพระเจ้าผู้หัดสนัยได้ทรงทราบดังนั้น จึงทรงใคร่ครวญไปว่า พระราชาจักได้โอรสอันสมควรหรือไม่ ทรงทราบว่าเทวบุตรมีบุญ ๕ องค์ สมควรที่จะลงไปเกิดในราชตระกูล

ดังได้ยืมมาในปริณิภพ เทวบุตร ๕ องค์ นี้ได้เป็นช่างหูกทอผ้าขายอยู่ในเมืองพาราณสี ชายผ้าได้ทรัพย์แล้ว จึงแบ่งทำให้เป็น ๕ ส่วน จับจ่ายใช้สอยเสีย ๔ ส่วน ทรัพย์อีกส่วน ๑ นั้น พร้อมกันตั้งจิตศรัทธาทำทาน ครั้นนานมาเปิดการบรูษจุติจากชาตินั้นแล้ว ได้ไปเกิดในดาวดั่งสัตถิภพ จุติจากดาวดั่งสัตถิภพแล้ว ขึ้นไปเกิด

ในชั้นยามาพิมาน ได้โดยทิพยสมบัติ ในอภิมาวจรเทวโลก กลับ
ไปกลับมา โดยอาการอย่างนั้นสันถกถนาน

คราวนั้นเป็นวารแห่งเทวบุตรทั้ง ๕ จักเคลื่อนจากดาวดึงส์พิภพ
ขึ้นไปเกิดในชั้นยามาพิภพ ท้าววาศ์เรียกเทวบุตรทั้ง ๕ เข้ามา
มีเทวมัญญาว่า ท่านทั้ง ๕ คราวนี้ควรจะไปเกิดในมนุษย์ โลก
แล้ว ท่างจงพากันไปเกิดในครรภ์อัครมเหสีแห่งพระเจ้าเอศุ์การ์เกิด

เทวบุตรทั้ง ๕ รับเทวมัญญาท้าวโกธีย์แล้วทูลว่า ข้าแต่พระ
องค์ผู้ประเสริฐ ข้าพระบาทขอรับไปเกิดในมนุษย์ โลก แต่ไม่ต้อง
การด้วยราชตระกูล จะขอไปเกิดในเรือนพราหมณ์บุโรหิต เมื่อ
เจริญวัยจะได้ระกามกิจออกบวรพชา ท้าวอินทราทรงรับปฏิญาณ
ว่าสาธุตั้งนี้ ท้าวโกธีย์จึงตรัสบอกเหตุนี้ให้แจ้งแก่พฤกษเทวดา ๆ
ดีใจทราบไหว้ท้าวเทวราช กลับไปยังพิมานมาศของตน

รุ่งขึ้นเป็นวันคาร์บ ๘ พราหมณ์บุโรหิตคัดเด็กอบุรุษที่ดาดันมี
กำลัง ให้มาประชุมพร้อมกันบังคับให้ถือมิดถะขวาน พาคองงาน
ไปที่คันไทร จับกิ่งต้น ๆ แล้วชูว่า คุณรท่านรูกษเทวดา เราได้
เพียรเวียนมาขอถ่วงแล้วไป ๖ วัน วันนี้เป็นวันที่ ๗ เราจะโค่น
คันไทรให้เสร็จเดี๋ยวนี้

ลำดับนั้น พฤกษเทวดาจึงออกมาจากกระหว่างคันไทร เชิญ
พราหมณ์บุโรหิตเข้ามาใกล้แล้วบอกว่า คุณรท่านพราหมณ์ ท่าน
มาขอบุตรแต่คน ๑ จงงดไว้ เราจักให้บุตรแก่ท่านถึง ๕ คน

พราหมณ์ปุโรหิตตอบว่า คุณรพฤษเทวดา ข้าพเจ้าหาต้องการ บุตรไม่ ท่านจงถวายแก่พระราชาราชของเราเถิด พฤษเทวดา ตอบว่า เราไม่ถวายบุตรแก่พระราชาราช เราตั้งใจจะให้บุตร ๕ คน ฉะเพาะท่านคนเดียวเท่านั้น พราหมณ์ปุโรหิตตอบว่า ถ้ากระนั้น ท่านจงแบ่งบั้นให้แก่เรา ๒ คน จงถวายแก่พระราชาราช ๒ คนเถิด พฤษเทวดาจึงตอบว่า ไม่ถวายแก่พระราชาราชเลย เราจักให้แก่ ท่านคนเดียวทั้ง ๕ คน ก็แต่ว่าบุตร ๕ คน ที่เราจะให้แก่ท่านนั้น ก็เป็นแต่ตั้งกว่าอันท่านได้ไว้ชั่วคราวหนึ่ง ซึ่งจะดำรงอยู่ในบ้านเรือน ตลอดไปก็หาไม่ ถึงคราวเมื่อเติบโตใหญ่แล้ว ก็จักพากันไปบวช หมดด้วยกัน พราหมณ์ปุโรหิตอ้อนวอนพฤษเทวดาว่า ขอท่าน จงถวายบุตร ๕ คนแก่พระราชาราชเถิด ก็จะทำบุตร ๕ คนไม่ให้ บวชได้นั้น ตกเป็นพนักงานของข้าพเจ้าเอง พฤษเทวดาตอบว่า ไม่ได้ บอกให้วรบุตรแก่ปุโรหิต แล้วอุกถัมภ์เข้าไปสถิตยังพิมาน ของคน ตั้งแต่นั้นมา ตาภักการะบูชาเกิดมีแก่พฤษเทวดามาก กว่าก่อน

คราวนั้นเชษฐเทวบุตร จุติมาเกิดในครรภ์นางพราหมณี ภรรยาปุโรหิตก่อน เมื่อวันจะถือนามกรกumar นั้น บิดามารดา จึงพร้อมกันให้ชื่อว่าหัตติปาตกุมาร แล้วมอบให้คนเลี้ยงชั่งรับ ไปเลี้ยงไว้ เมื่อหัตติปาตกุมารรูปร่างโตได้คั่งอ่อง เทพบุตรที่ ๒ ก็จุติลงมาเกิดในครรภ์ภรรยาปุโรหิต บิดามารดาให้ชื่อกุมาร

ที่ ๒ ว่าอัสดีปาดกุมาร แล้วมอบให้คนเลี้ยงนำรับไปเลี้ยงไว้ เมื่อถึงคราวเทวบุตรที่ ๓ มาเกิดแล้ว บิดามารดาให้ชื่อกุมารที่ ๓ ว่าโคปาดกุมาร แล้วมอบให้คนเลี้ยงเฝ้าไปเลี้ยงไว้ ครั้นถึงวารเทวบุตรที่ ๔ มาเกิดแล้ว บิดามารดาให้ชื่อกุมารที่ ๔ ว่าอัสปาดกุมาร มอบให้คนเลี้ยงเฝ้ารับไปเลี้ยงไว้

พราหมณ์ปุโรหิตคิดแยกย้ายให้กุมารทั้ง ๔ ไปอยู่ต่างกัน เพื่อจะไม่ให้ไปบวช เมื่อพราหมณ์กุมารเจริญวัยในสำนักตระกูลคนทั้ง ๔ ถึงซึ่งภาวะเจริญงดงามโดยอาการดังนี้

พราหมณ์ปุโรหิตคิดเกี่ยวกันพวกบรรพชิต ให้ออกไปอยู่เดี่ยวห่างไกลเขตแดนของพระราชธา ด้วยคิดว่าพราหมณ์กุมารเหล่านั้นจะบวชตาม ในมณฑลลัทธิราชธานีจะได้มีบรรพชิตแม่แต่องค์ ๑ บมิได้ พราหมณ์กุมาร ๔ คนประพฤตินเป็นคนหยาบซ้ากล้าแข็ง เทียบแย่งชิงเอาสิ่งของ ๆ มหาชนอันนำมาในทิศานุทิศ

เมื่อหัตถิปาตบุตรปุโรหิตคนใหญ่ มีอายุได้ ๑๖ ปี พระเจ้าเฮตุการีกับปุโรหิตคิดหารือกันว่า กุมารทั้ง ๔ มีอายุเจริญเป็นหนุ่มใหญ่ เป็นสมัยสมควรจะยกฉัตรให้ครอบครองสมบัติตามทันนัดกันได้ แต่จะทำอย่างไรดีที่จะให้กุมาร กดบเป็นผู้มีสันดานอ่อนแออ่อนง่าย พระราชากับปุโรหิตคิดเห็นพ้องกันว่า ถ้าว่ากุมารของเรา ๆ อภิเชก

ให้เด็กราชสมบัติแล้วไซ้ ยิงจะหยาบฆ่าดำหัดขึ้นไปกว่านี้ อนึ่งจะ
 ปล่อยให้พวกบรรพชิตเข้ามาใกล้ ได้เห็นเพศบรรพชิตจะพร้อมกัน
 น้อมจิตต์ต่อบรรพชา จะพากันไปบวชเสียหมด ชาวชนบทก็จะ
 กำเริบร้อนเข้าย่ำยีคือเอานคร ควรเราจะทอดลงเสียก่อนด้วยบรรพ
 ชิตอุบาย เมื่อเห็นว่ากุมารทั้งหลายยินดีต่อราชสมบัติ จึงจัดการ
 อภิเชกค่อภายหลัง คิดเห็นพร้อมกันดังนั้น จึงแปลงเพศเป็นฤษี
 ทำเทียวภิกขาจาร ไปยืนอยู่ณประตูบ้านหัตถิปลาตพราหมณ์

หัตถิปลาตกุมารได้ทักนการเห็นบุโรหิตกับพระราชาเอดูการี มี
 ความยินดีเต็มได้กราบไหว้ แล้วกล่าววาทา (ที่ ๑-๒) ดังนี้ว่า

จิรสส์ วัต ปสฺสาม	พฺราหมณฺนิ เทวณฺณินิ
มหาขณฺฑิ ขาริธฺริ	ปงฺกทนฺตํ รชสฺสิริ ๑
จิรสส์ วัต ปสฺสาม	อิสฺสิ ชมฺมคฺกุณฺเ รตฺติ
กาสาวยตฺถวสนฺนิ	วากจิริ ปฺริจฺจนฺทํ ๑
อาสนฺนิ อุกกํ ปชฺชํ	ปตฺติ คณฺหาตฺถุ โน ภวํ
อกฺเข ภวนฺตํ ปุจฺฉาม	อกฺขํ กุรฺตฺถุ โน ภวํ ๑

ความว่า นานนักหนา ข้าพเจ้าพึงได้มาพบท่านพราหมณ์ ผู้
 มีบาปอันดอยแล้ว มีอินทรีย์อันงามส่องใส ผู้ทรงไว้ซึ่งขาริการ
 ภณฺฑิ มุ่หมหาชฎามันติ กตฺถวณฺชฺติจะต้องเคียรเกล้า มีพณฺชฺชาว
 นำเขยชม

นานนมมาแล้ว ข้าพเจ้าพึงได้มาเห็นท่านผู้ฤๅษี ผู้ย่นต์แล้ว
ในธรรมคุณต์มาจารย์ควรนิยม นุ่งห่มผ้าคาคกรของย้อมเปลือกไม้อัน
ฝาด ส้มเป็นเชือกขาภิบรรพชิต

ภษิตต์ตั้งนั้นแล้ว จึงปลุกตอาตนะตักน้ำมาถวายเป็นน้ำเช็ดบาท
อวราชนาพระฤๅษีว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอเชิญรับเครื่อง
สักการะมีอาตนะเป็นต้นของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้จัดแจงค้อนรับคั
ขอได้กรุณยานิตรับสักการะมีราคามากเกิด

ปุโรหิตฤๅษีแปลงแกล้งถามว่า คุณรพ้อหัตถิปลาตนะ ท่านมา
สำคัญเราทั้ง ๒ นี้ว่าเป็นใคร จึงตั้งใจทำปฏิสันถารถึงปานนี้ หัตถิ
ปลาตกุมารตอบว่า ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ท่านทั้ง ๒ นี้เป็นฤๅษีมาแต่
ป่าหิมพานต์ ปุโรหิตแปลงจึงตอบว่า คุณรพ้อเราทั้ง ๒ นี้หาใช่ฤๅษี
ไม่ ท่านผู้ย่นคคือพระราชเฮตุการี ตัวเรานคคือปุโรหิตบิดาเจ้า
หัตถิปลาตกุมารถามว่า ท่านทั้ง ๒ ปลอมเพศเป็นฤๅษีมา เพื่อ
ปรารถนาอะไรหรือ พราหมณ์ปุโรหิตแปลงจึงตอบว่า เราทั้ง ๒
ปลอมเพศเป็นฤๅษีตั้งนี้ เพื่อจะทดสอบใจเจ้าค หัตถิปลาตกุมาร
จึงถามว่า ท่านปลอมแปลงเป็นฤๅษีมา เพื่อจะตองใจข้าพเจ้านค
ด้วยเหตุการณคเป็นอย่างไรเด้า ปุโรหิตแปลงตอบว่า เราปลอมมา
ตองใจท่านด้วยตั้งใจไว้ตั้งนี้ว่า ถ้าพ้อได้เห็นเพศฤๅษีแล้วไม่บวชใช่
เราจะอภิเชกพ้อให้เสด้วยราชคสมบัติ หัตถิปลาตกุมารจึงตอบว่า
ข้าพเจ้านคไม่ตองการคด้วยราชคสมบัติเดย ข้าพเจ้ายินคคจะบวชแน่นอน

ไม่ต้องสงสัย ปุโรหิตแปลงจึงตอบว่า คุณกรพ้อหัตถิปาตกุมาร
 กาลนี้ยังไม่เป็นกาลสมควรที่พอจะบวช พุทธคัมภีร์แต่ไว้กล่าวคาถา (ที่ ๓)

อริจฺจ เวเท ปริเยส วิตุคฺคิ

ปุตฺเต เคเห ตาต ปติฏฺฐเปตฺวา

คนฺเช รเส ปจฺจนฺนุโกตุ สพฺพิ

อรณฺณิ สาธุ มุณี โส ปสตุโถ ฯ

ความว่า คุณกรพ้อหัตถิปาตะ พอจงเรียนวิชาแล้วแสวงหาทรัพย์
 จงยอมให้ยักฉัตรเสวยสมบัติเจริญด้วยบุตรเดธิดา จงปลุกฝังตั้ง
 บุตรเดธิดาให้ครองเรือนก่อน จงพักผ่อนบริโภคนกดินรตต์เทพคฤ
 กามทั้งหมดอันควรแก่กำลัง ต่อภายหลังเมื่อแก่เฒ่าชราดวงใจไปบวช
 กิจที่จะอยู่ป่าเมื่อเวลาแก่ ย่อมทำได้แน่นอนดี ชนผู้นั้นคนใดทำ
 ได้อย่างนั้น ชนผู้นั้นอันพระอริยทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น
 ตรรเวริญแล้วว่าดีด้วยอาการอย่างนี้

หัตถิปาตกุมารเมื่อจะคัดค้านพราหมณ์ปุโรหิต จึงภาสิตคาถา
 (ที่ ๔) ดังนี้ว่า

เวทา น สจฺจา น จ วิตุตฺตาโก

น ปุตฺตลาเภน ชรี วิหนฺติ

คนฺเช รเส มุจฺจนฺนาหุ สนฺโต

สกมฺมฺนา โหติ ผลุปรปฺตติ ฯ

ความว่า ธรรมพินิจาคาสตร์ เป็นธรรมชาติไม่ตั้งจริง เป็นสิ่ง
 ไม่มีแก่นสาร ตถาคือทรัพย์ย่อมดำรงณทั่วไพบิย่นยาว ใคร
 เล่าในโลกด้นนิเวศนี้ ที่จะอาจห้ามความแก่ความเจ็บความตายได้
 ด้วยตถาคือบุตร ไม่มีเลย ตถาคือทรัพย์แต่บุตรเป็นต้นด้วยนเป็น
 กองกิเลส เหตุก่อขึ้นแห่งกองทุกข์อยู่เนื่องนิคย บันฑิตทั้งหลาย
 มีพุทธเป็นต้น ย่อมกล่าวสอนไว้ให้ปัดขอยเสียซึ่งกดินแตรดี แด
 อารมณทั้งหมดให้ปัดไป ความเผ็ดคผลแห่งดีศิวทั้งหลายมีอยู่
 เพราะกรรมที่คนทำแล้วตั้งเดี่ยเท่านั้น เพราะว่าดีศิวทั้งหลายย่อม
 มีกรรมคือบุญบาปเป็นของ ๆ คน กรรมย่อมให้ผลดีแต่ชั่วตาม
 ฎภาวะ

พระเจ้าเอสุภวารี ได้ทรงฟังศาถาฎฐภษิตแห่งหัตถิปาตกุมาร
 มีพระราชโองการตรัสคาถา (ที่ ๕) ดังนี้ว่า

อทธา หิ สจจํ วจันํ ตเวตํ
 สกมมุนา โหติ ผลูปปตติ
 ชินุณา จ มาตาปิตโร ตววิเม
 ปสฺสเสยฺยุ ตํ วสฺสสตี อโรคฺยํ ฯ

ความว่า ถ้อยคำของเจ้ากล่าววว่า ความเผ็ดคผลแห่งดีศิว
 ทั้งหลายย่อมมีเพราะกรรมดีแต่ชั่วที่ศิวทำ คำนี้เป็นคำจริงแท้
 แน่นอน อนึ่งเราเห็นว่าบิดามารดาของเจ้าแก่เฒ่าแล้ว จะพึง
 หวังเห็นท่านผู้ไม่มีโรค จะอยู่ไปได้ถึง ๓๐๐ ปี เมื่อท่านมีอายุยืน

ได้ ๓๐๐ ปี ดังนี้ ท่านจะได้บำรุงเลี้ยงมารดาบิดาคือไป

หัตถิปลาถุมารได้ฟังพระราชโองการดังนั้น จึงกราบทูลว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้สัมมตเทวดาเจ้า พระองค์ทรงตรัสดังนี้ เพราะ
ได้ทรงเห็นอย่างไร แล้วกราบทูลนัยกาลา (ที่ ๖-๗) ดังนี้ว่า

ยสฺสสฺส สกฺขี มรณฺเน ราช
ชราย มิตฺติ นรวิร เสฏฺฐ
โย วาปี ชลฺญา น มริสฺสํ กทาจิ
ปสฺสเสยฺยุ ตํ วสฺสสํ อโรคฺยํ ฯ
ยถาปี นาวิ ปุริโสทกมฺหิ
เอเรติ เจนํ อุปเนติ ตีริ
เอวปี พฺยาธิ สตตํ ชรา จ
อุปเนติ มจฺจุวสมนฺตกสฺส ฯ

ความว่า ข้าแต่พระนรวิรเสฏฐราชเจ้า มิตรธรรมคือความเป็น
ดีหายกับความตาย หรืออุบายเครื่องผูกไมตรีด้วยความแก้แค้น
จะพึงมีแก่ผู้ใดได้ แม้ถึงชราพยาธิแถมรณะจะพึงรับรองด้วย
มิตรภาพแก่ผู้ใดได้ ผู้นั้นก็ต้องแก้แค้นเจ็บต้องตายอยู่โดยธรรมดา
หนึ่ง แม้ผู้ใดใครที่ไหน จะไม่พึงรู้จักความตายเลยเป็นอันไม่มี
บางที่จะพึงเห็นอยู่บ้างซึ่งบุคคลผู้นั้น อันไม่มีโรคมัยอายุเพียง ๓๐๖ ปี
หรือยิ่งกว่า ๓๐๐ ปี แต่ก็มีน้อยนุกหนา

ชราพยาริย์ย่นำชีวิตตั้งขารของหมุดตัวเข้าไปใกล้ค้อมรณะเด่มอ
เปรียบคังบุรุษผู้รับสั่งคนข้ามฟาก เอาเรือมาจอดไว้ใกล้ท่าหน้า
ยังชนผู้ต้องการข้ามให้ลงเต็มดำ ทำให้หัวน้ไหลไปในเรือ แล้วนำ
ส่งถึงฟากโน้น แล้วย้อนกลับมารับคนฟากหนึ่งพาส่งถึงฟากนั้นนิต
ชราพยาริย์ย่นำชีวิตหมุดตัวไป ส่งยังอำนาจแห่งมีจุกคือความ
ตายอยู่เนื่อง ๆ ฉนั้น

เมื่อหัตถิปาตกุมารแสดงชีวิตตั้งขารของเหล่าสัตว์ว่า มีประ
มาณน้อยอย่างนี้แล้ว จึงกล่าวสอนพระเจ้าเอสุการิวว่า ข้าแต่
พระมหाराช ขอพระองค์จงเสด็จอยู่เป็นสุขเถิด ข้าพระพุทธเจ้าเมื่อ
ذنทนอายุกับพระองค์นี้ ชราพยาริย์ย่นำมรณวันใกล้เข้า
มากทุกที ขอฝ่าธุตอย่าได้ประมาทเลย พระพุทธเจ้าข้า จึงถวาย
บังคมพระราชาแดกราบไหว้บิดา แล้วก็พาบริวารของคนออกไป
บวชโดยทันที

มหาชนชาวเมืองพาราณสีครองเห็นด้วยปัญญาว่า คุณคือ
บรรพชานี้จักงามดีมีประโยชน์จริง จึงพากันตั้งเข้าเรือนบวช
ตามหัตถิปาตกุมาร มหาชนบริวารบวชตามคราวนั้น มีปริณทต
กวางได้โยชน์หนึ่งโดยกำหนด

หัตถิปาตคาบดกับบริวารพากันไปถึงฝั่งแม่น้ำคงคา ทำที่อาศรัย
ตามสมควร พยายามทำอาไปกตตินะบริกรรมกำหนดกระแด่น้ำ
เป็นอารมณ์ ยังปฐมฌานแต่อกิญญาให้ปรากฏขึ้นตามควรแก่

นิตต์ยี้ จึงกำหนดนึกในใจว่าความประชุม บวชครั้ง นี้ก็ มีใหญ่
บริษัททั้งหลายก่อนของชายของเรา ๓ คน กับมารดาบิดาอีกพระ
ราชาแถมเห็น ก็พากันออกมารวมบวชอยู่ที่นั่น เมืองพาราณสี
แต่ขึ้นไปจักเบียดจากเหล่าชน เราจักอยู่รอท่ากว่าบริษัทเหล่านั้นจะ
มา แล้วก็นั่งให้โอวาทแก่มหาชนอยู่นั้น

ครั้งนั้นพระเจ้าเอศสุการีกับปุโรหิตคิดกันว่า บัดนี้เจ้าหัตถิปลาด
กุมารจะราชสมบัติพาบริษัทไปบวชอยู่ฝั่งคงคาก่อน เราจักต้องใจ
เจ้าอดัตตปาดกุมารบ้าง ถ้ายังยินดีต่อราชสมบัติแล้ว จึงอภิเษกให้
ครองราชสมบัติต่อภายหลัง ปฤกษาเห็นพร้อมกันแล้ว จึงแปลง
เพศเป็นฤษีได้ไปถึงประตูเรือนแห่งอดัตตปาดกุมาร ๆ ได้เห็นแล้ว
เกิดความเลื่อมใสจึงกราบไหว้แล้วไต่ถาม ฤษีแปลงก็แจ้งความ
ตามประสงค์ เหมือนดังที่ตองใจหัตถิปลาดแล้วนั้น

อดัตตปาดกุมารเมื่อทราบความดังนั้นแล้ว จึงถามบิดาว่า เมื่อ
หัตถิปลาดกุมารพี่ชายข้าพเจ้ามีอยู่ ไฉนแล้วครั้นจะมาถึงข้าพเจ้าก่อน
เล่า ปุโรหิตตอบว่าพี่ชายของเจ้าเขาไม่ยินดี เขาหนีไปบวช
เสียแล้ว ไปทำตบะธรรมอยู่ริมฝั่งคงคา อดัตตปาดกุมารตอบว่า
ข้าพเจ้าจะประโยชน์อะไรด้วยราชสมบัติ เปรียบดังน้ำตายอันพี่ขย
ล้มทิ้งแล้วอย่างนี้ จริงอยู่ ดีกว่าทั้งหลายที่มีบุญนิทานน้อย .ไม่
ถ้ามารดาจะระกิดงั้นได้ แต่ข้าพเจ้าจะระกิดให้จงได้ อดัตต

ปาดกุมารเมื่อจะแสดงธรรมถวายแด่พระราชานัดบิคา จึงกล่าว
 คาถา (ที่ ๘-๙) ดังนี้ว่า

ปงโก จ กามา ปลิโป จ กามา
 มโนหรา ทุตตรา มจจุเชยฺยา
 เอตสฺมี ปงเก ปลิเป วิสนฺนา
 หีนตฺตรุปา น ตรนฺติ ปารี ฯ
 อยฺม ปุเร ลุฑฺทมกาสิ กมฺมํ
 สวํยํ กหิตฺโต น หิ โมกฺขิตฺโต เม
 โอรุณฺธิยา นํ ปรริกฺขิตฺตสฺมา
 มายฺมํ ปุณฺ ลุฑฺทมกาสิ กมฺมํ ฯ

ความว่า กามชื่อว่าบังคะ ด้วยอำนาจยังดีตัวให้ติดอยู่
 เปรียบดังบูมเบือกเหตวหยาบ กามชื่อว่าปติปะ ด้วยอำนาจทำ
 ดีตัวให้จมแน่นอยู่ เปรียบดังคมเดงอันเจ็ดด้วยทรายละเอียด กาม
 ทั้งหลายย่อมจูงนำใจดีตัวให้ขัดข้อง เป็นช่องอาศัยอยู่แห่ง
 มัจจุ อันดีตัวจะพึงข้ามโดยยาก ดีตัวโดยมากยังติดจมอยู่ใน
 กามบังคะแตกามปติปะอย่างนี้ ย่อมเป็นดีตัวมีจิตต์เดงทราวม เมื่อ
 ไม่อาจข้ามจากกามได้ ก็ย่อมถึงซึ่งทุกข์เดมรณะมีประการต่าง ๆ
 แดงทั้งไม่สามารถเพื่อจะไปให้ถึงซึ่งฝั่งคือพระนฤพานนั้นได้

ข้าแต่พระมหाराช อัครภาพของข้าพระองค์นี้ เมื่อก่อน
ได้เจริญอยู่กับพวกเดียวม้า ได้ทำกรรมหยาบช้ำร้ายแรงแย่งชิง
เป็นคั้น ผดแห่งอกุศลนั้นข้าพระองค์ถือไว้มันแล้ว เมื่อความ
เป็นไปแห่งสังสารภยยังมีอยู่ ความพ้นไปจากผดแห่งอกุศลนั้นจะ
ไม่มีแต่ข้าพระองค์ บัดนี้ข้าพระองค์จักพยายามมีดีประคองกายวาจา
ใจ ดำรงมรรควัรักษารอบคอบซึ่งอัครภาพนั้นไว้ให้ดี จำเติม
แต่นั้นไป ข้าพระองค์จักมิได้ทำบาปกรรม จักทำแต่กัตถยาณะกิจ
ส่วนเดียว

อัสติปาตกุมารแสดงขันมกถาอันนี้แล้ว จึงถวายโอวาทแก่พระ
ราชาว่า ขอพระองค์จงเสด็จดำรงสิริราชสมบัติให้เป็นดุจดั่งราญฤก
ข้าพระองค์ตั้งหนา อยู่กับ พระองค์ นี้ ชราพยาธิมรณะ ย่อมตามรุกรัน
ใกล้เข้ามาทุกที ถวายโอวาทด้วยประการอันนี้แล้ว ก็ทอดตา
พาบวิचारประมาณกว้างโยชน์หนึ่ง ออกไปตามถึงสำนักหัตถิปาต
กุมารพร้อมกันบวชอยู่ในที่นั้น

ครั้นต่อมา พระราชา กับปุโรหิต คิด ทำ อุบาย ทดลองใจ โศปาด
กุมาร คุจฮาการที่ทำความแล้วแต่หนหลัง โศปาดกุมารได้ฟังความ
ถนัด จึงกราบทูลคำนี้ว่า ข้าพระองค์ตั้งใจจะใคร่บวชนานแล้ว
แต่ค้อยหาช่อบรรพชาวยังไม่ได้ อุปไมยคังคนตามโคซึ่งหายไป
บ้า บัดนี้ข้าพระองค์ได้เห็นทางไปแห่งพี่ชายทั้งสองแล้วก็ปรีตา คุจ

บุรุษคามหาพรอยโคเข้ากยันต์ ข้าพระองค์นี้จักไปตามทางพี่ชาย
ของข้าพระองค์ แต่วกถ้าวคาลา (ที่ ๓๐) ถวายดังนี้ว่า

ควิว นฤจิ ปุริโส ยถา วเน
อนเช สติ ราช อปสุสมาโน
เอวิ นฤโช เอสுகาริ มมตฺโต
โสหิ กถิ น คเวเสยฺย ราช ฯ

ความว่า ข้าแต่พระราชาเจ้า บุรุษผู้เลี้ยงโคเมื่อไม่เห็นโค
ของตนซึ่งหายไปในปี เทียวแสดวงหาคันรอยโคอยู่นั้นใด ข้าแต่
พระองค์ทรงพระนามว่าเอตุการี ประโยชน์คือบรรพชาของข้าพระ
องค์นี้มาฉิบหายไป คึงโคที่หายไปในปี ข้าพระองค์เทียวหา
ร่องช่องบรรพชา ก็นั้นนี้ ข้าแต่พระราชาเจ้า วันนั้นข้าพระองค์
มาเห็นแล้วซึ่งรอยทางแห่งบรรพชิตทั้งหลาย ในนข้าพระองค์จะไม่
ฟังแสดวงหาค้อไปได้ ข้าพระองค์จะไปตามทางพี่ชายของข้าพระองค์
ณภาคบัดนี้

ที่นี้พระเจ้าเอตุการีแดงุโรหิตอันรอนว่า คุณกรเจ้าโคปาดกะ
เจ้าจงรอก่อนตั้งวันหนึ่งตั้งวัน พอให้เราสบายหายใจคดองตั้ง
หน่อย จึงค่อยไปบวชต่อภายหลัง

โคปาดกุมารได้ฟังโองการครัดดังนั้น จึงกราบทูลว่า ข้าแต่
พระมหाराชเจ้า กรรมอันบุคคลพึงทำได้ในวันนี้ ไม่ควรที่จะฟัง

ผิดว่าเราจะทำในวันพรุ่งนี้ ชื่อว่ากัถยาณกรรมควรทำแต่เพียงวันหนึ่งเท่านั้น เทว
กรบาททูตจึงนี้แล้วกล่าวคาถาอื่นอีก (ที่ ๓๓) ถวายดังนี้ว่า

หิโยติ หิยติ โปโส ปเรติ ปรีหายติ

อนาคติ เนตมตถิติ ฌตวา

อุปฺปนฺนจฺจนฺที โภ ปนฺนุเทยฺย ชีโร ฯ

ความว่า บุรุษผู้ใดกล่าวผิดเพี้ยนซึ่งกรรมอันคนจะพึงทำใน
วันนี้ ว่าควรจะทำในวันพรุ่งนี้ กล่าวผิดซึ่งกรรมอันควรจะทำ
ในวันพรุ่งนี้ ว่าควรจะทำในวันอื่นอีก แล้วละเลยไม่ทำกรรมนั้น
บุรุษผู้นั้นย่อมจะเดือดร้อนเสียจากกรรมนั้น คือว่าไม่อาจจะทำกรรม
นั้นให้สำเร็จได้ บัณฑิตยชนคนใครจะพึงงดเสียซึ่งกุศลอันที่อันเกิด
แล้ว ด้วยกำหนดครั้งหนึ่งว่า กรรมเพื่อผลสิ่งใดเราได้ทำแล้ว
กรรมเพื่อผลสิ่งนี้จะไม่มาถึง ย่อมไม่มีเลย

โคปาดกุมารแสดงธรรมด้วย ๒ คาถาดังนี้แล้วกรบาททูตว่า ขอ
พระองค์จงอยู่เถิด เมื่อข้าพระองค์สันทนาอยู่กับพระองค์ ชรา
พยาธิแถมรณะย่อมใกล้เข้ามาทุกที กรบาททูตจึงนี้แล้วทูตพา
บริษัทที่มีปริณชิตได้โยชนหนึ่ง ไปสู่สำนักพี่ชายทั้ง ๒

ครั้นต่อมาภายหลัง พระเจ้าเฮตุการีกับปุโรหิตคิดแปลงกาย
เป็นฤษีไปดองใจชฺปาดกุมาร แจ้งอาการจะให้เสวยราชสมบัติ
แต่เล่าความตามที่พี่ชายทั้ง ๓ ไม่ยอมรับ ถัดบพากันบวชเสียหมด
ทั้ง ๓ พี่น้อง ให้ชฺปาดกุมารผู้สุดท้ายของทราบทุกประการ

อชฺษปาตกุมารได้สดับราชโองการดังนั้นแล้ว กราบทูลว่า ข้า
 พระองค์จักไม่น้อมเกล้าเข้าเฝ้ารับก่อนเซพระอนพิชายถมทั้งแล้วเทียว
 อยู่ ข้าพระองค์ขอทูลตาไปบวชตามพี่ชายบ้าง

พระราชากับบุโรหิตอ้อนวอนว่า คุณรพื่ออชฺษปาตกุมาร พื่อ
 ยังเป็นเด็กหนุ่มนัก เราทั้ง ๒ จำต้องเป็นภาระเลี้ยงเจ้ก่อน เจ้จ้ง
 พักผ่อนเสวยราชสมบัติโดยสวัสดิภาพ เมื่อแก่เฒ่าดวงจ้งค้อยบวชเกิด

อชฺษปาตกุมารได้สดับโองการดังนั้น จึงกราบทูลว่า พระองค์
 ทรงครัดช้อนด้วยเหตุไร สรรพสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ บางที่ตาย
 เมื่อยังเด็กก็มี บางคนตายเมื่อเวลาแก่ก็มี ย่อมเป็นอยู่อย่างนี้
 ไม่ใช่หรือ เครื่องหมายที่จะให้รู้ว่า ผู้นจกตายเมื่อเป็นหนุ่ม ผู้น
 จกตายเมื่อแก่ค้งนี้ จะได้มีประจำมือแต่เท้าของใคร มากี่ หาไม่
 ข้าพระองค์ไม่ทราบเกล้าว่าความตายจะมีมาถึงเมื่อไร เหตุการณ์
 นั้น ข้าพระองค์ขอทูลตาบวชในกาลนี้ กราบทูลดังนั้นแล้วจึง
 ถวาย ๒ คาถา (ที่ ๑๒-๑๓) ถวายค้งนี้ว่า

ปสฺสามิ โวหิ ทหรี กุมารี

มตฺตูปมึ เกตฺกปฺปฺพเนตฺติ

อภฺตุวา โภเค ปจฺเม วยสฺมึ

อาทาย มจฺจุ วชเต กุมารี ฯ

ยว สุธาโต สุมุโข สุตสสโน
 สามี กุสุมภปริกฤษณมสสุ
 หิตวาน กามะ ปฏิกฤษณ เคห
 อมนุษย์นาถ มัม ปพพหิสุสามิ เทว ฯ

ความว่า ข้าพระองค์ได้เห็นซึ่งหญิงสาวหนึ่งนาง รูปร่างงาม
 พอประมาณในการแย้มสัตว์แดงกระบวนของกราย มีดวงเนตร
 หนักว้างอย่างถีบดอกถาวระเกด ยังกำลังตั้งอยู่ในปฐมวัยยังมี
 ทันได้บริโภคนกโคตะให้เสร็จก่อน มฤตยูมารีบร้อนจับครุณกุมารนั้น
 ไป ยังความโศกใหญ่ให้ตกตงเห็นอเบ้องบนบิคาแถมารดาไม่ปราณี
 หนึ่ง ครุณกุมารมีดีวิรัตน์ฐานงามนำยนิคมีฉวีพักตร์ผ่องใส
 เต็มอศับแฉ่นกรอบทอง แด่ผุดผ่องเพียงจันทร์เพ็ญ มีพรพรรณกาย
 เรืองรองเต็มอศับของธรรมชาติ ทั้งรูปวิดาศคจระเขยชม มีหนวด
 เคาเรกตียงคตมตะเอี้ยค่อน เปรียบคังเกษรดอกคำฝอย ครุณกุมาร
 หนุ่มน้อยอย่างนุ่มไปสู่อำนาจแห่งมรณธรรม มัจจุราชมีอำนาจ
 เพียงคังว่าจะทำตายเมรุบรรพคได้ ย่อมนำดีตัวไปสู่อำนาจปราศจาก
 ความการุญ

ข้าแต่ผู้มีเมตตา เมื่อว่าเครื่องผูกคือมฤตยูรรมยามีอยู่แล้ว
 ยากที่ดีตัวจะตัดให้ขาดเด็ดไปได้ เพราะเหตุนี้ ข้าพระองค์จะละ

เดี่ยก่อน ซึ่งกามคุณด้วย ซึ่งเครื่องผูกคือเรือนด้วย ขตได้โปรด
อนุญาตให้เข้าพระบาทได้มวชในกาดบัตันเกิด

เมื่อขปาดกุมารกล่าวคาถาดังนี้แล้ว จึงกราบทูลว่า ขอ
พระองค์กับมิตาจงอยู่เกิด ข้าพระองค์สันทนมาอยู่อย่างนี้ ขราพยาสี
มรณะตามมาใกล้เต็มอ กราบทูลดังนี้แล้วก็ถวายบังคมลา พา
บริษัทมีมณฑลได้โยชน์หนึ่ง ไปยังสำนักพี่ชายที่ฝั่งคงคา

ครั้นรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง พราหมณ์ปุโรหิตหนึ่งคิดอยู่ว่า บุตรของ
เราออกบวชเสียตั้งแล้ว เหลืออยู่แต่เราผู้เดียวเทียว ตัวเราเป
นมนุษย์ก็เหมือนตุงคอไม้ เราจะต้องการอะไรอยู่อย่างนี้ เราบวช
เสียบ้างก็จะดี จึงเรียกพราหมณ์ภรรยาเข้ามาปรึกษา แล้วกล่าว
คาถา (ที่ ๑๕) ดังนี้ว่า

สาขาหิ รุกโข ลกเต สมณญ์
ปหินสาขิ ปน ขาณุมานุ
ปหินปุคตสส มมชช โหติ
วาเสฏฐิ ภิกขวาจวิยาช กาโต ฯ

ความว่า คุณรว่าเสฏฐิพราหมณ์ผู้เจริญ อนุบาทินนถังขารได้
นามโจหารว่าต้นไม้ ต้องอาศัยพร้อมด้วยกิ่งแก่ใบ ต้นไม้ต้นไม้
ทั้งกิ่งแก่ใบหมดเหลือแต่ลำต้น ขนทั้งหลาดกล่าวแล้วซึ่งต้นไม้เห็นว่า
คอไม้ หรือไม้ตายยืนต้นดังนี้ ทุกวันนี้เรามีบุตรเขาจะทิ้งไปเสียแล้ว

เหลือแต่ตัวเราก็เท่ากับขอมไม้ คุไม่แปลกกันสักเท่าไคนัก กาด
นั้ดมควรทพจกบวชเทยวภิกขาจารไปสู่นักบุดรของเรา

เมื่อพราหมณ์ปุโรหิตภิกษิตคาถาดังนี้แล้ว จึงเรียกพราหมณ์
หกหมื่นมาประชุมกันบอกว่า บัดนี้เราจักบวชในสำนักฤษของเรา
พวกเจ้าทั้งหลายจะทำอย่างไร พราหมณ์ทั้งหลายพร้อมกันพูดว่า
เพ็ถนรกนเพาะจะเผาถาญทำนผู้เดียวหามมิได้ ข้าพเจ้าทั้งหลาย
จักบวชบ้าง ปุโรหิตจึงมอบทรัพย์ แปดสิบ โกลีให้แก่พราหมณ์ผู้
ภรรยาแล้วพาพราหมณ์หกหมื่นไปบวชในสำนักบุดรทั้งสี่

เมื่อพราหมณ์ปุโรหิตไปบวชแล้ว วาเลฏฐิพราหมณ์ว่าพึงว่า
บุดรของเรา ๔ คน ๕ ทั้งดามี พากันระดมบัตอบบวชแล้ว เหลือ
อยู่แต่ตัวเราจะทำอะไรได้ เราควรจะทำดัมบัตบวชตามบุดรแต่ดามี
นางพราหมณ์เมื่อจะนำเรื่องราวที่ถ่วงถ่วงแล้วมาอ่าง จึงกล่าวอุทาน
คาถา (ที่ ๑๕) ดังนี้ว่า

อหสมิ โกลญจาว ยถา หิมจฺจเย
กตานิ ชาลานิ ปทาเลชฺช หึสา
คจฺจนฺติ ปุคฺคตา จ ปตี จ มยหิ
สาหิ กถิ นานุเช ปชานํ ฯ

ความว่า นกกระเรียนทั้งหลาย บินไปในอากาศได้แล้วจะต้อง
ฉนัใจ หงตั้งทั้งหลายเมื่อสิ้นฤดูฝนแล้ว ทำตายเสียได้ซึ่งช่วยอัน
แมตงมุมทำได้ แล้วออกจากถ้ำได้ ฉนันั้น บุดรของเราด้วย ฝั

ของเราด้วย เขาทำตายเสียซึ่งชายคือกามได้ พวกมันไปวชหมด
แล้ว เปรียบเหมือนครุฑหงส์ อันทำตายเสียซึ่งโยแมลงมุม บินไป
ได้คดอง ฉนั้น เมื่อเรานักรู้ชัดอยู่ฉนั้น ไฉนจักไม่ปฏิบัติตามเด้า เรา
จักต้องบวชตามลูกแต่ผิว

อธิบายความตามอรรถกถาว่า อุทานคาถาบาทที่ ๑ ที่ ๒ นั้น
ท่านดาชกอุทาทรรณไว้ดังฉนั้นว่า ได้ยินมาว่าในอดีตกาลนานมาแล้ว
มีหงส์ทอง ๘ หมัน ๖ พัน พวกมันเก็บข้าวธำมดีไว้ในกาญจนकुหา ให้
พอกินจนตันฤดูฝน แต่ฉักพวกมันเข้าไปอยู่ในถ้ำของฉนั้น ๔ เดือน
มิได้ออกนอกถ้ำ กัดวิชจนจะเปียกหน้าฝน มีดีศว์แมลงมุมซึ่งโยเป่น
ตาข่าย ปิดปากถ้ำไว้มิให้ฝูงหงส์ออกนอกถ้ำได้ เมื่อต้นฤดูฝนแล้ว
ฝูงหงส์จะออกนอกถ้ำไป จึงฉักให้ครุฑหงส์ ๒ ตัวบินคดโยให้ขาด
ออกไปก่อน บันดาหงส์อื่น ๆ จึงพวกมันบินไปตามช่องที่หงส์ทั้ง ๒
บินไปฉนั้น อาศรัยความเรื่องฉนางพราหมณ์จึงกล่าววว่า ฝูงนก
กระเรียนบินไปในอากาศได้คดอง ฉนั้นใด ฝูงหงส์ทั้งหลายที่อยู่ในถ้ำ
ต้นฤดูฝน ๔ เดือนแล้ว ทำตายเสียได้ซึ่งโยแมลงมุมซึ่งปิดปาก
ถ้ำไว้ ก็พวกมันบินไปได้คดอง ฉนั้นฉนั้น

นางพราหมณ์ทำความฉนั้นในฐานะอย่างฉนั้นว่า เราอยู่อย่างฉ
ไฉนจะไม่บวชเด้า เราจักบวชแน่นอนเทียว แต่ฉจึงเรียกนาง
พราหมณ์ทั้งหลายมาถามวว่า ท่านทั้งหลายจะทำอย่างไร ๆ นาง

พราหมณ์ทั้งหลายถามนางพราหมณ์ว่า ข้าแต่แม่เจ้าท่านเด่าจะทำ
อย่างไร ๑ นางพราหมณ์นั้นตอบว่า ตัวเรากับบวชระ ๑ นาง
พราหมณ์ทั้งหลายตอบว่า ถึงตัวข้าพเจ้าทั้งหลายก็จักบวชเหมือน
กัน ๑ นางพราหมณ์ทอศอาตย์ในสมัยนั้นแล้ว พาบวิษัณณ์ปริ
มณฑลได้โยชน์หนึ่งไปสู่สำนักแห่งบุครททั้งหลาย หักถิปาตดาบตั้ง
แต่คงธรรมแก่วิษัณณ์อยู่บนอากาศ

ครั้งนั้น พระเจ้าพาราณสีเสด์การักราชทรงทราบว่า บุโรหิตกับ
นางพราหมณ์ทั้งสองมบคตทั้งสองไปบวชเสียแล้ว จึงรับสั่งให้ราชบุรุษ
ไปชนทพย้อออกจากเรือนบุโรหิตเข้ามาเก็บไว้ในพระคลังหลวง

อักรมเห็นพระเจ้าเสด์การักราชความทั้งสองมบคตแล้ว จึง
ดำริหว่า พระราชานซึ่งหลงโถงนี้กระไร ให้ไปชนเอาทพยที่บุโรหิต
ทั้งบุครแดกรรยาเขาทั้งไว้ เปรียบดังก้อนเขพะเข่าถมทั้ง แล้วนำเอา
มาเปนนทพยของตัว หากครไม่ เราจะทำอุบายให้พระราชทั้งสองมบค
นั้นให้ได้ พระนางเธอจึงใช้ให้คนไปชนเอาเนื้อสุนัขแต่เนื้อโค ให้
มากองไว้ในหน้าพระถ่านหลวง แล้วให้แต่งทางให้ตรงให้เอาช่ายวง
รอบกองเนื้อให้สูง

ฝูงแร้งทั้งหลายเห็นกองเนื้อแต่ไกลพากันบินโผลงไปกินเนื้อใน
ตาช่าย แร้งทั้งหลายที่มีบุญญารู้ว่าเขาซึ่งช่ายไว้รอบข้าง จึงคิดว่า
เรากินเนื้ออันนักกายหนักเกิน เราจักไม่อาจบินเห็นโดยตรงได้ พา
กันคายสำรอกเนื้อที่กินออกเสีย กายก็เบาลงโคตขันตรงพันช่ายไป

ได้ ฝ่ายแรงแห่งหลายที่หาบุญญานิได้ก็เก็บเนื้อที่แรงแห่งกิมจนอิม
 ภายหนักเกินไม่อาจบินเห็นให้พ้นชายออกไปได้ พวกนักคิดตกอยู่ใน
 ชายนั้น บุรุษทั้งหลายจับได้แรงแห่งหนึ่ง จึงนำเข้าไปถวายพระ
 ราชเทวี

พระราชมเหสีนำเอาแรงแห่งนั้นไปส่งสำนักพระราชชา จึงเชิญเสด็จ
 ว่า ขอเชิญพระองค์เสด็จไปทอดพระเนตรภิกขุของแรงแห่งที่หน้าพระ
 ถาน ฌกาดบัตัน แล้วพระราชเทวีจึงเปิดพระเกศ กราบทูลให้ทอด
 พระเนตรแรงแห่ง แล้วกล่าว ๒ คาถา (ที่ ๑๖-๑๗) ว่า

เอเต ฤคฺวา วมิคฺวา จ ปกฺกมนฺติ วิหฺงคฺมา
 เข จ ฤคฺวา น วมิสุ เต เม หตฺถตฺถมคฺตา ฯ
 อวมิ พฺราหฺมโณ กาม โส ตฺวํ ปจฺจาวมิสุสฺส
 วนฺตาโท ปฺริโส ราช น โส โหติ ปสฺสโย ฯ

ความว่า ผู้แรงแห่งนั้นที่ฉลาดพากันกินเนื้อจิมจนอิมหนักแล้ว
 ดำรงออกอวดดี มีกายอันเบาบินไปบนอากาศได้คั่งอวดดี ก็ผู้แรงแห่ง
 เหล่าใดที่ไม่ฉลาด พากันกินเนื้อจิมจนอิมเกินขนาด แต่ไม่ดำรงออกอวด
 อวดดีได้ ผู้แรงแห่งนั้นก็พากันตกติดอยู่ในเงื้อมมือข้าพระองค์
 ข้าแต่พระราชเจ้า ก็แหละพราหมณ์ปุโรหิตคนไรเด่า เขาขาย
 ทั้งกามคุณเสียแล้วก็ไป ส่วนพระองค์นั้นกลับมารับกามนั้นไว้บริโภคน
 อยู่เด่า นรชนคนใดมารับบริโภคนกามลับกับคนอื่นผู้อื่นดัดดีดำรง

ทั้งไว้ นรชนคนนั้นชื่อว่าเป็นพาดเปนไปในอำนาจของคันทหา ผู้มี
ปัญญามีพระพุทธเจ้าเป็นค้ำ ไม่พึงสรวลเดรัญเดย

พระเจ้าเอศการักราชทรงสดับพระมเหสีกราบทูลดังนั้น ก็ทรง
พรินพรั้งพระทัย ภาพทั้งด้ามเป็นประหนึ่งว่าไฟไหม้ปรากฏขึ้นแก่พระ
องค์ จึงทรงพระดำริห์ว่า เราควรจะละสัมบัค้ออกบวชเสียแต่วัน
เมื่อจะทรงชมเชยพระราชเทวี จึงตรัสคาถา (ที่ ๑๘) ว่า

ปงฺเก จ ไปสํ ปฺลึเป พุยสนนํ

พลี ยถา ทุพฺพลํ อุตฺทเรยฺย

เอวํปี มํ อุตฺตาริ โภคํ

ปญฺจาลิ คาลาหิ สุภาสิตาหิ ฯ

ความว่า ตูกรบัญญัติราชธิดาผู้เจริญ บรูษผู้มีกำลังเห็นบรูษ
ทุพตภาพ ผู้ตกจมอยู่ในบ่อมีเปลือกอันลุ่มลึกช่วยพยุงจึงจับมือแต่
ผมยกขึ้นไว้บนบกได้ ฉนั้นใด เธอก็ช่วยพยุงเราให้ข้ามขึ้นจากกาม
บึงกระได้ ด้วยคาถาสู่ภาสิต ก็ฉนั้นนั่นแหละ

ครั้นพระเจ้าเอศการักรมีพระราชดำริดังนี้แล้ว มีพระหฤทัย
ผ่องแผ้วใคร่จะบรรพชาในขณะนั้น จึงรับสั่งให้หาอำมาตย์ทั้งหลาย
เข้ามาเฝ้าตรัสถามว่า ท่านทั้งหลายจักพากันทำอย่างไร ฯ ขั้วแต่
เทวราชเจ้า พระองค์เล่าจักทำอย่างไร ฯ เราจักบวชในสำนักแห่ง
หัตถิปลาตะ ฯ ขั้วแต่เทวราชเจ้า พวกข้าพระพุทธเจ้าจักบวชบ้าง
พระราชาทรงสดพระราชสัมบัค้อในเมืองพาราณสีเดี๋ยวจ เดี๋ยจพร้อมด้วย

คณะอำมาตย์ พาบริษัทที่มีบริษณชาติได้ ๓ โยชน์ไป จนบัดถึงสำนัก
แห่งหัตถิปาถคาบถ์ ๆ นิ่งแต่ดงธรรมแก่บริษัทนั้นอยู่บนอากาศ

สตถุตา ดมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะประกาศความที่พระราช
ทรงบรรพชาให้แจ้งชัด จึงตรัสคาถา (ที่ ๑๘) ว่า

อิทํ วตฺวา มหาราชา เอสุการี ทิสฺมปติ

รชฺชํ หิตฺวาน ปพฺพชฺชิ นาโก ฉตฺตฺวา ว พนฺธนํ ฯ

ความว่า พระมหาราชเอสุการีเป็นอธิบดีในทิศ ทรงแถดิตคาถา
นี้แล้ว ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐ ๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ ๑๑๓ ๑๑๔ ๑๑๕ ๑๑๖ ๑๑๗ ๑๑๘ ๑๑๙ ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐ ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐ ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐ ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐ ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐ ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐ ๒๐๑ ๒๐๒ ๒๐๓ ๒๐๔ ๒๐๕ ๒๐๖ ๒๐๗ ๒๐๘ ๒๐๙ ๒๑๐ ๒๑๑ ๒๑๒ ๒๑๓ ๒๑๔ ๒๑๕ ๒๑๖ ๒๑๗ ๒๑๘ ๒๑๙ ๒๒๐ ๒๒๑ ๒๒๒ ๒๒๓ ๒๒๔ ๒๒๕ ๒๒๖ ๒๒๗ ๒๒๘ ๒๒๙ ๒๓๐ ๒๓๑ ๒๓๒ ๒๓๓ ๒๓๔ ๒๓๕ ๒๓๖ ๒๓๗ ๒๓๘ ๒๓๙ ๒๔๐ ๒๔๑ ๒๔๒ ๒๔๓ ๒๔๔ ๒๔๕ ๒๔๖ ๒๔๗ ๒๔๘ ๒๔๙ ๒๕๐ ๒๕๑ ๒๕๒ ๒๕๓ ๒๕๔ ๒๕๕ ๒๕๖ ๒๕๗ ๒๕๘ ๒๕๙ ๒๖๐ ๒๖๑ ๒๖๒ ๒๖๓ ๒๖๔ ๒๖๕ ๒๖๖ ๒๖๗ ๒๖๘ ๒๖๙ ๒๗๐ ๒๗๑ ๒๗๒ ๒๗๓ ๒๗๔ ๒๗๕ ๒๗๖ ๒๗๗ ๒๗๘ ๒๗๙ ๒๘๐ ๒๘๑ ๒๘๒ ๒๘๓ ๒๘๔ ๒๘๕ ๒๘๖ ๒๘๗ ๒๘๘ ๒๘๙ ๒๙๐ ๒๙๑ ๒๙๒ ๒๙๓ ๒๙๔ ๒๙๕ ๒๙๖ ๒๙๗ ๒๙๘ ๒๙๙ ๓๐๐ ๓๐๑ ๓๐๒ ๓๐๓ ๓๐๔ ๓๐๕ ๓๐๖ ๓๐๗ ๓๐๘ ๓๐๙ ๓๑๐ ๓๑๑ ๓๑๒ ๓๑๓ ๓๑๔ ๓๑๕ ๓๑๖ ๓๑๗ ๓๑๘ ๓๑๙ ๓๒๐ ๓๒๑ ๓๒๒ ๓๒๓ ๓๒๔ ๓๒๕ ๓๒๖ ๓๒๗ ๓๒๘ ๓๒๙ ๓๓๐ ๓๓๑ ๓๓๒ ๓๓๓ ๓๓๔ ๓๓๕ ๓๓๖ ๓๓๗ ๓๓๘ ๓๓๙ ๓๔๐ ๓๔๑ ๓๔๒ ๓๔๓ ๓๔๔ ๓๔๕ ๓๔๖ ๓๔๗ ๓๔๘ ๓๔๙ ๓๕๐ ๓๕๑ ๓๕๒ ๓๕๓ ๓๕๔ ๓๕๕ ๓๕๖ ๓๕๗ ๓๕๘ ๓๕๙ ๓๖๐ ๓๖๑ ๓๖๒ ๓๖๓ ๓๖๔ ๓๖๕ ๓๖๖ ๓๖๗ ๓๖๘ ๓๖๙ ๓๗๐ ๓๗๑ ๓๗๒ ๓๗๓ ๓๗๔ ๓๗๕ ๓๗๖ ๓๗๗ ๓๗๘ ๓๗๙ ๓๘๐ ๓๘๑ ๓๘๒ ๓๘๓ ๓๘๔ ๓๘๕ ๓๘๖ ๓๘๗ ๓๘๘ ๓๘๙ ๓๙๐ ๓๙๑ ๓๙๒ ๓๙๓ ๓๙๔ ๓๙๕ ๓๙๖ ๓๙๗ ๓๙๘ ๓๙๙ ๔๐๐ ๔๐๑ ๔๐๒ ๔๐๓ ๔๐๔ ๔๐๕ ๔๐๖ ๔๐๗ ๔๐๘ ๔๐๙ ๔๑๐ ๔๑๑ ๔๑๒ ๔๑๓ ๔๑๔ ๔๑๕ ๔๑๖ ๔๑๗ ๔๑๘ ๔๑๙ ๔๒๐ ๔๒๑ ๔๒๒ ๔๒๓ ๔๒๔ ๔๒๕ ๔๒๖ ๔๒๗ ๔๒๘ ๔๒๙ ๔๓๐ ๔๓๑ ๔๓๒ ๔๓๓ ๔๓๔ ๔๓๕ ๔๓๖ ๔๓๗ ๔๓๘ ๔๓๙ ๔๔๐ ๔๔๑ ๔๔๒ ๔๔๓ ๔๔๔ ๔๔๕ ๔๔๖ ๔๔๗ ๔๔๘ ๔๔๙ ๔๕๐ ๔๕๑ ๔๕๒ ๔๕๓ ๔๕๔ ๔๕๕ ๔๕๖ ๔๕๗ ๔๕๘ ๔๕๙ ๔๖๐ ๔๖๑ ๔๖๒ ๔๖๓ ๔๖๔ ๔๖๕ ๔๖๖ ๔๖๗ ๔๖๘ ๔๖๙ ๔๗๐ ๔๗๑ ๔๗๒ ๔๗๓ ๔๗๔ ๔๗๕ ๔๗๖ ๔๗๗ ๔๗๘ ๔๗๙ ๔๘๐ ๔๘๑ ๔๘๒ ๔๘๓ ๔๘๔ ๔๘๕ ๔๘๖ ๔๘๗ ๔๘๘ ๔๘๙ ๔๙๐ ๔๙๑ ๔๙๒ ๔๙๓ ๔๙๔ ๔๙๕ ๔๙๖ ๔๙๗ ๔๙๘ ๔๙๙ ๕๐๐ ๕๐๑ ๕๐๒ ๕๐๓ ๕๐๔ ๕๐๕ ๕๐๖ ๕๐๗ ๕๐๘ ๕๐๙ ๕๑๐ ๕๑๑ ๕๑๒ ๕๑๓ ๕๑๔ ๕๑๕ ๕๑๖ ๕๑๗ ๕๑๘ ๕๑๙ ๕๒๐ ๕๒๑ ๕๒๒ ๕๒๓ ๕๒๔ ๕๒๕ ๕๒๖ ๕๒๗ ๕๒๘ ๕๒๙ ๕๓๐ ๕๓๑ ๕๓๒ ๕๓๓ ๕๓๔ ๕๓๕ ๕๓๖ ๕๓๗ ๕๓๘ ๕๓๙ ๕๔๐ ๕๔๑ ๕๔๒ ๕๔๓ ๕๔๔ ๕๔๕ ๕๔๖ ๕๔๗ ๕๔๘ ๕๔๙ ๕๕๐ ๕๕๑ ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐

ครั้นรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง จึงมีมหาชนที่เห็นอยู่ภายในนครเข้าไปดีโมตร
ยังราชนิเวศน์ ถวายอภิเษกพระราชเทวีแล้วกล่าวคาถา (ที่ ๒๐)
ถวายเป็นว่า

ราชา จ ปพฺพชฺช มโรจยิตฺถ

รชฺชํ ปฺหาช นรวิระเสฏฺโฐ

ตฺวํปิ โน โหหิ ชเตว ราชา

อมฺเหหิ กุตุตา อนฺุสาส รชฺชํ ฯ

ความว่า ก็พระราชามู่อภิเษกพระทัยในบรรพชาเพศ
ทรงพระราชสมบัติแก่ราชนิเวศน์เสียแล้วเด็ก็ไป ขอเชิญพระองค์
จงเสด็จราชสมบัติ ปกครองแต่งตั้งสอนข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายค่อไป
ให้เหมือนดั่งนัยที่พระราชากเคยปกครองมาแล้ว ฉนั้นเกิด

ฝ่ายพระราชเทวีได้ตั้งบัณฑกษของมหาชนคังนั้น จึงตรัสประพันธ์
คาถา (ที่ ๒๑-๒๒-๒๓-๒๔-๒๕) ดังนี้ว่า

ราชา จ ปพพชฺชมโรจยิตฺถ
 รชฺชํ ปหาย นรวิระเสฏฺโฐ
 อหํปี เอกา จริสฺสามิ โลเก
 หิตฺวาน กามานิ มโนรมานิ ฯ
 ราชา จ ปพพชฺชมโรจยิตฺถ
 รชฺชํ ปหาย นรวิระเสฏฺโฐ
 อหํปี เอกา จริสฺสามิ โลเก
 หิตฺวาน กามานิ ยโลชิกานิ ฯ
 อจฺเจนฺติ กาลา ตรยนฺติ รตฺติโย
 วโยคฺฤณา อนุปฺพุพฺพิ ชหนฺติ
 อหํปี เอกา จริสฺสามิ โลเก
 หิตฺวาน กามานิ มโนรมานิ ฯ
 อจฺเจนฺติ กาลา ตรยนฺติ รตฺติโย
 วโยคฺฤณา อนุปฺพุพฺพิ ชหนฺติ
 อหํปี เอกา จริสฺสามิ โลเก
 หิตฺวาน กามานิ ยโลชิกานิ ฯ
 อจฺเจนฺติ กาลา ตรยนฺติ รตฺติโย
 วโยคฺฤณา อนุปฺพุพฺพิ ชหนฺติ

อหิปี เอกา จริตฺตฺสามิ โลก
 สตีภฺยฺตา สพฺพมตฺตฺจฺจ สํกํ ๗

ความว่า ก็พระราชามूर्ขวิรเดษฐ์พอพระทัยในบรรพชาเพศ
 ทรงพระราชดำริคิดตราขนิเวณนี้เสียแล้วเสด็จไป แม้เราจักทะกาม
 คุณมีรูปเปนคัน ซึ่งทำใจให้หตงเพตินนัถ จักหัดถจากกิตเตตตัมพาระ
 คีอบุตรเดธิตา เปนผู้ ๆ เดียวเที่ยวไปในโลก

ก็พระราชามूर्ขวิรเดษฐ์พอพระทัยในบรรพชาเพศ ทรงพระราช
 ดำริคิดทั้งราขนิเวณนี้แล้วเสด็จไป แมตั่วเรากัจักทะคีอจักไม่จับคัอง
 กามคุณซึ่งตั้งอยู่ตามถ้องแถว แถ้วจักเปนผู้ ๆ เดียวเที่ยวอยู่ในโลก

วันคันยอมถ่วงไป ๆ วันคันไซ้จะถ่วงไปเปถ่า ย่อมกินอายุ
 ถังขารของเราให้ถ่วงไปตาม ถ่วงแห่งวัยทั้ง ๓ มีปฐมวัยเปนคัน
 กัถันถื่อมไปตามถ่าคับ แถ่ถั่วที่จจะถดับมาเปนหนุ่มถ่าวอื่กเปน
 ไม่มี แมเรานัจักทะกามคุณมีรูปเปนคัน ซึ่งทำใจให้หตงเพตินนัถ
 จักเปนผู้ ๆ เดียวเที่ยวไปในโลก

• วันคันยอมถ่วงไป ๆ วันคันมิไซ้จะถ่วงไปเปถ่า ย่อมทำอายุ
 ถังขารของเราให้ถันไปตาม ถ่วงแห่งวัยทั้ง ๓ มีปฐมวัยเปนคัน กั
 ถันถื่อมไปตามถ่าคับ แถ่ถั่วที่จจะถดับมาเปนหนุ่มถ่าวอื่กเปนไม่มี
 แมถั่วเรานัก็จักทะกามคุณมีรูปเปนคันซึ่งตั้งอยู่ตามถ้องแถว แถ้ว
 จักเปนผู้ ๆ เดียวเที่ยวไปในโลก

วันคืนย่อมล่วงไป ๆ วันคืนมิใช่จะล่วงไปเปล่า ย่อมทำอายุ
 ดังขารของเราให้สั้นไปตาม ส่วนแห่งวัยทั้ง ๓ มีปฐมวัยเป็นต้น ก็
 ย่อมรุกวันเสื่อมไปตามลำดับ แก่แล้วที่จะกลับมาเป็นหนุ่มสาวอีก
 เป็นไม่มี แม้ตัวเรานี้จักเกิดเกิดเครื่องเร่าร้อนเสียให้ได้ จักเป็นผู้
 มีใจเย็นสนิท ก้าวล่วงเสียซึ่งความข้อมมีราคะเป็นต้น จักเป็น
 คนผู้เดียวเที่ยวไปในโลก คือว่าเราจักไปบวชยังสำนักแห่งหัตถิปาละ

พระราชเทวีนั้น ครั้นเสด็จชมรมแก่มหานชนด้วยคาถาทรงหลาย
 ชั้นแล้ว จึงให้ทหารรยาอำมาตย์ทั้งหลายเข้ามาถามว่า ท่านทั้งหลาย
 จักทำอย่างไร ๑ ข้าแต่พระแม่เจ้า ก็พระองค์เล่าจักทำอย่างไร ๑
 เราจักบวช ๑ หม่อมฉันทั้งหลายจักบวชบ้าง ๑ พระราชเทวีมี
 เสาวนีย์ดำรัสว่าสาธุดีแล้ว พระองค์จึงรับสั่งพนักงานให้จารึกอักษร
 ลงในสุพรรณบัตร บอกความซัดว่า เงินทองในท้องพระคลังซึ่งชื่อ
 เราได้ฝังตั้งไว้แล้วดี เรานี้ยอมยกให้เป็นทาน ผู้ใดต้องการจง
 ชนไปตามพอใจ แล้วจึงให้เอาแผ่นทองนั้นแขวนไว้ที่หัตถ์ใหญ่
 รับสั่งให้เอากองไปตีประกาศทั่วไป พระองค์ตะเตยซึ่งสมบัติใหญ่
 เสด็จออกไปนอกนคร

ขณะนั้น ประชาชนราษฎรกำเริบร้อนโกลาหลว่า พระเจ้า
 จอมภูมิมณฑลกับพระราชเทวีระราชสมบัติเมืองพาราณสีทรงผนวช
 ได้ เราจะอยู่ไปทำอะไรในเมืองนี้ จึงพร้อมใจกันตะคอกหุดถาน
 จูงลูกแดงหลานออกไปโดยเสด็จพระราชเทวี

มณฑลตถกตราชธานีว่างเปล่าจากเหล่าประชาชน ดมบคักก็
 เกิดอนกถันคัจฉะไว้ในร้านคตาด จะได้มีผู้ใดกลับมาแต่คหามมิได้
 พระราชเทวีเจ้าทรงควบคุมบริษัทมีมณฑล ๓ โยชน์เป็นกำหนดเด็ดจ
 ด้ดำเนินหัตถิปลาตชาดก ๆ นั้นแต่คงธรรมแก่บริษัทนั้นอยู่บนอากาศ
 แล้วพาบวิวารประมาณ ๓๒ โยชน์ บ่ายหน้ามุ่งไปยังหิมวันตประเทศ
 ตถกตาดิกรัฐก็ระบือเป็นโกตาทอดว่า หัตถิปลาตกุมารพาบริษัท ๓๒
 โยชน์ไปยังหิมพานต์ พวกเราจะอยู่ไปโยในเมืองนี้ ครั้นอุปภภาค
 สมัยอันรวมบริษัททั้งเก่าใหม่เข้าด้วยกัน เป็นบริษัทมีปริมณฑล
 ได้ ๓๐ โยชน์ หัตถิปลาตกุมารก็ไปยังป่าหิมพานต์พร้อมกับบริษัทนั้น

ท้าวตถกตเทวราชพิจารณาคุณสมบัติโลก ทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว
 จึงดำริหว่า หัตถิปลาตกุมารดะสมบคักออกสู่มหาภิเนถกรรม เป็น
 คราวดีมากมประชุมกันใหญ่ หัตถิปลาตกุมารควรจะได้วัดถันถถานที่อยู่
 ให้พอกันอยู่ คำริห์แล้วจึงมีเทพยธิดาตั้งวิถัดถกรรมเทวบุตรว่า
 ดุกรวิถัดถกรรม ท่านจงไปยังสำนักหัตถิปลาตกุมาร จงนถมิตรอาศรม
 ตามยาวให้ได้ ๓๒ โยชน์ ตามกว้างให้ได้ ๑๕ โยชน์ แล้วจง
 จัดแจงเครื่องบริกขารภันท์ แด่สรรพเครื่องอุปกรณไว้ให้บริบูรณ์
 วิถัดถกรรมเทวบุตรรับเทวราชบัญชาว่าสาธุภะนี้ แล้วจึงตง
 มายังป่าหิมพานต์ บันตาดฤถันถมิตรอาศรมบท โดยกำหนด
 ยาวแตกกว้างคัจฉะตงเทวบัญชา จัดไว้ในภุมิภากอันรันทรมย์ โภถฝังคองค

แตกแต่งอาสนะมีอาสนะอันตาดด้วยท่อนไม้แต่ใบไม้เป็นคัน แล้ว
 นฤมิตรบรรพชิตบิณฑาคารทั้งมวญไฉโนบรรณศาตา ที่ตรงประตูห้อง
 บรรณศาตาแห่งหนึ่ง ๆ นั้น ก็นฤมิตรที่จงกรมไว้แห่งหนึ่ง ๆ พร้อม
 ทั้งที่นั่งในราตรีแต่ที่นั่งกลางวัน อันบริกรรมไปด้วยปฐมาอัสสาด
 ในสถานทีนั้น ๆ ด้วยนระการด้วยดอกไม้ป่าหลาก ๆ หอมระหลบ
 อบอวน ในที่สุดแห่งที่จงกรมแห่งหนึ่ง ๆ นั้น นฤมิตรบ่อน้ำไว้
 บ่อหนึ่ง ๆ ในที่ใกล้บ่อน้ำนั้น นฤมิตรต้นไม้มีผลไว้ต้นหนึ่ง ๆ ต้น
 ไม้ต้นหนึ่ง ๆ นั้น ย่อมเผด็จมตคคคาชอยู่เดิมไป อันนี้ก็เป็นผล
 ดำริจะมาด้วยเทวภาพ ด้วยประการนี้

ครั้นวัฏฏกรรมเทวบุตรนฤมิตรอาศรมบทเสร็จแล้ว จึงตั้ง
 บรรพชิตบิณฑาคารไว้ไฉนบรรณศาตา จาริกอักษรไว้ที่ป่าด้วยชาติ
 แดหอรดาว่า ใครใครจะบวชจงถือเอาบิณฑาคารเหล่านี้เถิด แล้ว
 ชับได้หม่อมฤคแต่วิหคที่มั่งคั่งน่านักดี แดอมมนุษย์ ที่รูปชั่วร้ายไป
 เสียให้พ้น แดวก็กตัญญูวิมานของตน

หัตถิปาตกุมารเข้าไปยังตักกัตติยาศรม โดยทางจรไปนเพราะ
 คนผู้เดียวก่อน เห็นอักษรที่จาริกไว้เข้าใจคิดว่า ทำวตักกเทวราช
 ทราบว่า เราออกสู้มหาภิเนษกรรมจึงสร้างอาศรมไว้ทำ จึงเปิด
 ประตูเข้าไปยังบรรณศาตา บรรพชาเพศเป็นฤษีแล้วออกมาเดิน
 จงกรมอยู่ ๒-๓ วาระ แล้วยังเหล่าเสดสนให้บรรพชา ตรีวศตรา
 คุยาศรมทั่วไป จึงให้บรรณศาตาแก่พวกตักกัตติยาศรมอยู่ตาม

กลาง ค่อนั้นไปให้บรรณศาตาแก่พวกสัตว์แก่ๆอยู่ ค่อนั้นไปให้
บรรณศาตาแก่พวกสัตว์ที่มีวชิยานกลางอยู่ ชั้นนอกที่สุดให้พวก
บุรุษอยู่แวด้อมพวกสัตว์ทั้งหลายนั้น

คราวนั้น มกษัตริย์องค์หนึ่งทรงทราบว่า พระราชาในเมือง
พาราณสีไม่มีแล้ว จึงเสด็จมาทอศพระเนตรนครพาราณสี ได้ตั้ง
ขึงยงราชนิเวศน์ ทอศพระเนตรเห็นกองวัดนะในที่นั้น ๆ แล้วทรง
พระดำริหว่า ชื่อว่าบรรพชานจักเป็นคุณดีแน่ชัด บรมกษัตริย์
จึงพระราชดำมบค้อออกทรงผนวชได้ จึงมีพระราชดำริถามมรรคา
คิงแรกแต่พระราชาดตะพระนครนไปทรงผนวช กะพอกนักสู้รา
ทั้งหลาย ทรงทราบตลอดแล้ว จึงพร้อมด้วยราชบริพารเสด็จตาม
ไปยังสำนักหัตถิปลาตชาต ๆ รู้ว่ากษัตริย์นั้นเสด็จมาถึงกลางป่า จึง
เดินส่วนทางไปค่อนับเสด็จ นิ่งแต่ตั้งธรรมแก่บริษัทนั้นอยู่บน
อากาศ แล้วนำไปถึงอาศรมบท ให้พระราชากับราชบริพารบรรพชา
เป็นฤษี กษัตริย์อื่นอีกพระราชดำมบค้อออกทรงบรรพชา ด้วยอุบาย
อย่างหนึ่ง ๒ พระองค์ รวมทั้งกษัตริย์เดิมองค์หนึ่ง เป็น ๓ พระองค์
ด้วยกัน อาศรมมีปริมณฑลได้ ๓๖ โยชน์ ก็เต็มหาระหว่างมิได้
ประชุมคาบดทั้งหลายนั้น คาบดองค์ใดได้ตรึงถึงวิคกมิกาม
วิคกุเป็นคัม หัตถิปลาตชาตก็แต่ตั้งธรรมแก่คาบดนั้น บอกให้
เจริญพรหมวิหารภาวนาบ้าง ให้เจริญกสิณภาวนาบ้าง คาบด
ทั้งหลายเหล่านั้นยังฉานแต่ภิญญาให้เกิดโดยมาก แม้คาบดเป็น

๓ ส่วน ส่วนที่ ๑-๒ ได้ไปเกิดในพรหมโลก ส่วนที่ ๓ แบ่งเป็น ๓ ส่วน ส่วน ๑ ได้ไปเกิดในพรหมโลก ส่วน ๑ ได้ไปเกิดในฉกามาพจรสวรรค์ ส่วน ๑ ที่ทำความบำเรอแก่ฤษีทั้งหลาย ได้ไปเกิดในสัถกุตทั้ง ๓ คือกษัตริย์ พราหมณ์ คฤหบดี อันมีในมนุษย์โลก ผู้ที่รับคำสั่งสอนของหัตถิปาตคาบสจะจะได้ไปเกิดในกำเนิด คือนรก ตีรัจฉาน ปิตติวิสัย อสุรกาย หาบมิได้โดย ด้วยประการฉนี้แล

สมาคมใหญ่ๆ อาจยังแผ่ดินให้ไหวในบัดยुบนี้ ได้เคยมีแล้วในตังกาทวิปนี้ คือสมาคมแห่งขัมมคุดเถร, สมาคมแห่งมุสสเทวเถร ผู้อยู่ในกคกณชาการวิหาร, สมาคมแห่งมหารักขิตเถร ผู้อยู่ในอุปริกณชกมาตวิหาร, สมาคมแห่งมาตยมหาเถร เถมหาเถร ผู้อยู่ในภคคิริวิหาร, สมาคมแห่งมหาตีวัตเถร ผู้อยู่ในคามันคัพพการวิหาร, สมาคมแห่งมหานาคเถร ผู้อยู่ในกาพวัตติมหามันชปวิหาร

สมาคมบริษัทออกบวชตามกันต่อไป ได้มีแล้วในอดีตกาล คือสมาคมแห่งกุทธาตมหาบุรุษ สมาคมแห่งมุคฉัคคมหาบุรุษ สมาคมแห่งจุพสุตโสम्मมหาบุรุษ สมาคมแห่งอโยชรมหาบุรุษ สมาคมแห่งหัตถิปาตมหาบุรุษ

กุดบุตรกอบด้วยปัญญา แสงงหาคุณอันยิ่ง ควรตั้งกามุสขสมบัติ วัชรบบำเพ็ญบรรพชากิจ อันเป็นยอดกุดตธรรมอุกฤษฐ์ตามแบบบัณฑิตทำมา แม้ถึงจะทำกิจบรรพชาตอดไปไม่ได้

นักปราชญ์ทั้งหลายท่านย่อมบวชเพื่อเป็นอุปัชฌาย์ กุศลธรรมดังใด
 อื่นจากบรรพชาภิจ บัณฑิตควรทำเหมือนกัน เพราะเหตุนี้สมเด็จพระ
 พระบรมศาสดา จึงตรัสคาถานี้ว่า

อภิตุถเรถ กลุยาเณ ปาปา จิตฺตํ นินวาระเย
 ทนุชฌหิ กรโต ปุญฺญํ ปาปสุมิ รมติ มโน ฯ

ความว่า เมื่อกุศลให้ผลงามค้ำมีอยู่ ชนผู้รู้พึงรีบเร่งบำเพ็ญ
 ทำได้ เมื่อจะทำกุศลดังใด พึงห้ามใจจากบาปอกุศล เพราะว่า
 นรชนทำบุญกุศลช้าไม่เร็วไว ใจนั้นมักยินดีชอบใจในบาป เมื่อทำ
 กุศลได้ช้า กุศลก็ให้ผลไม่แรงกล้า กัถยามกุศลอันเกิดในวารจิตต์
 บัณฑิตพึงรีบทำเสียโดยเร็วพลัน

• สตุถา อิมิ ชมฺมเทสนิ อหริตฺวา สฺมเด็จพระผู้จอมธรรม
 เมื่อทรงนำมาซึ่งชาดกเทศน์แล้วตรัสว่า เราตถาคต ได้เคยออก
 ดุ่มหาภิเษกกรรมอย่างนี้ จึงประชุมชาดกว่า พระราชาเอศุการีกถับ
 มาเป็นพระเจ้าสุทโธทนมหาราช พระราชเทวีกถับชาติมาเป็นพระนาง
 มหามายา บุโรหิตกถับชาติมาเป็นมหากัถลป พรหมณีกถับชาติ
 มาเป็นภักทราภิธานีกษุณี อัสสาลกถับชาติมาเป็นอนุรุทธ โคปาล
 กถับชาติมาเป็นโมคคัลลน อัสสาลกถับชาติมาเป็นสาริบุตร
 บริษัทนอกจากนั้น กถับมาเป็นพุทธบริษัท หัตถิปาตกถับชาติมา
 เป็นเราตถาคตนี้เทียว

จบหัตถิปาตชาดก

๑๔ อโยธยชาติก

ยเมกรตุตี ปฐมนติ อิทํ สตุถา เขตวเน วิหรนโต
มหาภินิกุขมนํ อารพภ กเถสี ฯ

สตุถา ส้มเด็จพระบรมศาสดา เมื่อเสด็จประทับอยู่ณพระ
เชตวันวิหาร ทรงพระปรารภมหาภินิเทศกรรมเป็นมุตเหตุ ครัตพระ
ธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มว่า ยเมกรตุตี ปฐมํ ดังนี้เป็นอาทิเบื้องต้น
ดำเนินความตามนิทานวาทนะว่า แม้คราวครั้งนั้น ส้มเด็จพระ
บรมศาสดามีพระพุทธดำรัสว่า คุณภิกษุทั้งหลาย มิใช่ตถาคตจะ
ออกส้อมหาภินิเทศกรรมแต่ในปัจจุบันนี้ก็หามิได้ ถึงในกาลปางก่อน
เราผู้ตถาคตก็ได้เคยออกส้อมหาภินิเทศกรรมมาแล้วเทียว ครัตดังนี้
แล้วจึงทรงนำอดีตนิทานมาอ้าง ดังปรากฏต่อไปนี้

อดีตเต พาราณสียํ พุรหมทตเต รชชํ กาเรนเต ในกาล
ล่วงมาแล้วแต่ปางหลัง ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตผ่านราชสมบัติใน
เมืองพาราณสี พระอัครมเหสีของพระเจ้าพรหมทัตทรงพระครรภ์
แก่แล้ว ถึงวาระกำหนดจึงประสูติพระโอรส ณเวลาปัจจุสมัน
นางยักษิณีตนหนึ่งปลอมกายมากินราชโอรสนั้นเสีย ด้วยอำนาจ
เวรกันไว้ในปฐมภพ

ในปริภพนั้น มีสัตว์หนึ่งร่วมด้ามเดียวกับอัครมเหสินนี้
 ตั้งความปราถนาไว้ว่า ขอให้เราได้กินลูกของท่านที่คลอดแล้วตั้ง
 ได้ยินว่าสัตว์คนนั้นเป็นหญิงหมั้น ทำความปราถนาไว้ด้วยผูกใจ
 เจ็บแก่หญิงที่มบุตร ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ตนจึงได้ไปเกิดในกำเนิด
 แห่งยักษินี ฝ่ายสัตว์ที่มบุตรถูกเขาผูกเงรไว้ ได้มาเกิดเป็นอัคร
 มเหสินแห่งพระเจ้าพรหมทัต นางยักษินีนั้นได้ช่องโอกาสแล้ว ก็
 แปลงกายมา กำดั่งพระราชเทวีทอดพระเนตร เข้าจับราชทารกนั้น
 ไปได้หนีไป พระราชเทวีร้องด้วยเสียงดังว่า ยักษินีจับโอรสของ
 เรานี้ไปแล้ว ยักษินีก็กักกินทารกนั้นเหมือนกินเงาะบัว แต่คงหัดกล
 วิจารณ์เป็นคั้นแก่ราชเทวี แล้วคำรามหัดกหนีไป พระราชาทรงสดับ
 ทราบความนั้นแล้วคำวิหว่า เหตุไรยักษินีจึงอาจมาทำได้ แล้วทรง
 หนึ่งเสียดายจัดประการใดไม่ ครั้นถึงคราวพระราชเทวีจะประสูติพระ
 โอรสอีก พระราชาได้ทรงทำอารักขาให้มั่นคง แต่ถึงอย่างนั้น
 ยักษินีก็มากินโอรสนั้นเสียได้อีกแล้วหนีไป

ครั้นถึงวารครบ ๓ พระมหาสัตว์ได้อุบัติในครรภ์พระราชเทวี
 พระราชาจึงให้มหาชนมาประชุมพร้อมกันแล้วครัดว่า ยักษินีคนหนึ่ง
 ได้มากินโอรสของเทวีที่เกิดแล้ว ๒ วาระ เราจะทำอุบายป้องกัน
 ยักษินีอย่างไรได้บ้าง บุรุษคนหนึ่งกราบทูลว่า ชรรมดา ยักษินียอม
 กล้วยใบคาต ควรจะเอาใบคาตผูกไว้ที่พระหัตถ์แดงพระบาทแห่ง
 พระราชเทวี บุรุษอีกคนหนึ่งกราบทูลว่า ชรรมดา ยักษินีทั้งหลาย

ย่อมกตวเรือนเหล็กยิ่งกว่าใบตาล เพราะฉะนั้น ควรพระองค์จะทำ
 เรือนเหล็กไว้ให้เป็นที่ประทับของพระราชเทวี วิชฌ์^๕ อาจบ่อกัน
 ยักฉันทไค้เที่ยว พระเจ้าพรหมทัตตรัสว่าดาชุกรณะ^๕ แล้วดำรัสสั่งให้
 เรียกช่างเหล็กทั้งหลาย บันดาที่อยู่^๕ ในแคว้นของพระองค์ ให้มา
 ประชุมพร้อมกันแล้ว จึงทรงบัญชาว่า ท่านทั้งหลายจงให้ทำเรือน
 เหล็กชนหนึ่ง^๕ แล้วประทานให้อายุคตบุรุษเป็นผู้กำกับการ

พวกช่างเหล็กทั้งหลายจึงพร้อมกัน^๕ ฐาปนาพระตำหนักคันทันขึ้นไว้
 องค์หนึ่ง ฌณภูมิภาคอัน^๕ รัรมย์ในภายในพระนคร ส่วนดัมภการะ
 เครื่องอุปกรณแห่งราชคฤหะมี^๕ เต่าเป็นอาทิ ก็ล้วนแล้วไปด้วยเหล็ก
 อย่างเดียว ดำเริญรูปเป็น^๕ จตุรมุขค่าดาองค์ใหญ่ กำหนดนับได้
 ๕ เตือนจึงแล้ว^๕ เด็ร็จ พระตำหนักคันทัน^๕ นั้นงามรุ่งเรืองเสมอกับแต่ง
 ประทีปอันโพลงอยู่เป็นนิคย

พระเจ้าพรหมทัตทรงทราบ^๕ ว่า พระราชเทวีมีครรภ์แก่แล้ว จึง
 ให้ประทับอโยธยรตถาน แล้วเชิญพระราชเทวีให้เสด็จเข้าไปยังพระ
 ตำหนักเหล็กนั้น ถึงวันประสูติ พระราชเทวีได้ประสูติพระราชโอรส
 สัมบูรณ์ด้วย^๕ รัญญบุญญลักษณะ พระราชา^๕ กับพระมเหสีจึงทรง
 พระราชทานนามแก่^๕ โอรสนั้นว่า อโยชระกุมาร แล้วประทานพระ^๕
 เสดียงนางนมกะพระราชกุมาร ให้จัดการพิทักษ์รักษาโดยกวดขัน
 แล้วพระองค์ทรงพาพระราชเทวีไป^๕ ทำประทักษิณพระนครเด็ร็จ แล้ว
 ก็เสด็จ^๕ ษณงอดงกตปราดา^๕ ท

นางยักษิณีนั้น ครั้นถึงเวรตนต้องตักน้ำถวายเป็นเวรสัตว์บรรณ
 ทนกระอมน้ำเดินไปเดินมาโดยมาก มีกายดำมากด้วยการตักน้ำ
 จึงทำกาละตายไป

ครั้นพระมหาดัตว์ทรงเจริญวัยอยู่ในตำหนักเหล็ก ทรงพระปัญญา
 หล็กแหลมแต่เด็ก ศึกษาสรรพคดีปศาสตร์ในเรือนเหล็กได้ทุกอย่าง
 เมื่อพระชนมายุย่างเข้า ๑๖ พรรษา พระราชบิดาทรงทราบว่ พระ
 มหาดัตว์ทรงกำดั่งแก่ดั่งกล้า ดำมารถอาจต่อสู้กับหมู่มักษ์ได้พัน
 หนึ่ง จึงรับสั่งกะอำมาตย์ทั้งหลายว่า ดมควรเราจะให้ราชโอรส
 เดี่ยวราชสมบัติ ท่านจงจัดพระราชพิธีแด่พระคัมภีร์ให้งามดี แล้ว
 เชิญราชโอรสเข้ามายังราชสถาน

อำมาตย์รับราชโองการ จัดพนักงานทุกตำแหน่งให้แต่งเมือง
 พาราณสี มีปริมาณชดถว้าง ๑๒ โยชน์เต็มพอดี จึงผูกมิ่งมงคลหัตถ์
 อำนวยฤกษ์ด้วยสรรพาดังการ ให้พระราชกุมารทรงเครื่องแล้ว เชิญ
 เสด็จให้ขึ้นประทับเหนืออคมงคลหัตถ์ แล้วทูลว่า ข้าแต่เทวดา ขอ
 เชิญพระองค์ทรงทำประทัษณนครก่อน แล้วกดับย่อนเข้าไปถวายเป็น
 บังคมบรมราชบิดา จะได้รับพระราชทานเศวตฉัตร เดี่ยวราชสมบัติ
 ในคราวนี้

เมื่อพระมหาดัตว์ทำประทัษณพระนครอยู่ ทอดพระเนตร
 ดูตามแถวฉัตรมิตถสถาน ประดับงามตลอดทั่วราชอุทยานแด่โบกขรณ

ภายในรัตนบุรีประทับถ้วนแล้วไปด้วยแก้วเกมสุวรรณ์ ทอดพระเนตรเห็นดังนั้น ทรงพระดำริที่ว่า พระราชบิดาเจ้าให้เราอยู่ในเรือนจำ ทำไมไม่ให้เราเห็นรัตนบุรี ประมาณกาลนานถึงเพียงนี้ โทษของเราจะมีอย่างไรหนอ จึงรีบตั้งถามความนั้นแก่อำมาตย์

อำมาตย์ได้ฟังรีบตั้งถาม จึงกราบทูลแจ้งความว่า อธิกรณ^๕ ถึงใดสิ่งหนึ่งจะมีพืชม่ามิได้ ก็แต่เดิมที่มียักขณ^๖คนหนึ่ง ปดอมกายมาภินพระเชษฐ^๗ ๒ องค์แล้ว เหตุการณ์ดังนั้น พระราชบิดาจึงให้พระองค์อยู่ตำหนักเหล็ก หวังพระหฤทัยจะป้องกันภัยยักขณ^๖ ซึ่งพระองค์ดำรงพระชนมายุมาดังนี้ได้ ด้วยอาศัยตำหนักเหล็กคุ้มครองป้องกัน

พระมหาดัตถ^๘นั้นทราบบ้างเรื่องแล้วดำริที่ว่า เมื่อเราอยู่ในท้องของพระมารดาถึง ๓๐ เดือน ก็เหมือนอยู่ในโถหุ้มกันรูก หรือตุ๊กต^๙ ในขุมคุน^{๑๐}นิริยสถานก็ปานกัน เมื่อเราออกแล้วจากครรภ์มารดา ต้องมาอยู่ในเรือนจำนานนับได้ ๓๖ ปี มิได้เห็นสิ่งใดภายนอกอีกเจ้าเหมือนตัวเราตกอุตุ^{๑๑}ทรกณ^{๑๒}นั้น ถึงเราเด็ดลอค^{๑๓}รอกจากมือยักขณ^๖มาได้ ไซ้เราจะไม่แก่ไม่ตายเลยเป็นอันไม่มี เรายังต้องการอะไรด้วยราชสมบัติ เมื่อเรากำหนดคิดต่อสมบัติเนื่อง ๆ ยากที่จะเปิดอุ^{๑๔}งคนให้พ้นทุกข์ได้ เราจึงขอให้พระราชบิดาอนุญาตบรรพชา ภู^{๑๕}ราบทุดตาเข้าสู่ป่าบวชเสียจนนี้ เมื่อทำประทักษิณ^{๑๖}นครเสด็จ^{๑๗}เสด็จเข้า

ไปเผ่าถวายเป็นกมลบรมราชบิดา ประทับอยู่ตรงหน้าพระที่นั่ง คอย
หาช่องจะกราบทูลตามที่ดำริไว้

พระเจ้าพรหมทัตทรงได้มนต์ยินต์เห็ดดอกดำดัง จึงรับสั่งอำมาตย์
ผู้ใหญ่ว่า ท่านทั้งหลายจงเชิญราชกุมารให้ขึ้นประดิษฐานเหนือ
กองแก้ว แล้วจงหลั่งน้ำดังขี้ตังเค็ดคณิตร ให้ได้ยวราชสมบัติตนบัลลังก์

พระมหาดัตถ์ยกพระหัตถ์ถวายเป็นกมลทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้ามิได้
ประสงค์ราชสมบัติ ขอพระองค์จงโปรดอนุญาต ให้ข้าพระบาททวษ
เถิด พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าเมื่ออยู่ในท้องมารดาถึง ๑๐ เดือน
ก็เหมือนตกอยู่ในขุมคุนชรกที่ปานกัน ครั้นออกแล้วจากครรภ์พระ
มารดา ต้องทรมาณอยู่ในเรือนจำนานนับได้ ๑๖ ปี มิได้เห็นสิ่งใดใน
ภายนอกอีกได้ เหมือนข้าพระพุทธเจ้าตกอยู่ในอุตุทนรกดุจเดียวกัน
ข้าพระพุทธเจ้ารอดพ้นจากม็อยกัชนีมาได้ ไซ้จะไม่แก่ไม่ตาย
เมื่อไรมี มัจจุราชขึ้นไม่มีใครอาจชำระได้ ขวพยาริมรณะจะไม่มี
ด้วยอาการใด ข้าพระพุทธเจ้าขอบรรพชาประพฤติกษมด้วยอาการ
นั้น เมื่อจะแสดงธรรมให้ยิ่งขึ้นไป จึงกล่าววณัยคาถา ๒๕ คาถา
ดังนี้ว่า (คาถาที่ ๑)

ยเมกรตุตี ปรมิ คพฺเภ วสตี มาณโว

อพฺภุจฺจิตฺตว โส ยาทิ สคจฺฉิ น วตฺตติ ฯ

อธิบายความตามอรรถกถาว่า ดัตถ์ทั้งหลายเมื่อจะถือปฏิญาณธิ
ในท้องแห่งมารดา มักร้องเมื่อเวดาราตรีโดยมาก เหตุการณ์ดังนั้น

พระบรมโพธิสัตว์จึงตรัสว่า บเมกรตฺถิ ดังนี้ สัตว์จะถือปฏิสนธิ
 ในเวดาราตรีก็ตาม ในเวดากวางวันก็ตาม ย่อมอยู่ในท้องของ
 มารดา ก่อน แรกสัตว์จะถือปฏิสนธิวิญญาณนั้น น้อยเท่าหยาดน้ำ
 มันทาได้ เรียกว่าพินทุ แล้วชั้นเข้าห่อหนึ่ง เรียกว่ากตละ เจริญ
 ชั้นชั้นขึ้นคางต่างเนื้อเจือด้วยเลือด เรียกว่าอัพภูฏฐิ แด่คุมกันเข้า
 เป็นชั้นเนื้ออ่อนอ่อน เรียกว่าเปติ แล้ววัดแข็งเป็นแท่งชั้น เรียกว่า
 ฆนะ จึงแตกเป็นปุ่มออกจากฆนะเป็น ๕ แห่งเรียกว่าบัญญัติธา
 ธิเบองนำแต่สิ่งนี้จึงเกิดอาการมีผมแดงเป็นต้น เมื่อสัตว์บุคคลเริ่ม
 ต้นก่อปฏิสนธิวิญญาณ ย่อมอันตรธานดับไป ด้วยกิมิชาติแต่อำนาจ
 แห่งตมกรรม หากที่สุดกว่าจะตั้งชั้นได้ อุบไมยวดาหกอันกำลังตม
 พัดให้กระจัดกระจาย อันตรธานหายไปนั้น สัตว์อยู่ในครรภ์มารดา
 มารดาปรับประทานอาหารดังใด ย่อมยังอดีตภาพิให้เจริญด้วยอาหาร
 ดังนั้น ครั้นบริบูรณ์ด้วยอจการ ๓๒ แล้วออกจากท้องมารดา ตั้ง
 แต่จะม่ายหน้าหาชราพยาธิแถมรณะเด่มอไป จะได้ย้อนรอยถอย
 กตัมตั้งต้นเป็นกตละไปใหม่บมิได้ อุบไมยดังวดาหกอันปลิวไปใน
 อากาศ ด้วยอำนาจตมพัดพัดไปยังทิศใด ก็หายไปทิศนั้น ไม่
 ดำรงคงอยู่ได้นั้น ฯ (คาถาที่ ๒) ว่า

น ยุชฺชัมนา น พเลน วสุสิตา
 นรา น ชีรนฺติ น จาปี มียฺยเร

สพพ์ หิตี ชาติชรายุปทุตตี
 ตมเม มตี โหติ จรามิ ชมมึ ฯ

ความว่า นรชนทั้งหลายจะยกกองทัพดกโดยธา ตั้งค่าย
 ประชิดมั่น ชันสู้รบรบกับชราพยาธิมรณะไม่ได้โดยเป็นอันขาด
 นรชาติจะไม่แก่ไม่ตายเลยเป็นอันไม่มี เพราะว่ามีมณฑลแห่งปาดะ
 ของสัตว์นั้น อันชาติความเกิดด้วย อันชราความแก่ด้วย เบียดเบียน
 อยู่เป็นนิจกาด เปรียบปานดังว่าดำอ้อยย่อมยับย่อยบับป็น ด้วยยนต์
 เครื่องหีบอันมีบับคั้นคั้น เพราะเหตุนี้ ข้าพระพุทธเจ้าดำริห้จิตต์
 คิดจะบวชประพฤติธรรม จะทำชาติชราให้สิ้นไป ฯ (คาถาที่ ๓) ว่า

จตุรงฺคินี เสนี สุกีสรูปี
 ชชนตี รฎฺฐาธิปตี ปสยฺห
 น มจฺจุโน ชินิตฺมุสฺสหนตี
 ตมเม มตี โหติ จรามิ ชมมึ ฯ

ความว่า พระราชาผู้รัฏฐาธิปัตย์ บางพระองค์ทรงราชอำนาจ
 อาจเข้มข้มเด่งนาผู้กล้าหาญ กอปกด้วยองค์ ๔ ประการ คือม้า รถ
 ڪษัตร พดพาหนะ ย่อมชนะได้เป็นครั้งคราว พระมหากษัตริ
 ราชเจ้า ไม่อาจชนะมัจจุแดดเด่งนาพระยามัจจุได้ เพราะเหตุนี้
 ข้าพระพุทธเจ้าคิดว่า จะบวชประพฤติธรรม จึงจะชนะมัจจุราช
 ได้ด้วยประการดังนี้ ฯ (คาถาที่ ๔) ว่า

หตุถิหิ อสฺเสหิ รเถหิ ปตฺตฺหิ
 ปรีวาริตา มุจฺจุเร เอกจฺจขยา
 น มจฺจุโน ภณฺชิตฺตุมฺสฺสหนฺติ
 ตมฺเม มตฺถิ โหติ จรามิ ชมฺมํ ฯ

ความว่า พระราชาบางองค์ทำสงครามอยู่ รู้ว่าจะเสียท่าพวก
 ข้าศึก หมู่นี้เข้า คือพาลี หัตถิ รถ พถนิกร เข้าแคว้นล้อมพากัน
 จร หนีพ้นจากมือบ้จจามิตรไปได้ พระราชานัฏญณดาตก็ยังไม่อาจ
 หนีไปให้พ้นจากดำนักมัจจราชได้ เพราะเหตุนี้ ข้าพระพุทธเจ้า
 คิดด้วยถกถว่า จะบวชประพฤติธรรมเพื่อจะนำคนให้พ้นมัจจราช ฯ

(คาถาที่ ๕) ว่า

หตุถิหิ อสฺเสหิ รเถหิ ปตฺตฺหิ
 สุรา ปภินฺชนฺติ ปภิสฺสนฺติ
 น มจฺจุโน มทฺทิตฺตุมฺสฺสหนฺติ
 ตมฺเม มตฺถิ โหติ จรามิ ชมฺมํ ฯ

ความว่า พระราชานัฏญณดาตดำมารถ อาจให้กฤษรชธัตถ
 แดพตธกพถนิกาย เข้าหักค่ายทำดาตเมืองแห่งราชบ้จจามิตร แด
 ประหารชีวิตคนหาชนให้แตกป่นได้ดังพระทัยนี้ แต่พระราชานั
 ฏจจกไม่อาจหาญฮักย้ายค้จบมัจจจุนนี้ได้ เพราะเหตุนี้ ข้าพระพุทธเจ้า
 ตั้งใจไว้ว่า จะบวชประพฤติธรรมเพื่อจะย้ายมัจจจุนนี้ให้จได้ ฯ

(คาถาที่ ๖) ว่า

มตฺตา กษา ภินนคพา ปภินนา
นกรานี มทฺทนต์ิ ชนฺ หนนฺติ
น มจฺจุโน มทฺทิตฺมุสฺสหนฺติ
ตมฺเม มตี โหติ จรามิ ชมฺมิ ฯ

ความว่า อนึ่งกษัตริย์ชาติ มีมันเหตวแตกออกจากกระพอง
ซาบหนองแต่ก็เข้ามา มัน เทียบเห็นหักกราบบ้านเมืองทั้งปวง แล่น
ทะลวงเช่นฆ่ามหาชนทั่วไป แม้ชดสารเขามา มันเหล่านั้น ก็ไม่
สามารถเหยียบย่ำมัจจุราชผู้มีอำนาจอันใหญ่ได้ เพราะเหตุดังนี้
ข้าพระพุทธเจ้าคิดว่า จะบวชประพฤติธรรมเพื่อจะเหยียบย่ำมัจจุราชฯ
(คาถาที่ ๗) ว่า

อิสฺสาสิน โกตฺตถาปี ชีรา
ทุเรปาคี อกฺขณเวธินปิ
น มจฺจุโน วิชฺฌิตฺมุสฺสหนฺติ
ตมฺเม มตี โหติ จรามิ ชมฺมิ ฯ

ความว่า นายชนัรณผู้มีปัญญา แม้มีมือได้ก็กลัวองไว ทั้ง
เข้าใจทางธรรมาธิษฐานาญจริง อาจยิงให้ตกในที่ไกลได้ ด้วย
อาวุธร้ายด้ายฟ้าแถบพริบตาหนึ่งก็ถึง เช่นนั้นก็ไม้อาจรู้วิธียิงมฤคยู
ผู้มีอำนาจได้ เพราะเหตุดังนี้ ข้าพระพุทธเจ้าคิดว่า จะบวช
ประพฤติธรรมให้ได้จริง เพื่อจะยิงมัจจุราชให้ตกชดไปให้ได้ ฯ
(คาถาที่ ๘) ว่า

สรานี จิยุนฺตี สเสถกานนา
 สพฺพิปี ตํ จิยฺยติ ทิฆมนฺตรํ
 สพฺพิ หิตํ ภาณฺชเร กาลปริยาโย
 ตมฺเม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํ ฯ

ความว่า สระใหญ่ทั้งหลายมีสระอโนตกเป็นคั่น แดมหาปฐพี
 มณฑลกับทั้งภูเขาดร้าวมา ย่อมเดื้อมสืบไปเป็นธรรมดา แม้
 ถึงขารคชชาติทั้งปวงนั้นจะตั้งอยู่ยืดยาวดังก็เพียงไร ก็ย่อมเดื้อม
 สืบสูญไปเที่ยว ถึงมหาเมรุราชซึ่งดำรงอยู่ตั้งกัลป์ นับว่าเป็นของ
 คงทนยังรู้จักบั้นทำลายไปได้ อุบมัยดังขลังโกดเคาไฟก็ย่อมระถาย
 ไป ฉนั้น จึงอยู่ตคตถึงขารคชชาติทั้งหมด เมื่อถึงกาลกำหนด
 ตาย ย่อมแตกทำลายไปนั้นเที่ยว เพราะเหตุดังนี้ ข้าพระพุทธเจ้า
 คิดจะบวชประพฤติกกรรม ฯ (คาถาที่ ๘) ว่า

สพฺเพสํ เอวํ หิ นารีนรานํ
 จลาจลํ ปาณฺญโนช ชีวิตํ
 ปโยจฺว ชุตฺตสฺส ทฺโมว กุลฺโล
 ตมฺเม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํ ฯ

ความว่า แท้จริง นักเตงสุราแต่พอให้เห็นสุราเข้าแล้ว ก็อด
 ไม่ได้ แม้ไม่มทรพยจะซื้อเขา ก็เปิดองเอาผ้าที่พันพุงออกแดง
 เหล้ากินได้ ฉนั้นใด อนึ่ง คนไม้ที่เกิดโกดขงนั้น เมื่อฝังพงลงไป
 ก็ย่อมโค่นล้มไปตามกัน ฉนั้นใด ชีวิตแห่งสัตว์เดบมนุษย์ แดปาณ

ภักดีตัวทั้งปวงในโลกันนี้ ย่อมจลาจล คือว่าไม่สามารถจะดำรงอยู่
ตามสภาพปกติของตนได้ ย่อมปั่นป่วนแปรไปด้วยอาการ
ต่าง ๆ ฉะนั้น เพราะเหตุดังนั้น ข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้าว่า
จะบวชประเพณีธรรมเพื่อจะทำตนให้พ้นจากจลาจล ด้วยประการ
ฉนี้ ฯ (คาถาที่ ๓๐) ว่า

ทุมปฺผลาเนว ปตฺนติ มาณวา
ทหฺรา จ วุฑฺฒา จ สรีรเกทา
นารีโย นรา มชฺฌิมปฺริสา จ
ตมฺเม มตี โหติ จรามิ ฌมฺมิ ฯ

ความว่า ผลไม้ที่แก่สุกทั้งปวง เมื่อต้องลมพัดก็ร่วงหล่นพ้น
จากซัว ตกกลงถ่อณฑลาดเห็นอพนดิน ฉนั้นใด บันดาลดีด้วยบุคคลที่
เป็นเด็กหนุ่มเจริญวัยหรือผู้ใหญ่สูงอายุกาล แม้แต่จะต่างด้วยสัตว์
ตั้งฐาน มีอาการเป็นหญิงเป็นชาย ทั้งอุกโคพยัญชนกแดนปงศ์
ทั้งหลายก็ดี อันตมคือขรามากำจัดเมื่อใด ย่อมจะหลุดไปจากซัว
คือชีวิตินทรีย์ แล้วเหตุดกลงณปฐพีคือมรณะ ย่อมรอดวายตาย
ไปตามกัน ฉนั้น เพราะเหตุดังนั้น ข้าพระพุทธเจ้าคิดว่า จะบวช
ประเพณีธรรมให้พ้นอำนาจมัจจุราช ฯ (คาถาที่ ๓๑) ว่า

นายํ วโย ตารกราชสนฺนโก
ยทพุกตํ คตเมวทานิ ตํ

ชินฺณสฺส หิ นตฺถิ รตฺถิ กุโต สุขิ.

ตมฺเม มตฺถิ โหติ จรามิ ชมฺมิ ฯ

ความว่า พระจันทร์ผู้พระราชแห่งคารา ย่อมสิ้นแสงลงไป
 กภาพักข์ข้างแรม แต่มีรัศมีแจ่มแจ้งเต็มขึ้นมาในซุนหัพักข์ข้าง
 ขึ้น ฉะนั้น ความเต็มอายุถึงขารของสัตว์นั้นจะได้มีเหมือนอย่างพระ
 จันทร์ ฉะนั้นก็หาไม่ เพราะว่า ถึงขารคระใดถึงความด่วงแล้วไป
 ความกตัญญูใหม่แห่งถึงขารคระนั้นเป็นอย่างอื่นไม่มี แม้ความยินดี
 ในกามคุณของคนแก่แล้ว จะมีมาแต่ไหน ก็ชื่อว่าความดุซอ้นอาศัย
 กามคุณนั้นจักเกิดขึ้นมาแต่ไหน เพราะเหตุดังนี้ ข้าพระพุทธเจ้า
 คิดว่า จะบวชประพฤติกรรมความดีต่อไป ฯ (คาถาที่ ๑๒) ว่า

ยกฺขา ปิสาจา อถวาปี เปตา

กุปฺปีตา เต อสฺสสนฺตฺติ มนฺตฺสฺเส

น มจฺจุโน อสฺสสฺสิตฺตฺสฺสหนฺตฺติ

ตมฺเม มตฺถิ โหติ จรามิ ชมฺมิ ฯ

ความว่า หมูยักษ์ก็ดี ปีศาจก็ดี หรือว่าปีศาจวิดิยิกสัตว์ก็ดี
 มีอำนาจอาจแทรกเข้าไปตามถมหายใจของมนุษย์ได้ ยักข์เป็นคน
 ไม่สามารถเข้าแทรกถึงไปตามถมหายใจแห่งมัจจุได้ เพราะเหตุ
 ดังนี้ ข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้าว่า จะบวชประพฤติกรรมความ
 ดีต่อไป ฯ (คาถาที่ ๑๓) ว่า

ยกุเข ปีสานเจ อถวาปี เปเต
 กุป์ปีเตปี เต นิชฌปนํ กโรนติ
 น มจฺจุโน นิชฌปนํ กโรนติ
 ตมเม มตี โหติ จรามิ ฌมฺมิ ฯ

ความว่า มนุษย์ทั้งหลายย่อมทำบวงสรวง ยังยักษแต่ปีศาจ
 แต่เปตลี้คัวทั้งปวงให้อัดโทษคือว่าให้ยินดีได้ ด้วยสามารถเครื่อง
 พลังกรรม แต่จะทำบวงสรวงแก่มีจจุราช ยังมีจจุราชนั้นให้ยินดีด้วย
 เครื่องพลังกรรมหาได้ไม่ เพราะเหตุดังนั้น ข้าพระพุทธเจ้าคิดว่า
 จะบวชประพฤติกกรรม ฯ (คาถาที่ ๑๔) ว่า

อปราธเก ทูสเก เหจเก จ
 ราชาน ทณฺฑเนติ วิทิตฺวาน โทสํ
 น มจฺจุโน ทณฺฑยิตฺตฺสทฺนติ
 ตมเม มตี โหติ จรามิ ฌมฺมิ ฯ

ความว่า ผู้ใดทง ของอาช ทำ ประทุษฐร้าย ต่อ พระราชาที่ดี
 ประทุษฐร้ายต่อราชสมบัติพระมหากษัตริย์ที่ดี หรือทำโจรกรรมมีคัต
 ชองย่องเบาลักทรัพย์เป็นต้นของมหานกัถี มีคัตเกิดขึ้น ทรงทราบ
 ถึมมหากษัตริย์ ๆ ทรงทราบชัดซึ่งโทษนั้นแล้ว ย่อมตงราชทัณฑ์
 แก่ผู้ทำผิดนั้นตามโทษานุโทษหนักแต่เบา แต่พระมหากษัตริ
 ราชเจ้าไม่ตมารถตงราชอาชญาแก่มีจจุได้ เพราะเหตุดังนั้น
 ข้าพระพุทธเจ้าตั้งจิตต์คิดจะบวชประพฤติกกรรม ฯ (คาถาที่ ๑๕) ว่า

อปรารถนา ทูสกา เทรกา จ
 ลกนติ เต ราชนิ นิชฌเปตฺติ
 น มจฺจุโน นิชฌปนฺนํ กโรนติ
 ตมฺเม มตฺถิ โหติ จรามิ ฌมฺมิ ฯ

ความว่า ผู้ทำความผิดฐานประทุษร้ายต่อมหากษัตริย์ก็ดี
 ฐานประทุษร้ายต่อราชสมบัติมหากษัตริย์ก็ดี หรือผู้ทำความผิด
 ฐานคดีของตักทรวัยเป็นคณของมหาชนก็ดี บางที่ผู้เหล่านั้นยังได้
 โอกาส เพื่อรับพระกรุณาปราณีคือพระราชฯ พ้นอาชญาไปได้ก็มี
 หรือบางที่โทษของคนหนัก โปรดผ่อนพักเพียงให้น้อยลงได้ นรชน
 ทั้งหลายมีความผิดเพราะชาติเป็นคณ พ้นวิสัยสามารถจะยังมีจจุราช
 ให้เมตตาปราณีได้ ด้วยเหตุการณ์นั้น ข้าพระพุทธเจ้าตั้งใจจะใคร่
 บอชประพฤติธรรม ฯ (คาถาที่ ๑๖) ว่า

น ขตฺติโยปิ น จ พฺราหฺมโณปิ
 น อทฺตมกา พลวา เตชวาปิ
 น มจฺจุราชสฺส อเปกฺขมตฺถิ
 ตมฺเม มตฺถิ โหติ จรามิ ฌมฺมิ ฯ

ความว่า มัจจุราชมิได้อาลัยแแต่เกรงใจใครว่า ผู้^{นี้}เป็นกษัตริย์
 ผู้^{นี้}เป็นพราหมณ์ ชน^{เหล่านี้}มั่งคั่ง ผู้^{นี้}มีกำลังกล้าบญญาดี ผู้^{นี้}มี
 เชาวนุภาพมาก ดัง^{นี้}หมีได้ ถึงไม่รักใคร่ในสัตว์ทั่วไป แต่จะเพิก
 เณยตะเตยผู้ใดไว้ก็มีพั้งมี ย่อมย้ายตัวทุกคนแแต่สัตว์ เพราะเหตุ

ดังนั้น ข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้าว่า จะบวช ประพฤติ ธรรม
(คาถาที่ ๑๗) ว่า

สีโห จ พุยกโฆ จ อโถ ที่ปิโย จ
ปสยห ขาหนติ วิณนุทมานิ
น มจฺจุโน ขาติตุมุสฺสหนติ
ตมฺเม มตี โหติ จรามิ ชมฺมี ฯ

ความว่า บันดาลดีด้วยศุบาทมีอำนาจ ๓ เหล่า คือราชดีห์
ดีโอโครง ดีโอเหลื่อง เรืองฤทธิ์ เที่ยวมช้เหล่าดีดีให้ตั้งคั้น
ดงชาติใจ ย่อมกนกดดีดีทั่วไปไม่ปรานี ๒ ดีโอ ๓ ดีห์ ก็ยังไม่
อาจกตมัจจุราชได้ เพราะเหตุคั้นนั้น ข้าพระพุทธเจ้าคิดจะบวช
ประพฤติธรรม ฯ (คาถาที่ ๑๗) ว่า

มายาการา รงคมชฺเช กโรนฺตา
โมเหนติ จกฺขุณี ชนสฺส ตาวเท
น มจฺจุโน โมหยิตฺตุสฺสหนติ
ตมฺเม มตี โหติ จรามิ ชมฺมี ฯ

ความว่า ประการหนึ่ง พวกมายาการผู้ชำนาญมายาแยบยน
ทำแต่ให้กตแสดงของที่ไม่จริงให้เป็นคัจฉจริงได้ หรือฉลาดในภริยา
อาจรเห็นว่ามีเพื่อนมีละคอนเป็นคั้น ทำตามหาชนให้เปล็ดเปล็ดใน
ขณะที่ได้มาคุดอยู่ณท่ามกตางดนามประชมวิกรมย์ เหล่านี้กรพื่อนว่า
ไม่อาจทำคุดความนิยมนแห่งมัจจุราชให้เกิดขึ้นด้วยอำนาจวิเศษกตของ

คนได้ เพราะเหตุดังนี้ ข้าพระพุทธเจ้าดำริห์จิตต์กิดจะบวช
ประพฤติธรรมความดีต่อไป ฯ (คาถาที่ ๑๘) ว่า

อาสาวิสา กุปป์ตา อุกคเตชา
ทังสนติ มาเรนตีปี เต มนุสฺเส
น มจฺจุโน ทังสิตฺตมฺสฺสทนต์
ตมฺเม มตี โหติ จรามิ ฆมฺมํ ฯ

ความว่า ประการหนึ่งเถ่า เหล่าอธรรพิก & ตระกูลย่อมบริบูรณ์
ด้วยอำนาจพิษแรงกล้า มีความโกรธขึ้นมาย่อมชกกัดกัดกัดเดมนุชย์
ยังชีวิตให้ทำลายตายด้วยพิษเขี้ยวโดยพลัน อธรรพิก & ตระกูลเหล่า
นี้ยังไม่สามารถอาจตอคกักตมัจจุให้ตายได้ เพราะเหตุดังนี้ ข้าพระ
พุทธเจ้าดำริห์จิตต์กิดจะบวช ประพฤติธรรมต่อไป ฯ (คาถาที่ ๒๐) ว่า

อาสาวิสา กุปป์ตา ยิ ทังสนติ
ติภฺจิจฺจกา เตส วิสํ ทรนฺติ
น มจฺจุโน ทญฺช วิสํ ทรนฺติ
ตมฺเม มตี โหติ จรามิ ฆมฺมํ ฯ

ความว่า ประการหนึ่งเถ่า เหล่าอธรรพิก & ตระกูลผู้บริบูรณ์
ด้วยเดชพิษแรงกล้า โกรธขึ้นมาแต่ด้วยยอมตอคกักกัดเดมนุชย์เหล่า
ใด มนุชย์เหล่านั้นอันกำลังพิษทำให้ได้ทุกขเวทนา มีหมอรูจักยา
เดวชาติ ทำพิษเขี้ยวฆ่าพิษงูเหล่านั้นได้ หมอผู้ชำนาญการ
ดับพิษงูอย่างนี้ ยังไม่รู้วิธีจะฆ่าพิษแห่งมัจจุผู้ประทุษร้ายแล้วได้

เพราะเหตุการณนั้น ข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้าว่า จะบวช
 ประพฤติธรรม เพื่อจะนำพิษแห่งมัจจุราชให้พินาศด้วยอำนาจธรรม
 (คาถาที่ ๒๑) ว่า

ธมฺมนตรี เวตตรุโณ จ โภโซ
 วิสานี หนุตฺวาน กุชฺฌกมานิ
 สุขุขนฺติ เต กาลกตา ตเถว
 ตมฺเม มคฺฉี โหติ จรามิ ธมฺมิ ฯ

ความว่า แพทย์ผู้วิเศษ ชื่อธมมนตรีก็คือ ชื่อเวตตรุณก็คือ
 ชื่อโฆสก็คือ แพทย์ทั้งสามมีชื่อเสียงโด่งดังทั้งแผ่นดิน อาจกำจัด
 พิษทุกชนิดทั้งสิ้นได้ แพทย์ทั้งสามเหล่านั้นยังต้องพาวิชาตายไป
 ด้วยประการอย่างนั้นนั่นแหละ เพราะเหตุดังนั้น ข้าพระพุทธเจ้าคิด
 ด้วยเกล้าว่า จะบวชประพฤติธรรม ฯ (คาถาที่ ๒๒) ว่า

วิชาชรา โจรมธฺยมานา
 อทฺสสนิ โอสธฺณี วนฺติ
 น มจฺจุราชสฺส วนฺตทสฺสนิ
 ตมฺเม มคฺฉี โหติ จรามิ ธมฺมิ ฯ

ความว่า ประการหนึ่งอีกเล่า เหล่าวิชาชราอาจหาร่วมได้ใน
 เวหา เมื่อร้ายโฉมมตพื้นยาทาตาย่อมหายตัวได้ไม่ให้ข้าศึกเห็น
 ชนเช่นหายตัวได้อย่างวิชาชรา ก็ยังไม่รู้วิธีจะหายตนไปหนใด ที่

จะไม่ให้มัจจุราชมองเห็นได้เป็นอันไม่มี เพราะเหตุคั้งนั้น ข้าพระพุทธเจ้า
นี้คงจิตคิดจะบวชประพฤติซึ่งธรรม ฯ (คาถาที่ ๒๓) ว่า

ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี
ธมฺโม สฺจิจฺฉิโน สฺขมวาทติ
เอसानิสฺสโธ ธมฺเม สฺจิจฺฉิเน
น ทกฺกตฺถิ กจฺฉติ ธมฺมจารี ฯ

ความว่า ธรรมความชอบอันผู้ใดรักษาไว้ดีแล้ว ธรรมความ
ชอบนั้นแหละ ย่อมรักษาขอบซึ่งบุคคลผู้ประพฤติธรรมนั้นไว้เทียว
ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว ย่อมนำมาซึ่งสุข คือว่ายังผู้ประพฤติ
ธรรมนั้นให้ถึงซึ่งสุขในกามาพจรสวรรค์ ความได้สุขนี้เป็นอันดี
ในเพราะธรรมที่ประพฤติดีแล้ว บุคคลผู้มีปรกติประพฤติธรรม ย่อม
จะไม่ต้องไปสู่อคติอันชั่วเดวทราม ฯ (คาถาที่ ๒๔) ว่า

น ทิ ธมฺโม อธมฺโม จ อฺโภ สมวิปาภิโน
อธมฺโม นิรบิ เนติ ธมฺโม ปาเปติ สฺกฺกตฺถิ ฯ

ความว่า ก็ศัพท์ว่าธรรมนี้มีสองประการ คือธรรมประการ ๑
อธรรมประการ ๑ ธรรมแต่ธรรมทั้งสองนั้น จะได้ให้ผลเหมือน
กันหาบมิได้ ฝ่ายอธรรมย่อมนำดีตัวให้ไปสู่หนรกอันรุมด้วยทุกข์
ส่วนธรรมความชอบย่อมทำดีตัวผู้ปฏิบัติให้ถึงซึ่งสุขคติภพ ย่อมให้
ประคับประคองโดยนิรันดรกาล

เมื่อพระอโยธยกุมาร แล่ดงธรรม ปรีชาญาณ ถวายสมเด็จพระราชา
 บิดา ด้วยคาถา ๒๕ มีนัยวิจิตรพิสดารด้วยประการดังนี้ แล่กราบ
 ทูลว่า ข้าแต่พระมหाराช ราชสมบัติของพระองค์จึงเป็นของ
 ของพระองค์คงแก่ ข้าพระพุทธเจ้ามิได้ประสงค์ด้วยราชสมบัติ
 เมื่อข้าพระพุทธเจ้าذنทนมาอยู่กับพระองค์อย่างนี้ ชราแก่พยาธิ
 มรณะทั้งหลายย่อมตามใกล้มา ขอสมเด็จพระบิดาจงอยู่ดำรงอายุเกิด
 แล่ถวายบังคมลาสมเด็จพระชนกชนนี สัตัดัดเสียซึ่งกามคุณได้
 เด็ดขาด คุจุณดุศีรราชอันทำตายตรงทองนั้น หรือคุจุข้างคกมัน
 อันสัตัดเสียซึ่งห้วงเหตักแดนไป พระมหาราชดำ มิได้ขาดย จึงเสด็จ
 ออกไปนอกพระนคร เพื่อจะจรไปยังป่าหิมพานต์ จะยังบรรพชากิจ
 ให้สำเร็จดังประสงค์

ครานั้น พระเจ้าพรหมทัตได้ทรงฟังธรรมกถาแล่ทอดพระเนตร
 มหาสัตว์อันพระราชสมบัติออกบรรพชาดังนั้น จึงทรงพระดำริห์ว่า
 เราจะต้องการอะไรด้วยสมบัติเล่า เราจะออกบวชกับด้วยโอรสของ
 เรา พระเจ้าพรหมทัตละพระราชสมบัติแล่เสด็จตามมหาสัตว์ไป

เมื่อพระเจ้าพรหมทัตละราชสมบัติแล่เสด็จตามพระอโยธยกุมารกาล
 ครั้งนั้น บันดาประชาชนทั่วสังคราชาณี นับถ้ำดับแต่พระราชเทวี
 แล่อำมาตย์พราหมณคหบดีเป็นต้น พวกนั้นละสมบัติศุคฤคฤ
 ถานของตน ออกไปตามเสด็จพระเจ้าพรหมทัต

ภายหลังเกิดสมาคมประชุมชนตามไปยกใหญ่รวมบริษัทที่พากัน
ออกไปครั้งนั้น นับได้ ๑๒ โยชน์โดยนิยม พระบรมโพธิสัตว์พา
บริษัทสมาคมหมื่นนั้นเข้าไปยังป่าพระหิมพานต์

สมเด็จพระอโฆสฤๅมหาราชทรงทราบข่าวว่า พระอโฆสฤๅมหาราชพา
บริษัทเสด็จออกบรรพชาแล้ว จึงส่งวิสดักรมเทวบุตรให้ไปสร้าง
อาศรมบถ โดยยาว ๑๒ โยชน์ โดยกว้าง ๗ โยชน์เสร็จแล้ว แด
ให้จัดแจงบรรพชิตบวชบริกขารทั้งปวงวางไว้ในอาศรมบถ แดให้
จารึกอักษรไว้เป็นสำคัญว่า ผู้ใดใคร่บรรพชาจงถือเครื่องบรรพชิต
บริกขารทั้งปวงนี้เถิด วิสดักรมเทวบุตรได้จัดการสร้างอาศรมบถ
แถบบรรพชิตบริกขารเสร็จแล้ว ก็กลับไปยังวิมานของตน

พระบรมโพธิสัตว์อโฆสฤๅมหาราชเสด็จพาบริวารไปโดยมรรควิถี
บัดถึงที่อาศรมสถาน ทรงอ่านอักษรที่จารึกไว้ จึงทราบว่าทำ
ดีหัตถ์สร้างไว้ให้ แดเสด็จเข้าไปในศาลาเปลื้องผ้าเก่าที่ทรงพระ
องค์ถือเครื่องบริกขารใหม่ ดำเร็จกิจบรรพชาเป็นคาบศ แต่ยังมี
บริษัททั้งหมดให้บวชตาม แดจัดแจงแบ่งอาศรมให้อยู่เป็นหมู่
หมวด พวกคาบศินี่มีลูกอ่อนผ่อนให้อยู่ศาลากลางข้างใน ถัดนั้น
ไปให้คาบศินี่ที่ชราอยู่ ถัดหมื่นนั้นไปให้คาบศินี่มีอายุกลางคนอยู่
อาศรัย ภายนอกที่สุดจัดให้คาบศินี่บุรุษอยู่

เบื้องหน้าแต่นั้นไป พระบรมโพธิสัตว์ตั้งฉันทวิริยภาพ ทำกถิน
บริกรรมภาวนา ยังฉานแตรภิญญาให้เกิดบริบูรณ์ แดเกิดกฤ

ตั้งสอนบริษัทให้ปฏิบัติตาม คาบดแลตบดินยั้งฉานดมาบตีให้เกิด
 ขึ้นโดยมาก เมื่อจะแบ่งโดยภาคแห่งบริษัททำตายฉนธ์ ได้ไปเกิด
 ในพรหมโลกสองส่วน ที่ได้ไปเกิดในฉกามาจวโลกสวรรค์ส่วน
 หนึ่ง ผู้ที่ทำความปฏิบัติหมู่ฤษี พวกนี้ได้ไปเกิดในตระกูลใหญ่
 คือ ฤษีตรียเดพรหมณ์คฤหบดี อินทร์ในมนุษย์ โลกมณฑล
 มหาชนบันดาที่ตั้งอยู่ในคำตั้งสอนแห่งมหาสัตว์ มิได้ไปเกิด
 ในนรก แดศิริจ้านกำเนิด หรือเกิดใน เปตวิสัยเด อสุรกายเด
 ด้วยอำนาจแห่งกัถยานกุศลให้ผิดเป็นอัสจรรย

เพราะเหตุนี้ พระผู้ทรงพระภาคจึงตรัสนิพนชคาถาดังนี้ว่า
 อมิตถเรถ กลุยาณ ปาปา จิตฺตํ นีवारเย
 ทนฺชณฺหิ กรโต ปุณฺณํ ปาปสฺมึ รมตี มโน ฯ

ความว่า บุคคลควรรับชวนชวยในกัถยานสุจริต พึงห้าม
 จิตต์เดียวจากบาป เพราะว่า บุคคลเมื่อทำบุญอยู่ช้า ๆ ใจจะยินดี
 ไปเสียในการบาป เพราะเหตุคั้งนั้น บุคคลควรรับชวนชวยใน
 กัถยานสุจริตโดยพลัน

สตถา อิมิ ชมฺมเทสนํ อahrtiva สมเด็จพระบรมศาสดา
 ทรงนำธรรมเทศนานั้นมาแล้วตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราผู้ตถาคต
 ได้ออกสู่มหาภิเนษกรมมาแต่อย่างนี้ แล้วจึงตั้งบอนุสนธิประชุม

ชาดกว่า พระราชมารดาแด่พระราชบิดา ของพระมหากัจฉ์ในกาล
 ครึ่งหนึ่ง ^{๕๕} ดั้งชั้นประวัติมากคือมหาราชาตระกูลในกาลนี้ บริษัท
 ทงหลายในกาลครึ่งหนึ่ง ^{๕๕} ดั้งชั้นประวัติมากคือพุทธบริษัทในกาลนี้
 ขโยมรบัณฑิตในกาลครึ่งหนึ่ง ^{๕๕} ดั้งชั้นประวัติมากคือเวลาดกาคตเที่ยว

จบขโยมรชาดก

จบจีฬกนิบาต
